

6/5/2018

Digitized by the Internet Archive
in 2017 with funding from
Wellcome Library

<https://archive.org/details/b28761443>

IL H 1447

O N A N I S M U S

Of Verhandeling over de

Z I E K T E N ;

Oorspronkelijk uit de

ZELFBESMETTING.

DOOR DEN HEER

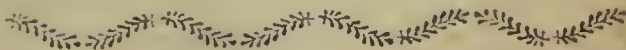
T I J S S O T ,

Uit het Fransch Vertaald.

Vermeerderd met een

A A N H A N G S E L.

DERDE DRUK.

TE UTRECHT, BIJ

G. T. V. PADDENBURGEN ZOON. 1792.

PRIJS f 1 - 10 - :

OPDRACHT

AAN ALLE

DIE VOOR DE OPVOEDING

DER

J E U G D Z O R G E N .

De edele Godsdienst boezemt haare minnaaren altijd liefde in voor 't Vaderland, en deze overtreffen hun, die, schoon niet gestierd door den godsdienst, evenwel de naam van liefhebber des vaderlands niet kan geweigerd worden, voornamentlijk daar in, dat hunne beschouwingen, zo niet hunne pogingen, veel algemener en zuiverder zijn; zulk een vriend van godsdienst en van zijn evenmensch is een opmerkzaam onderzoeker van de deugden en de gebreken zijner medeburgere, hij onderzoekt de middelen door de voortreffelijkste zedekundige Schrijver en gegeven tegens de gebreken, welkers naaste oorzaak hij heeft tragten te ontdekken; de verscheide oorzaaken van onderscheiden gebreken tracht hij in haren samenhang

*

te

O P D R A C H T.

te kennen, op dat niets zijn beschouwend oog ontglippe, en wil hij gelukkig slagen in zijne voorschriften tegens een algemeen en tevens diep ingeworteld kwaad, hij tracht de bij-oorzaaken wegt nemen, die de genezing vruchteloos maaken.

Deze aanmerking zal mij eenigzins bevrijden van de moeite om breedvoerig op uwe vragen te antwoorden, die gij, aan wien deze verhandeling is toegewijd, op het zien van den tijtel en opdracht maaken zou; wat bewoog u deze verhandeling van den Heere Tjssot den Nederlanderen bekend te maaken? — waarom zulk eene stoffe aan ons in 't bijzonder opgedragen? oordeel zelve uit het volgende: liefhebbers van den godsdienst betreuren met reden het diep verval in de zeden onzer natie; de geneeskundige verwonderen zich over de algemeenheid der verzwakking, die van kind tot kind voortgeplant, ons meerder doet verschillen van onze voorouderen, als de hedendaagfche Italianen van de weleer dappere Romeinen; men tracht derzelver oorzaaken uitte vinden, welke verscheiden zijn, en waar onder mijns bedunkens geene der minste is die zonde, welke in dit werkje geschetst word; dit wilde ik aan uwe eige overdenking ter nadere beproeving overgeven; wij volgen dus ook den algemeen en smaak van onzen tijd, zich bezig te houden met het vertaalen van werken, welkers inhoud reeds door

O P D R A C H T.

andere schriften overvloedig bekend is; 'er is evenwel een aanmerkelijk onderscheid, want de eenige onder ons bekende schrijver is de Engelsche over de Onania, 't welke de Heer TIJSSOT ook gebruikt heeft; dog dewijl dit met een ander oogmerk geschreven is, dan ik bedoele, en in een stijl den kieschen Nederlanderen niet bevallende, en dat hetzelfde daarenboven in de handen van zeer weinigen is; hoe nodig was het derhalve te bezorgen dat dit werkje in ieders handen kwam, wil men mijne veronderstelling, straks te betoogen, voor een oogenblik overneemen, namelijk dat schriften van dien aart in deze daagen noodwendig moeten geleezen worden van hun, die waaken over de Zeeden der Jeugd.

Dit bewoog mij dit geschrift mijne landgenooten aantebieden in een Nederlandsch gewaad, en wilde tot meerder nut 'er eene Opdracht, die tevens tot Voorreden dienen kan, 'er bijvoegen; de Heer TIJSSOT heeft de zonde van zelfsbevlekking, geneeskundig, schoon schilderagtig, beschreven ten opzicht van de gevolgen; de Engelsche schrijver heeft 'er 't Zedekundige tusfchen gevogten: zo nadrukkelijk heeft hij 't afschuwelijke van deze misdaad gemaald, dat alle die bezeffenis van de volmaaktheden Gods hebben, 'er door getroffen worden — gij zult zeggen wat ontbreekt 'er nog als deze twee werken vereenigd

O P D R A C H T.

worden? Eene overreding dat deze zonden onder ons vrij algemeen zijn. Men wil niet eens spreken, veel min leezen van deze zonden, oordeelende dat dit een middel zoude zijn, om dezelve onder ons bekend te doen worden; men vind zich in deze gedachten gesterkt, wanneer men OSTERVALD'S en andere zedekundige schriften doorsnuffelende, niets ontdekt van deze misdaad; heb ik nu betoogd dat deze ziel en lichaam verwoestende zonden onder de Nederlandsche jeugd veelvuldig gepleegd werd, dan zal ik alle, die tedere zorgen hebben voor de jeugd, reeds genoeg aangespoord hebben om 't werkje te doorbladeren; een ieder zal dan begeerig zijn na behoedmiddelen, en overleezende de afgrijzelijke verwoestingen, die dit kwaad maaken op lichaam en geest, overvloedige beweegredenen hebben om zorgvuldig te waaken tegens deze zonde: welaan laat ik deze veronderstelling nu tragten te bewijzen!

De Engelsche schrijver en de Heer TIJSSOT geven ons eene lijst van gevallen, die voldoende bewijzen, dat dit kwaad onder hunne landgenooten heerschte, en ik ben verzekerd dat de onze niet min talrijk zijn zoude, indien de Geneesheeren deze bij den anderen wilden verzaamelen; niemand eische van mij, dat ik door zulke proeven bewijzen zoude, dat de Nederlandsche jeugd ook in deze buitenspoorigheden vervalt; ik zoude wel
de

O P D R A C H T.

de eene en andere proeve des noods kunnen geven, maar hoe ongaarne en hoe spaarzaam dan nog zouden de geneeskundigen hunne aanmerkelijkste gevallen mededeelen, daar de lijdens de diepste geheimhouding van hen eischen en ook dan sommige onder u nog twijfelen aan de echtheid dier proeven: ik zal mij beroepen op uwe eige ondervinding, bezorgers van 't beloovende geslacht! herinner uw, die jeugdige daagen, wanneer de jongelingschap weeldrig bloeide, wanneer die reedere bloos door zondige driften nog niet geschud of bezoeteld wierd, hebt gij toen niet ondervonden dat de openbaare schoolen, leerschoolen voor de eerste driften, ja zelfs voor deze vuile zonden, geweest zijn? zullen veele uwer zich met mij niet kunnen herinneren, hoe men onkundig van de verwoestende gevolgen dezer zonde, schaamteloos andere door zondigende bewegingen tragtede aanzetten tot deze belevking: laten vrij zorgvuldige ouders alle hunne pogingen aanwenden om alle wellustige beginsels te onderdrukken, nauwelijks zijn zij 't oog hunner ouderen onttrokken om in bijzondere schoolen geoeffend te worden, of zij worden door vrijere verkering al ras onderwezen in geheimen, die de driften, nog nauwelijks ontwonden, doen stijgen tot een onnatuurlijken trap, en niet gestierd door reeden, al ras de volkomen heerschappij over hen bekomen; veele zullen moeten getuigen, dat deze schoolen oefening-

O P D R A C H T.

scholen voor de jeugd van beide sexe in deze verderffelijke gewoonte mogen genoemd worden : opzienders der scholen, tracht doch eene geheime verstandhouding met deze of gene uwer leerlingen te verkrijgen en dan zult gij ondervinden of mijn bewijs grondig zij dan niet.

Maar ik gaa verder in mijn betoog en ik twijfel niet, of een oplettend lezer zal deze aanmerking bij zich zelven maaken; 't ontbreekt zo zeer aan geen bewijzen, dat deze misdaad onder onze jeugd heerscht, dan wel bij veele aan genoegzaame kundigheden van den aart dier schandelijke gewoonte: zij, die in de verborgendheden dezer ongerechtigheid ingeweid zijn, of door opmerking kundigheden in dit samenstel verkregen hebben, behoeven geen ander bewijs dan dit; veilt men onbeschaamd de werktuigen, die de wellust streefelen kunnen, werktuigen uitgevonden door haar, die beloften van kuisheid gedaan hebbende, haare lusten op allerlei wijze trachten te voldoen, 'er moeten dan ook koopers zijn, die derzelver gebruik kennen. Maar ik zal meer trachten te betoogen; deze zonde moet noodzakelijk bij ons algemeener zijn dan bij andere volkeren; letten wij maar op onze geartheid vergeleken met het algemeen bederf in de zeden van alle andere natien: welcer heerschte 't Onanisme onder de Engelschen, waarom men van hun de eerste en uitvoerig-

O P D R A C H T.

rigste verhandeling heeft, maar zedert deze met de Italianen en Franschen schaamteloos en straffeloos de kragten van hunne jeugd aan verleidende Delilaas opgeofferd hebben, is deze misdaad onder hen onbekender geworden, maar heeft onder de meer ingetogene Hollanderen rampzalige verwoestingen moeten aanrichten; peinst met mij voor eenige oogenblikken op dit onderwerp en gij zult hier van ras overtuigd zijn. Hoe aanmerkelijk zijn de zenuwkwaaLEN binnen eene halve eeuw onder ons vermeerderd! hoe algemeen zijn dezelve thans! hoe zwaar zijn derzelve toevallen! hoe zeer verzwakken de Nederlanders! Ik zal dit niet uitvoerig betoogen, ik wijze u tot de verhandeling van den schranderen BIKKER agter W H I J T over de zenuwziektens gesteld, moet niet deze algemeene ziekte onder ons haar oorzaak hebben? gaarne sta ik toe dat 'er veele andere zijn door den Heer BIKKER opgegeven, maar zal die aangename Vertoogschrijver wel ontkennen, dat onder de oorzaaken ook die vuile zonde van zelfsbevlekking moet gesteld worden? — Welaan doorzoekt met mij veele huisgezinnen en 'er zal weinig meer overblijven tot uwe overtuiging.

Veele jongelingen in den bloei hunner jaaren, niet ontbloomt van middelen, vinden evenwel geene neiging tot de huwelijksche-verbintenis, zij lee-

O P D R A C H T.

ven meer afgescheiden van de wereld, schoon men uit hunne wijze van denken niet kan opmaken, dat dit eene neiging is uit hun temperament vloeijende, integendeel hebben zij smaak van de wereld; beschouw deze in geselschappen waar wegens de vrije zaamenleving onder beide sexe de vreugde heerscht, hoe bedeeft, hoe agterhoudend, hoe droefgeestig zijn zij dikwils; ik wil niet dat men van hun Saletjonkers maake, maar gaan wij na wat de oorzaak van deze zonderlinge ingetogendheid zij, let maar op hun bleek gelaat, kwaade borst en andere kenmerken van dien aart: en bepaalde 't zig nog maar alleen bij deze. — Maar helaas! wat heerscht 'er veel al in de huisgezinnen der aanzienlijken! welk eene koelheid in veele, in welke 't eerste liefdevuur, nog nauwelijks ontstooken, al ras gedoofd is, ja zelfs de zugt tot de sexe doet veranderen in onnatuurlijke onverschilligheid, men kwijnt heimelijk, men schuwt den anderen en de liefdelooze zamenleving der jong-gehuuwde brengt meenigwerf ziel en huisgezin verdervende gevolgen voort; is de een gezond en lustig terwijl de ander kwijnt, 'er komt dan dikwerf eene gemeenzaamheid met anderen tot dodelijk verdriet van den ander: kont gij dit alles wel afleiden uit de verbasterde zeeden van de Europeische beschaafdheid? zal 't wel die gewoonte zijn, die thans aan de huwelijks-verbintenis de meeste vrijheid verleent? al schoon zulke
laa-

O P D R A C H T.

laage en alle zedelijkheid verwoestende begrippen ook onder ons insluipen, is 'er egter wel eenige waarschijnlijkheid, dat die gevolgen uit deze gewoonte vloeijen bij hun, die 't hoofdsche leeven schuwende meer ingetogen leven? dit raadfel laat zig gevoeglijk dus ontkenopen, een van beide de echtgenooten is wars van den huwelijks plicht, en dus koel dewijl 't aan de kragten ontbreekt, die de dierlijke geesten moeten opwekken; nauwelijks word dit gemerkt of 'er komt wederzijdsche verwijdering, vervolgens geduurige twist, en eindelijk meent deze dat men onschuldig de tedere Huwelijksbelofte mag overtreden, of geheel verbreeken: zo ver strekken zig die gevolgen niet altoos uit, dewijl de verzwakking niet altijd tot die maat kooft; de vrede heerscht evenwel zelden in die huisgezinnen, waarin een van beide verzwakt is, men zucht om een nageslagt, waar in men zig zelve herleven ziet; dit is dikwils de hoop, de verwagting van beide familien, maar de wensch blijft niet zelden onvervuld, of de hoop tot een levendige vrugt word gedurig verijdeld, of, word zij somtijds vervuld, 't zijn kinderen die wegens hunnen zwakken oorsprong nauwelijks die jaaren bereiken, die hoope kunnen geven dat het geslacht uit hun zal gebouwt worden; zo geraaken de oudste, de aanzienlijkste Nederlandsche geslachten in vergetelheid, terwijl de ongehuuwde reeds op de helft van hunne jaaren grijs zijn, en
in

O P D R A C H T.

in den zoomer van hun leven de toevallen van den ouderdom ondervinden; — dit zijn de treurige gevolgen van eene verfoeilijke misdaad; dus straft de Goddelijke rechtvaardigheid, zo overeenstemmende werkende in 't wereldbestier, eene misdaad in 't heimlijk gepleegd; eene straffe die de aange naamste zamenleeving een bron van allerlei verwarring en verdriet doet worden; ik zal dit niet uitbreiden, dewijl de Engelsche Schrijver dit uitvoerig behandeld heeft, ik zal liever overgaan tot de middelen die aanleiding gegeven hebben dat deze zonde onder ons meer algemeen geworden is; deze ontdekt en weggenoomen zijnde, zijn de bronnen gestopt waar uit deze onheilen voortvloeijen: en hier in is 't dat uwe zorg, Opzienders der jeugd! 't meeste vermag om de tedere gemoederen te bewaren en door behoedmiddelen te beveiligen. Laat ik uw aanleiding tot nadere overdenking geven.

Eene der algemeene oorzaken, die in den godsdienst zo veel invloed heeft, is de smaak van de tegenswoordige eeuw om de aanzienlijke jeugd niet veel gelegendheid tot een grondig onderzoek van de beginselen van den geopenbaarden godsdienst te geven. Men prijst hun niets als bevallig aan in 't godsdienstige, of 't moet in een losfen en bloemrijken stijl geschreven zijn, ja het moeten vooral maar algemeene ontwerpen van zedekunde zijn;

O P D R A C H T.

zijn; die haar meesten invloed hebben om iemand tot een nuttig lid der samenleving te maaken; ontwerpen ongetwijfeld nuttig, maar niet genoegzaam. — Ontwerpen veel al schadelijk, om dat zij de grondwaarheden van den godsdienst, die eene nauwere zedekunde veronderstellen, heimelijk ondermijnen. Geeft men de jeugd deze Schriften in handen, men boezemt hun tevens vooroordeelen tegens den godsdienst in, die noodwendig invloed op hunnen geest moeten hebben, dewijl zij nog ongewapend zijn om deze stompe pijlen aftekeeren, en uit de verkeering met anderen bespeuren zij, dat een jongeling voor geestiger gehouden word, die zijn pijlkoker met zulke schigten gevult heeft, dan een die dezelve tragt aftewenden. Ja zo ver is deze eeuw verbasterd, dat men de Nederlandsche jeugd, veel al geschikt om eenen godsdienst zo plechtig bevestigd te beschermen, overgeeft aan opzienderen, die geen ander godsdienst-stelsel dan 't moderne Socinianismus kennen, wat moet hier uit geboren worden? immers veele moeten meinedige worden; ten minsten moet 't algemeen gevolg zijn, dat de sterkste breidel voor de driften der jeugd door zulke handelwijzen van hunne halzen geligt word, en zij in 't bijzonder tot deze zonden 't eerste vervalten moeten: redeneert maar voor een oogenblik uit zulke aangenomen godsdienstige beginselen: zij hebben eene levenswijze, die de dierlijke geesten

op-

O P D R A C H T.

opwekt eer de kragten des lighaams evenreedig zijn aan derzelve uitwerking in die jeugdige jaaren, en de ingeboezemde zedekunde weigert hun zig volkomen aan de voldoening van die aangezette driften overtegeven, want de voorzigtige zorgen voor 't lighaam en de beschaafdheid boezemen hun dit duidelijk in: Wat dan? daar de dierlijke driften evenwel voldoening eischen. Men vervalt tot deze zonde, van welker aart en gevolg zij onkundig zijn; was hun nu al vroeg de uitgebreidheid der goddelijke wet in haar gestrengheid voorgehouden, waren hun de eerste aanlokfelen der begeerlijkheid met kracht als strafbaar in de Goddelijke regtbank opengelegd, had men hun de diepe verdorvenheid van 't hart leeren kennen zo in haar oorsprong, als in haar uitwerking, men zoude veel meer verwagting hebben mogen, dewijl dog de godsdienstige bezeffenis de meeste kragt, op de tedere gemoederen der jongelingschap maaken; die wil, raadplege ter bevestiging van mijne gezegdens die Schrijvers welke over de godsdienstige opvoeding der jeugd gehandeld hebben.

Ik zal nu maar in 't voorbijgaan een andere oorzaak opgeven; moeten de spijsze en vooral de drank, in deze tijden zo zeer geliefkoosd voor vele mijner landgenoten, niet geschat worden prikkelende te zijn, waar door de driften tot deze zonde tomeloos opsteigeren? de Engelsche Schrijver

ver

O P D R A C H T.

ver heeft dit breedvoerig betoogt; het is genoeg aantemerken, dat zijne aanmerkingen in deze eeuw en met betrekking tot ons Vaderland eenen verdubbelden aandacht verdienen, dewijl de verhittende spijzen, en prikkelende wijn vermeerderen en algemeen geworden zijn: Uwe buitenspoorige zucht, Lieve Vaderlanders! tot naäaping der zeden en gewoontens van andere volkeren maakt U ook in dit deel bij hun bespottelijk, dewijl dezelve noch met uwe luchtgesteldheid, noch met uwe opvoeding overeenkoomen, en dus de zeldzaamste uitwerking op lichaam en geest moeten hebben.

Ik ga liever tot een ander middel ter bevordering van dit kwaad over, de boeken namentlijk, in 't bijzonder de liefdens vertellingen en verscheide Fransche, Italiaansche, ja Engelsche Dichters — deze zijn de moeder van zo veele ongerechtigheden, die onder ons straffeloos gepleegt worden, en helaas! hoe veel van dit soort heeft Nederland niet opgeleverd zo wel in onze Moeder — als in de Fransche taal; kan men uit veele derzelve wel zien, dat de zedekunde thans een nieuwen luister verkregen heeft? wanneer men door geile en onkuische gedachten in eenen verheven stijl voorgedragen de zedekunde zoekt bevallig te maaken, kunnen zulke schriften onder deze c'asse gebragt worden? Zijn die zedeverbeterende of zedebesmettende?

**

Wel-

O P D R A C H T.

Welaan, Opzienders der jeugd! neem 'er de proeve van, doorblader eens de schriften van den wel bespraakten Redenaar en den grootsten Dichter van onze Eeuw, en gij zult ondervinden, dat hij de grootste meester is om onbeschaamd, schoon geestig, (hoewel ik twijfel of men die edele naam wel op zulk ontwerpen mag toëien) de allerouderste gedachten voortedragen. De jeugd nauwelijks de kindsheid ontwaschen vallen deze schriften in handen, zij doorlezen dezelve met graagte; de levendigen verbeelding word geheel ingenomen met zulke beeltenissen, zij moeten dan noodwendig op zulke gemoederen den diepsten indruk maaken; vinden die tochten geene breidels dan die uitwendig zijn, 't natuurlijkste gevolg is dat zij tot de Onanie, vervallen, zie daar de vruchten van deze schriften! zo kwijnt de Frishe jeugd, zo gaat zij zwanger van doodelijke toevallen. Liefhebbers van deze ongerechtigheid, ik beroep mij op uwe eige ondervinding; moeten de meesten uwer niet getuigen dat de eerste aarleiding tot dit kwaad, in zo verre de driften gaande wierden, door het lezen van Romans enz. voortgekoomen is? ach mogt dan deze schrijfwijze eens besnoeit worden! ik zegge besnoeit, want derzelve vertier geheel te verhinderen, zoude in een Platonis gemeenebest alleen mogelijk zijn.

Willen wij dan edelmoedig zijn, wij moeten de

O P D R A C H T.

zwarigheden niet vermenigvuldigen, zwarigheden die haaren grondslag hebben in die gedachten, dat men derzelve verling geheel zoude kunnen verhinderen; luten wij liever die beproefde middelen, in andere Landen met goed gevolg aangewend, trachten aan te prijzen, op dat de vloed dier schriften gestuit werden — doch ik wil niet verder af dwaalen.

Ik zal tot nadere aandrang dit stuk besluiten met de woorden van eenen der voortreffelijkste zedekunstige schrijvers, wel bewust dat 't gezag der Overheden hier in 't meest vermag, — *gebrek van goede order*, zegt hij, *sleept allerlei ongebondenheid met zich, „ en 't geen nog gevaarlijker is, „ eene zekere geest van losheid die den mensch to- „ meloos maakt, word dezelve niet bedwongen „ door de wetgeveren, die stroom zal verder „ vloeijen, en zal veele met zich sleepen in den al- „ gemeenen vloed van 't verderf, maar zo ras zij „ met ernst tegengegaan worden, zal men ras een „ stilstand, zo niet eene afneeming bespeuren. De „ eere Gods vordert dat men dit zegge.”*

Dog op dat ik nu alles samentrekke, zal ik tot eene andere oorzaak, bevordelijk aan de verspreiding van deze zonde over aan; ik bedoele de diepe stilzwijgendheid, die men voor de jeugd in acht neemt omtrent den aart der Onania. Uit het te voore be-

O P D R A C H T.

toogde vloeit mijns bedunkens reeds van zelve, dat alle die bezorgd zijn voor de jeugd, ook verplicht zijn onderscheide kundigheden te verkrijgen van de natuur en de gevolgen dezer zonde; mogelijk zoude men uit de geleigde beginselen ook reeds van ter zij e kunnen afleiden, dat ook de jeugd onder zekere bepaaling hierin moeste onderwezen worden; maar om dat hier mogelijk zich vooroordeelen opdoen, die de wettigheid der gevoltrekking nadelig zijn, is 't veel veiliger hier een weinig uitgebreider te zijn; hier afgetrokken zedekundig te redenkavelen zoude niet voldoende zijn, en dus kan de stelling noch van de een- noch van de andere zijde zo volstrekt niet betoogd worden, dat 'er geene de minste bedenkingen zouden overblijven; die verder leest zal de nuttigheid dezer aanmerking genoeg zien, zonder verdere opheldering nodig te hebben. In 't beoordeelen der zedelijke daden, vooral wanneer 'er verschil is, moeten de omstandigheden nauwkeurig in acht genomen worden; hierom zullen wij de zaak dus bepalen, dat wij aan de eene zijde de gevaaren, die uit de geheimhouding natuurlijk geboren worden, zullen op eeven, dan die welke uit de onderscheide kennis van de O. ania moeten voortvloeijen: laaten wij dan zien of 'er evenredigheid zijn en dus de zaak onverschillig, of aan welke zijde 't gevaar overweegt: wanneer 'er geen kennis is van eene verbiedende wet, dan kunnen deszelfs drang-

O P D R A C H T.

reedenen geen kragt oeffenen op den redelijken geest; 't is waar algemeene bepalingen van den wil des Wetgevers zijn omwer voldoende, maar wanneer 'er gevallen zijn, dat ongeoorloofde daden met andere geoorloofde of natuurlijke eenige overeenkomst hebben, dan is 't nodig een onderscheide denkbeeld van de nadere bepaling te hebben, laaten wij dit eens toepassen; is 't voldoende den jongelingschap 't strafwaardige van de onkuisheid in 't algemeen voortehouden? Wanneer zij zich tot eene soort en tot eenerlei onderwerpen bepaalde, zoude dit zeker voldoende zijn; maar hoe veel gelijkheid schijnt 'er voor eenen onkundigen in de natuurlijke daad, en in de zelfsbevlekking te zijn, zij die tot meerdere jaaren en meerdere kundigheden gekomen en teder van gemoed zijn, staan hier zelfs verlegen, en denken dikwerf, dat de daad die eene ontlasting van de natuur is onder de zelfsbevlekking moet geteld worden; zijn zij weinig in getal, die zo angstvallig denken, is 't dan niet te vreezen dat 't grootste gedeelte tot de tegen overgestelde gedachten zullen overslaan, en dus met een gerust geweten z el en lichaam zullen verwoesten, eer zij tot meerdere onderscheiden begrippen gekoomen zijn; moet men niet natuurlik besluiten dat 't grootere gedeelte van hun, indien zij nader onderricht gehad hadden, waarschijnlijk bewaard zoude gebleven zijn voor verleiding? Is dit niet een aanmerkelijke scha-

OPDRACHT.

de uit de geheimhouding gebooren? laat ik 'er nog, maar dit eene bijvoegen, op dat ik door mijne schrijfwijze nie schijne reeds vooringenomen te zijn; zij die tot deze zonde vervallen zijn en reeds kwijnen, zijn door de diepe stilzwijgendheid, die men omtrent hun in acht nam ook zo misleid, dat zij niet ligt aan iemand zullen openbaaren de oorzaak hunner opgesteldheid: welke nadelige gevolgen heeft dit niet gewrocht, eer de Gencesheeren hier op meer verdacht waren! welke eene moeijelijkheid heeft 't nog in om hun tot belijdenis te brengen! hier van spreek ik niet nader, men doorlope 't Werkje van den Heer Tijssot zelve. Waar uit nu heeft deze ontijdige schaamte, die verscheidene na 't graf gesleept heeft, haaren oorsprong anders dan uit de stilzwijgendheid van de hunnen.

Overweegen wij nu aan de andere zijde de onheilen die uit de ontdekking en nadere openlegging van deze zonde kunnen geboren worden, zo ik mij niet bedriege, kunnen dezelve maar tot eene hoofdzaak gebracht worden; de diepe verdorventheid van het hart, en der zeeden dezer Eeuw, maakt 't gevaarlijker eene zonde te ontdekken, waar van men anders zoude onkundig gebleeven zijn; geeft men de jeugd, die verdorven in 't grondbeginsel daarenboven nog door zekere nieuwsgierigheid beheerscht word, onderscheiden
be.

O P D R A C H T.

begrippen van de Onania, men steld hun in gevaar om de zaak te beproeven, en dus is 'er vreeze, dat het middel, 't geen men ter hunner beveling tracht te gebruiken, tot hun ei en verderf verstreken zal; verder wil ik dit niet uitbreiden, mij dunkt 't is in 't voordeligste licht gesteld: trekken wij dan nu alles te samen? kan 't laatste opweegen tegens 't eerste? zo men de voorstellingen waar op dit gebouw rust weznemen kan, moet het geheele gebouw, welk eene goede gedaante 't ook heeft, vallen: maar laten wij allengskens beginnen, laten wij aanrekenen dat de verdorvenheit van 't herte 't verkie elijker maakt deze misdaad in haar aart voor de jeugd te verbergen, moet men dit dan zonder bepaling van tijd en omstandigheden in agt neemen? dan zouden wij de e regel niet oordeelkundig gebruiken. — Dat men in de voorgaande Eeuw zo redenkavelde, dur' ik zeer wel overneemen, dewijl 'er doe weinig gevaar van verleiding was: en men hoopte dat de jeugd zoo vindingrijk niet zijn zoude om deze soort van ontugt zelfs uitte vinden, — maar veranderen dan de omstandigheden de zaak hier niet eenigfints, daar men u verzekert, dat die ongerechtigheid onder ons zo algemeen doorgebrooken is? — zoud gij hem wel een voorzigtig, voogd noemen, die zijn jeugdigen en onnozelen zoon thans Italiën liet door reizen, zonder hem onder 't cog te brengen, dat hij zig

O P D R A C H T.

zorgvuldig behoorde te wagen voor de verleiding tot eene onnatuurlijke zonde, die men tot dus verre voor hem verborgen had; even zo onvoorzigtig zeggen wij u, dat 't thans zijn zoude, indien gij uwe kinderen onder hunne medemakkers in de Scholen zond, zonder nadrukkelijke waarschuwing en ontvouwing van deze zonde; maar mij dunkt, ik voel, gij luistert nog maar en zijt nog verre van die overreding, welke ik in u wensch te ontdekken; ik zal dan trachten mijne redenen te doen rijzen: onderzoek eens met mij stellig, op welke gemoederen eene openlegging van deze zonde met alle mogelijke waarschijnlijkheid van vrucht zijn zal; schoon de jeugd de waarde der gezondheid zelden regt kent, worden 'er nogtans zulke gevonden, die door liefde tot het lichaam 't sterkst beheerscht worden en in zo verre zij de moeder der schoonheid is, zult gij 't grootste getal der redere sexe hier 't gevoeligste vinden; onderricht deze van de natuurlijke gevolgen der Onanie, kunt gij dan wel sterker behoedmiddel opgeven, en is 't te vergelijken bij de stilzwijgendheid? het treuren over het gemis van schoonheid en gezondheid van veele door dit verderfelijk kwaad, zal u wel haast anders leeren. — Deze soort derhalven moet noodwendig onderricht hebben van de natuur der Onania. Andere onder de jeugd, wien men met eenige vrucht de godsdienstige beginsels op eene redeneerkundige wijze heeft ingescherpt, zullen

O P D R A C H T.

ken nooit overreed zijn van deszelfs grouwelijkheid, dan wanneer zij dezelve in haar aart kennen. — Hoe meer immers iets strijdig is tegens 't oogmerk van den grooten Albestierder, hoe zondiger! — dit is zeker eene algemeene Regel, die men hun ingescherpt heeft; maar zal men dan de zedelijkheid dier daad bepaalen, men moet dezelve in haar aart en met vergelijking van het oogmerk Gods onderscheiden bevatten; onder deze zult gij derhalven alleen met vrugt arbeiden, wanneer gij hun de zonde ontvouwt en daar door overreed.

Er blijven dan nu nog zulke overig, bij wien de drangredenen en uit liefde tot het lichaam en tot den godsdienst natuurlijk minder ingang zullen vinden; zult gij in dit geval 't verschil beslissen, met te zeggen verbergt de zaak zorgvuldig en zij zullen bewaard blijven? dog dan moet men niet alleen vooronderstellen dat het gevaar om verleid te worden niet zeer groot is, maar ook dat deze, de gewigtige behoedmiddelen straks opgegeven missende, door uitwendige omstandigheden alleen in hunne driften beteugelt zullen worden om de natuurlijkste voldoening te zoeken; dog die nauwkeurig denkt zal mij toestemmen, dat 'er nog altoos drangredenen gevonden kunnen worden, die op de gemoederen eenigen ingang zullen maken, mids men dezelve maar verstandig kiest en oordeel-

kun-

OPDRACHT.

kundig gebruikt na de verschillende Temperamenten; wie zoude in 't laaste geval in verschil liever de geheimhouding verkiezen op eene onzekere hoop, dat zij 'er van zullen onkundig blijven? waarom hun die zonden in den gevolge niet zo geschetst, dat zij bemerken dat deze Ichenners van de Goddelijke Wat hun de gelegenheid afflijden zouden om tot die sterkte dien staat te geraaken, waar in zij zich voorstellen, dat alle aardfche geneugens zig vereenigen? mag men van dit middel niet meer verwagten dan van de geheimhouding? ik weet wel wat men mij zal tegenwerpen — deze behoedmiddelen zullen waarschijnlijk even zo onzeker zijn als de geheimhouding wanneer 'er niets bijzonders, uit den godsdienst ha r sterkte ontfangende, bijkomt en daarom verkiezen wij de geheimhouding. — Mar is dit wel boeding, wel voorzigtig geredekaveld? mag men van alle zedekundige middelen wel zeggen, dat zij onfeilbaar beproefde zijn in de toeigening? dan zoude men de verdorventheid onzer zielsvermogens moeten lochenen, ja de alvermogende werkingen van des Heeren Geest nutteloos maaken: maar wie zal deze stelling omhelzende nogtans kunnen zeggen, dat even daarom 't verstandig gebruik der Zedekunde niet verkieslijker is, dan het agteloos verkeerren oment de beschaving der zeden! maar men zee, dat is te algemeen geredeneerd, 't is niet verkiesbaar in zaaken van dezen aard een nauwkeu-

O P D R A C H T.

keurig en levendig tafreel te geven, om dat 'er de jeugd te veel dat geene uit leeren kan, 't welk zij welligt tot haar verderf gebruiken zouden: gij staat dan toe 't gebruik der geschikte middelen, maar juist deze kunt gij niet verstandig gebruiken, om een indruk op de gemoederen te maaken, ten zij gij de verwen trekke, waarmee gij het heerschende in 't tafreel wilt doen kenbaar worden, ontleent van eene nauwkeurige beschrijving van den aart der zonde: haten wij ter uwer overtuiging u dit eene onder 't oog brengen. Die geest welke de pen van hun, welke 't godlijke woord geboekt hebben, gestiert heeft, konde ongetwijfeld de natuur der zedelijke beweegredenen het best; is deze Heilige Geest zo behoedzaam geweest in zijne tafreelen, wanneer hij deze of gene gemoedbewegingen wilde opwekken? immers neen. Jeremias en Ezechiël, wanneer zij Israëls en Judaas ontrouw maalen, ontleenen het natuurlijke in hun tafreel van de schandelijkheid der hoererijs en overspel; zijn zij zorgvuldig om niets onderscheiden op te geven van de natuur dier zonde? immers zij schetsen dezelve zo natuurlijk, zo levendig, dat men bijna een Oosterling behoort te zijn, wil men niet bloozen; waarschijnlijk zouden de kleuren van dit tafreel niet zo sterk geweest zijn, was het niet volgens 't eerste oogmerk geschikt om de aandoening van schaamte in een Oosterling te verwekken, om de schandelijkheid der ontrouw

on-

OPDRACHT.

onder het oog te brengen aan een volk, zo reder omtrent de schennis der Huwelijks-verbintenis: hier uit mogen wij veilig afleiden, dat 't immers geoorlofd is in de zedekunde zig van dergelijke middelen te bedienen mits men de welvoeglijkheid in 't oog houde. — Nu wil ik u geliefde Lezers! de zaak laten beoordelen, en zal u derhalve de vergelijking zelve laten maken.

Nu zouden wij moeten overgaan tot algemeene middelen ter bewaaring voor deze zonde, dog die alle de opgenoemde oorzaken zorgvuldig tragt te vermeiden, zal de beproefte middelen gebruiken. De meer algemeene hebben zo veel invloed op de zeden onzer natie, den staat van ons gemeenebest, de gewoontens onder ons, dat zij niets vermogen, ten zij men alvoorens die besnoeid of uitgeroeit hebbe; en gewis dan zoude onze burgerstaat eene algemeene omkeering ondergaan: al wie geleerd heeft, hoe weinig hier zedekundige voorstellen vermoogen, hoe vruchteloos men hier in arbeid, zal met mij liever verkiezen hier zijn reden af te breeken, wenschende dat de **Albestierder** zelve daar toe een weg baane.

V O O R R E D E N

V A N D E N

S C H R I J V E R.

ONDER het opstellen van dit *Werkje* in 't oorspronghjke *Latijn*, b speurde ik 'er de gebrekkijheden van. Ik maakte deswegens mijne *verschooningen*, en gaf mijne redenen van rechtvaardiging in de *Voorreden* te kennen. Na het drukken troffen mij die gebrekkijheden nog *levenliger*, en ik hebze *ondraaglijk* gevon en onder het bezichtigen eener *Fransche vertalinge*, die men mij *verzocht* had te overzien.

Behalven 'er de *veelyaldige* nieuwe *waarneemin-*
gen bijtevoegen, moest men *feilen* herstellen, die
wegens haaren rang *aanmerklijk* waren. Ook
moest men aan *artijkels*, *slechts* eerste *penseel-*
trekken zijnde en *onbekwaam* om te doen *bezeffen*
het *gene* ik zeggen wilde, de *juiste* *uitgebreidheid*
geeven.

Zo *veele* *verbeteringen* maakten het *werk* ten
naastenbij *nieuw* en *veel* *wijdloopender*. De *zwa-*
righeid om deze *onderneming* in een *leevenle taal*
uittevoeren, en alle de *onaangenaamheden*, *welken*
zij met zich *sleepte*, *ontsnapt*en mij niet. Daar
was maar *éne* *bewegreden* zo *krachtig* als die van
het *nut*, waartoe deze *onderneming*, *wel* *uitge-*
voerd ('t is *buiten twijfel* *beter* te zeggen dat ik
het niet *gedaan* heb) voor de *menschelijke* *maat-*
schappij *strekken* konde, *welke* in *staat* was over
mij de *uitspraak* te doen: en zij is *inderdaal* de
ee-

V O O R R E D E N .

eenige, welke het ook gedaan heeft. Het valt droevig met de misdadrijven van zijns gelijken zich bezig te houden. De beschouwing daarvan ontroert en verneert. En onlertusfchen is de hoop zoet, dat men iets bijbrengen zal om de veelvuldige herhaling te stuiten en de jammeren te verzachten, die er de gevolgen van zijn.

Het gene dit werk veel moeilijker gemaakt heeft, dan het, indien ik het in 't Latijn geschreeven had, geweest zijn zoude, is de verlegenheit om de beelde misfen uittedrukken, waarvan de termen en bevoordingen door het gewoone gebruik ongewooglijk verklaard zijn. Had het mij van de oplettendheid moeten ontslaan, het zou mij een oneindigen arbeid gekost hebben. Een vermogen, op het welk ik durf moed draagen, heeft mij het werk min zwaarwichtig gemaakt, zo als het niet geweest zoude zijn, ingevalle mij die hoedanigheid ontbroken had. Ik durf verzekeren, dat ik gene behoefdezaamheid verzuimd heb om aan deze Verhaaling in termen, waarvoor zij maar eenigzins bestaan konde, alle welvreg'lijkheid te geeven. Dat zijn knippen, van de stoffe onafscheidaar, maar ho die te vermijden? Behoort men van zo gewichtige oedwerpen te zwijgen? Ongetwijfeld neen. Nocht de gewijde Authoren, noch de Oudvaders der Kerke, bijna allen in leevende taalen geschreeve hebbende, noch de kerklijke Schrijvers meenden, dat men ontrent aanstootlijke misdadalen de stilte zwijgenheid bewaaren moest, dewijl men ze zo ter woorden niet konde uitduiden. Hun voorbeeld behoorde ik, mijns bedunkens, te volgen; en ik durf met den Heiligen Oudvader Augustinus zeggen: Indien, het gene ik geschreeven heb, eenig onbeschaamd mensch ergert, beschuldige hij liever zijn schandelijk be-

V O O R R E D E N .

bedrijf dan de woorden, van welken ik verplicht ben geweest mij te bedienen om mijne gedachten over de voortteling der menschen uitedrukken. Ik hoop, dat een eerbaar en verstandig lezer mij wegens de spreekmanieren, dien ik genoodzaakt geweest ben te gebruiken, verschoonen zal. *Ik voeg nevens het gene deze heilige man zegt, hier nog bij, dat ik mij met de hoop vleije van erkentenis en goedkeuring te zullen verdienen bij deugdzaame en verstandige menschen, die, van den schandelijken toestand des aardbodems- bewust, zo niet mijn goeden uitslag, ten minsten mijne onderreming prijzen zullen.*

Het redelijke deel heb ik, niet minder dan in de eerste uitgave, onaangeroerd gelaten; overgehaald door de reden van HORATIUS:

————— *Quod Medicorum est
Promittunt Medici.*

Dat is :

Een Arts bemoeit zich niet dan met zijn artsenijen,

Ik heb mij voorgesteld over ziekten, uit de zelfbesmetting herkomstig, en niet over de misdaad der zelfbesmettinge te schrijven, zo het anders, om de zwaarwichtigheid der misdaad te betoogen, niet genoeg ware aan te toonen, dat het eens daad van zelfmoord is. Wanneer men de menschen kent, verbeeld men zich ligtelijk, dat men hen van 't misdrijf, door de vrees een onafscheidtlijk kwaad, met meer schrik te rug trekken
* * * zal;

V O O R R E D E N.

zal, dan door redekavelingen, op grondbeginsels rustende, wier volkomen waarheid men niet genoeg bezorgd is hun in te prenten. Ik heb hier omtrent overgenomen, het gene een man, op wien onze eeuw tot aan de jongste nakomelingschap zich verheffen zal, aan eenen Kloosterling zeggen doet: Men geeft ons de macht om aan iemand, die aan God niet gelooft, de nuttigheid van 't gebet te bewijzen, en de noodzaaklijkheid van 't vasten aan een anderen, die gedurende zijn geheel leven de onsterfelijkheid der ziele gelochend heeft. De onderneming is moeilijk, en de spotters behooren tot ons niet (1). Marphurius twijfelde aan alles: Scanarel gaf hem stokslagen, en hij geloofde.

De Zoïlusfen der maatschappije en letterkunde, die niets uitvoeren en alles wat men doet berispen, zullen onderneemen te zeggen, dat dit werk meer bekwaam is om het wanbedrijf te verspreiden dan te stuiten, en dat het de ondaad ter kennisse brengen zal bij de genen, die 'er nog van onbewust zijn. Ik zal hen niet antwoorden: men maakt zich verachtelijk met hen te wederleggen. Maar daar zijn zwakke, hoewel deugdzaame zielen, op wien zodanige redenering invloed zou kunnen maken. Ik ben hun deze algemeene aanmerking verschuldigd. Mijn boek, namentlijk, is ten dien opzichte in 't geval van alle zedekundige Boeken. Allen moet men ze verbieden, indien, eene misdaad en derzelve gevaaren naaktelijk open te leggen dien te vermenigvuldigen uitmaekt. Dan moeten reeds voor het mijne de Heilige Boeken, die der Vaderen en die der Casuïsten allen ingetrokken wor-

(1) Persiaansche Brieven. 49.

V O O R R E D E N.

worden. Van wat aart is, van de andere kant, een jong persoon, die tot het lezen van een werk over eenige stoffe der Geneeskunst, waar van hij den naam niet kent, aangespoord word? Te wenschen is 't, dat mijn boek bij personen, tot het bestier der opvoedinge beroepen, in gemeenzaam gebruik koome. Het zal hun van dienst weezen om ter goeder uure deze verfoeilijke schendaad te ontzwochten, en zelfs gelegenheid verschaffen tot het nemen van zodanige voorbehoedsels, als zij ter voorkominge der gevolgen noodzaaklijk zullen achten.

Zij, die geen Latijn verstaan, zullen mogelijk oordeelen, dat hier te veel vaarzen in die taal tusschengevoegd zijn. Ik zal hun antwoorden, dat men 'er geenen vind, die met de stoffe geen verband hebben, aangezien 'er geen één is, dat de ketenen der denkbeelden niet derwaart getrokken heeft. Ik heb 't intuschen overal zodanig gemaakt, dat men ze overstappen kan zonder den draad der redeneringe te breeken. Die de taal kennen, zullen 't mij dank weeten*. Een reiziger word in 't midden der dorre heide door de fraaiheid van een groen veld vervrolijkt. Eindelijk dit verdriet, zo het tot eenig verdriet strekt, is gering, en men kan den Schrijver, onder een onaangenaamen arbeid, deze uitspanning ligtelijk vergunnen. Ontmoet men 'er geene Fransche vaarzen, dat natuurlijker zijn zoude, het is mischien de fout des Dichteren eer dan de mijne.

Dit Werk, voor 't overige, heeft met de En-
gel-

* De Nederduitsche Lezer zal de Latijnsche vaarzen hier vertaald vinden.

V O O R R E D E N.

gelsche Onania* niets gemeen dan het onderwerp. En dat mengelmocs heeft mij, op twee en een halve bladzijden na, waarvan ik een uittreksel gemaakt heb, geene hulp toegebracht. Zij die de beide Werken lezen, zullen, hoop ik, het onderscheid bemerken, welk zich tusschen het één en ander opdoet. Die alleenlijk dit zullen inzien, zouden door de gelijkheid, welke in de tijtels zich voordoet, misleid en overgehaald kunnen worden om te onderstellen, dat 'er waarlijk eenige overeenkomst tusschen die beide boeken plaats grijpt. Bij geluk is 'er geene.

De bijvoegsels hebben deze nieuwe uitgave bijna een derde vergroot, en ik wensch, dat zij goedgunstiglijk ontfangen mogen worden bij zulke personen, die de bekwaamheid hebben om 'er van te kunnen oordeelen. Men zal mogelijk twee tegenwerpingen maaken. De ééne, dat ik 'er een groot aantal van aanmerkingen en met gezag bekleede waarnemingen bijgevoegd, bijna alleenlijk herhalingen zijnde van die in de eerste uitgave alrede gevonden worden; de andere, dat ik op sommige plaatsen den tijtel mijns Werks al te zeer bezijden getreden ben, de gevaaren der liefdevermaaken in een algemeen gezichtpunt beschouwende. Op de eerste tegenwerping antwoorde ik, dat men in eene stoffe als deze, alwaar men minder hoopen moet door redenen te overtuigen dan door voorbeelden vrees aantējaagen, geene waarneemingen en aan-

ha-

* Eene Verhandeling in 't Nederduitsch overgezet, en in den jaare 1730. te Rotterdam, zonder naam van den Drukker en met den tijtel van *De groote zonden van vuile zelfs-beylekkinge, door jonge en ouds, mans- en vrouwspersoenen, ontdekt*, in 't licht gegeven.

VERT.

V O O R R E D E N .

halingen opéénstapelen kan. Op de tweede dient tot antwoord, eerstelijk, dat, wanneer twee onderwerpen met elkanderen naauw verkonden zijn, het ééne minder wel verhandeld word naar gelang het meer op zichzelve afgescheiden staat; ten anderen, dat ik zeer in mijnen schik ben met dit Werk van algemeener dienst te maaken.

Iemand heeft mij gezegd, dat het lezen dezer stoffe in een vermaarden Hoogleeraar schrik verwekt heeft. Ik kan het niet gelooven. Indien het waar is, bid ik hem deze Voorreden, op welke hij zijne oogen nog niet geslagen heeft, ter degen te willen leezen.

Met het schrijven over de Inenting heb ik mij voorgesteld de allergepastste leerwijze ten tegenstand der verwoestingen van een moorddadige ziekte voortteplanten. Met het samenstellen van dit Werkje heb ik het genoeg van ten minsten iets goeds uitgewerkt te hebben, en hoop 'er de voortgangen eens verderfs mede te stuiten, het welk mischien heviger dan de kinderpokken het menschedom vernielt, en zo veel te meer te duchten is, als het, in de schaduwen der verborgenheid, stilzweigend dreigt, zonder dat zelfs zij, die 'er de slachtoffers van zijn, op deszelfs kwaadaardigheid vermoeden hebben. Het was van aanbelang om het te doen kennen. En ik heb tegenwoordig verscheiden redenen om te gelooven, dat ik het geluk gehad heb van nuttig te weezen; zo dat de jeugd reeds haare oogen opent, en allengs leeren zal de gevaaren, ter zelfder tijd met het kwaad, te kennen. Dit zoude één der zekerste middelen weezen om het verval, waar over men in de menschlijke natuur klaagt, voortekoomen, ja om

V O O R R E D E N.

misschien, in sommige geslachten, de kracht te herstellen, met welke onze voorouwers voorzien waren, en waarvan wij slechts historischer wijze of door gedenktekens, die 'er van overig zijn, de wetenschap hebben.

Behaagde 't hem, die alles doen kan, dezen zegen, zonder welken onze zwakke pogingen niets vermoogen, over mijne oogmerken uittespreiden! Want schoon Paulus plante, Apollo nat maake, GOD is 't alleen, die den wasdom geeft.

NB. Tot berigt voor deze tweede uitgave dient, dat de nieuwbijgevoegde Aanmerkingen, getekend zijn met letteren van het A B C, waar door zij te onderscheiden zijn van die, welke ook in de voorgaande Uitgave gevonden worden welke aangewezen zijn met cijfers als 1, 2, 3. enz.

TAFEL DER
ARTIJKEL EN.

INLEIDING,

Bladz. I

EERSTE ARTIJKEL.

DE TOEVALL EN.

- I. AFDELING. Tafereel, getrokken uit
de Werken der Artsen, 5
- II. AFDELING. Medegedeelde Waarneemingen, 21
- III. AFDELING. Tafereel, getrokken uit
de ONANIA, 25
- IV. AFDELING. Waarneemingen van den
Schrijver, 29
- V. AFDELING. Gevolgen der zelfbesmettinge bij de Vrouwen, 51
-

TWEEDE ARTIJKEL.

DE OORZAKEN.

- VI. AFDELING. Aangelegenheid van 't
Zaadvocht, 60
- VII. AFDELING. Onderzoek der omstandigheden, die de uitwerping vergezellen, 70
- VIII. AFDELING. Oorzaaken der gevaren, in 't bijzonder eigen aan de zelfbesmetting, 88

DER.

DERDE ARTIJKEL.

DE GENEZING.

IX. AFDELING. Middelen der genezinge, door andere Artsen voorgesteld,	105
X. AFDELING. Praktijk des Schrijvers,	120
De lucht,	123
De voedfels,	128
De slaap,	146
De Beweegeoeffening,	150
De ontlastingen,	152
De hartstochten,	155
De geneesmiddelen,	158

VIERDE ARTIJKEL.

OVEREENKOMSTIGE ZIEKTEN.

XI. AFDELING. De Nachtbevekkingen,	195
AFTRED over ziekten, herkomstig van veel zaad,	198
XII. AFDELING. De enkele Zaadvloed,	219

P R O E V E N

O V E R D E

Z I E K T E N,

O O R S P R O N G L I J K U I T D E

Z E L F B E S M E T T I N G.

I N L E I D I N G.

Onze lichaamen gestadiglijk afnemende, zouden wij welhaast, konden wij ons verlies niet herstellen, in eene doodlijke verzwakking storten. Spijs en drank bewerken wel deze herstelling, maar zo echter, dat zij verscheide bereidingen, welken men te famen onder den naam van voeding bevat, ondergaan moeten. Zodra de voeding niet meer, of zodra zij kwalijk geschiedt, zijn alle spijs en drank zonder nut, en verhinderen niet, dat men niet in alle de kwaalen vervalte, welken de uitputting naar zich sleept. Ondertus-
A scheren

schen is van alle oorzaken, die in staat zijn om de voeding te beletten, geene misfchien gemeener dan al te overvloedige ontlastingen.

Zodanig is het maakfel onzes werktuigs en der dierlijke werktuigen in 't algemeen, dat 'er, ten einde de voedselstoffen dien trap van bereiding verkrijgen, welke tot de herstelling des lichaams noodzaaklijk is, zekere hoeveelheid van vochten overblijven moet, reeds bearbeid, reeds *genaturaliseerd*, indien men mij toestaat dit woord te gebruiken. Want zo deze vereischte hoedanigheden ontbreekt, blijven de ontbinding en koking der voedselen onvolmaakt, en zoveel te meer onvolmaakt, hoe het vocht, welk in hoeveelheid te kort schiet, meer bearbeid, en van hoe grooter aanbelang het zij.

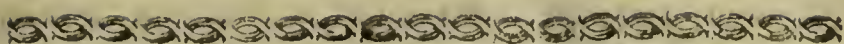
Eene sterke Min, die men 't leven beneemen zoude door haar eenige ponden bloeds binnen vierentwintig uren aftetappen, kan, geduurende eene reeks van vier- of vijfhonderd dagen, zonder 'er gevoeglijk door aangedaan te worden, dezelve hoeveelheid van melk ten diensten eens zuigelings opleveren: nademaal de melk van alle de vochten minst bearbeid en een bijna vreemd, in plaats van het bloed een wezentlijk vocht is. Een ander vocht is 'er, het vocht des zaads namentlijk, welk zo sterken invloed heeft op de krachten des lichaams en op de volmaking der *digestien*, dat, naar 't eenparige gevoelen der Artsen van alle de eeuwen, het verlies van ééne ounce dezes vochts meer afmat dan dat van veertig oncen bloeds. Men kan zich deszelfs aangelegenheid verbeelden, als men de uitwerksels gade slaat, welken het voortbrengt, zodra het zich be-

begint optedoen. Stem, gelaat en de trekken des aangezichts zijn terstond aan 't veranderen. De baard koomt te voorschijn, terwijl het gansche lichaam dikwijls een andere houding aanneemt: want eene grofheid en stevigheid, waarmede de spieren voorzien worden, veroorzaaken een gevoelig verschil tusschen het lichaam eens volwasfenen en dat eens jongelings, die de huwbaarheid noch niet bereikt heeft. Men wederhoud alle deze ontwindfels door wegneming van het werktuig, dienstig tot de afscheiding des vochts, hetwelk dezelve voortbrengt. Ook blijkt uit goede waarnemingen, dat in den manlijken ouderdom de affnijding der teelballen oorzaak was, dat de baard uitviel en de kinderlijke stem wederkwam (1). Kan men na deze overweging nog twifelen aan het vermogen der werkingen, die dit vocht op het gansche lichaam oefent, en kan men 'er tevens niet uit oordeelen, hoe veele kwaalen de verspilling eens zo dierbaaren vochts voortbrengen moet? De verordening bepaalt het eenige en wettig middel van het te ontlasten. De ziekten doen het nu en dan ontvloeijen. Het kan tegen onzen wil in wellustige droomen verloren raaken. De Schrijver des boeks Genesis heeft ons de gebeurtenis van *Onans* misdaad nagelaten, buiten twijffel om ons van deszelfs straf verslag te doen. *GALENUS* leert ons, dat *Diogenes* door het plegen van dezelfde misdaad zich bezoedeld gehad heeft.

Bij.

(1) *BOERHAAVE prælectiones ad institut. §. 658, c. 5 p. 444.*
edit. Goett.

Bijaldien de hachlijke gevolgen, uit het te overvloedige verlies dezès vochts ontstaan, alleenlijk afhingen van de hoeveelheid, of naar de hoeveelheid evenredig dezelfden waren, zoude 'er, met betrekking tot het natuurlijke, weinig aangelegen zijn, of de ontlasting geschiedde op de eene of andere manieren, over welken ik mij koomen te uiten. Maar de vorm (men vergunne mij ook deeze uitdrukking, terwijl mijn onderwerp tot vrijheden van die soort gezach geeft) doet hier zooveel als de grondslag. Eene te aanmerkelijke hoeveelheid zaads, langs de wegen der natuur verloren, stort niemand in zeer moeilijke ongemakken, maar die nog zwaarder zijn, wanneer dezelve hoeveelheid verplengd geworden is door middelen tegen de natuur. Onzachtlijk zijn de toevallen, welken zij, die in een natuurlijke vermenging zich uitputten, ondervinden: maar die op de zelfbesmetting volgen, zijn 't nog meer. Schoon derhalven de laatste het voorwerp dezer Verhandeling eigenlijk uitmaaken, belet echter het nauwe verband, dat zij met de eerste toevallen hebben, het tafereel van éénteschedien. Dus zal dit algemeene tafereel mijn eerste Artykel zijn. Vervolgens tot de verklaring der oorzaken overgaande, zal ik mij in het tweede Artykel met zulken, die de gevaarlijker gevolgen der zelfbesmetting opleveren, bezig houden. Eindelijk zullen de geneesmiddelen en eenige overeenkomstige ziekten dit werk besluiten. Ik zal overal, het gene de beste Schrijvers hiervan opgetekend hebben, bij het mijne voegen.

EERSTE ARTYKEL.

De Toevallen.

EERSTE AFDEELING.

Tafereel, getrokken uit de Werken der Arifsen.

HIPPOCRATES, de oudſte en naaukeurigſte van die hunne waarnemingen aangetekend hebben, heeft reeds de kwaalen, uit het misbruik van de vermaaklikheden der liefde oorspronkelijk, onder den naam van *conſumptio dorfalis* te boek gozetz (1). „ Deze ziekte, zegt hij, trekt haare „ afkomst uit het merch des ruggebeens. Jong- „ getroude mannen of wellustigen worden 'er van „ aangetast. Zij hebben allereerst geene koorts; „ en ſchoon zij wel eeten, vermageren zij nochtans en teeren uit. Zij verbeelden zich mieren „ te voelen, die van het hoofd nederwaarts langs „ het ruggebeen afklimmen. Zo menigmaal als „ zij hunnen afgang of water maaken, verliezen „ zij overvloediglijk een zeer dun zaadvocht. Zij „ zijn onbekwaam tot de voortteling, en worden „ dikwijls in hunnen droom van een veneriſch „ bedrijf overvallen. Het wandele, vooral langs „ moeilijke wegen, maakt hen loom, verzwakt „ hen, doet hun hoofd zwaar worden en hunne „ ooren

(1) De morbis P. II; c. XLIX. p. 479.

„ ooren ruifchen. Eindelijk wordt hun levens-
 „ draad door een fleepende koorts (*Lipyria*, afge-
 „ sneden.” Aangaande deze foort van koorts zal
 ik op een andere plaats fpreeken.

Sommige Artfen hebben aan dezelfde oorzaak
 toegefchreven, en *secunda consumptio dorfalis Hip-
 pocratis* genoemd eene ziekte, elders van hem
 befchreven (1), en welke met de eerfte eenige
 overeenkomst heeft. Maar het behoud der krach-
 ten, door hem bijzonderlijk opgegeven, is, naar
 mij dunkt, een overtuigend bewijs, dat deze ziek-
 te niet van dezelfde oorzaak, uit welke de eerfte
 voorkomt, afhangt. Zij fchijnt veeleer eene aan-
 doening van fcherpe zinkingftoffe (*affectio rheu-
 matica*) te weezen.

„ Deze vermaaklijkheden, zegt CELSUS in
 „ zijne uitmuntend boek over de bewaring der
 „ gezondheid, zijn zwakken perfoonen altijd hin-
 „ derlijk, en de telkens herhaalde oefening van
 „ dezelve ondermijnt de krachten (2).”

Men kan niets vervaarlijker befchouwen dan
 het tafereel, dat ARETEUS ons nagelaten heeft
 van de ongefteeldheden, door een alte overvloedige
 ontleding des zaads veroorzaakt. „ De
 „ jonge luiden zegt hij, neemen *en* de houding
 „ aan, *en* vervallen in de zwakheden der grijs-
 „ aarden. Zij worden bleek, verwijfd, ftijf, loom,
 „ moedeloos, bot van geest en zelfs flaphartig.
 „ Hunne lichamen krompen zich, hunne bee-
 „ nen kunnen hen niet langer draagen, alles doen
 „ zij

(1) De glandulis, FOES p. 273.

(2) De re medica, lib. 4. cap. IX. & I.

„ zij met tegenzin, en tot alles zijn zij onbekwaam. De meesten vallen in verlamming (1).” Hij brengt op een andere plaats de liefdevermaaken tot het zestal der oorzaken, uit welken de verlamming ontstaat (2).

GALENUS heeft opgemerkt, dat dezelfde oorzaak aanleiding gaf tot de ziekten der hersenen, de zenuwkwaalen en tot de vernietiging der krachten (3); en hij verhaalt elders dat een man, van een geweldige ziekte nog niet ten volen genezen, in denzelfden nacht, wanneer hij zijner vrouwe de huwelijkscijs betaalde, overleed.

PLINIUS de Natuurkundige bericht ons, dat Kornelius Gallus, een oude hoofdschout, en Titus Etherius, een Romeinsch ridder, midden zelfs onder het bijslapen gestorven zijn (4).

„ De maag, zegt AETIUS, verliest haare orde, het gantsche lichaam zijne sterkte; men vervalt tot verbleking, vermagering en dorheid; de oogen vallen naar binnen (5).”

Deze getuigenissen, uit de voortrefflijkste der oude Schrijveren bijgebracht, worden door dien van een groot getal hedendaagschen bevestigd. SANKIORIUS, die met de grootste oplettendheid onderzoek gedaan heeft naar alle de oorzaken

(1) De signis & caus. diut morb. I. II. c. V.

(2) L. I, c. VII, p. 34, edit. BOERHAAVE.

(3) Comment. tert. in lib. III. HIPPOCR. de morb. vulg. oper. omn. t. III, p. 538.

(4) Historia mundi, Lib. VII, c. LIII, p. 124.

(5) Terrab. III, Serm. III, c. XXXIV.

zaaken, op onze lichaamen werkende, heeft aangemerkt, dat deze de maag verzwakte, de spijsverteringen vernielde, de onzichtbaare uitwaasfening, uit welkers onorde zo kwellende gevolgen ontstaan, belemmerde, in lever en nieren groote verhittingen maakte, voor den steen de deur opende, de natuurlijke warmte wegnam, en gemeenlijk het verlies of de verzwakking van 't gezicht naar zich sleepte (1).

L O M M I U S, in zijne fraaije uitleggingen over de woorden van *Celsus*, welken ik zo even aangehaald heb, onderschraagt het getuigenis zijns Schrijvers door zijne eigen aanmerkingen. „ De „ dikwijls herhaalde ontlastingen van het teelzaad „ verslappen, verdroogen, verzwakken, ontzenuwen, en brengen eene menigte van kwaalen „ te voorschijn. Zij zijn de bron van beroerten, slaap- en vallende ziekten, lusteloosheden, gezichtsverdonkeringen, bevingen, verlammingen, stuiptrekkingen en de pijnlijkste soorten der jicht (2).

Zonder schrik leest men de beschrijving niet, door den vermaarden Burgemeester en Amsterdamschen Geneesheer T U L P ons nagelaten. „ Niet alleen, zegt hij, vermagert het merch „ van 't ruggebeen, maar tevens lichaam en geest „ verliezen egaalijk hunne krachten. De mensch „ komt erbarmelijk om. *Samuël Ver/pret* wierd „ aangetast door eene vloeijing van vocht, het „ welk ten uitersten scherp, allereerst zich plaatste over het achterste deel des hoofds en in „ den nek. Van daar nam het al dalende zijnen

„ weg;

(1) Med. static. sect. 6. aph. 15, 19. 21, 23 & 24.

(2) Comment. de sanit. tuend. p. m. 37.

„ weg, langs het ruggebeen en de lendenen,
 „ naar de zijden en famenleding der dyen, den
 „ elendigen met zo hevige pijnen folterende, dat
 „ zijn lichaam geheel wanftaltelijk wierd. Hij
 „ verviel in een koortsje, het welk hem deed
 „ uitteeren, maar naar zijnen zin niet spoedig ge-
 „ noeg: want zodanig was zijn toestand, dat hij
 „ meer dan ééns de dood te hulpe riep, bevo-
 „ rens deze hem van zijne smertelijke kwaalen
 „ ontbond (1).”

Niets, zegt een beroemde Leuvenfche Arts,
 ondermijnt zo fterk de krachten, en verkort zo
 fchielijk het leven (2).

BLANKAART bemerkte enkelvoudige zaad-
 vloedden, teringen en waterzuchtskwaalen, allen
 van dezelfde oorzaak aftammende (3). En
 MUYs heeft eenen man gekend, die anderszins
 van middelmatigen ouderdom, door een vanzelf
 ontstaan heet vuur van zijnen voet wierd aange-
 tast, welke ongesteldheid deze Arts mede aan ve-
 nerifche buitensporigheden heeft toegeschreven (4).

De Gedenkschriften der Natuuronderzoekeren
 gewaagen van een verlies van 't gezicht, waarvan
 de aantekening verdient hier onafgebroken ge-
 plaatst te worden. Men weet niet, zegt de
 Schrijver, wat verborgen famenlijding de teelbal-
 len met het lichaam, en vooral met de oogen
 hebben. SALMUTH zag een miltzuchtigen
 geleerden gek worden, en eenen anderen man,
 wiens

(1) Obf. Med. I. III, c. XXIV.

(2) ZYPAERUS fundam. med. Part. II, art. 6.

(3) Infit. medic. Part. II, c. XXVII.

(4) Praxis chirurgica Decur. I, Obf. 4.

wiens hersenen op een zo wonderbaare wijze waren opgedroogd, dat menze hoorde schudden in het bekkeneel; beiden door zich aan buitensporigheden van een zelfde soort te hebben overgegeven. Ik zelf heb eenen man gekend, negenenvijftig jaaren oud, die, na geduurende drie weken een jeugdige vrouw getrouwd gehad te hebben, eensklaps blind wierd, en ten einde van vier maanden overleed (1).

„ De alte groote verspilling der dierlijke geesten vernietigt de werkkraft der maage en neemt den eelust, terwijl, de voeding geenen stand meer houdende, de beweging van 't hart verflauwt en alle lichaams deelen verzwakken: „ zelfs stort men in vallende ziekte (2).” 't Is waar, wij weeten niet, of de dierlijke geesten en het teelvocht dezelfde zaak uitmaaken; maar de waarnemingen, gelijk men dadelijk zien zal, hebben ons geleerd, dat tusfchen deze twee vlocivochten eene zeer groote overeenstemming plaats grijpt, en dat het verlies zowel van het eene als van het andere dezelfde ongesteldheden voortbrengt. De Hr. HOFFMAN heeft op de verspilling des zaads ongemeen moeilijke toevallen zien volgen. „ Na langdurige nachtontvloeiingen gaan, zegt hij, niet alleen de krachten verloren, niet alleen vermagert het lichaam, niet alleen verbleekt het gelaat, maar, dat meer is, „ het geheugen wordt gekrenkt, een achteréénvolgend gevoel van koude overmeestert alle de leden, het gezicht wordt verduisterd en de stem heesch

(1) Decur. II. ann. 5. Append. observ. 88, p. 56.

(2) SCHELHAMMER, ars medendi universa, Lib. II, sect. II, c. IV, §. 23.

„ heesch (1); het gansche lichaamsgestel wordt
 „ allengs verwoest, terwijl de slaap door onrusti-
 „ ge droomen gestoord, niet wederkeert, en men
 „ pijnen gevoelt, overeenkomstig met zulken van
 „ iemand, wiens leden men met stokken geflagen
 „ heeft (2). ”

In eene raadvraging voor eenen jongman, die
 door de zelfbesmetting, behalven andere kwaalen,
 een gansche verzwakking van het gezicht over
 zich gebragt had, zegt hij, „ verscheiden voor-
 „ beelden gezien te hebben van menschen, die,
 „ zelf in den volwasen stand der jaaren, dat is, als
 „ het lichaam alle zijne krachten ten dienste heeft,
 „ niet alleen roode ontstekingen en ongemeen
 „ hevige pijnen in de oogen op zich gehaald had-
 „ den, maar ook zo groote verzwakking van 't
 „ gezicht, dat zij niets, wat het ook wezen
 „ mogt, leezen of schrijven konden. Ik heb,
 „ voegt hij 'er nadruklijk bij, twee gezichtsver-
 „ lammingen, voortgesprongen uit deze oorzaak,
 „ aangetroffen (3). ” Men zal zelve het verhaal
 der ziekte, welke tot deze raadpleging aanleiding
 gaf, met genoegen leezen. „ Een jongman (dus
 „ luid het,) van zijn vijftiende jaar aan de zelf-
 „ besmetting, die hij met gestadige herhalingen
 „ tot aan zijn drieëntwintigste geoefend had, over-
 „ gegeven, verviel gedurende die tusschenreeks in
 „ zo groote verzwakking van hoofd en oogen,
 „ dat menigmaal deze laatste, op het tijdstip van
 „ de uitwerping des zaads, door een geweldigen
 „ kramp getrokken wierden. Zodra hij iets lee-
 „ zen,

(1) Consult. Cent. 2. & 3, Caf. 102. T. III, p. 293.

(2) Op dezelfde plaats, Caf. 103.

(3) Ter zelfder plaatze, Caf. 103.

„ zen wilde , bevond hij 'er eene verdoving of
 „ beneveling in , gelijk aan hij die , die men be-
 „ merkt in de dronkenschap. Hij leed in het oog
 „ zelve de overmatigste pijnen. De sluitleden hin-
 „ gen zwaar nederwaarts , en kleefden allen nach-
 „ ten aan elkander. Onophoudelijk de traanen uit
 „ zijne oogen latende vloeijen , verzamelde hij in
 „ derzelver hoeken , die zeer pijnlijk waren , een
 „ groote hoeveelheid van stoffe , min of meer wit
 „ van kleur. Niettegenstaande hij met plaasier
 „ at , wierd hij echter doodmager , en altoos na
 „ den eten beving hem eene soort van dronken-
 „ schap. ” Dezelfde Schrijver heeft nog een an-
 „ dere waarneming , van welke hij ooggetuigen
 „ geweest is , en die ik geloof hier te moeten plaats
 „ geven. „ Een jongman van achttien jaaren , die
 „ zich aan een dienstmeid menigmaal opgeofferd
 „ had , stortede eensklaps in onmacht met een
 „ gantsche beving in alle de leden. Het aange-
 „ zicht was bloozend , en de pols heel zwak. Hij
 „ wierd na een uur duren uit dezen toestand ge-
 „ red , zo nochtans dat hem eene algemeene
 „ machteloosheid bijbleef. Ook hervattede zich
 „ hetzelfde overal zeer dikwijls , ten einde van
 „ acht dagen eene samentrekking en een gezwel
 „ op den rechter arm te wegebrengende , mitsga-
 „ ders aan den elleboog eene pijn , welke telkens
 „ met het beschreven overal zich verdubbelde.
 „ De kwaal hield langen tijd stand , zelfs in
 „ weêrwil van veele aangewende middelen tot er-
 „ ger overlaande. Eindelijk de Hr. HOFFMAN
 „ genas hem (1). ”

Het

(1) De morbis ex nimia venere , §. 18 , oper. omn. suppl. secund. pars prim. p. 496.

Het is de Hr. BOERHAAVE, die deze ziekten affchildert met die kracht en juistheid, die alle zijne tafereelen *karakteriseeren*. „ Het al te groot, te verlies van 't teelzaad veroorzaakt vermoedheid, onmacht, onbeweegbaarheid, zenuwtrekkingen, vermagering, dorheid, pijnen in al de vliezen der hersenen. Het verstompt de zinnen, en bederft bovenal het gezicht. Het maakt plaats voor de ruggetering (*consumtio dorsalis*) gevoelloosheid en meer andere ziekten, die met dezelveu gemeenschap hebben (1).”

De aanmerkingen, door dezen grooten Man zijnen toehoorderen, in het verklaren van de voorge- melde geneespreuk, medegedeeld, en die op de onderscheiden manieren van ontlastingen hunne betrekking hebben, moeten hier niet overgeslagen worden. „ Ik heb eenen lijder gezien, wiens ziekte allereerst begon met vermoedheid en verzwaking door 't gantsche lichaam, vooral omtrent de lendenen. Zij wierd van peestrekking, verwisselende krampbewegingen en vermagering vergezeld, het geheele lichaam schijnende te zullen verwoesten. De lijder gevoelde ook pijn in de hersenvliezen, zodanige pijn namentlijk, die de zieken drooge hitte noemen, welke inwendiglijk in de edelste deelen des lichaams zonder ophouden brand.

„ Ik heb ook eenen jongman gekend, van de ruggetering aangetast. Hij had een grappige gestalte, en onaangezien men hem meer dan ééns gewaarschoud had van zich niet te sterk aan het venerische plaaisier overtegeeven, deed hij 't echter,

(1) Infit. §. 776. naar de Franfche vertaling van M. D. L. M.

„ ter, en wierd voor zijne dood zo wandaantelijk,
 „ dat de vlezige dikte, anderzins bovenover de
 „ ruggebeensuitsteeksels der lendenen gelegen, nu
 „ t'eenemaal ingezonken was. De hersenen zelfs
 „ ziet men in dit geval verteerd. Inderdaad de
 „ zieken worden zot. Zij worden zo stijf, dat
 „ diergelijke algemeene onbeweegbaarheid, uit wat
 „ oorzaak ook voortgesprongen, door mij nooit op-
 „ gemerkt is. De oogen zelfs zijn dermaate ver-
 „ zwakt, dat zij niet meer zien kunnen (1).”

De Hr. DE SENAC, in de eerste uitgave zij-
 ner proeven de gevaarlijke gevolgen der zelfbe-
 smettinge afmaalende, voorspelt aan 't slachtoffer
 dier schandelijke ondaad, in den bloei der jaaren,
 alle de verzwakkingen, aan de waggelende grijs-
 heid verknocht. Men kan in de volgende uitga-
 ven de redenen zien, om welken dit afgebroken
 stuk en eenige anderen weêr ingetrokken zijn.

De Hr. LUDWIG, in de beschrijving der kwaal-
 en, dien de al te overvloedige ontlastingen ten
 gevolge hebben, vergeet insgelijks de teelzaadlij-
 ken niet. „ De jonge luiden van de eene en an-
 „ dere sexe, aan den wellust zich opofferende,
 „ verwoesten hunne gezondheid door de krachten
 „ te verkwisten, verordend om hun lichaam den
 „ hoogste trap van manlijke sterkte te geeven;
 „ en eindelijk vallen zij in den tering (2).

Een breed verslag der treurigste toevallen, uit
 deze oorzaak opwellende, heeft ons de Hr. DE
 GORTER ter hand gesteld. Maar te lang zijnde
 om

(1) Comment. over dezelfde plaats, T. VII. p. 214.

(2) Institut. physiol. §. 870 & 872.

om het uitteschrijven, wijze ik tot de Verhandeling zelve eenen iegelijk, de taal verstaande, van welke deze Schrijver zich bediend heeft (1).

De Hr. VAN SWIETEN, hebbende de beschrijving der ruggetering van *Hippokrates*, die men hier boven leezen kan, opgegeven, doet 'er vervolgens bij: „ Ik heb in zulken, zo ongelukkig van aan deze schandelijke bevlekkingen zich overgegeven te hebben, alle deze toevallen en nog veele anderen gezien. Ik heb gedurende drie jaaren tot de middelen, dien de Geneeskunst opgeeft, hoewel vruchteloos, toevlugt genomen voor eenen jongman, die, door dit schaamteloze handwerk, vliegende, verschriklijke en algemeene pijnen, nu eens door een gevoel van hitte, dan van eene verveelendste koudte in 't gantsche lichaam, vooral in de lendenen vergezeld, over zich gebragt hadt. In 't vervolg, nadat de pijnen een weinig ophielden te woeden, voelde hij een zo groote koude in de dijen en beenen, schoon die deelen op het uiterlijke gevoel een natuurlijke warmte scheenen te behouden, dat hij om zich te stoven steeds, en zelfs in de heetste dagen van den zomer, bij het vuur zat. Met verwondering bemerkte ik, voornaamentlijk in al dien tijd, een gestadige omwentelende beweging der teelballen in den zaadzak, terwijl de lijder een diergelijke beweging, welke hem zeer tot last strecte, in zijne lendenen gewaar wierd” (2).

Dit

1) De insensibil. peisp. cap. ult.

(2) Aph. 586. T. II. P. 46.

Dit verhaal laat ons in de onzekerheid, of die elendeling na het verloop der drie jaaren zijn leven geëindigd, dan of hij zedert, tot noch veel grooter verdriet, aangehouden heeft te verzwakken. Eene derde uitkomst ondertuschen is 'er niet.

De Hr. KLOEKHOF, handelende in een zeer goed Werk over de ziekten van den geest, die van het lichaam afhangen, bevestigt door zijne aanmerkingen hetgene wij alrede hebben gelezen.

„ Eene te groote verspilling van 't zaad werpt
 „ het gestel van alle de vaste deelen overhoop.
 „ Uit haar ontstaan de verzwakking, de vadfigheid, de do heid, de longe- en ruggeteringen,
 „ de verfstomping en bederving der zintuigen, de
 „ domheid, de dwaasheid, de bezwijmingen, de
 „ stuiptrekkingen (1).”

De Hr. HOFFMAN had reeds opgemerkt, dat de jonge luiden, met de schandelijke praktijk der zelfbesmettinge zich bezig houdende, allengs alle de vermogens van hunnen geest, en vooral het geheugen verliezen, mitsgaders dat zij tot de letteroeffeningen t'eenemaal onbekwaam worden (2).

De Hr. LEWIS (3) beschrijft ook alle deze kwaalen. Ik zal uit zijn Werk niet dan de schets, welke tot de gebreken der ziele haar opzicht heeft, overtekenen. „ Alle de kwaalen, uit de buiten-
 spo-

(1) De morb. anim. ab infirm. medul. cereb. p. 37.

(2) Opcr. omn. fol. T IV, p. 295.

(3) A practical Essay upon the tabes dorsaliis, Lond. 1748, & 2^e edit. 1758.

„sporigheden met de vrouwen oorspronkelijk;
 „volgen nog veel schielijker, vooral in de tede-
 „re jeugd, op de verfoeilijke praktijk der zelf-
 „bevelekkinge, zodat het moeilijk zijn zoude om-
 „ze met de verschriklijke kleuren, dien zij ver-
 „dienen, aftechilderen; eene praktijk zeker,
 „daar de jonge luiden zich aan verflaaven zon-
 „der de volkomen redeloosheid dier misdaad te
 „kennen noch alle de ziekten, die 'er de na-
 „tuurlijke gevolgen van zijn (1). De ziel voelt
 „zich van alle ongesteldheden des lichaams, maar
 „bovenal van die uit deze oorzaak oprijzen,
 „aangegrepen. De zwartgalligste zwaarmoedig-
 „heid; de onverschilligheid voor (konde men
 „niet veeleer zeggen? de afkeer van) alle ver-
 „maaken; de onmogelijkheid om deel te nee-
 „men in het onderwerp van de verkering der ge-
 „zelschappen, alwaar zij zich bevinden zonder
 „'er nochtans te wezen; het bezef van hunne
 „eigen elende, en de wanhoop dat zij 'er de
 „vrijwillige beweegoorzaaken van zijn; eindelijk
 „de noodzaaklijkheid om van den gelukkigen staat
 „des huwlijks aftezien; alle deze dingen zijn diep-
 „grievende denkbeelden, waardoor deze ongeluk-
 „kigen geperst worden om zich van de waereld
 „aftezonderen, zeer gelukkig nog, indien zij 'er
 „niet door worden aangezet om een einde van
 „hun loopperk te maaken (2).”

Dit verbaazende tafereel zal vervolgens door
 nieuwe waarnemingen bekrachtigt worden. Die van
 den

(1) Ibid. p. 13.

(2) Ibid. p. 19.

den Hr. STORK, in het fraaije Werk, dat hij over de historie en de behandeling der ziekten in 't licht gegeven heeft, is niet min onzachtlijk. Maar ik zende de genen, die ze wille nazien, tot die Verhandeling zelve, die elke Arts behoort te leezen (1).

Eer ik tot de Waarneemingen, die mij medege-
deeld zijn, overga, zal ik dit hoofddeel met het
fraaije stuk, te vinden in 't uitmuntende Werk,
waarmede de Hr. GAUBIUS de Geneeskunst ver-
rijkt heeft, besluiten. Hij schildert niet alleen de
kwaalen, maar hij wijst 'er ook de oorzaak van
met die kracht, die waarheid, dat doorzicht en
die juistheid, die alleenlijk een grooten meester
eigen zijn. Het is een dierbaar stuk, de behou-
ding van welks kleuren men mij dank weeten zal
door 't zodanig optegeeven, als de Autheur het
geschreven heeft. *Immoderata seminis profusio,
non solum utilissimi humoris jacturâ, sed etiam
ipso motu convulsivo, quo emittitur, frequentius
repetito, imprimis lædit. Etenim summam volup-
tatem universalis excipit virium resolutio, quæ
crebro ferri nequit, quin enervit. Colatoria au-
tem corporis quo magis emulgentur, eo plus hu-
morum aliunde ad se trabunt, succisque sic ad ge-
nitalia derivatis, reliquæ partes depauperantur.
Inde ex nimia venere lassitudo, debilitas, immobi-
litas, incessus delumbis, encephali dolores, convul-
siones sensuum omnium, maxime visus, hebetudo,
cæcitas, fatuitas, circulatio febrillis, exsiccatio,
macies, tabes & pulmonica & dorsalis, effemina-
tio.*

(1) Medicus annuus, T. II, p. 215 &c.

no. *Augentur hæc mala atque insanabilia sunt ob perpetuum in venerem pruritem, quem mens, non minus quam corpus, tandem contrahit, quoque efficitur, ut & dormientes obscena phantasmata exerceant, & in intiginem pronæ partes quavis occasione impetum concipiant, onerique & stimulo sit quamlibet exigua reparati spermatis copia, levissimo conatu, & vel sine hoc, de relaxatis oculis relapsura. Quo circa liquet, quare adolescentiæ florem adeo pessundet iste excessus (1).* Dat is:

„ De onmatige verplenging des zaads maakt voor-
 „ namentlijk het lichaam van stel, niet alleen door
 „ het verlies eens allernuttigsten vochts, maar ook
 „ door de dikwijls herhaalde sluiptrekkende bewe-
 „ ging, onder welke het wegvloeit. Want eene
 „ algemeene loslating, welke bij veelvuldige her-
 „ haling niet geschied zonder zwakheid aantebren-
 „ gen, sluit het hoogste vermaak buiten. Hoe
 „ meer 's lichaams kleinszeeven uitgemolken wor-
 „ den, hoe grooter hoeveelheid van vochten zij
 „ van elders naar zich trekken, zodat, terwijl
 „ de sappen dus naar de teeldeelen worden af-
 „ geleid, de overige deelen zich uitputten. Van
 „ daar komt, dat het alte groote liefdevermaak
 „ de oorzaak is van vermoeidheid, verzwakking,
 „ onbeweegbaarheid, zwikkenden gang, pijnen
 „ in 't gestel der hersenen, kramptrekkingen van
 „ alle de zintuigen, inzonderheid van dien des ge-
 „ zichts, gevoelloosheid, blindheid, koortsignen
 „ omloop, uitdroging, vermagering, borst- en rug-
 „ getering, slaphartigheid. Deze kwaalen vermeer-
 „ deren, en worden ongeneeslijk wegens de ge-
 „ du-

(1) *Institutiones Pathologiæ Medicinales*, auctore H. D. GAURIO,
 Lugd. Bat. 1758.

„ durige kitteling tot den venerifchen wellust, de
 „ ziel niet minder dan het lichaam bevangende,
 „ en te wege brengende, dat ook de lijdens, ter-
 „ wijl zij slaapen, onkuifche droome oefenen, dat
 „ de fchaamdeelen bij elke gelegenheid eene drift
 „ ter bijligginge krijgen, en dat de hoeveelheid
 „ van 't herhaalde zaad, hoe weinig die ook zij,
 „ op de ligfte poging, of ook wel zonder deze,
 „ op de weêrinstorting uit de verflapte plaatsjes,
 „ tot last en prikkeling strekt. Hieruit derhalven
 „ is optemaaken, waarom deze buitensporigheid
 „ den jeugdigen bloem der jaaren zo geweldig in
 „ 't voetzand stort” (a).

T W E E-

(a) Behalve de Toevallen, in dit Hoofdstuk verhaald, neemt men 'er nog andere waar, die niet minder dan deze te dugten zijn, en derhalve ook eene plaats mogen hebben, onder de gevolgen van het Venus-spel en wel onder die, welke als eigen zijn aan de Zelfbefmetting. Hoe dikwils zien wij niet, dat de overgegeevene jongheid in dit menschvernietelende werk zo ver verleid is, dat, uit eene enkele gewoonte in dit kwaad; in hunne ledigheid; of in droefgeestigheid, enz. dit vervloekte handfpiel, als tot een verzet (om dus te fpreken) bij hem geoeffend word, ja zelfs, zonder dat zij ceuige prikkeling tot het venus-vermaak gevoelen, terwijl hunne kragten dikwils de gedagten daar van niet konnen lijdens. De langdurige wrijvingen der Teel-deelen, en het geweld, dat zij in hunne geest oefenen, om met kragt de vogten, of derzelver aandrang te bepaalen, op de deelen, wier ontlastingen het einde van hun vermaak maaken, konnen de gelegenheid geevende oorzaaken zijn, van zwelling, ontfteeking, ja van verfterving, en dus (in de mannen in 't bijzonder) konnen zij veroorzaaken die gebreken, welke zo dikwils het verlies der Roede tot hun gevolg gehad hebben; ik beooge hier inzonderheid de ontfteeking van de voorhuid der Roede, en de knelling van dit deel, die door de ontfteeking van deszelfs hoofdedzel gemaakt word, bij de Genees en Heelkundigen bekend onder den naam van *Phymosis* en *Paraphymosis*. Ik hebbe een Lijder gezien, die terwijl hij ziek lag aan eene breuk van het fcheen-

T W E E D E A F D E L I N G .

Medegedeelde Waarnemingen.

Ik zal geen andere orde dan die van de dagtekingen der ontfangen brieven volgen. Ik heb; schrijft mij mijn wijdberoemde vriend, de Hr. ZIMMERMAN, eenen man gezien, drieëntwintig jaaren oud, die na zijn lichaam door de gestadige zelfbesmettingen verzwakt te hebben, de vallende ziekte kreeg. Een volkomen aanval hiervan trof hem, zo menigmaal als hem des nachts het zaad ontvloeyde. Dezelfde kwaal overviel hem na de

scheenbeen, den tijd doorbragt, met zich zelve in de zelfbevekkinge te vermaaken. De langdurige wrijvingen veroorzaakte hem eene ontsteeking in de voorhuid der Roede, in den tijd dat het hoofd van dit deel ontdekt was; en deze ontsteeking nam wel haast zodanig toe, dat zij eene Spaansche kraag *Paraphymosis* vormde, welke dermaaten hevig was, dat het hoofd der Roede zo wel als het lighaam derzelve ongetwijffeld tot versterving was overgaan, indien men niet schiekelijk aan deze uitkomst had voorzien, door het erlangen van de nodige hulpe. De afmatting, en de verspilling van het zenuwsp, konnen in zwakke voorwerpen tot daar toe gedreven worden, dat eene dodelijke slaauwte, Beroerdheid, Lamheid, of ongeneesbaare blindheid den vrijwillige verkwister van zijne gezondheid en leeven, op het onvoorziens kooft te verrassen, zelfs als hij in het midden van zijne vuile vreugde is. De aanhoudende verhittingen, en de vermeerdering van den omloop des verhittebloed, deszelfs sterke aandrang op de kleinste en tedere bloedvaten, zijn in staat, om dodelijke ontstekingen voort te brengen, naamlijk door te verstoppen de vaten der Hersenen, die der Longen of andere voornaame deelen; of zij bewerken in slappe gestellen, de openbarfing der slagaderen; van daar bloedstorting min of meer gevaarlijk na maate de min of meerdere wijde van het gebofste bloedvat enz. B.

de zelfbesmettingen, waarvan hij zich niet konde onthouden, in weêrwil der toevallen en ongeacht de redenen, welken men hem voorhield. Na de verpozing der vallende ziekte gevoelde hij zeer scherpe pijnen in de nieren en omtrent het staartbeen. Hij verliet ten laatsten dit handspel gedurende eenigen tijd. Ik herstelde hem van nachtontvloeiingen, en hoopte hem zelfs van de vallende ziekte te geneezen, waarvan de verheffingen alrede verdwenen waren. Krachten, eerlust, slaap en een schoongekleurd gelaat waren bij hem wedergekeerd, hoezeer hij 'er te voren als een geraamte had uitgezien. Maar zich wederom overgegeven hebbende aan de zelfbesmettingen, welken een aanval der voorgemelde ziekte altijd volgde, overkwaamen hem deze stuiptrekkingen zelfs op de straat. Eindelijk vond men hem op eenen morgen in zijne kamer, buiten het bed gevallen en in zijn bloed gewenteld, dood. Bij het lezen dezer waarneeminge vergunne men mij eene vraag, welke zich hier voor mijnen geest vertegenwoordigt, voortstellen. Zijn zij, die met een pistool zich 't leven beneemen, vrijwillig verdrinken of de keel afsteeken, schuldiger oorzaken hunner dood? Zijn zij meer zelfmoordenaars dan zulk een mensch? Zonder mij verder over dit stuk uittelaaten, mijn vriend voegt 'er bij, een' anderen te kennen, die zich in 't zelfde geval bevind. Ik heb sedert vernomen, dat hij op dezelfde wijze gestorven is. Ik heb ('t is wederom de H. ZIMMERMAN die hier spreekt) eenen man gekend van een zeer fraai vernuft en een bijna algemeene kundigheid, wiens vlugge werkzaamheid van geest door de gestadige nachtbevekkingen verloren, en wiens lichaam t'eenemaal in den toestand raakte des genen, die bij den Hr. BOER-

HAAVE te raade ging (1); aangaande welk geval ik elders bericht zal doen.

De twee volgende feilen ben ik verschuldigd aan den Hr. RAST den zoon, vermaarden Arts te Lyons, met wien ik het vermaak gehad heb eenige dagen te Montpellier doortebrengen. Een jongman van Montpellier, in de geneeskunst zich uitoefenende, veroorzaakte zijne dood met aan deze verderflijke wellust buitensporiglijk zich overgegeven te hebben. Het denkbeeld zijner misdaad had zijnen geest zodanig getroffen, dat hij in eene soort van wanhoop stierf, en aan zijne zijden de open hel meende te zien, gereed om hem te ontfangen. Een kind dezer zelfde Stad, zes of zeven jaaren oud, door eene dienstmeid, geloove ik, in dat werk onderricht, bevlekte zich zo dikwijls, dat eene sleepende koorts, welke hierop volgde, het spoediglijk wegrukte. De onstuimige drift tot dien handel was zo groot, dat menze in hetzelfde tot aan den laatsten levensstijds niet konde weêrhouden. Toen men 't den naderenden dood voor oogen stelde, vertrooste het zich met te zeggen, dat het te vroeger vertrok om zijnen vader optezoeken, die voor eenige maanden gestorven was.

De Hr. MIEG, beroemd Arts te Bazél, in de geleerde wereld door voortreffelijke Verhandelingen bekend, en wien zijn vaderland verplicht is voor de Inënting, waarmede hij, zowel met goeden uitslag als bekwaamheid: op den duur zich bezig houdt, heeft mij eenen brief medege-
deeld,

(1) Consult Med. T. II, p. 36.

deeld, door den Hoogleeraar STEHELIN (een dierbaare man voor de letteroefeningen!) geschreven, in welken ik verscheide gewichtige en nuttige waarneemingen gevonden heb. Ik bewaar 'er sommigen van tot het vervolg van dit Werk, alwaar zij beter plaats zullen vinden, terwijl twee anderen gevoeglijker hier te pas koomen. De zoon van M * * *, is, in den ouderdom van veertien of vijftien jaaren, aan stuiptrekkingen en eene soort van vallende ziekte, alleenlijk door de zelfbesmetting veroorzaakt, overleden. Hij is door de ervarendste Artsen van onze Stad behandeld, maar zonder vrucht. Ik ken ook een jonge Juffer van twaalf of dertien jaaren, welke zichzelve door dit verfoeijenswaardige handwerk de tering, een dikken en opgespannen buik, den witten vloed en eenen weêrhoudensonmacht in 't wateren roegegebragt heeft. Schoon haar de geneesmiddelen eenige verligting bewerkt hebben, verzwakt zij echter van tijd tot tijd, en ik vrees voor doodlijke gevolgen (b).

DER-

(b) Waar de vrouwelijke Sexe zig aan deze vuile handel overgeeft, daar staat eene op aardsehe Hel van allerlei gebreken voor hen open. De plaatselijke zwelling, ontsteking, verzwering, ja versterking in de Teeldeelen zelf, zijn de kwaalen, die bij de eerste oeffening in dit werk in hun gebooren worden; en ofschoon zij al eens van geene zichtbare gebreken overvallen worden, zo stellen de Maagden en Vrijflers, hier door zich nogtans in eene staat, welke de allergruwzaamste verwijtingen, van de kant hunner Minnaars zal verschaffen. ingevalle zij zich in den echt begeeven, om dat door deze vuile oeffening, de deelen eene hoedanigheid verkrijgen, even als na het veelvuldig gebruik van de bijslaaping. Vervloekte uitvinding, die hen hier toe den weg kwam aan te wijzen! Onderussehen zal eene vuile gewoonte in dit Spel, niet misfen om hen nog ongelukkiger te maaken. Vermindering van de werking der Zintuigen, Zenuw-ziekte, Opstijging, Lamheid,

Kam.

D E R D E A F D E L I N G .

Tafereel, getrokken uit de ONANIA.

Sedert de bekendmaking van dit Werk ben ik, door middel van een zeer aanzienlijk kanaal, ontwaar geworden, dat men geen volkomen geloof slaan moet aan de feiten, in de Engelsche verzameling opgegeven, en dat deze oorzaak, gevoerd bij eenige lasterspraaken, de onkuische bewoordingen en de intrekking der Keizerlijke *Privilegie* de hoogduitsche vertaling in het Rijk heeft doen verhinderen. Deze beweegredenen hadden mij

eerst

Krampen, Stuipen, Vallende-ziekte, Zwakheid, Hartkloppingen, Teering, gevaarlijke Ontsteekingen in het Hoofd, de Borst, den Buik of in de deelen van het Bekken gelegen, Droefgeestigheid, Bleekzucht, Ongedaantheid, Waterzucht, de Vrijsler-ziekte, Dolheid der Baarmoeder, Witte-vloed en een reeks van andere gebreken meer, welke de Schrijver in de volgende Afdeling opnoemt, staan deze ongelukkigen, nevens eene afkeer voor het huwelijk, die hen niet ongemeen is, aantetasten: en bij aldien zij zich laten overweegen, tot het aanvaarden van den Echt, zo ziet men helaas! dat de straffe van hunne misdaad, ook kan daalen op het nagelagt dat zij voortbrengen: hoeveelen draagen helaas! in hunne volwasenen staat niet, de merktekenen en ongemakken, als nablijfsels van de groote zwakheid, de tering, van de Engelsche ziekte enz. in hunne tedere jeugd, van welke mischien niets anders als de Zelfsbeviëkking van hunne Moeders de allereerst gelegende oorzaak was. Eene gegronde bespiegeling, en eene reeks van waarneemingen, zoude een aller overtuigends bewijs, hier van kunnen uitleveren, indien de paalen van een aantekening zig daar niet tegenstelde, liet vervolg in dit werk zal ondertuschen licht genoeg verschaffen, om deze zaak gemakkelijk te kunnen begrijpen. B.

eerst bepaald om uit het mijne uittelaaten al wat ik uit die verzameling getrokken heb: maar sommige bedenkingen haalden mij naderhand over, omze onder verzachting, in de volgende Aanmerkingen vervat, te behouden. De eerste bedenking bestaat daarin, dat sommige dier redenen niet dan tot de hoogduitſche uitgave betrekking hebben. De tweede is, dat ofſchoon 'er mogelijk feiten, op losfen onderſtellingen aangenomen, in gevonden worden, gelijk inderdaad ſommigen het kenmerk daarvan hebben, echter bevonden is, dat een heel groot getal daarvan niet dan maar al te veel op de waarheid rust. Eindelijk een derde bedenking, welke voor mij beſliſfend is, heb ik in den gemelden brief van STEHELIN zelve gevonden. Ik heb, ſchrijft hij, eenen brief ontvangen van den Hr. HORMAN van Maſtricht, in welken deſen mij in overweging geeft eenen zelfbeſmetter gezien te hebben, die zich alrede de ruggetering toegebragt, en na hem zonder goed gevolg behandeld te wezen, zijne genezing verkregen had door de hulpmiddelen van de *Onania*, van welk boek Doctor BEKKERS te Londen de Schrijver wezen moet. Die perſoon was zo wel herſteld, dat hij niet alleen dik en vet geworden was, maar ook een viertal van kinderen geteeld had.

Het Engeliſche Werk over de *Onania* is een rechte baaijert en 't verwardſte ſtuk, zedert langen tijd geſchreven. Men kan 'er niet dan de Waarneemingen in leezen. Alle de aanmerkingen zijn ſlechts gemeene ſchoolſche, godgeleerde en zedekundige beſpiegelingen. Uit het geheele Werk, 't welk vrij lang is, zal ik alleenlijk

leenlijk een tafereel van de gewoonste toevallen, daar de lijdens over klaagen, zamentrekken, terwijl de krachtige en dieptreffende bewoordingen van pijn en berouw, in een klein getal van brieven te vinden en niet wel in een uittreksel bijtebrengeu, den indruk van den kouden schrik, die ons het leezen daar van veroorzaakt, niet verzwakken moeten, aangezien deze indruk van de feiten afhangt. Ik zal mijne Leezers verplichten door een ongemeen groot getal brieven te bespaaren, waarin noch levendige slagen noch stijl bespeurd worden. Ik zal de kwaalen, waarover de Engelsche zieken klaagen, tot zes hoofdpunten brengen, en met de allermoeilijksten, dat is met dien van den geest beginnen.

I. Alle de verstandelijke vermogens worden machteloos, het geheugen vergaat, de denkbeelden worden beneveld, en de lijdens vallen zelfs op zommige tijden in een ligte krankzinnigheid. Bij hen huisvest zonder ophouden eene soort van inwendige onrust, een gedurige angst en een zo treffend verwijt van 't geweten, dat zij menigmaal tot schreijen koomen. Zij zijn aan hoofdraaijngen onderhevig, terwijl al hunne zintuigen, maar inzonderheid hun gezicht en gehoor, verzwakken, en hunne slaap, kunnen zij slechts slaapen, van verdrietige droomen gestoord word.

II. Des lichaams krachten ontbreken geheel. De groei der zulken, die, eer dezelve geëindigd is, zich aan deze versoeilikheden opgeofferd hebben, krijgt een aanmerkelijke wanorde. De ééuen slaapen nietmetal, de anderen dutten en fluimeren bijna altijd. Bijna allen worden miltzuchtig of gekweld van opstijgingen, en on-

onder den voet gehouden van alle de toevallen, die met deze moeilijke ongesteldheden vergezeld gaan, droefheid, zuchten, traanen, hartkloppingen, benaauwdheden, flauwten. Men heelt zomigen zelfs kalkstoffen zien spuwen. Hoest, fleepende koorts en tering zijn de straffen, bij veelen in hunne eigen schendaaden te vinden.

III. De grievendste pijnen zijn een ander voorwerp van de klachten der lijderen. De één klaagt over 't hoofd, een ander over de borst, de maag, het gedarmte, over uitwendige zinkingsteeken, zomtijds over een pijnlijke verstijfheid in alle lichaamsdeelen, zodra men dien maar zachtjes drukt.

IV. Men ziet in 't aangezicht niet alleen uitflagbotten, want dit is één der gemeenste toevallen, maar zelfs wezentlijke etterpuisten op de tronie, aan de neus, op de borst en dijen, in welke deelen de lijders ook ondraaglijke jeukten gevoelen. Eén derzelven klaagde zelfs over vlezig uitwasfen op zijn voorhoofd.

V. De werktuigen, tot de voortteling behorende, vinden insgelijks hun deel in de jammerlijke kwellingen, waarvan zij de hoofdoorzaak uitmaaken. In verscheiden lijders worden zij onbekwaam tot de opspanning. Bij anderen ontlast zich het zaadvocht op het oogenblik eener geringste jeukte, eener flauwste opspanninge, of onder de bewegingen, dien zij doen met door de kamer te gaan. Een groot aantal overvalt een gestadige zaadvloed, de krachten t'eenemaal nedervellende, en van welken de stoffe dikwijls, of naar een stinken-

kenden bloedetter, *of* naar een vuilen slijm gelijk. Anderen wederom worden van de pijnlijkste prikkelingen tot Venus-spel *priapisme* gefolterd. Bezwaarlijkheid, drupping, brand en machteloosheid in 't watermaken doen sommigen wreede teisteringen lijden. Eenigen hebben geweldig smertelijke gezwollen aan de teelballen, de roede, de blaas en den zaadstreng. Eindelijk, de onmogelijkheid om bijslaap te houden, *of* de ontarding des zaadsvochts beneemen de levenskrachten van bijna allen, die gedurende langen tijd aan dit venerische misbedrijf zich hebben overgegeven.

VI. De werkoefeningen van 't gedarmte zijn menigmaal in de uiterste wanorde. De ééne zieken klaagen over onbeweeglijke verstoppingen, de anderen over ambeijen of ontvloeiing eener stinkende stoffe uit den endeldarm. Deze laatste aanmerking brengt mij wederom tot den jongman, van wien de Hr. HOFMAN, spreekt, en die na elke zelfbesmetting van buikloop aangetast wierd; eene nieuwe oorzaak van het vetvlies zijner krachten.

V I E R D E A F D E L I N G .

Waarneemingen van den Schrijver.

Het tafereel, door mijn eerste waarneeming opengelegd, is verschriklijk; en toen ik voor de eerste maal een ongelukkige, die 'er het onder-

derwerp van was, beschoude, beving mij zelve eene ongemeene ontroering. Ik bespeurde meer dan ooit te voren de noodzaaklijkheid om de jonge luiden alle de vervaarlijkheden des afgronds aantewijzen, in welken zij met voorbedachtzaamen wille zich nederstorten.

L. D * * *, Uurwerkmaker, was bij zijne kennisfe en in goede gezondheid, tot dat hij den ouderdom van zeventien jaaren bereikt had. Van dit tijdstip gaf hij zich aan zelfbesmetting over, dezelve dagelijks, en dikwijls tot reizen toe, herhaalende. Telkens was de uitwerping voorgegaan en vergezeld geworden van een ligt verlies des verstands en van een stuiptrekkende beweging in de opspannende spieren des hoofds, hetzelfde sterk naar achteren trekkende, terwijl de hals buitengemeen opgezet wierd. Het had geen jaar geduurd, of hij had bij elke daad een groote machteloosheid beginnen te voelen. Deze waarfchouwing had hem nog niet sterk genoeg kunnen overreden om van zijn morsigen handel afstand te doen. Zijne ziel, aan deze vuiligheden reeds t'eenemaal overgeven, was voor andere denkbeelden niet meer vatbaar geweest. Eindelijk na de herhaling zijner euveldaad, dagelijks noch menigvuldiger gepleegd, was hij in eenen toestand geraakt, die hem beducht gemaakt had voor de dood. Dus te laat wijs geworden, had de kwaal alrede met zodanige vorderingen de overhand genomen, dat zij niet te genezen geweest was. De teeldeelen waren zo prikkelvaardig en revens zo zwak geworden, dat 'er van de zijde des ongelukkigen geene nieuwe daad nodig geweest was om het zaad uitteftorten. De geringste prikkeling had op staande voet een onvolmaak-

maakte opspanning veroorzaakt, welke onmiddelijk van eene ontlasting dezès vochts, de verzwakking dagelijks aanzettende, gevolgd was geworden. Ook was hem deze zenuwtrekking, die hij niet eerder ondervond dan in den tijd, wanneer de ontlastende werkdaad haare volkomenheid had, en welke alsdan ook eindigde, eigen geworden, en had hem menigmaal, zonder eenige zichtbaare oorzaak, derwijze geweldiglijk overvallen, dat, gedurende al den tijd des aanvals, die altemet vijftien, en nooit minder dan acht uren duurde, hij in het gansche achtergedeelte van den hals zo felle pijnen gevoelde, dat hij gemeenlijk, niet alleen schreeuwende maar ook met naar gehuil, zich hooren liet. Onmogelijk was het hem ook geweest binnen al dien tusschentijd iets nats of droogs doorteslikken. Zijne stem was heesch geworden, maar ik heb niet nagegaan, of zij 't gedurende den tijd des aanvals noch meer wierd. Hij had geheel en al zijne krachten verlooren. Want verplicht om van zijn beroep aftezien, nergens toe in staat en van elende overladen, lag hij gedurende verscheiden maanden zonder hulp te zieltoogen, zoveel te meer te beklagen, dat hem de geheugenis was bijgebleven, welke, zonder haare vermogens te verliezen, nergens anders toe gediend had dan om hem zonder ophouden zijn jammerlijke ongesteldheid te binnen te brengen, en de volle ijslijkheid zijner wroegingen te vermeederen. Ik vernam zijnen toestand, en begaf mij bij hem. Ik vond minder een leevend schepsel dan een geraamte, op stroo nederliggende, uitgeteerd, bleek, morsig, een besmettenden reuk van zich geevende, tot geenerlei beweging bijna bekwaam. Uit zijne neus vloeit

vloede telkens een bleek en waterachtig bloed, en de zever liep hem uit den mond. Met buikloop gekweld zijnde, ontvloedden hem zijne uitwerpfels in het bedde zonder het te gevoelen. De zaadvloed bleef hem gestadig bij. Zijne oogen stonden straf, onklaar, dompig en hadden geene kracht om zich te beweegen. De pols was bij uitstek klein, ras en herhaalend, de ademhaling heel moeijelijk, en de vermagering, indien men 'er de voeten van uitzondert, die *oedemateus* begonnen te worden, buitengemeen. De wanorde van den geest was niet minder; zonder denkbeelden, zonder geheugen, onbekwaam om twee taalspreuken ten einde te leezen, zonder aandacht, zonder bekommering over zijn noodlot en zonder eenig ander gevoel dan van smert, welke met alle haare verheffingen, ten minsten om elken derden dag, wederkeerde. Een wezen derhalven, beneden het redenlooze vee gedaald, en een schouwtoneel, wier verschrikkelijkheid niet te begrijpen viel, zodat men moeite had om zich te herinneren, dat het voorheen tot het menschlijke geslagt behoord had. Ik geraakte, door hulp van versterkende middelen, spoedig genoeg aan het betemmen der geweldige zenuwtrekkende aanvallen, die hem niet dan door de pijnen zo wreedlijk tot het zintuiglijke gevoel bragten. Vergenoegd met hem in dit opzicht te hebben verligt, hield ik op met het gebruik der geneesmiddelen, die zijnen toestand niet konden verbeteren. Hij stierf, ten einde van eenige weken, in Zomermaand des Jaars, 1757, slijmwaterzuchtig (*oedemateus*) over zijn geheel lichaam.

Zij allen, die aan deze haatlijke en misdadige gewoonte zich opofferen, worden wel niet de zelfde wreedheid niet gestraft: maar daar is 'er ook geen, die 'er ten minsten niet meer bij gevoelt. De veelvuldige herhaling der wanbedrijven, de verscheidenheid der getemperdheden en meer andere van buiten koomende omstandigheden, geeven aanleiding tot aanmerklijk verschil. De kwaalen, meest van mij gezien, zijn, I. Eene geheele wanorde van de maag, bij de éénen zich ontdekkende door 't verlies van den eetlust of door onregelmatige begeerten om te eeten; bij andere door hevige pijnen, vooral in den tijd der spijsverteringe, en door eigengeworden brakingen, alle geneesmiddelen tegenstaande, zo lang men aan derzelve kwaade heblijkheden vastblijft. II. Eene verzwakking van de werktuigen der ademhalinge, de bron zijnde, uit welke de drooge hoesten, bijna altijd heeschheden, zwakheden in de stem, en, zo dra men zich wat sterker beweegt, opblazingen voortspruiten. En III. Eene gantsche verflapping van het zenuwgestel.

De dierlijke huishouding in den grond te kennen is niet noodzaaklijk om te bezeffen, dat deze drie oorzaaken alle de ziekten van langzaame verzwakking te voorschijn kunnen brengen: want dat zij het dagelijks doen, bewaarheid de ervarenheid. De eerste toevallen, uit dezelve in de zelfbesmettingen voortrijzende, zijn, onder de genen, waarvan ik thans handel, eene opmerkelijke vermindering in de krachten; eene meer of min aanmerkenswaardige verbleking; somtijds eene ligte maar gedurige geelzucht; menigmaal uitflagbotten, die, niet verdwijnende dan om plaats te maaken voor anderen, over 't gansche aangezicht,

zicht, maar vooral aan 't voorhoofd, langs de
 hoofdslaapen en bij de neus, gestadelijk zich ver-
 spreiden; eene zeer zichtbaare vermagering; eene
 verbaazende gevoeligheid omtrent de verandering
 der seizoenen, maar ten opzichte der koude
 voornamentlijk; eene verslapping der oogen en
 zwakheid van 't gezicht; eindelijk een aanmerk-
 lijk verval van de werkvermogens, inzonderheid
 van 't geheugen. „ Ik voel wel, schreef mij
 „ zeker lijder, dat dit booze handbedrijf de
 „ vermindering van de werkzaamheid der krach-
 „ ten, en vooral van die der geheugenisfe mij
 „ aangebragt heeft.” Het zij mij geoorloofd
 hier de afgebroken stukken van eenige brieven
 intevoegen, die met malkanderen vereenigd, een
 genoegzaam volkomen tafereel der natuurlijke wan-
 ordeningen, uit de zelfbesmetting ontstaande,
 zullen opleveren, en waarvan mij de taal, in
 welke ik bij de eerste uitgave van dit Werk
 geschreven heb, verhinderde gebruik te maaken.
 „ Ik had, gelijk meer andere jonge luiden
 „ (de Schrijver van dezen brief was in zijne
 „ rijpe jaaren,) het ongeluk van mij te begee-
 „ ven tot eene hebbelijkheid, welke zowel het
 „ lichaam als der ziele ten verderve strekt.
 „ Mijne jaaren, door de reden ondersteund,
 „ hebben deze elendige neiging wel iets gema-
 „ tigd: maar het kwaad is intusfchen bedreven.
 „ Bij de aandoening en buitengemeene gevoelig-
 „ heid van 't zenuwgestel, en bij de toevallen,
 „ waartoe zij aanleiding geeven, koomt eene
 „ verzwakking, eene bezwaarlijkheid, eene kwel-
 „ lende onrust en benaauwdheid, die als om
 „ strijd mij schijnen te overrompelen. Ik word
 „ van eene bijna onophoudelijk zaadverlies ge-
 „ dreigd. Mijn aangezicht gelijkt schier naar
 „ een

„ een lijk, zo bleek en loodkleurig is het. De
„ onmacht mijns lichaams maakt al mijne be-
„ wegingen moeilijk. Met die van mijne bee-
„ nen is 't dikwijls zodanig gesteld, dat ik veel
„ moeite heb om mij optehouden, terwijl ik niet
„ waagen durf uit mijne kamer te gaan. De spijs-
„ verteringen geschieden zo kwalijk, dat het
„ voedsel, na dat ik het drie of vier uren ge-
„ nuttigd heb, derwijze mij voorkomt, als of
„ ik eerst bezig ware mijne maag te vullen.
„ Mijne borst is vol fluimen, wier opkomst mij
„ zwaare benaauwdheden, en opgehoest, den
„ toestand van uittering aanbrengt. Ziedaar een
„ bekort tafereel mijner elenden, die door de
„ treurige verzekerdheid zich nog vergrooten, dat
„ de volgende dag niet minder verdrietig zijn zal
„ dan de voorgaande geweest is. In één woord,
„ ik geloof niet, dat enig menschlijk schepsel
„ immer van zo veele kwaalen gedrukt wierd
„ als ik. Zonder den bijzonderen bijstand der
„ Voorzienigheid, zoude ik bezwaarlijk een zo
„ overwichtigen last kunnen draagen.”

Al sidderende leeze ik, in den brief van een
anderen zieken, deze schrikverwekkende woor-
den, die mij dien van de Schrijvers in de *Ona-*
nia te binnen brengen: „ Wederhield mij de
„ Godsdienst niet, ik had mijn leven reeds ge-
„ eindigd; een leven zo veel te wreeder, om-
„ dat het zodanig is door mijn eigen wanbe-
„ drijf.” In de waereld zeker is geen erger
staat dan de angst. Wanneer de angst, daar
pijnen geene vergelijking bij hebben, met eene
menigte van andere kwaalen vergezeld gaat, be-
hoeft men zich niet te verwonderen, dat een lij-
der zijn verlangen naar de dood als zijn grootst

goed uitstrekt; en zijn leven, kan men een zo treurigen toestand leven noemen, eene wezentlijke rampzaligheid acht te weezen.

*Vivere quum nequeam, sit mihi posse mori;
Dulce mori miseris, sed more optata recedit. M.*

Waarvan bijna de zin is:

Nu ik geen leven kan verwerven,

Beneem de dood mijn zielsverdriet:

Want rampspoed wacht met vreugd naar 't sterven.

Maar ach! de dood ontvlugt me, en hoort mijn wenschen niet!

De volgende beschrijving is korter en min ontroerend. „ Van mijne tedere jeugd af, terwijl „ ik, zo ik meen, tusfchen de acht en tien jaaren oud was, heb ik het ongeluk gehad van „ mij in dezen verderffliken handel te oefenen, „ door welken, bij ongeluk, mijne goede getemperdheid bedorven is geworden. Maar ik „ ben vooral zedert eenige jaaren in een buitengemeen verval geraakt. Mijne zenuwen zijn „ uitneemend zwak, mijne handen machteloos, „ altijd beevende, altijd zweetende. Ik heb geweldige maagkwaalen, pijnen in de armen en „ beenen, altemet in de nieren en voor de „ borst; ik moet dikwijls hoesten. Mijne oogen zijn zwak en gebroken. Gulzig ben ik „ in 't eten, en ondertusfchen vermager ik meer „ en meer, en zie 'er in mijn gelaat allen dagen „ erger uit.” In de Afdeeling over de Behandeling der ziekten zal men het goede gevolg der middelen bespeuren, die in dit geval gediend heb-

hebben. Ik zal de genezing des eersten niet verrekenen, omdat zij van te langen draad is.

„ De natuur, schreef een derde, heeft mij de
 „ oogen geopend ter beschouwinge van de oor-
 „ zaak mijner machteloosheid, waarin ik mij be-
 „ vond, en van 't gevaar des afgronds, in wel-
 „ ken ik mij nederwierp, 't zij door de uitslag-
 „ botten of bleinen, zich vertoonende aan die
 „ deelen, die tot de uitvoering mijns kwaalen
 „ handels strekten, 't zij ook door de verzwak-
 „ king, die ik in 't midden mijns misbedrijfs on-
 „ dervond, en welke mij niet overliet te twijfe-
 „ len wat 'er de oorzaak van ware.”

Ik konde een groot aantal van herhaalen hier nog bijvoegen ter openleggingen van ziekten, over welken ik zedert de tweede uitgave dezès Werks geraadpleegd ben geworden. Maar overmits die nuttelooze herhalingen zijn zoude, bepaal ik mij slechts tot twee of drie van die mij 't allerlaatst toegekomen zijn.

Voor weinige dagen schreef mij een man, die thans nog in den bloei zijner jaaren is. „ Nog
 „ zeer jong zijnde, begaf ik mij tot een naare
 „ gewoonte, welke mijne gezondheid bedorven
 „ heeft. Overvallen van verstoptheden en duize-
 „ lingen in het hoofd, die mij in vreeze bragten
 „ van beroerd te zullen worden, ben ik, om de-
 „ zelve wegteneemen, adergelaten, doch gelijk
 „ men al aanstonds bespeurde, met nadeel. De
 „ borst zit mij gesloten, en bijgevolg heb ik
 „ een belemmerde ademhaling. Dikwijls voel ik
 „ pijnen in de maag, en ik gevoelze van tijd
 „ tot tijd bijna door 't gansche lichaam. Over

„ dag ben ik dodderig en onrustig, en des nachts
 „ word mijn slaap afgebroken en gestoord. Ook
 „ verkwikt die mij niet. Ik ben met gedurige
 „ jeukten gekweld. Mijn aangezicht is bleek,
 „ mijne oogen zijn zwak en pijnlijk, mijne huid
 „ is taankleurig, mijn adem stinkend, enz.

„ Ik kan, schreef mij een tweede, geene twee-
 „ honderd treden doen zonder te rusten. Mijne
 „ machteloosheid gaat buiten perk en maat. Ik
 „ gevoel in mijn geheel lichaam gestadige pijnen,
 „ bovenal in mijne schouders. Veele ongesteld-
 „ heden ondervinde ik in de borst. Ik heb mij-
 „ nen eetlust wel behouden, maar tot mijn ver-
 „ driet: aangezien ik, zodra ik gegeten heb, van
 „ maagpijnen geplaagd worde, en al wat ik eet,
 „ wederom moet overgeeven. Als ik ééne blad-
 „ zijde of twee geleezen heb, zijn mijne oogen
 „ vol traanen en doen mij zeer. Ik zucht me-
 „ nigmaal gantsch tegen mijnen wil. *Filo xyli-*
 „ *no flaccidius veretrum, omnisque erectionis*
 „ *impotens, semen quidem, manu sollicitatum,*
 „ *effluere sinit, nequaquam vero ejaculat, adeo*
 „ *cæterum imminutum, & retractum, ut oculi*
 „ *de sexu vix judicare possint.* Dat is: De roe-
 „ de is slapper dan een katoenen draad; en, tot
 „ alle opspanning krachteloos, laat zij, met de
 „ hand bewogen, wel het zaad ontsijperen, maar
 „ zij werpt het niet van zich, en is voor het
 „ overige zo klein en ingetrokken, dat de oo-
 „ gen nauwlijks de sexe weeten te onderschei-
 „ den.” In 't vervolg van dit Werk zal men
 een breeder verhaal en de gevolgen der genees-
 behandelingen ontmoeten. Ik zal ze 'er van gee-
 ven, omdat deze lijder de verzwakste en te gelijk
 de gezeglijkste geweest is van dien ik gezien heb.

Een

Een derde , die , zedert den ouderdom van twaalf jaaren , aan deze vreeslijke schendaad zich had overgegeven , schein meer getroffen in de werkvermogens van zijn verstand , dan in 's lichaams gezondheid. „ Ik bemerk duidelijk , dat „ mijne warmte afneemt. Het zintuiglijke gevoel „ is bij mij aanmerklijk verftompt , het vuur der „ verbeeldinge ongemeen verflaauwd , en de be- „ vating van bestaan oncindig' minder levendig. „ Al wat thans gebeurt , schijnt mij bijna een „ droom te wezen. Meer moeite om iets te be- „ grijpen en minder tegenwoordigheid van geest „ hebbende , gevoel ik , met één woord , mijne „ levenskracht vervallen , niet tegenstaande de „ behoudenis van slaap , eetlust en een tamelijk „ frisch gelaat.”

Een uitwerksel , niet zelden voorkoomende , is de miltzucht. Maar zo miltzuchtigen met deze praktijk zich bezig houden , verergeren zij alle de toevallen der ziekte , en maaken dezelve t'eenemaal ongeneeslijk. Ik heb de wreedste woelingen , opziedingen en benaauwdheden op deze beide vereenigde oorzaaken zien volgen. En herhaalde aanmerkingen sterken mij in de bevinding , dat bij miltzuchtigen , nu en dan aan overvallen van ijlhoofdigheid of verlies van verstand onderhevig , de zelfbesmetting altijd haare verheffingen verhaast. Door deze dubbele oorzaak verliezen de verzwakte hersenen al haare werkkrachten , en de zieken storten eindelijk in eene verstandeloosheid , welke hen niet dan met eenige aanvallen van razernij verlaat. De gedenkschriften der Natuuronderzoekers gewaagen van een' miltzuchtigen , die , volgens den raad van HORATIUS , zijne droefgeestigheid somtijds door den wijn trachtte te verdrijven,

ven, en in de eerste dagen van zijne tweede huwelijk aan een andere soort van plaizier alte veel overgegeven, in een zo schriklijke dolheid verviel, dat hij aan eenen keten moest vastgelegd worden (1).

JAKIN heeft ons, in zijne uitleggingen over RHAZES, de historie nagelaten van een' miltzuchtigen, dien de buitensporigheden van dezelfde soort nederwierpen in eene tering met krankzinnigheid vergezeld, zodat hij binnen weinige dagen den geest gaf (2).

Men weet, dat de overvallen der vallende ziekte, met de uitstorting van 't zaadlijke vocht gepaard, nog sterker uittering te wege brengen, en nog meer ontsteltenissen der hersenen achter zich laten dan de anderen. De bijslaap maakt de verheffingen dezer ziekte in de genen, die 'er aan onderhevig zijn, nog meer gaande. De bijslaap is de oorzaak, aan welke de Hr. VAN SWIETEN de groote verdrietlijkheden, daar de zieken in vallen, bijaldien de verheffingen mentgvuldiger zich herhaalen, toeschrijft (3). De Hr. DIDIER had een Koopman van Montpellier gekend, die nimmer aan Venus zich opofferde zonder teistond een overval van vallende ziekte te krijgen (4).

GALENUS heeft hiervan een gelijke aanmerking te boek gezet (5). Ook heeft HENDRIK VAN HEERS omtrent die zaak een zelfde getuigenis (6). De Hr. VAN

(1) Decur. II. ann. 4. obs. 166, p. 327.

(2) SCHENCKIUS, l. 1. obs. 2, de Mania, p. 154.

(3) §. 1077. t. 3, p. 429.

(4) Q. uast. Medic. an epilepsia mercurius vitæ.

(5) De locis affectis, l. 5. c. 6.

(6) Observaciones Medicæ epidio raræ, obs. 18.

VAN SWIETEN heeft iemand, der valleden ziekte onderhevig, gekend, die 'er des nachts in 't brui-
 losbedde van aangetast wierd (1). De Hr. HOFF-
 MAN kende een geil vrouwmensch, hetwelk zeer
 dikwijls, na elke venerifche daad, eenen aanval
 dier zelfde ziekte had. Men kan, hetgeen de Hr.
 BOERHAAVE in zijne Verhandeling over de
 ziekten der zenuwen aangetekend heeft, hier plaat-
 se geeven, dat namentlijk in de venerifche drift
 alle de zenuwen menigmaal doodlijk aangedaan
 worden. Hij brengt het voorbeeld eener vrouwe
 bij, welke, na elke bijligging, in een zeer lange
 flaauwte viel, mitsgaders dat van eenen man, die
 in den eersten bijflaap, door de kracht van ze-
 nuuwtrekking, eensklaps in een volle verlamming
 geraakt, dood bleef (2). Ook vinde ik, in 't
 voortrefflijk werk, waarmede de Hr. DE SAU-
 VAGES de geneezende wetenschap verrijkt heeft,
 een gantsch bijzondere, en mischien de eenigste
 aanmerking nopens eenen man, die in 't midden
 der *actie* overvallen wierd (en de kwaal had reeds
 twaalf jaaren geduurd,) van eene zenuuwtrekking,
 zijn geheel lichaam, met verlies van gevoel en
 kennisfe verstijvende. *Ita ut illum, præ oneris
 impotentiâ, in alteram lecti partem excutere cog-
 retur uxor, & evacutio spermatis lenta flaccido-
 doque venetro demum succæbad, remittente corporis
 rigiditate* (3). „ Zo dat (wil dit zeggen,) zijne
 „ vrouw genoodzaakt wierd hem wegens zijne
 „ zwaarte naar de ééne zijde van 't bedde om-
 „ tewerpen, volgende hierop eene langzaamé
 „ zaadontvloeiing uit een slappe roede, terwijl
 „ zijn

(1) §. 1073, t. 3. p. 412.

(2) De morb. nerv. p. 462.

(3) Nosologia methodica, seu classes morborum, c. 5, p. 230.

„zijn lichaam wederom stijf wierd.” Ik ben van verscheiden overeenkomstige gevallen bewust. De Hr. VAN HALLER heeft 'er, in zijne aantekeningen op de *Onderwijzingen* des Hrn. BÖERHAAVE een groot getal van opgegeven (1). Men vind 'er bij de Waarnemers ook nog meer anderen.

Men heeft alrede te voren gezien *, dat de zelfbesmetting de vallende ziekte veroorzaakt: iets, hetwelk mischien meermalen gebeurt dan men denkt. Maar is 't verwonderenswaardig, dat het plegen van dezelve de verheffingen dier ziekte ophaalt, gelijk ik bij de genen, die 'er reeds aan onderhevig waren, meer dan ééns bespeurt heb? Is 't te verwonderen, dat zij deze ziekte onge-
neeslijk maakt?

De volle verlamming des gantschen lichaams, van welke de Heer. BOERHAAVE spreekt, is één der zeldzaamste toevallen. Ik heb dezelve maar éénmaal gezien in den tijd, wanneer men met de laatste uitgave dezes Werks bezig was te drukken, maar ik zagze toen in den volkomendste graad. De ziekte had haren aanvang genomen met eene verstijving van den hals en de rug. En nadat zij dus vervolgens in alle 's lichaams leden veld gewonnen had, kwam mij deze ongelukkige jongeling, niet lang voor zijnen dood, voor oogen, in zodanigen staat, dat hij te bedde niet anders dan op zijne rug liggen konde, krachteloos om hand of voet te verröeren, onbekwaam tot alle andere beweging, en genoodzaakt om geene andere voedsels te neemen dan

(1) Ad §. 658. u. f. t. 5, p. 446.

(*) Bladz. 20.

dan die men hem ten monde inbragt. In dezen betreurlijken toestand leefde hij eenige weeken, en stierf, of liever hij wierd uitgebluscht, bijna zonder gevoel van pijn.

Sedert dit geval zag ik van zodanige geheele en doodlijke verlamming nog een ander ijslijk voorbeeld, wel waardig bijgebragt te worden. Ik wierd, op den tienden van Sprokkelmaand 1760, verzocht, om in het veld mijn bezoek te geeven aan eenen man, veertig jaaren oud, te voren ongemeen kloek en sterk van leden geweest zijnde, maar die veele buitensporigheden in 't plaizier met de vrouwen en den wijn begaan, en dikwijls zich, in 't gene men sterke sprongen (*tours de force*) noemt, geoeffend had. Zijne kwaal was zedert eenige maanden begonnen met verzwakking in zijne beenen, hem onder 't voortgaan waggelen doende, als had hij te veel gedronken. Bijwijlen, offchoon zelfs op den vlakken grond wandelende, tuimelde hij van de been. Hij kon niet dan met groote moeite van de trappen klimmen, en dorst bijna zijne woning niet verlaten. Sterk beefde zijne handen. Niet dan heel bezwaarlijk eenige woorden kunnende schrijven, schreef hijze ook zeer slecht. Met gemak zeide hij dezelve voor, hoewel zijne tong de gladheid, welke echter nooit groot geweest was, allengs begon te verliezen. Van zijn geheugen trok hij nog goeden dienst, en de eenige zaak, welke ten aanzien der werkvermogens van zijnen geest de eene of andere kwetsing kon doen vermoeden, was, dat hij omtrent den minnehandel (*jeu des Dames*) minder oplettendheid had. Ook was zijn gelaat genoegzaam veranderd. Hij at met smaak, hij
sliep

sliep wel, maar het viel hem wat moeilijk in het bedde zich omteleggen.

De buitensporigheden in de liefde en den wijn scheenen mij de eerste bronwel dezer ziekte te weezen. Ook konden, naar mijn gevoelens, de *tours de force*, menigmaal bij hem gepleegd, veroorzaakt hebben, dat de spieren meer bijzonderlijk waren aangetast geworden. Het saisoen was der geneesmiddelen weinig gunstig, maar men moest inmiddels de voortgangen des kwaals trachten te stuiten. Wrijvingen over het gantsche lichaam met een flanelen lap, en het gebruik van sommige versterkende artsnymiddelen hem aangeraden hebbende, stelde ik mij voor om de giften dezer laatste te vermeederen, en 'er, met het begin van den zomer, het koude bad bijtevoegen. Na verloop van eenige weken scheen de beving der handen iets verminderd te wezen. In Grasmaand ging hij te raade bij iemand anders. Men weet de ziekte hieraan, dat de lijder, voor twee jaaren zich, gedurende eenige maanden, met schrijven bezig gehouden had in eene kamer, welke van nieuws overkalkt was geworden. Men bediende zich van laauwe baden, vette wrijvingen en van poeijers, die men voorgaf zweetdrijvend en krampremmend te weezen. Maar daar kwam geene verandering. In Zomermaand beslochte eene tweede raadpleging, dat hij de wateren van 't Waalsche Luik zou gaan gebruiken; doch vandaar wederkeerende, had hij meer beving en meer verstijving. Zedert, te weteen van Herfstmaand des voornoemden jaars 1760 tot aan Loumaand 1764, heb ik hem slechts drie of vier maalen weêrgezien. In het jaar 1762 deed hij,

op goed geloof van ik weet niet welke aankondiging, de geneesmiddelen van de *Onamia* uit Frankfort koomen, maar die niets uitwerkten. Hij gebruikte dezelve, in het laatste jaar, van een buitenlandschen Arts; ook met weinig vrucht. De ziekte had, van den aanbeginne, langzame, hoewel ongestadige voortgangen gemaakt en de lijder konde eenige maanden voor zijne dood, zich niet langer op de beenen overeind houden. Hij konde op zich zelve nog handen nog voeten meer bewegen. De belemmering zijner spraake vermeerderde, en hij verloor dermaate zijne stem, dat men hem niet dan met veel moeite hooren kon. De opspannende spieren des hoofds lieten het gestadiglijk op de borst zakken. Geduurig voelde hij steking in de nieren. De slaap en eetlust verminderden achtervolgens. Hij had in de laatste maanden zijns levens veel moeite om iets doorteslurpen. Van Kersdag af kwam 'er verstopping, vergezeld van een onregelmatige koorts. De oogen wierden op een zonderlinge wijze verdonkerd. Hij bragt, toen ik hem in Louwmaand wederzag, den gantschen dag, en een groot gedeelte van den nacht, op eenen leuningstoel door, achterwaart overhangende, en de beenen op een anderen stoel uitgestrekt hebbende, terwijl zijn hoofd allen oogenblikken op zijne borst nederzakte. Hij had altijd een staand persoon bij zich, die onophoudentlijk bezig was met hem van zitting te doen veranderen, het hoofd optebeuren, voedsel en een snuifje te geven, de neus te wischen, en oplettend te luisteren naar het gene hij zeide. Gedurende de laatste dagen zijns levens was hij genoodzaakt letter voor letter uittespreken, die men, naar maate hij dezelve uitsprak, opschreef. Ziende, dat ik hem alle
hoop

hoop affneede, en tegen de verstopping en koorts niet dan eenige verzachtende geneesmiddelen liet gebruiken, mitsgaders van begeerte geperst om nog langer te leeven, ontdekte hij in vertrouwen aan éenen zijner vrienden; opdat die 't mij alles aaneengeschalkeld zou komen doen, de oorzaak, aan welke hij alle zijne ongesteldheden toeschreef, met hem te belijden, dat het de zelfbesmetting was, dat hij dit schandelijke bedrijf voor veelen jaaren aangevangen, en ook zo lang, als in zijn vermogen geweest was, achtervolgd had; en dat hij zijne kwaalen had voelen toeneemen, naar maate hij 'er aan verlaafd geworden was. Weinigen dagen hierna bevestigde hij deze bekendtenis. Dit had hem ook alrede bepaald om de geneesmiddelen van de *Onania* te gebruiken.

De buitensporigheid in de liefdevermaaken veroorzaakt niet alleen sleepende, maar stort iemand menigmaal ook in haastige ziekten, en altijd verplaatst zij dezulken, die van een ander oorzaak afhangen. Zeer ligt brengt zij de kwaadaartigheid voor, welke, volgens mijn gevoelen, alleenlijk een onsteltenis der krachten in de natuur is. Alrede heeft ons HIPPOKRATES, in zijne beschrijvingen der overflaande ziekten, de waarneeming nagelaten aangaande eenen jongman, die, op zijne uitsporigheden in de liefde en den wijn, van eene koorts aangetast wierd, welke, met de moeilijkste en ongeregelmatigste toevallen vergezeld, eindelijk doodlijk wierd (1).

Al-

(1) Epid. I. 3, sect. 3, æg. 16. FOES p. 1117.

Alles wat de Hr. HOFFMAN wegens deze stoffe aantekent, verdient bijgebracht te worden. Na gesproken te hebben over de gevaaren der liefdevermaaken ten aanzien der gekwetsten, doet hij onderzoek naar zodanigen, waarvoor zich de menschen blootstellen, die, terwijl zij zich aan dien wellust overgeeven de koorts hebben. En hij begint met eene waarneeming van FABRICIUS HILDANUS aantehaalen, die verslag doet, dat iemand, met eene vrouw gemeenschap gehad hebbende op den tienden dag van een zijdewee, hetwelk op den zevenden door overvloedig zweeten was opgehouden, van een sterke koorts en aanmerkelijke beving aangetast wierd, en op den dertienden dag overleed. Hij leverd ons vervolgens een verhaal van eenen man van vijftig jaaren, die jichtig en aan de vrouwen en den wijn verlaafd, in de eerste dagen zijner opkomst uit een basterd-zijdewee, onmiddelijk na het bijslaa-pen, overvallen wierd van een algemeene beving, gepaard met een bovenmatige roodheid in 't aangezigt, met koortsen en met alle de toevallen der ziekte, van welke hij opgekomen was, maar die nu dien van de eerste reize in hevigheid verre overtroffen, zodat hij zich in veel grooter ge-vaar bevond. Hij spreekt van iemand, die zich nooit aan venerische buitensporigheden overgaf, zonder, geduurende eenige dagen, een vermaanen-de koorts te hebben. Hij eindigt met eene waar-neeming van BARTHOLINUS, die een nieuwge-trouwd man, na de huwlijksplichten te overmatig gepleegd te hebben, op den volgenden dag der brui-lofte, van een haastige koorts aangetast zag, welke met een groote machteloosheid, flauwten, walging der maage, buitengemeenen dorst, raaskallingen, slaapeloosheid en veele onrustigheden vergezeld

D ging.

ging. Hij genas hem door rust en eenige versterkende hulpmiddelen (1).

CHEsNEAU zag twee getrouwde jonge luiden, in de eerste week van hun huwelijk, door een hevige gedurige koorts, met eene roodheid en aanmerkelijke opzwellung des aangezichts, overvallen. Eén van die beiden had een geweldige pijn in de stuit. De één en ander gaf, na verloop van weinige dagen, den geest (2).

De Hr. VAN DER MONDE beschrijft eene koorts, uit dezelfde oorzaak afkomstig, welke ook zeer lang duurde, en van de verschriklijkste toevallen bijgeleid werd, maar welkers afkomst echter gelukkiger was dan die der lijdens van HIPPOKRATES. Ik zal de beschrijving, die hij 'er van geeft, hier niet te berde brengen, omdat zij wat lang valt. Maar ik raade den Artsen omze in het Werk zelf, het welk thans overal te vinden is, te leezen. Nopens de behandeling zal ik in 't vervolg verslag doen. Bij den Hr. SAUVAGE werd deze ziekte afgeschilderd onder den naam van *heete koorts der uitgeputtenen*. De pols is nu eens sterk en vol, dan eens zwak en klein, de pis roodkleurig, de huid droog en gloeiend, de dorst aanmerklijk. De lijdens hebben walgingen en kunnen niet slapen (3).

Ik vond in de jaaren 1761 en 1762 twee zeer gezonde, zeer sterke en zeer zwakkere jonge luiden, den éénen des anderen daags, de andere in den

(1) De morb. ex nim. vener, §. 20. 21.

(2) Nic. CHESNEAU, observ. med. lib. quinque, I. 5. obs. 36, 37.

(3) Nosolog. t. 2, p. 262.

den tweeden nacht van haare bruiloft, zonder eenige voorafgaande huivering, aangevallen van een zeer sterken koorts, vergezeld met een rasfe en harde pols, raadskallingen, eene veelheid van ligte stuiptrekkingen, een onweerstaanbare onrust en een zeer drooge huid. De tweede van dit paar was in gróote ontsteltenis, en had veel moeite om haar water te maaken. Allereerst dacht ik, dat de overmaat in den wijn ook eenig deel in deze toevallen zoude kunnen gehad hebben, maar ik wierd van het tegendeel ten vollen overreed, ten minsten wat der tweede aanbelangde. De een en ander wierd, na verloop van twee dagen hersteld; eene omstandigheid, welke bij het tijdperk dezer ziekte en derzelyer kentekenen gevoegd, geenen twijfel aangaande de oorzaak overliet.

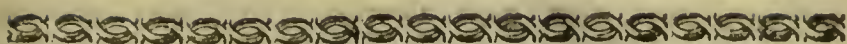
Ik heb uit droevige waarneemingen geleerd, dat de haastige ziekten in zelfbesmetters allergevaarlijkst worden. Haar loop is in 't algemeen onregelmatig, haare toevallen zijn onbestendig, haare tijdperken verzet. In het temperament vind men geene middelen van toevlugt: de kunst word genoodzaakt alles te doen. En vermits deze nooit volmaakte scheidingen oplevert, wanneer de ziekte, na veel moeite, t'ondergebracht is, blijft de lijder veeleer in eenen toestand van kwijning dan van beterschap, eene aanhouding van de opletendste zorgen vereischende om te beletten, dat hij niet in eenige sleepende ziekte vervalle. FONSEKA heeft, zie ik, reeds gewaarfchouwd nopens dit gevaar. Verscheiden jonge luiden, zegt hij, zelfs die al vrij sterk zijn, worden op de buitensporigheden met de vrouwen, in een zelfden nacht, of van een haastige koorts overvallen, welke hen wegsleept, of zij storten in verdrietige on-

steldheden, om welken te geneezen men groote moeite heeft. Want, wanneer het lichaam door overmaat van venerifchen wellust verzwakt is, indien het van een haastige ziekte aangetast wordt, is 'er geen geneesmiddel (1).

Een jonge knaap, nog geen zestien jaaren bereikt hebbende, had zich aan de zelfbesmetting met zodanige woede overgegeven, dat hij eindelijk, in plaats van zaad, niet dan bloed voortbragt. De uitwerping wierd welhaast van buitengemeene pijnen en van een ontsteking in alle de werktuigen, ter voorttellinge dienende, opgevolgd. Bij geval mij op het land bevindende, wierd ik hier over raadgevraagd. Ik schreef hem pappen voor van een verzachtende natuur, en die het uitwerksel voort deden koomen, dat ik 'er van verwachtte. Maar ik heb zedert vernomen, dat hij niet lang hierna aan de kinderziekte overleden is, en twijfel niet, of de aandoeningen, die hij zijn temperament door zijne schandelijke driften toegebragt had, hebben grootlijks medegewerkt om hem deze doodlijke ziekte te veroorzaaken. Welke waarschouwing voor de jonge luiden!

Zij allen, die dikwijls gelegenheid hebben, om de venerifche ziekte te behandelen, weeten, dat dezelve in de onderwerpen, door de menigvuldige herhaling der ontuchtige bedrijven versleten, meer dan ééns doodlijk word. Ik heb de naaste schouwtoneelen van dit slach opgemerkt.

(1) De sanitate tuenda, p. 110.

VIJFDE AFDEELING.

Gevolgen der zelfbesmetting bij de Vrouwen.

De voorige aanmerkingen schijnen allen, indien men 'er die van den Hr. STEHELIN uit afzondert, hoofdzakelijk tot de Mannen betrekking te hebben. Deze stoffe zou derhalven onvolkomen behandeld worden met de vrouwlijke Sexe niet te waarschouwen, dat zij, tredende in dezelfde loopbaan dier snoode bedrijven, voor dezelfde gevaaren blootgesteld is; dat zij meer dan eens alle de kwaalen, welken ik beschreven heb, op haaren hals haalt; en dat de Vrouwen, aan dezen wellust zich hebbende overgegeven, te aller tijd op een elendige wijze deszelfs slagtoffers worden en omkoomen. De Engelsche *Onania* is vol van bekendtenissen, die men niet leest zonder van schrik en medelijden getroffen te worden. Het kwaad schijnt zelfs meer werkende kracht in de Vrouwlijke Sexe dan bij de Mannen te hebben. Behalven alle de toevallen, welken ik reeds opgeteld heb, zijn de Vrouwen in 't bijzonder meer blootgesteld voor *bysterische* overvallen of akelige opstijgingen; aan ongeneeslijke geelzuchten; wreede kramptrekkingen in maag en rug; grievende pijnen in de neus; witten vloedten, wier scherpte eene geduurige bron der bitterste pijnen is; als ook van uitzakkingen en verzweringen der lijfmoeder, en alle de verzwakkingen, die deze beide

ongemakken naar zich sleepen (c); van verleggingen en jeukende vurigheden des kittelaars; eindelijk van lijfmoederlijke woelen, die haar de schaamte en reden te gelijk beneemen, en het richtsnoer de wellustige beesten doen volgen, tot dat haar een wanhoopende dood uit de smerten wegrukt.

Het aangezicht, de getrouwe spiegel van den toestand der ziele en des lichaams, is de eerste om ons de inwendige omkeringen te doen bemerken. De poezelheid en kleur, wier vereeniging der jeugdige *air* uitmaakt, alleen in staat zijnde van de plaats der schoonheid inteneemen, en zonder welk de schoonheid geen anderen indruk dan dien eener koele verwonderinge voortbrengt; de poezelheid en kleur, zeg ik, verdwijnen allereerst. Onmiddelijk hierop volgen de vermagering, de loodverw en de ruwheid van 't vel. De oogen verliezen hunne helderheid, worden duister; en schilderen door hunne verflaauwing den verflaauwendenden toestand van 't gantsche werktuig. De lippen verliezen haar vermiljoen, de tanden hunne witheid, en 't is ten laat-

(c) Welke dikwils gepaard worden met de veelvoet (Polijpus) van de Baarmoeder of deszelfs schede. Een gezwel dat of uit het weelige vleesch, dat de zweren overkooft ontstaat, of het geenen geboren word, door de vergadering der vogten, onder het binnenste vlies, of in de zelfstandigheid van de Baarmoeder of de Schede, derzelve verdikking en geduurige vermeerdering, waardoor dan eene uitpuiling of uitzetting van een gedeelte der zelfstandigheid van de Baarmoeder of derzelve Schede, en van derzeiver binnenste vlies geschied, die geduurig aangroeiende, eindelijk een weck en dikwils bloedend Gezwel voortbrengt, dat de gantsche Schede vervullen, ja voor een groot gedeelte daar buiten uitgroeien kan, brengende een Gezwel voor buiten de Schaamdeelen, dat niet alleen aan de Lijdfster lastig, maar ook pijnlijk en gevaarlijk kan zijn B.

laafien niet zeldzaam, dat de uitwendige gedaante door de wanvorming van 't ftefel een aanmerklijken fchok krijgt. De lendevang, gewoonlijk Engelsche ziekte genaamd, is geene ongefeldheid, welke, zo als de groote BOERHAAVE gefchreven heeft, nooit na den ouderdom van drie jaaren het lichaam aantast. Gemeenlijk ziet men jonge luiden van de eene en andere Sexe, maar vooral onder de Vrouwen, die, na tot op haar achtste, tienste, twaalfde, veertiende en zelfs zestiende jaar een welgemaakte gefalte gehad te hebben, door de fplijting des ruggebeens allengs in eene verandering van hun geftel vervallen: en de wanorde wordt fomtijds zeer aanmerklijk. Deze ziekte omftandig te befchrijven, en de oorzaaken, die haar voortbrengen, optetellen, is hier de plaats niet. HIPPOKRATES heeft 'er reeds twee van aangetekend (1). Miffchien zal ik gelegenheid vinden om in een ander Werk medetedeelen, wat mij verfcheiden waarneemingen hieromtrent geleerd hebben. Maar dat ik hier zeggen moet, is, dat onder deze oorzaaken de zelfbefmetting ééne der eerfte plaatfen bekleed.

De Hr. HOFFMAN had alrede gezegd, dat de jonge luiden, die, bevorens zij hunnen wasdom gekregen hebben, aan de liefdevermaaken zich overgeven, vermageren en afneemen in plaatfe van te groeijen (2). Men befpeurt ook, dat eene oorzaak, in ftaat zijnde, om den wasdom te beletten, aan fterker reden verbonden is tot het ver-

(1) Aphor. fe&. 6. 46.

(2) De aetate conjugis opportuna, §. 10. *fupplem. fecond.* p. 304. Deze gantfche Verhandeling verdient gelezen te worden, niettegenftaande zij beter opgefteld had kunnen weezen.

verftoren van de orde, en tot het hervoortbrengen dezer ongelijkheden in haaren loop, die tot de ziekte, van welke ik fpreek, medewerken.

Een toeval, der beide Sexen gemeen, en dat ik in dit artykel plaats geeve, overmits het bij de Vrouwen heel dikwijls voorvalt, is de onverschilligheid, die dit fchandlijke bedrijf voor de wettige vermaaklikheden van 't huwelijksbedde inblaast, terwijl zelfs de minnetochten niet uitgebluscht nog de krachten verzwakt zijn; eene onverschilligheid, welke niet alleen veelen ongehuuwd houdt, maar dikwijls ook tot in het trouwbedde bijblijft. Een vrouwspersoon beleid in de verzameling van *Doctor BEKKERS*, dat dit handwerk haare zinnen zo sterk overmeesterd heeft, dat zij de wettige middelen verfoeit om de prikkeling van haar vleesch te dooden. Ik kan eenen man, die in deze afschuwlijke bedrijven door zijnen *Preceptor* afgericht, in den aanvang zijns huwelijk den zelfden tegenzin ondervond. De angst over deze gesteldheid, gevoegd bij de uitputting, die hij aan zijn wanbedrijf te wijten had, wierp hem in een diepe droefgeestigheid, welke echter op het gebruik van zenuwsterkende en krachtverwekkende geneesmiddelen verdween.

Men vergunne mij, eer ik verder voortga, de vaders en moeders te nodigen, om op de gelegendheid van 't ongeluk dezès laatsten lijdèrs', (en daar zijn 'er meer dan één in 't zelfde geval,) hunne aandacht te vestigen.

Kn men omtrent dit stuk misleid worden in de keuze van zulken, aan wien men de gewichtige zorg aanvertrouwt van den geest en het hart der

der jonge lieden te vormen; wat heeft men ook niet van zodanigen te duchten, die, alleenlijk verordend om derzelver lichaamlijke talenten te ontzwachtelen, aangaande hunne zeden min ernstig onderzocht worden; mitsgaders van huisbedienden, dien men menigmaal huurt zonder te gelijk kennisse te neemen, of zij van die soort zijn? Het kind, daar ik, achtervolgens den Hr. RAST van gesproken heb, was, zoals men gezien heeft *, in het kwaad door een dienstmeid onderdicht geworden. De Engelsche verzameling is van diergelijke voorbeelden vol. Ik zou ook niet dan een groot aantal van jeugdige planten te voorschijn kunnen brengen, bedorven door den hovenier, wien men de zorg harer rijpwordinge toevertrouwd had. Daar zijn, in deze soort van opkweking, hoveniers van beide de Sexen. Maar, zal men mij vraagen, wat hulpmiddelen tegen dezen kwaalen? Het antwoord is buiten mijnen kring. Ik zal het echter kortelijk opgeeven. De grootste oplettendheid te besteedden in de keuze van eenen *Preceptor*. Over hem en zijnen voedsterling den wacht te houden met die werkzaamheid, welke, bij een naauwzichtigen en verlichten huisvader, bloot legt, wat in de duisterste schuilhoeken van zijn huis omgaat; met die waakzaamheid, welke de hoornen van het hart, allen anderen oogen ontsnapt, aan den dag brengt, en welke te aller tijd mogelijk is, wanneer men 'er op staat om het zo te willen hebben.

Docuit enim fabula dominum videre plurimum in rebus suis
Phoedr.

Dat is:

Deze fabel heeft ons geleerd, dat de heer van 't huis allermeeft op zijne eigen zaaken acht geeft.

(*) Bladz. 21.

Ein-

Eindelijk, de jonge luiden met verdachte leermeesters nooit alleen te laten, en hen allen omgang met de huisbedienden te beletten.

Het is niet lang geleden, dat eene jonge dochter van achttien jaaren, voorheen altijd een zeer frische gezondheid genoten hebbende, in een verwonderenswaardige verzwakking storte. Haare krachten verminderden dagelijks. Zij was over dag steeds met een vadzige dodderigheid bezet, en gedurende den ganschen nacht slaapeloos. Zij had geen eetlust meer, en eene *oedemateuse* zwelling verspreide zich over haar geheel lichaam. Zij ging te raade met een bekwaame Heelmeester, die, na zich verzekerd te hebben, dat de regels der natuur niet verzet waren, vermoeden kreeg op de zelfbesmetting. Het uitwerksel, dat zijne eerste vraag voortbragt, bevestigde hem de billijkheid van zijn vermoeden, en de bekenctenis der lijdster veranderde het in zekerheid. Hij deed haar het gevaar van dit handbedrijf bespeuren. De afstand daarvan en sommige geneesmiddelen hielden binnen weinige dagen de voortgangen der ziekte tegen, en veroorzaakten zelfs eenige beterschap.

Behalven de zelfbesmetting of de bezoedeling met de hand, is 'er nog eene andere, die men *kliterische* bevlekking zoude kunnen noemen, en waarvan de bekende oorsprong tot aan de tweede *Sappho* opklint.

Lesbides, infamen quæ me fecisti, amata.

Beminde schaar en Lesbische uitverkoren!

Door wien 'k mijne eer en luister heb verloren.

Eene bevlekking, welke, alte gemeen onder de Romeinsche vrouwen in een tijdperk, wanneer alle goede zeden verloren gingen, meer dan ééns het voorwerp van de Bijfschriften en Hekeldichten dier eeuwe geweest is.

*Lenonum ancillas profita Laufella coron!
Provocat, & tollit pendentis præmia coxe.
Ipsa Medullina frictum criffantis adorat.
Palmam inter dominas virtus natalibus æquat (1).*

Hetwelk, onder verzachting, hierop uitkoomt.

Men zet de kroon in 't perk, en 't lust op dappre wijs.
Laufelle een slechtst gefpui van hoeren uittedaagen.
Zij wint van 't deel, dat hij haar nederhangt, den prijs,
Zelf Medullina kan zo wrijvend spel behaagen.
Dus mengt die fraaije deugd alle afkomst onderéén,
En maakt den palm der cere aan Dames ook gemeen.

De natuur verschaft in deze spelingen eene vertoning, half naar die der Mannen gelijkende, en welke, kwalen onderzocht, zedert veele eeuwen geloof heeft doen slaan aan de wandrochtelijke stelling der Hermaphrodijten. De bovennatuurlijke gedaante van een deel, gemeenlijk heel klein, en waarover de Hr. TRONCHIN een geleerde Verhandeling in 't licht gegeven heeft, werkt het gantsche wonderstuk en de haatlijke wanbegrippen, dien men, over het geheel zot, nopens dit deel opmaakt. Men vind het bij zulke onvolkomen Vrouwen, die, moedig misfchien op die soort van manlijke gelijkheid, van de manlijke verrichtingen zich meester maaken (2). Het gevaar ondertusfchen huisvest hier niet minder dan in

(1) JUNEVAL. Srt. 6, v. 321.

(2) *Illas dixit Græcia TRIBADES, Gallis dicuntur RIBAUTES: monstrum quotidie nascens & cui eo confidentius sese tradunt*
puel-

in de overige middelen van bevlekking, en de gevolgen daarvan zijn ook even naar. Alle deze paden leiden naar de uittering, verzwakkingen, pijnen en den dood. De laatste soort verdient zo veel te meer oplettendheid, als zij onder onze dagen veelvuldiglijk gepleegd word, en het gemaklijk vallen zoude meer dan ééne Laufella, en meer dan ééne Medullina te vinden, die gelijk Romeininnen, de gaaven der natuur gehoorzaam achten om zich te verbeelden, dat het haar noodzaaklijk is het vrijwillige onderscheid der afkomst te doen verdwijnen (*d*).

Men heeft dikwijls opgemerkt, dat Vrouwen, met zo groote liefde als de driftigste Mannen, op meisjes verzot geweest zijn; zelfs tegen de genen, die voor dezelvev scheenen genegenheid te hebben, den hevigsten minijver opvattende.

Het

puella, quod abest facuntur, & ut dixit JUVENALIS,
Quod abortivo non est opus.

Dat is: Griekenland noemde dit vrouwvolk *TRIBADES*, en het draagt bij de Franchen den naam van *RIBAIDES*; een gedrocht, het welk van dag tot dag toeneemt, en daar de meisjes met zoveel te meer gerustheid zich aan overgeeven, omdat 'er geene bezwagering op volgt, en, gelijk *Juvenalis* zegt:

Omdat men niet behoeft in 't kraambed te leggen.

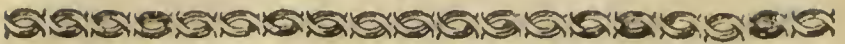
(*d*) Eene derde soort van bevlekking, welke bij de Vrouwen plaats heeft, is die, welke door werktuigen geschied, en die men derhalve Mechanische bevlekkinge zouden kunnen noemen. Zij is nog veel meer te dugten als de twee eerste. Want behalven veele gebreken die alle de soorten van bevlekkingen bij de Vrouwen gemeen hebben, is deze voornaamlijk in staat, om ontstekingen, ontveling, zweeren, en uitwasfen der Teeldeelten te veroorzaaken, schoon de Godloosheid deze gevolgen eenigzins schijnt voorzien te hebben, als zij zich heeft toegelegd op de nitvinding dier werktuigen, die het verleide jufferfchap in zommige Galanterie • Winkels weet te vinden. B.

Het is tijd om zulke treurige beschrijvingen te sluiten. Ik word moede van de schandlijkheden en elenden der menschlijkheid aftechilderen. Ik zal derhalven hier geen groot aantal van feiten op éénstapelen, terwijl zulken, dien ik overig heb, volgens de natuur der zaake, hunne plaats elders zullen vinden. Ik begeef mij tot de naspeuring der oorzaaken; na deze algemeene aanmerking vooruit gezonden te hebben, namentlijk, dat jonge luiden, met een zwakke gesteldheid ter waereld gekomen, veel meer kwaalen, naar gelang hunner misdaden, te duchten hebben dan zij, die in een sterken toestand geboren zijn. Niemand ontgaat de straf, maar allen ondervindenze niet even streng. Zij vooral, die de overerving van sommige vaderlijke of moederlijke ziekten te vreezen hebben; die met jicht, met steen, met tering of kliergezwellen gedreigd worden; die eenige aandoeningen van hoest, kortborstigheid, bloedspuwing, scheele hoofdpijn of vallende ziekte gehad hebben; die neiging voelen tot die soort van lendevang, van welken ik te voren gewaagd hebben *; alle deze ongelukkigen, zeg ik, moeten vervaard gemaakt en overreed worden, dat elke daad dezer ontuchtigheden hunne gesteldheid grootelijks aandoet, en zich ijlings haast tot de voortbrenging der kwaalen, voor welken zij te vreezen hebben; dat zij de verheffingen daarvan oneindig verdrietiger maaken, en hen, onder den bloei hunner jaaren, in de zwakheden eens waggelendsten ouderdoms nederstorten.

Tartareas vivum constat inire vias.

Voorzeker zet hij zijne schreden;
Om leevend naar de hel te treden.

(*) Eladz. 53.

TWEEDE ARTYKEL.

De Oorzaaken.

ZESDE AFDELING.

Aangelegenheid van 't Zaadvocht.

Op wat wijze nu veroorzaakt de te groote uitwerping des zaads alle de kwaalen, waarvan ik de beschrijving opgemaakt heb? Dit is, hetgene mij thans staat te onderzoeken. Men kan deze oorzaaken tot een tweetal brengen; de ontneming dezes vochts, en de omstandigheden, die 'er de uitwerping van vergezellen. De ontleedkundige beschrijving der werktuigen, die het afkleinzen, de meer of min waarschijnlijke gissingen nopens de wijze op welke deze afkleinzing geschied, en de aanmerkingen over de blijkbaare hoedanigheden dezes vochts zijn zo veele onderwerpen, die in deeze Verhandeling geene plaats vinden. Het is hier alleen zaake om deszelfs nuttigheid door de getuigenissen der aanzienlijkste Artsen, van welken ik 'er reeds sommigen bijgebracht heb, te betoogen, en om de uitwerksels te bepaalen, dien het op het lichaam heeft. De volgende Afdeling zal geschikt worden tot de nasporing der uitwerkselen, die de omstandigheden, met de uitwerping gepaard gaande, te voorschijn moeten brengen.

HIPPOKRATES was van verbeelding, dat het zaad uit het gantsche lichaam zich afscheidde, maar vooral uit het hoofd. 's Menschen zaad trekt, zegt hij, zijnen oorsprong uit de vochten zijns geheelen lichaams, en is 'er het aangelegendste deel van. Het bewijs hiervan ligt in de zwakheid, bij dezulken ondervonden, die 'er door de vleeschelijke vermenging iets van verliezen, hoe klein de hoeveelheid onder dit verlies ook zij. Daar zijn aders en zenuwen, die uit alle 's lichaams deelen naar de teeldeelen overgaan. Als dezen zich vol en verhit bevinden, voelen zij eene juckte, welke, aan het gantsche lichaam zich mededeelende, aan hetzelfde eenen indruk toebrengen van warmte en vermaak. De vochten komen in eene soort van gissing, het voortreflijkste en balzemrijkste deel afscheidende, hetwelk dus op zichzelf door het ruggemerch naar de teelwerkhuizen overgebracht word (1). GALENUS omhelst deze gedachten. *Dit vocht, zegt hij, is niet dan 't fijnste deel van alle de anderen. Het heeft zijne aders en zenuwen, die 't uit het gantsche lichaam naar de teeldeelen overbrengen* (2). *Bij het verliezen des zaads, zegt hij elders, verliest men te zelfder tijd de levensgeest. Men verwondere zich dan niet, dat eene te dikwils herhaalde bijslaap verzwakt, nadien bij het lichaam van 't zuiverste gedeelte beroofd* (3). Deze zelfde Schrijver heeft ons, in zijne historie der Pholosophie, de onderscheiden gevoelens der oude Wijsgeeren aangaande dit onderwerp bewaard. Men vergunne mij dezelve hier

(1) De Geniturâ , FOES. p. 231.

(2) De Spermate , l. 1. c. 1. t. 8, p. 135.

(3) De Semine , l. 1. c. 25, t. 1, p. 1281.

hier te berde te brengen. ARISTOTELES, wiens natuurkundige Werken in te hooger achting blijven zullen, dan men van de waarde der aanmerkingen, mitsgaders van de verdienste en moeilijkheid, die men vind om 'er de loopbaan van te openen, bewust is, noemt het zaad *het uitzwerpsel van 't laatste voedsel* (betekenende in duidelijker termen het ter hoogste volkomenheid gebragte deel onzer voedselen *het welk (in zijn vermogen heeft van soortgelijke lichaamen voorttebrengen aan dat, welk hetzelfde voortgebragt heeft.* PYTHAGORAS geeft het den naam van *bloem des zuiversten bloeds.* ALKMEON, deszelfs onderwijzeling, een uitmuntend Natuurkundige en Arts, en één der eersten, die het aanbelang van de ontleding der dieren gekend hebben, gelijk ook één der heidensche Wijsgeeren, in wien de onvervalstste denkbeelden nopens de natuur der ziele schijnen plaats gehad te hebben, *Alkméon zeg ik, merkte het aan als een deel der hersenen;* en daar zijn maar twee of drie jaaren verlopen, dat een beroemde Arts deze stelling overgenomen en uitgebreid heeft. Hij toont de wegen, langs welken de hersenen naar de teelballen loopen, deze laatsten niet als klieren maar als zenuwknopen (*ganglions*) aanmerkende, terwijl hij door de verstrooiing der hersenen alle de verschijnsels der venerische uittering verklaart.

PLATO beschouwde het als *een uitvloefsel des ruggemergs.* DEMOKRITUS was van 't zelfde gevoelen met HIPPOKRATES en GALENUS. EPIKURUS, die eerbiedenswaardige man, beter dan iemand geweten hebbende, dat de mensch door het vermaak alleen gelukkig was, maar die te zelfder tijd de vermaaklijkheden verbond

bond aan regels, dien de kristenheid niet wraaken zoude; EPIKURUS, wiens leere zoo erbarmelijk door de Stoyken verwrongen en belasterd is geworden, dat zij, die hem niet dan door 't kanaal der Stoyfche sekte gekend hebben, in verwondering zijn geraakt, en hem, zegt de Hr. DE FENELON, voor een onruchtige flemper hielden; een man van een voorbeeldige ingetogenheid, en wiens zeden altijd ongemeen welgeschikt geweest zijn; ik zal 'er bijvoegen, wiens grondbeginsels der gestrengste berispingen strekken voor de leerstellingen zijner gewaande hedendaagsche opvolgeren, die hem slechts niet dan bij naam kennende, denzelfen onwaardiglijk misbruiken om aan schandlijke gevoelens, waarvan hij eenen afkeer had, gezach te geeven; een man nog ééns, omtrent wien wijze lieden, die de waarheid beminnen, niet gedoogen moeten, dat de geheugenis onteerd word; zoverre is 't 'er vandaan, dat bedorven menschen iemands goeden naam zouden kunnen bezwalken; EPIKURUS, zeg ik, oordeelde het zaad *een klein gedeelte van ziel en lichaam* te wezen, en hij vestigde op dit denkbeeld de leerregels, welke hij om hetzelfde te bewaaren voorschreef.

Hoewel de meesten dezer begrippen in zeker opzicht verschillen, bewijzen zij echter allen, hoe hoog men het zaadvocht gewaardeerd heeft.

Is dit vocht, heeft men wel eens gevraagd, overeenkomstig met eenig ander, Is het dezelfde vlocibaare stoffe, welke, onder den naam van dierlijke geesten, door de zenuwen loopt, tot alle de werkoefeningen des dierlijken samenstels, die

een weinig van aangelegenheid zijn, medewerkt, en wier ontarding een oneindig getal van zo dikwijls voorkomende en zo oobestendige kwaalen voortbrengt? Om deze vraag beslissend te kunnen beantwoorden, moest men van de natuur dier beide vochten een innerlijke wetenschap hebben. Maar nog ver beneden dien trap van kennis staande, kunnen wij 'er gene dan verstandige en aanneemelijke gissingen van te voorschijn brengen.

Men begrijpt ligtelijk, zegt de Hr. HOFFMAN, dat tusfchen de hersenen en teelballen eene naauwe betrekking plaats heeft, aangemerkt deze beide werktuigen de fijnste en keurigste lympha, verordend om aan de deelen kracht en beweging te geeven, en zelfs om tot de werkoeffeningen der ziele te dienen, van het bloed afscheiden. Onmogelijk is 't derhalven, dat eene alte overloedige verspilling dier vochten de krachten van ziel en lichaam niet omver werpe (1). Het zaadvocht, zegt hij, op een andere plaats, verspreid zich, overeenkomstig met de dierlijke geesten dien de hersenen afkleinzen, door alle de zenuwen des lichaams. Vandaar is het, dat hoe meer men dat vocht verplengt, hoe minder dierlijke geesten het brein afscheid. Met dezelfde gedachten vereenigt zich ook de Hr. DE GORTER. Het zaad is het volmaaktste, aangelegenste, meest bearbeide der dierlike vochten; het slotperk, daar alle spijsverteringen op uitloopen. Deszeifs innerlijke betrekking met de dierlijke geesten bewijst, dat het, even als zij, van de
al-

(1) Te zelfder plaats, Caf. 102. p. 292.

allervolkomenste vochten den oorsprong trekt (1). In één woord, het blijkt uit deze getuigenissen en uit eene menigte van nog anderen, welken nutteloos zijn zoude hier bijtebrengen, dat het zaad een vocht is van 't grootste aanbelang, en den naam zou kunnen draagen van *essentieele* olie der dierlijke vochten, of nog naaukeuriger mischien, van *bestiergeest*, wier verspilling de andere vochten krachteloos en eeniger wijze verwaaid maakt.

Maar, zal men zeggen, nademaal dit vocht, hoedanig ook deszelfs aanbelang zijn mag, van de anderen afgezonderd is, en in zijne vergaârhuizen bewaard en opgelegd wordt, van wat dienst kan het dan voor 't lichaam weezen? Men stemt toe, dat eene te groote ontleding der vochten, die in hunne vaten werkoefenend omloopen, en dus ter voedinge medewerken, zodanig als het bloed, de wei, de *lympha* en anderen doen, het lichaam verzwakken moet; maar 't is bezwaarlijker te begrijpen, op wat wijze een vocht, welk niet weêr omloopt en een afgezonderd verblijf houdt, de gemelde uitwerksels voortbrengen kan. Ik a twoorde al aanstonds, dat voorbeelden van gelijke naruur en te menigvuldig om niet in 't algemeen bekend te weezen, de e tegen verping hadden moeten voorkoomen. Niemand is 'er, die niet zag, dat de ontlasting van 't zoch, opdat ik mij hieraan alleen bepaale, in eenen toestand, wiens

(1) De perspiratione insensibili, c. 17, §. 5. p. 219. In den jaare 1720 beweerde te Parijs Doctor G. A. JACQUES eene twistreden over dit vraagstuk: *An humorum præstantior semen?* en hij lostte het volgens gebruik, bevestigender wijze op.

wiens invloeden somtijds gedurende het geheele beloop des levens gevoeld worden, eene, ofschoon middelbaare en allengs toeneemende, verzwakking te wege brengt aan eene minnemoer, welkers gezondheid niet in volkomen krachtorde is, en dat zelfs de sterkste zoogster ten einde van zekeren tijd hier aan deel heeft. De reden is rastbaar. Met te dikwijls de vergaârhuizen, verordend tot den ontfangst van het eene of andere vocht, te ontledigen, bepaalt men, door een noodwendig gevolg der wetten van het gestel, de vochten in hunnen veelvuldiger invloed. Deze afscheiding gaat de maat te buiten, en alle de anderen, vooral de voeding, welke niet dan eene soort van afscheiding is, lijden 'er nadeel van. Het dierlijke lichaam verzwakt en verflauwt. Maar zie hier, ten tweeden, voor het zaad een antwoord, het welk omtrent het zoch geene plaats heeft. De melk is een eenvoudig voedselvocht, welks te groote afscheiding geen nadeel toebrengt, dan dat zij de hoeveelheid der vochten alte sterk vermindert. Het zaad is een werkdadlijk vocht, welks tegenwoordigheid aan 't stelsel der werktuigen noodzaaklijke uitwerksels veroorzaakt, die na de ontlasting ophouden; een vocht bijgevolg, welks alte overvloedige uitwerping langs een dubbelen weg hinder doet. Ik verklaar mij nader. Daar zijn vochten, hoedanig het zweet en dat der doorwaasfeminge is, het lichaam verlatende op het oogenblik, dat zij van andere vochten afgescheiden, en uit de vaten des ommeloops naar buiten gedreven worden. Anderen nog zijn 'er, gelijk de pis, welke, na de afscheiding en uitdrijving, geduurende zekeren tijd in de vergaârplaatsen, ten dien einde verordend, staan blijven, en waaruit zij niet te voorschijn koomen

men dan wanneer hunne hoeveelheid groot genoeg is om in die vergaârplaatsen eene prikkeling te verwekken, welke op een werktuiglijke wijze hen dringt om zich te ontlasten. Men vind 'er eindelijk van een derde soort, die, overeenkomstig met de tweede, in hunne verzamelplaatsen afgescheiden en aldaar opgehouden worden, niet met inzicht van zich, ten minsten geheellijk, te ontdigen, maar om 'er eene volkomenheid te krijgen, welke hen tot nieuwe werk oefeningen be-eigenschapt, wanneer zij het samenstel der vochten intreedten. Zodanig is, onder anderen, het zaadvocht. In de teelballen afgekleinsd, begeeft het zich vandaar naar de zaadblaasjes; het word door de opslurpende vaten geduuriglijk te rug gevoerd, en dringt al nader en nader in de gantsche masse der vochten. Veele proeven bevestigen hiervan de waarheid. Een eenige zal genoeg zijn. In een gezond mensch geschied de afkleinzing van dit vocht in de teelballen geduuriglijk; het onthoud zich in deze vergaârplaatsen, wier uitgestrektheid zeer bepaald is, en mogelijk kan 'er die hoeveelheid geen verblijf houden, welke aldaar op éénen dag word afgescheiden. Ondertus-schen vind men onthoudensmachtige menschen, die 'er geduurende gantsche jaaren geene onlasting van hebben. Zo dit vocht derhalven niet gestadig in de vaten des ommeloops te rug keerde, wat zou 'er van worden? eene teru_keringe, welke bij uitneemendheid gemaklijk gemaakt word door het maakfel van alle de werktuigen, tot de afkleinzing, den loop en de bewaring dezes vochts dienende. De aders zijn 'er veel aanmerkelijkker dan de slagaders, en wel in evenredigheid, die men op geene andere plaatsen zo groot

vind (1). Bijgevolg is waarschijnlijk, dat de opslurping, niet alleen geschied in de zaadblaasjes, maar alrede plaats grijpt, in de teelballen, in de opperklootjes (*epididymes*), welke een soort van eerste vergaârvat zijn, over de ballen liggende, mitsgaders in de aanvoerende buis, door welke het teelvocht in de ballen naar de zaadblaasjes loopt.

Dat de vochten des lichaams uit het teruggehouden zaad kracht ontsan en, is GALENUS al bekend geweest, schoon hij 'er de werktuiglijke wijs niet van verstond. *Alles is vol*, zegt hij, *in dezulken, die geene gemeenschap met de vrouwen oefenen.* Bij anderen, dikwijls aan deze vermenging zich overgevende, vind men die volheid niet. Hij geeft zich vervolgens veel moeite om uittevorschen, hoe eene geringe hoeveelheid dezes vochts aan 't lichaam zoveel krachts verschaffen kan. Eindelijk, doet hij de uitspraak, dat *het een uitsteekende deugd bevat, en dus zeer vaardiglijk een gedeelte zijner kracht aan alle de deelen des lichaams toebrengen kan* (2). Wijders, bewijst hij uit verscheiden voorbeelden, dat eene geringe oorzaak hieromtrent menigmaal groote uitwerksfels te wege brengt, en besluit eindelijk: *is 't dan wel te verwonderen, dat de teelballen een vocht opleveren, bekwaam om een nieuwe*
kracht

(1) Ik omhels hier, of schijn de stelling te omhelzen, dat de gemeene aders opslurpen. In het samenstel, van den Hr. HUNTER, die van gevoelen is, dat de opslurping alleenlijk door de *Lymphatische* aders geschied, worden de teeldeelen egaalijk beeienschap tot een zeer groote opslurping, om reden, dat 'er de vaten van deze soort heel overvloedig zijn.

(2) De *femine*, I. 1, c. 34, t. 1., p. 1279.

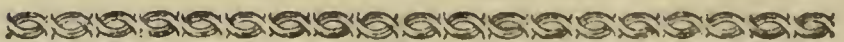
kracht over 't gantsche lichaam inteflorten? Wat gewaarwordingen en bewegingen veroorzaaken wel de hersenen, wat kracht van slaan geeft het hart aan de slagaders! Ik zal deze Afdeeling met de opgaave van het gene één der grootste mannen dezer eeuwe over het zaad gezegd heeft, ten einde brengen. Het teelvocht word in de zaadblaasjes bewaard en opgesloten, totdat de man 'er gebruik van maake, of totdat hem de nachtontvoloeijingen daarvan berooven. De hoeveelheid, welke aldaar van dien tijd af te vinden is, maakt het dierlijk gestel tot de venerische werkdraad gaande. Maar de grootste, de viugvaardigste, de reukdoordringendste en krachtigste hoeveelheid van dit zaad word in het bloed terug gevoerd, alwaar zij intreedende, verbazende veranderingen, baard, hairen, boornen, voortbrengt. Zij verwisfelt de stem en houdingen. Want de toeneemende ouderdom is in de dieren de bron niet dezer veranderingen, het zaad alleen werktze uit, en men bespeurtze nooit in zulken, die ontmand zijn (1).

Maar hoe veroorzaakt het zaad deze uitwerksels? Dit is een der vraagstukken, wier oplossing mischien niet rijp is. Het gene men inmiddels met veel waarschijnlijkheid zeggen kan, bestaat hierin, dat dit vocht een *stimulus*, eene prikkelstof is, de deelen, dien zij aanraakt in beweging brengende. De sterke geur, die dit vocht heeft,

(1) HALLER, *Prim. lin. Phys.* §. 790. Men kan over deze stoffen te raade gaan by WHARTON *de glandulis*, bij RUSSEL. *de œconomia naturæ in glandul. morb.* p. 92. bij SCHMEIDER *de regressu seminis ad massam sanguineam*, Supplem. tot de handelingen der Geleerden van Leiplich, t. 5, p. 252, en bij vele menigte van andere Physiologische Auteurs.

heeft, en de baarblijkelijke aanporring, die het op de werktuigen der voorttellinge oefent, gedoogen niet hieraan te twijfelen. Ook bemerkt men, dat deze scherpe deeltjes, gestadig terug gevoerd en in de andere vochten overgebracht, op een ligtgevoelige wijze, maar zonder ophouden, de vaten prikkelen, die uit dien zelfden hoofde met meer kracht zich samentrekken, en hunne werking op de vloeibaare deelen krachtadiger volbrengen, dewijl de omloop hiervan levendiger, de voeding juist, en de overige werk oefeningen volmaakter geschieden. Bij ontsteltenis van dit behulp ontzachtelen verscheiden werk oefeningen zich nooit. Het is de toestand der gesnedenen (1). Alles word kwalijk verricht.

De vraag, welke natuurlijk genoeg zich hier vertegenwoordigt, is, waarom de ontmanden dezelfde kwaalen niet ondervinden als zij, die door de venerische ontuchtigheden zich uitmergelen. De stipte beantwoording van dezelve is niet wel mogelijk dan op het einde van de volgende Afdeling.

Z E V E N D E A F D E L I N G .

Onderzoek der omstandigheden, die de uitwerping vergezellen.

Verscheide ontlastingen zijn 'er, die voorvallen zonder dat menze gewaar word. Alle anderen ge-

(1) Die een zeer goed werk over deze onvolkomen mannen leezen wil, bezorge zich WIRTHOF de *confratio*.

geschieden, in den staat van volmaakte gezondheid, met een gemak, bij het welk zij geenen invloed op de overigen van 't gestel des lichaams maaken. De ligste beweging in het werktuig, waarin de stoffe 'er van opgesloten ligt, is ter uitdrijvinge genoeg. Het is op dezelfde wijze niet gelegen met de ontlozing van het zaad. Niets minder behooren 'er toe om het te verplaatsen en uitgang te geeven dan algemeene schokkingen, stuiptrekking in alle de deelen, en vermeerdering van drift in de beweging van alle de vochten. Is het te veel gewaagd met te zeggen, dat men deze noodwendige samenwerking des geheelen gestels, op het oogenblik der ontlastinge, aanmerken kan als een tastbaar bewijs des invloeds, dien zij op het gansche lichaam heeft? De bijslaap, zegt DEMOKRITUS, is eene soort van vallende ziekte. *Zij is, zegt de Hr. VAN HALLER, eene zeer geweldige werkdaad, met de stuiptrekking groote gemeenschap hebbende, en overzulks het zenuwgestel op een wonderbaare wijze verzwakkende en benadeelende.* In de aanmerkingen, reeds te voren bij gebracht, en in sommigen der waarnemingen welken ik aangehaald heb, zag men de uitwerping van volkomen zenuwtrekkingen en eene soort der vallende ziekte vergezeld. Ook leverde ééne derzelve (*) ons de handtastelijke bewijzen des invloeds, dien deze geweldige werkbeving op de gezondheid eens ongelukkigen, die 'er het onderwerp van was, geoeffend hadden. De spoed, met welke de verzwakking op de daad volgt, heeft vele menschen, en met reden, overtuigd, dat de ontneming des zaads alleen de beweegoorzaak daarvan niet weezen kon. Maar het-ge-

(*) Bladz 21.

gene onbetwistbaar bewijst, hoe zeer de stuiptrekking 's lichaams krachten nedertlaat, is de arctheeloosheid, die alle lijders, aan stuipziekten onderhevig, gewaar worden. De verzwakking, op de aanvallen der vallende ziekte volgende, is somtijds bovenmaten groot.

Niet dan aan stuiptrekking is het uitwerksel toeteschrijven, dat de bijslaap in den Amm n eener Stad van zwitserland veroorzaakte, waarvan ons F. PLATERUS de gebeurtenis bewaard heeft. Deze, alrede oud en hertrouwende werd, terwijl hij zijne bruiloft voltoojien wilde, van benaauwende verstikking zo hevig overvallen, dat hij verplicht wierd uitescheiden. Het zelfde toeval overkwam hem, zo dikwijls hij zijne proef herhaalde. Hij wendde zich tot eene menigte van Kwakzalvers. De één verzekerde, na hem verscheiden middelen te hebben doen gebruiken, dat hij nu geen gevaar meer te duchten had. Op het woord van zijnen Eskulaap waagde hij een nieuwe proef. Bij den aanvang was 't vervolg hetzelfde, maar hij, vol van vertrouwen, wilde ten einde toe voortvaaren. Hij gaf, terwijl hij met de daad bezig was, in de armen zijner vrouwe den geest (1).

De sterke hartkloppingen, het bijslapen menigmaal verzellene, zijn ook een stuiptrekkend toeval. HIPPOKRATES spreekt van eenen jongman, wien de overdaad in de wijn en de vrouwen, behalven andere toevallen, gestadige hartkloppingen toegebracht had (2). En DOLEUS heeft

(1) Felic. PLATERI Observat. lib. prim. suffocatio ex congressu, p. 174

(2) Epidem. 1. 3. s. 9. 28. 17. FOLS. p. 1117.

heeft 'er enen gezien, die in de *actie* zelve van zo geweldige hartklopping aangetast wierd, dat hij, had hij voor gevaren, getikt zoude hebben (1). Men vindt bij HOFFMAN andere soortgelijke gevallen.

De waarneming nopens het kind, te voren aangehaald (*), is ook nog een bewijs, gelijk het der verstandige oplettenheid des Hrn. RAST niet ontfaapt is, van 't vermogen der stuiptrekkende oorzaak: aangezien in dien ouderdom alleen een vocht der voorstanderen (*prostate*), en geenzins een volkomen zaad, zich ontlasten kan.

Deze aanmerkingen zijn door 't grootste getal der beste *Autheuren*, over deze stoffe handelende, gesterkt geworden. GALENUS schijnt ze reeds gemaakt te hebben. *De wellust zelf*, zegt hij, *verzwakt de levenskrachten*. De Hr. FLEMING heeft, in zijn fraai gedicht over de zenuwziekten, deze oorzaak niet overgeslagen.

Quin etiam nervus frangit quaecumque voluptas. (2).

Ook knakt alle oefening, van 't dartle vleesch bebind,
De kracht, die 't zenuwstelsel bind.

SANKTORIUS houd voor zeker, dat de stuipbewegingen meer dan de uitwerping des zaads de krachten breeken: en 't is zeer te verwonderen, dat de Hr. DE GORTER zijn uitlegger, getracht heeft ons van het tegendeel te overtuigen. De reden, die hij 'er van geeft, mer te beweeren dat deze bewegingen, *omdat zij niet stuiptrekkend zijn,*

(1) Encyclop. Medic. 1. 2, c. 6, p. 347.

(*) Bladz. 11 en 40,

(2) Neuropathia, l. 1, v. 375.

trekkend zijn, niet meer dan andere ontroeringen het lichaam verzwakken, overreed niemand. Een voorbeeld, zo men 'er één van kan bijbrengen, maakt hier geene wet. LISTER, NOGUEZ en QUINCY, die voor hem reeds hetzelfde werk met uitleggingen opgehelderd hebben, denken niet gelijk hij. Zij schrijven een gedeelte van 't gevaar aan de verzwakking toe, die de stuiptrekkingen naar zich sleepen. De bijslaap, zegt NOGUEZ, is eene stuiptrékking: zij maakt de zenuwen vatbaar voor krampbewegingen, en de geringste gelegenheid doet dezelve voortrijzen (1).

J. A. BORELLI, één der eerste grondleggeren van de Physiologie, heeft het stuk anders beschouwd dan de Hr. DE GORTER. Hij is omtrent dit Artÿkel naauwkeurig. *Deze daad word vergezelschapt door eene soort van stuiptrekkende aandoening, welke de ruuwste rukkingen aan de hersenen en aan 't gantsche zenuwgestel toebrengt* (2).

De Hr. SENAC eigent aan de zenuwen stip-telijk de verzwakking toe, die op den bijslaap volgen. De waarschijnlijkste oorzaak der bezwijminge, welke zich opdoet bij het doorbreken eener verzweringe in het binnenste van den onderbuik, is *de werking der zenuwen, die alsdan in 't spel koomen. Dit word bevestigd door de slaauwte of bezwijming, welke de uitwerping van 't zaad opvolgt: want het zijn allcen de zenuwen, aan welken men deze krachtderving te wijten heeft* (3).

De

(1) Sect. 6. aph. 10.

(2) De motu animal. l. 2, c. 12, prop. 170.

(3) Traité du cœur, l. 4. c. 12. §. 3. p. 539.

De Hr. LEWIS (1) stelt de verzwakking meer op rekening van deze oorzaak, dan op die van de andere, even als SANKTORIUS.

Zodra 'er stuiptrekking geschied, bevindt zich het zenuwgestel in een spannenden toestand of, om netter te spreken, in het toppunt eener buitengewoone werkdad, waarvan het noodzaaklijke gevolg eene bovenmatige verslapping is. Ieder werktuig, boven zijne kracht gespannen, ontlaat zich wederom van zelf. Noodzaaklijk, bijgevolg worden de werk oefeningen, die van dit organische gestel afhangen, kwalijk verricht, en vermits de zenuwen hunnen invloed op allen hebben, is 'er geene, welke niet, als zij verzwakt worden, eenige verzetting gevoelt.

Eene reden, welke ook tot de verzwakking van 't zenuwgestel het hare toebrenge, is de vermeerdering van de hoeveelheid des bloeds, in de hersenen gedurende den bij slaap voorvallende; eene vermeerdering, welke klaar bewezen is, en meermaalen tot zooverre kwam, dat zij een beroerte veroorzaakte. Men vindt 'er bij de Waarnemers veele voorbeelden van. HOFFMAN brengt 'er één te voorschijn van eenen soldaat, die aan de venerische oefening onbezuisdelijk zich overgegeven hebbende, midden onder het bij slapen beroerd wierd en den geest gaf. Men vond de hersenen vol bloeds. Uit dezelfde vermeerdering des bloeds leidt men de reden af, waarom deze uitspattingen de woedende krankzinnigheid voortbengen (2). Deze hoeveelheid des bloeds de zenuwen opspannende be-

(1) Aphor. 4. p. 6.

(2) De morb. acut. vener. §. 17.

benoemt denzelfven de kracht; zodat zij de indrukfelen minder tegenftand bielen: en dit is 't, hetwelk haare verzwakking uitmaakt.

Bij de overweging van de uitwerkfels dezer twee oorzaaken, de ontlasting des zaads en de ftuiptrekkende werkingen, valt gemaklijk de wanordeningen te verklaaren, die 'er in de dierlijke huishouding uit moeten voortspruiten. Men kanze onder drie klasfen brengen; de bedorven ommekeer der fpijsbereidingen; de verzwakking van hersenen en zenuuwgeftel; de verftoring in de doorwaasfeming. Daar is, zal men zien, geene fleepende ziekte, welke uit dit drietal van oorzaaken niet kan afgeleid worden.

De verflapping, in welke deze buitensporigheden iemand neêrftorten, werpen de dienstverrichtingen van alle de werktuigen overhoop. Dus fpreekt één der Schrijveren, die over den Levensregel best gehandeld heeft. De fpijsvertering, de koking der voedfelen, de doorwaasfeming en andere ontlastingen gefchieden niet gelijk het behoort. Van daar ontftaat eene gevoelige vermindering van krachten, van 't geheugen en zelfs van 't verftand; eene verduiftering in 't gezicht; al 't getal der zenuuwkwaalen; alle de foorten van jicht of zinkingscherpte; de tering: onmacht in de werktuigen der voortrelinge; bloedpiften; belemmering in den eetlust; ongefteeldheden in 't hoofd, en een groot aantal van andere ziekten, dien nutteloos zijn zoude, hier bij éénrehaalen; in één woord, niet dan 't misbruik der liefdevermaaken ftoot het geftel des levens zo fpoedig onder den voet.

I. De

(1) LYNCH guide to health, p. 306.

I. De maag is het deel, welk van al de verzwakkende oorzaaken zich allereerst voelt aangedaan, en wel om reden, dat zij het is, van welke de werkoefeningen de grootste voltooiing van 't organische gestel afvorderen. Het grootste gedeelte der anderen is zowel lijdelijk als daadlijk. De maag is bijna t'eenemaal daadlijk; weshalven worden hare werkoefeningen gestoord, zodra haare krachten afneemen. Eene waarheid van aanmerking, welke bij de volgende gevoegd, en bij de verscheidenheid der eerste en dikwijls smert verwekkende indrukfelen, welken het gene men doorslokt aan dit ingewand toebrenge, reden geeft van de veelvuldigheid, ongestadiglijk en hardnekkigheid haarer ziekten. Zij is, onder alle de deelen des lichaams, één der zulken, die het grootste aantal van zenuwen ontfangen, en in welken te dier zelfder oorzaake, eene zeer groote hoeveelheid van dierlijke geesten zich verspreid. Hetgene de werkdaad der éenen verzwakt, en de hoeveelheid of hoedanigheid der anderen vermindert of ont-rust, moet de oefenkracht dezes ingewands meer dan die van eenig ander deel doen afneemen: en dit is 't, hetwelk in de venerische buitensporigheden gebeurt. Het aanbelang der werkoefeninge, tot welke zij verordend is, maakt, dat, zodra deze onbehoorlijk verricht word, alle de anderen 'er gevoel van hebben.

*Hujus enim validus firmat tenor omnia membra;
At contra ejusdem fraguntur cuncta dolore (1).*

Der maags gezonde sterkten s'chooren
Al 's lichaams andre leen. Als pijn de maag ontflelt,
Gevóelen ze elk den lust verloren
En, met de kracht der maag, de krachten neêrgeveld.

De

(1) Q. SERENUS SAMM.

De spijsverteringen geschieden in geene volkomen orde, of men bespeurt dadelijk, dat de vochten het karakter van raauwheid aanneemen, welke haar tot den gantschen dienst, tot welken zij geschikt zijn, oneigen maakt, maar vooral de voeding, waarvan de herstelling der krachten afhangt, tegenhoud. Om zich aangaande den algemeenen invloed der maage te verzekeren, is 't genoeg de oogen te vestigen op den staat van een persoon die een kwalijkgestelde spijsvertering ondervind. De krachten lijden binnen eenige minuten reeds verlies. Eene doorgaande vermoeidheid strekt der verzwakkinge nogmeer tot last. De zintuigen verstompen. De ziel zelve oefent hare werkvermogens niet dan onvolmaakt. Het geheugen schijnt vernietigd te worden. Niets, in één woord, doet eenen man van vernuft meer naar eenen zot gelijken dan eene moeilijke spijsvertering.

Eene fraaije aanmerking, bijgebracht door den Hr. PAVVA, een Portugeeschen Arts, zijne woning te Rome hebbende, verspreid een groot licht op de wonderbaare verzwakking, die de buitensporigheden van deze soort aan de maag toebrengen.

„ *In tentigine ardentissima Juenum inest quid*
 „ *grati in ore ventriculi; in concubitus si ruant*
 „ *salacissimi, & ultra vires tendant opus, tunc*
 „ *in ore ventriculie manet illud gratisimum ama-*
 „ *rumque quod expremier nequeunt: pœnas &*
 „ *luunt, & pœnitentia dolent: hinc macies, ma-*
 „ *rasmus, &c.*” Dat is: „ Wanneer de veneri-
 „ sche driften tot den hoogsten trap bij de jon-
 „ ge luiden opgeklommen zijn, maaken zij eene
 „ soort van aangenaam gevoel in den mond der
 „ maage: maar met te grote onbezuïdsheid en
 „ bo-

„ bovenmatige kracht dezeiven voldoende, on-
 „ dervinden deze jonge luiden te zelfder plaatse
 „ iets zeer onaangenaams en verdrietig, dat zij
 „ niet kunnen uitdrukken. Ten duursten betaa-
 „ len zij hunne bedrijven met vermagering, uit-
 „ tering en andere kwaalen, in welken zij neder-
 „ storten (1).”

De waarheid hiervan is al aan ARETUS be-
 kend geweest (2). De Hr. BOERHAAVE be-
 dient zich van dezelfde uitdrukkingen als de Hr.
 PAYVA, en voegt 'er bij, dat het pijnlijk ge-
 voel ophoud, naar maate de lijders hunne krach-
 ten hervatten (3). Hij bevestigt dit stuk ook nog
 elders, doende 'er een zeer nuttigen praktijkregel
 mede gepaard gaan, namentlijk dat men, wan-
 neer de venerifche buitensporigheden door aanval-
 len van vallende ziekte gevolgd worden, men be-
 dagt weezen moet om de maagzenuwen te ver-
 sterken (4).

II. De verzwakking van het zenuwgestel, tot
 alle de stuiptrekkende en verlamdende toevallen
 gelegenheid geevende, word, gelijk ik alrede ge-
 zegd heb, niet alleen door de stuipbewegingen,
 die de uitwerping des teelzaads vergezellen, maar
 ook, in de tweede plaats, door den gebrekkijken
 toestand der spijsverteeringen veroorzaakt. Zodra
 dezen zondigen, hebben 'er de zenuwen gevoel
 van,

(1) G. R. DE PAYVA. De effectu atrabiliaris mirachiali, &c.
 p. 17.

(2) De morb. chronic. l. 2. c. 6. *stomachus delectationis tristitia-
 que princeps est.* Dat is: De maag is van alle vermaak en
 droefheid de eerste.

(3) De morb. nerv. p. 454.

(4) *ibid.* p. 807.

van, en zij gevoelen het zoveel te sterker, als de vloeistoffe, welke in dezelve doordringt, het laatste werk der kokinge zijnde, die zij ook voor de volmaaktste houd, wanneer zij in een ontselden staat gebragt word, eene is dier dierlijke vloeistoffen, welke 'er zich het gevoeligst over aandoet, en zulk eene, op welke de raauwheid der vochten het meest invloed heeft. Eindelijk hetgene deze verzwakking vermeêdert, is de uitlozing van een vocht, hetwelk met de dierlijke geesten overeenkomstig is, en dat men, naar gelang van deze overeenkomst, niet ontledigen kan zonder vermindering der sterkte, welke aan het zenuwgestel eigen is, en die *nog* de zedige twijfelingen van sommige groote mannen, in 't natuurlijke niet durven verzekeren hetgene de waarheid onder hunne zintuigen brengt, noch de tegenwerpingen van eenige mingeordende of *Systematische* Natuurkundigen, mij beletten aan de dierlijke geesten toeteschrijven. Voorts benadeelt de verzwakking, onafhankelijk van den hinder, die uit de ontleding, met betrekking tot de hoeveelheid der dierlijke geesten, voortspruit, het lichaam daarin, dat zij der vaten die zachte prikkeling beneemt, die het te rug gevoerde zaad veroorzaakt, en welke tot de koking zo veel toebrengt. Zij benadeelt dan, *en* door een gedeelte van dierlijke geesten of ten minsten van een zeer dierbaar vocht te onttrekken, *en* door de koking te verminderen, zonder welke deze geesten slechts onvolmaakt en ongenoegzaam bereid worden.

Tusfchen de ziekten der maage en die der zenuwen is eene terugkaatsing van gebreken. Uit de eerften ontftaan de laatften; en dezen, éénmaal gevormd, helpen nog oneindig mede omze te vermeer-

meerderen. Kan de daaglijkſche waarneming hiervan niet ten bewijze ſtrekken, de ontleedkundige beſchouwing der maagé alleen zou om te overtuigen genoeg weezen. De hoeveelheid der zenuwen, aldaar verſpreid, toont, van hoe groote noodzaaklijkheid zij zijn tot derzelve werkoefeningen, en bijgevolge welke wanordeningen dezen ondergang moeten, wanneer zij in geen behoorlijken ſtaat zijn.

III. Niet wel ook, eindelijk, geſchied de doorwaasfeming. SANKTORIUS heeft 'er zelfs de verminderde hoeveelheid van bepaald, terwijl deze ontleding, welke de aanmerkenswaardigſte van allen is, niet geſtoord kan worden, zonder dat hier dadelijk eene menigte van onderſcheiden toevallen uit opwelt.

Men begrijpt ligtelijk, dat 'er géene ziekten zijn, die niet uit deze driedubbelde oorzaak kunnen voortgebragt worden. Ik zal in de ontzwachteling van al de bijzondere toevallen niet intreedén, vermits dit Werkje door zodanig breedvoerig verflag te veel uitdijen zouden, en 'er niemand belang bij heeft dan de Artsen, voor wien het nutteloos zou wezen. Men kan zien, wat 'er de Hr. DE GORTER van zegt (1).

De Hr. CLIFTON WINTRINGHAM heeft de gevaaren dezer ontledingge, voorzoverre zij de jicht betreft, zeerwel en omſtandig opgehaald. Zijne verklaring verdient gelezen te worden (2).

Wij-

(1) De perſpirat. c. 17. , §. 8. 12. & aph.

(2) The Works of the late CLIFTON WINTRINGHAM, cap. 2. p. 85. &c.

Wijlen de Hr. GUNZIUS, in den bloei zijns levens der geneezende wetenschap ontrukkt, heeft ons een zeer verstandige werktuigkundige uitlegging van de ongevallen dezer buitensporigheden, naar opzicht tot de doorwaasfeming hebbende, opgeleverd (1). Hij spreekt aldaar van iemand, die 'er zich een gedurige hoest uit aangebragt had; een toeval, dat ik ook in eenen jongman, een doodlijk slagtoffer van zelfbesmettinge geworden zijnde, bespeurd gehad heb. Deze kwam te Montpellier ter verrichtinge zijner studien. De uitstappen zijner schandelijke daad wierpen hem in eene borsttering, en ik herinner mij, dat zijne hoest zo geweldig en aanhoudend was, dat 'er al zijne buuren hinder door leden. Men deed hem dikwijls aderlaten, buiten twijfel met oogmerk om zijne ongemakken te verligten. Eene raadpleging beval hem tot zijnent (hij was, zo ik mij niet bedriege, een Dauphinée,) het gebruik van schildpadden-*bouillons*, beloofde hem een volkomen genezing. Doch twee uren hierna stierf hij.

Hetgene ligt om te begrijpen voorkomt, of liever dat men in 't geheel niet begrijpt, is de wonderbaare verzwakking der werkvermogens van de ziel. De ontbinding van dit *problema* is aan het voor ons onoplosbaare vraagstuk nopens den invloed, dien de beide zelfstandigheden op elkander oefenen, verbonden, en wij zien ons dus wederom tot de beschouwing der verschijnselen gebragt. De natuur *en* van geest *en* van lichaam is ons onbekend. Wij weten echter, dat die twee deelen den mensch uitmakende, met elkanderen zo innerlijk verknocht zijn, dat de veranderingen, wel-

(1) Comment, in libr. de humoribus, p. 228.

welke het ééne ondervind , zich ook gevoeliglijk mededeelen aan het andere. Een traager of rasper ommeloop; en meer of min verdikt bloed, eenige oncen overvloediger of weiniger voeselen; dezelfde hoeveelheid van boven die van eenig ander; een kop koffij in plaats van een weinig wijns; een langer, korter, of meer of min geruste slaap; wat meer of minder zouts; eene sterker of flauwer doorwaasfeming; maaken 't eenemaal verandering in onze gantsche gezichtswijze en oordeel over de voorwerpen. De ongeregeldheden des werktuigs doen ons, van uur tot uur, op verschillende manier voelen en denken, en verwekken in ons, op haar welgevallen, nieuwe beginsels van gebreken en deugden. Zo waarachtig zijn de vaarzen eens voortreffelijke hedendaagschen Hekeldichters.

*Tout, suivant l'intelleç, change d'ordre & de rang,
Ainsi c'est la nature & l'humeur des personnes,
Et non la qualité, qui rend les choses bonnes:
C'est un mal bien étrange au cerveau des humains (1).*

Dat is:

't Verandert al in rang en orde, slechts naar waan,
En naar men 't stuk begrijpt. Geen waar gezicht der zaaken,
Maar aart is 't, maar humeur, die 't goed en prijslijk maaken.
Een vreemder kwaad kon nooit in 's menschen brein ontstaan.

Zodanig is ook op een juiste wijze het tafereel, dat LUKRETIVS aangaande dit innerlijke verband heeft afgeschets.

Cig-

(1) REGNIER, *Satyre* 5.

— — *Gigni pariter cum corpore , & una
 Crescere sentimus , pariter senescere mentem :
 Nam veluti infirmo pueri , teneroque vagantur
 Corpore , sic animi sequitur sententia tenuis.
 Inde ubi robustis adolevit viribus atas ,
 Consilium quoque majus , & auctior est animi vis :
 Post uli jam validis quassatus viribus ævi
 Corpus , & obtusus siciderunt viribus artis ;
 Claudicat ingenium , delirat linguaque ; mensque :
 Omnia deficiunt , atque uno tempore desunt.
 Quin etiam morbis in corporis æviis errat
 Sæpe animus , dementit enim , deliraque satur (1).*

Hetwelk op dezen zin uitloopt:

De ziel , gelijk wij merken ,
 De ziel word tevens met het lichaam voortgebracht ,
 Waarna zij tevens met het lichaam groeit in kracht ,
 En neigt ten ouderdom , als tevens 's lichaams leden
 Veroudren. Want zij volgt de kinderlijke zeden ,
 Wanneer zij huisvest in 't noch tedre zwakke kind.
 Zij , als het lichaam met de jaaren krachten wint ,
 Verkrijgt meer oordeel , meer beleid , meer denkvermogen.
 Maar word den mannetijd de wakkre sterkte onttoegen ,
 En neemt het lichaam na dien groei een andren keer ,
 Terstond verzwakt de ziel , en slruikelt ook ter neêr.
 't Is mijmertaal , al wat de loome tong kan spreken :
 Dies beiden , lichaamskracht en kracht der ziele ontbreeken.
 Nu voeg hierbij , dat , als het kranke lichaam blaakt
 Van koortsen , dikwijls ook de ziel zich voelt geraakt ,
 Want dan verdwaalt zij mee van 't spoor , en dolt , en raaskalt.

De waarneeming leer ons op gelijke manier ,
 dat geene van alle de ziekten met vaardiger aan-
 doening op de ziel werken dan die van 't
 zenuuwgestel. Zij , die der vallende ziekte
 en berhevig zijn , en bijna gemeenlijk , ten
 einde van eenige jaaren , in een verzwakten
 toestand storten , leveren 'er een treurig be-
 wijs

(1, De natura rarum , l. 3 , v. 446.

wijs van, hetwelk ter zelfder tijd ons openlegt, dat het niet te verwonderen is, indien de werkingen, die gelijk te voren reeds gezegd is *; altijd tot de foort van ligte vallende ziekte behooren, deze verzwakking der hersenen, en uit dien hoofde ook de onmacht der werkvermogens veroorzaaken.

De verzwakking der hersenen en des zenuwgestels word van die der zintuigen gevolgd: en dit is natuurlijk. SANKTORIUS, HOFFMAN, en anderen, hebben zoeken uittevischen, waarom bijzonderlijker het gezicht nadeel lijd. Maar hunne redenen, offchoon zij op waarheid steunen, schijnen mij niet voldoende. De voornaamste oorzaaken, en die in 't bijzonder tot dit werktuig behooren, zijn de menigvuldigheid der deelen, die het oog samenstellen, en, voor onderscheiden gebreeken vatbaar, hetzelfde oneindig meer dan anderen aan wanordeningen onderhevig maaken. De zenuwen, ten anderen, dienen hier tot verrichtingen, en zijn 'er in groot aantal. Einde-lijk de toevloed der vochten naar dit deel gedurende den tijd der *actie*, een toevloed, van welken de glinstering, die men alsdan in de oogen der dieren gewaar word, een tastbaar bewijs strekt, veroorzaakt terstond in de vaten eene zwakheid en vervolgens opstoppingen, waarvan het verlies des gezichts een noodzaaklijk gevolg is (*e*).

Het

(*) Bladz. 41.

(1) De Blindheid, die door de verspilling van het Zaad-vocht word verwekt, is haaren oorsprong voornaamlijk verschuldigd, aan het gebrek van de nodigen invloed van Zenuw-sap in de Zenuwen die tot de oogen gaan, en wel voornaamlijk in de Gezicht-zenuwen, vermits de invloed van het bloed tot de hersen, om daar de afscheidinge van het Zenuw vocht te ondergaan, verminderd, na
maate

Het valt nu gemakkelijk op de vraag, welke reeds te vooren gedaan is *, te antwoorden, waarom de gefnedenen, die geen zaad hebben, voor dezelfde ziekten, van ons bijgebracht, niet bloot gesteld worden.

Daar zijn ten dien opzichte twee zeer voldoende redenen. De eerste is, dat, bijaldien de ontmanden de voordeelen niet trekken, welken het teelvocht, wanneer het bereid en te rug gevoerd geworden is, aanbrengt, zij van de andere kant dit dierbaare bloeddeel, verordend om zaad te worden, ook niet verliezen. Zij ondervinden de veranderingen niet, die aan 't bereide zaad eigen zijn, en welken ik te voren reeds heb te kennen gegeven. Maar zij zijn ook niet voor kwaalen, oorspronkelijk uit de ontneming dezès vochts, wanneer 't noch onbereid is, blootgesteld. Men konde het zaad, indien men mij toestaat de spreekmanieren der Overnatuurkundigen te gebruiken, tot twee soorten brengen. Men konde het onderscheiden in *zaad van vermogen, semen a potentia*, zijnde het dierbaare gedeelte des vochts, dat de teelballen afkleinzen; en *in zaad van werking,*
se-

maate de bloed-colom meerder tot de teel-deelen bepaald word. Hier uit zal men zeggen, moeten alle zintuigen even schielijk ongevoelig worden. Dit is het dat in der daad ook geschied; edoch, het Gezicht verduistert gemeenlijk het eerst, of schijnt het eerst te verminderen, om dat een fijner gevoel, om dus te spreken, vereist word om wel te zien, dan om te hooren, te rieken, te proeven enz. De minste wanorde derhalven die 'er plaats heeft omtrent de Gezichts-zenuw verduistert het Gezicht, of maakt die Zenuwen min bekwaam om de Afbeeldingen der voorwerpen gewaar te worden. Dus ziet men uit zwakheid, wat daar van de oorzaak zij, in den ouderdom, enz., om dezelve reden het Gezicht het eerst verminderen.

* Bladz. 68.

semen in actu. Word het eerste niet afgekleinsd, het lichaam mist, wel de ondersteuning, die het uit een bereid zaad naar zich trekt, en ondervind wel niet de veranderingen die van dezelve afhangen, maar het lijd 'er geene armoede door. Wint het niet aan, het verlies niet. Men blijft in den staat der kindsheid. Maar men ondergaat, wanneer het zaad afgescheiden en ontledigd word, eene beroving, eene wezenlijke verarming. De tweede reden is, dat de gesnedenen de sluiptrekking niet ondervinden, aan welke ik een groot gedeelte der kwaalen, op deze buitensporigheden volgende, toegeschreven heb.

De toevallen in 't bijzonder der vrouwlijke Sexe eigen, verklaren zich op gelijke wijze als die der mannen. Het vocht, dat zij verliest, min dierbaar, min bearbeid dan 't manlijk zaad zijnde, brengt dit verlies ook haar mischien zo spoedige verzwakking niet toe. Maar bij overmaat van haar bedrijf zijn die toevallen veel heviger, aangezien haar zenuwgestel zwakker, en in den aart voor sluiptrekkingen meer bloorgefeld is. Schielijke misbruiken storten haar in toevallen, overeenkomstig met dien des jongmans, van wien ik te voren gesproken heb *, en aangaande welkers soort ik de getuigen eens treurigen schouwtoneel geweest ben. In 't jaar 1746, had een vrouwspersoon, drieëntwintig jaaren oud, de vermetelheid van zes Spaansche Dragonders uittedaagen, en in een huis bij de poorten van Montpellier zich begeven hebbende, leed zij hunne bestormingen geduurende den gantschen nacht. Men bragt haar smorgens reeds stervende in de stad.

* Bladz. 12.

stad. Zij zieltoogde des avonds in eenen plas van bloed, 't welk haar uit de lijfmoeder vloeide. Het was van aanbelang geweest om kennis te neemen, of die vloed het gevolg ware van eenige verwonding, dan of hij van de verwijdering der vaten, welke door de telkens herhaalde daad des werktuigs veroorzaakt wierd, athing (f).

ACHTSTE AFDEELING.

Oorzaaken der gevaaren, in 't bijzonder eigen aan de zelfbesmetting.

Men heeft alrede te voren gezien *, dat de zelfbesmetting gevaarlijker was dan de buitensporigheden met de vrouwen. Zij; die in alles een zonderlinge voorzienigheid laten tuschenkoomen, zullen vaststellen, dat 'er Gods bijzonder welbehagen, om het misbedrijf te straffen, de reden van is. Overtuigd, dat de lichaaamen, van hunne schepping af, aan wetten verbonden zijn geworden, die 'er noodwendiglijk alle de bewegingen van bestieren, en waarvan de Godheid de huishouding niet dan in een klein aantal van uitgezonderde gevallen verandert, wensch ik geene toevlugt tot wonderdadige oorzaaken te neemen, dan

(f) De geweldige en gedurige aandrang van het bloed op de vaten van de Baarmoeder, welke door de aanhoudende prikkeling der teeldeelten word veroorzaakt, kan ook de vaten tot dat punt doen uitrekken, dat zij aan den invloed niet meerder konnende wederstaan, van een scheuren. Dus ontstaan 'er dan Bloedstoringen, die als zij al gelukkig gestremd worden, nog verwondingen nalaten, die ontflekinge en verzwearing tot gevolgen moeten hebben.

* Bladz. 4.

dan wanneer men omtrent de natuurlijken een klaarblijkelijke tegenstrijdigheid vind. Maar dit is hier het geval niet. Alles laat zich door de wetten van het werktuig des lichaams en door dien van deszelfs vereeniging met de ziel zeer wel verklaren. Die gewoonte van hulp te zoeken in bovennatuurlijke oorzaaken, is al van HIPPOKRATES omverre geworpen, die, spreekende aangaande eene ziekte, door de Scijthen aan een bijzondere straf van God toegeëigend, deze fraaije aanmerking maakt: *Het is waar, dat deze ziekte van God kooft, maar zij komt gelijk alle de anderen. De ééne ontstaat niet meer dan de andere, overmits zij allen een gevolg zijn van de wetten der natuur, welke alles bestiert* (1).

SANKTORIUS levert ons in zijne aanmerkingen eene voornaame oorzaak op, uit welke dit bijzondere gevaar ontstaat. *Eene matige bijslaap is nut, zegt hij, als zij door de natuur word aangeraden: maar wanneer zij van de verbeelding aangezet word, ondermijnt zij alle de werkvermogens der ziele, en bovenal het gebeugen* (2). Het valt gemakkelijk te ontwinden waarom. De natuur is, in den staat der gezondheid, niet gewoon tot deze driften aanzetten, dan wanneer de zaadblaasjes met eene hoeveelheid vochts vervuld zijn, hetwelk zekeren graad van verdikking, de wederoplossing van hetzelfde bezwaarlijk maakende, gekregen heeft. Hieruit is kenbaar, dat de ontlediging niet gevoelig verzwakt. Maar zodanig is de bewerking der teel-

dee-

(1) De aere, locis & aquis. FOESIUS, p. 293.

(2) Sect. 6, aphor. 35.

deelen, dat hunne werkdaad en de driften, die 'er op volgen, niet alleen door de tegenwoordigheid eens overvloedigen zaadvochts in 't spel koomen, maar ook dat de verbeelding op deze deelen veel invloed heeft. Zij kan, zich bezig houdende met de driften, dezelve in den staat brengen dieze veroorzaakt; de drift geeft aanleiding tot de daad, welke zoveel meer nadeel doet als zij min noodzaaklijk was. Het is met de behoefte dezès werktuigs eveneens gelegen als met alle diergelijke anderen, wier werking niet te stude komt, dan wanneer zij door de natuur ter uitvoer gebragt worden. Honger en dorst toonen de behoefte van spijs en drank te neemen. Neeamt men meer dan deze gewaarwordingen vereischen, het alteveel benadeelt en verzwakt het lichaam. De behoefte van afgang en water te maaken wordt door zekere natuurlijke pogingen te kennen gegeven. Maar eene kwaade gewoonte kan het gestel der werktuigen zo sterk onthutsen, dat de noodzaaklijkheid dezer ontlastingen ophoud afhankelijk te weezen van de hoeveelheid der stoffen, dien men ontlasten moet. Men kan zich behoeften onderhevig maaken zonder behoefte. Zodanig is het geval der zelfbesmettingen. Het is de verbeelding, de heblijkheid, en niet de natuur, welke dezelve aanzetten. De beide eersten ontnemen de natuur hetgene haar noodzaaklijk is, en waarvan zij bijgevolg zich wel wacht zich te ontdoen. Eindelijk, in opvolging van de wet der dierlijke huishoudinge, eischende dat de vochten derwaarts zich begeeven alwaar prikkeling is, geschied 'er ten einde van zekeren tijd eene gedurige toevloed naar die deelen. Daar gebeurt hetgene HIPPOKRATES alrede opgemerkt heeft: *wanneer iemand den bijslaap oefent,*
ver-

verwijderen zich de zaadsoeders en trekken het zaad naar zich (1).

Men kan hier ook aantekenen, dat het *Onanismus* een bijzonder gevaar voor de kinderen, eer zij de manbaarheid bereiken, influit. Bij geluk is 't niet heel gemeen, zoo onder de ééne als andere Sexe, monsters te vinden, die 'er zich voor dit tijdstip al van bedienen. Evenwel doen zij 't niet dan al te veel. Een aantal van omstandigheden wederhoud hen van ontuchtig gezelschap, of zij binden zich hier in. Maar eene eenzame onkuischheid beneemt alle beletsel, en vind geen paalen.

Eene tweede oorzaak is het gebied, dat deze haatlijke handel over de zintuigen voert, en 't welk van de Engelsche *Onania* niet kwalijk afgeschets wordt. *Niet rasfer* (wordt aldaar gezegd) *had de onreinigheid de overwinninge over het harte gekregen, of terstond vervolgt het overal den Mensch ende houd, deszelfs bezittinge van hem ten allen tijden, ende in alle plaatsen. Op de ernstigste gelegentheden, ende zelfs in de daden van den Godsdienst, vind bij zig zelven altoos en terstond verrukt door geile overleggingen en begeertens, dewelke onophoudelijk hen volgen (2).* Niets maakt zo machteloos dan de gestadige inspanning van den geest, altijd met hetzelfde on...erwerp zich

(1) *De natura pueri*, text 22. FOES. p. 242.

(2) Pag. 17 [in de Nederduitsehe overzetting, hier letterlijk opgegeven, blatz. 43.] Men vind een zeer fraai stuk over 't vermogen en de gevaaren der wellustige heblikheden in de nieuwe Verhandeling van den Hr. PUJATTI, Hoogleeraar te Padua, en zedert la 2 alrede wegens zijne uitmuntende werken vermaard: *De victu febricitantium*, p. 69.

zich bezig houdende. De zelfbesmetter, aan zijne onreine gedachten eeniglijk overgeven, ondervindt ten dezen opzichte dezelfde kwaalen als een man van letteroefening, die de zijnen aan een enig voorstel vasthecht. Dat gedeelte der hersenen, 't welk alsdan in werking is, maakt eene poging, die men met die eener spier, eenigen tijd en met groote kracht gespannen, vergelijken kan. Vandaar ontstaat of zodanige beweegbaarheid, dat men de werkdrijf van dat gedeelte niet meer tegenhouden, noch bij gevolge ook den geest dit denkbeeld onttrekken kan, en waarlijk is dit 't geval der zelfbesmetteren; of eene onbekwaamheid der werkdaad. Eindelijk, door een gedurige afmatting uitgeput, storten deze lijdens in alle de ongesteldheden der hersenen, zwaarmoedigheid, verstijving der leden, vallende ziekte machteloosheid, verlies der zintnigen, verzwakking van 't zenuwgestel, en in een menigte van soortgelijke kwaalen (1). Deze oorzaak werkt in sommige jonge luiden een oneindig verdriet, ziende, het gebruik der vermogen, terwijl dezelve nog niet uitgebluscht zijn, gekrenkt en bedorven. Van wat natuur het beroep zij, waaraan zij zich toegewijd hebben, nergens slaagt men in zonder eenen trap van oplettendheid, tot welken deze verderflijken handel hem onbekwaam maakt. Zelfs onder de genen, die zich nergens op toeleggen (en tot zodanige klasse behoort maar alte groot aantal,) worden 'er sommigen ook niet mede beëigenschapt. Een *air* van geestverstrooijing, verwarring en breinberoering maakt hen slechts tot mishaglijke lanterfantien. Ik zou 'er van kunnen bijbrengen, dien deze onbekwaamheid van zich er-

(1) Zie GAUBII *Institutiones pathologicae* §. 529.

ergens aan te bepalen, gevoegd bij de afneming hunner werkvermogens, buiten staat gesteld hebben van in de maatschappij ooit iets te worden. Betreurlijke toestand, den mensch onder het reedellooze vee verlangende, en hem met een juist naam maakende tot een voorwerp van verachting, meer nog dan van medelijden van zijns gelijken!

Uit deze twee eerste oorzaaken rijst noodzaaklijk eene derde, in de menigvuldige herhaling der daaden bestaande. Ziel en lichaam werken onderling samen, zoodra de hebbelijkheid maar éénmaal een weinig krachts gevat heeft om tot dit schenstuk aanzet te geven. De ziel, van vuile overleggingen vermeersterd, maakt de geile bewegingen gaande, en, zo zij al eens voor eenige oogenblikken tot andere denkbeelden afgetrokken wordt, de scherpe vuchten, die de werktuigen der voorteling prikkelen, brengen haar welhaast tot den drekpoel te rug. Wat zouden deze waarheden ter aanmerkinge gepast wezen om de jonge luiden te rug te houden, konden zij maar bespeuren, dat hier een eerste kwaade stap een' anderen naar zich sleept; dat zij van de verzoeking bijna overheerscht zijn; dat, naar maate de beweegoorzaaken de verleiding sterken, de reden, welke hen intoomen moest, haare kracht verliest; en eindelijk dat zij, binnen weinig tijds, in eene zee van jammeren zich gedompeld vinden, zonder een stuk van eene plank ter hulpe te hebben om 'er hen uittrekken! Indien de aanvangende verzwakkingen hem omtijds ernstiglijk waarschouwen, indien het gevaar hen voor eenige oogenblikken vreeze aanjaagt, de onbezuisdheid rukt hen wederom naar onderen. Men kan met waarheid zeggen:

Virtutem videant, intabescantque relictâ. PERS.

Dat ze op de deugd hunne oogen slaan,
En zonder liefde tot de deugd dan ook vergaan.

Het gevaar inmiddels is nabij, en de gevoeglijkste
tijd ter verbeteringe kort.

——— *Cinis & manes & fabula fies.*
Vive memor lethi: fugit hora: hoc quod loquor inde est,
PERS.

Welkers uitgebreide zin is:

——— Denk eens, of gij meer na dezen
Dan eene asch, een geest, een sprookje tot wat tijdverdrijf
zult weezen,
Daarom leef, des doods gedachtig. De uuren spoeijen ijlings
voort.
Weg alrede zijn de woorden, op dit oogenblik gehoord.

Toen ik mij te Geneve in de Philosophie oefen e, welken tijd te herdenken gedurende al mijn leven mij dierbaar zijn zal, geraakte één mijner medeleerlingen aldar in zo verschriklijken toestand, dat hij geen meester was om van deze verfoeijenswaardige bedrijven, midden zelfs onder den tijd der lessen, zich te bedwingen. Hij verbeidde niet lang zijne straf, elendiglijk ten einde van twee jaaren door eene tering zijne krachten verliezende. Men vind een diergelijk *fait* in de *Onania* (1). De verstandige Schrijver, die in 't voorreffelijke Latijnsche Dagverhaal, zederd vier jaaren te Bern uitgekomen, het uittrekzel der Latijnsche uitgave van dit Werkje opgesteld heeft, meld in betrekking tot deze aanmerking, dat een geheel School menigmaal door dit handbedrijf het ver-

(1) Pag. 126.

verdriet zocht te ontgaan, en den slaap te verdrijven, hen veroorzaakt wordende door de lessen eener scholastieke Overnatuurkunde, die hun, een heel oud Hoogleeraar, als of hij sliep, voorstelde (1). Maar dit vertelseltje schijnt mij minder te bewijzen het gene ik te berde breng dan het ijselijke besluit, waartoe de jonge luiden in staat zijn om overtehlen.

In een Werk, dat ik het geluk niet heb van te kunnen leezen, maar hetwelk van een uitmuntenden Oordeelaar onder de beste voortbrengzels dezer eeuw plaats gegeven wordt, heeft dezelfde Schrijver het volgende doen drukken. „ Men heeft „ zederd eenige jaaren in zekere stad ontdekt, dat „ een gantsch gezelschap van deugnieten, veertien „ en vijftien jaaren oud, tot de praktijk dezer „ wandaad zich vereenigd heeft. Een geheel school „ is 'er van aangestoken (2).”

De gezondheid van een jongen Prins verviel van dag tot dag, zonder dat men 'er de oorzaak van ontdekken kon. Zijn Heelmeester raakte in 't vermoeden, bespiede en verraste hem op heeter daad. Hij bekende dit bedrijf door éenen zijner kamerdienaaren geleerd te hebben, en dat hij 'er dikwijls toe verviel. Zo sterk was hij 'er aan gehecht geworden, dat geene voorstellingen, hoe ge-

(1) Excerptum totius Italicæ & Helveticæ literaturæ pro ann. 1759, t. 1, p. 93.

(2) *Van de ondervinding*, in 't Hoogduitsch, door den Hr. ZIMMERMAN, t. 2. p. 400. Ik trek dit afgebroken stuk uit die, welken zijne vriendschap ten mijnen opzichte aangezet heeft voor mij te verstaalen. Al de anderen bijna zullen een Werk versraaijen, 't welk niet nalaten zal binnen kort op dit te volgen.

gewichtig en dringend, het kwaad konden uitroeijen. Het had hem onder den duim. Hij werd dagelijks machtelooser, en men kon hem niet redden, zonder hem, geduurende meer dan acht maanden, dag en nacht in 't oog te doen houden.

Een lijder heeft mij, in éénen zijner brieven, de bezwaarlijkheid der overwinninge levendig afgeschetst. „ Wij moeten alle krachten inspannen, *dus* „ *luiden de woorden*, om de gewoonte, welke ons „ telkens weêr aanzet, te vermeesteren. Schaam- „ bloëzend betuige ik u, dat ieder vrouwlijk voor- „ werp, hoedanig het ook zij, de driften in mij „ gaande maakt. Ik behoef 'er echter dezer wij- „ ze niet toe aangespoord te worden. Mijne on- „ kuische ziel is maar alte veel geneigd om mij „ onophoudelijk voorwerpen van begeerte voor- „ testellen. Deze hartstocht, het is waar, gloeit „ in mij zo sterk niet, dat ik mij ter zelfder tijd „ al uwe waarschouwingen niet te binnen bren- „ ge: maar, terwijl ik vecht, word ik zelfs door „ dien strijd uitgeput. Kunt gij 't middel vinden „ om mijner gedachten dit voorwerp te onttrek- „ ken, zo geloof ik, dat mijne genezing heel „ nabij zoude weezen.”

In het uittrekzel van de *Onania* heeft men alrede gezien, dat de menigvuldige herhaling dezer euveldaad bij een' vrouwspersoon de lijfmoederlijke woede veroorzaakte. De gesteldheid van steeds met één voorwerp zich bezig te houden, stelt den geest buiten staat om op anderen te denken. Zij voert het gebied, en heerscht oppermachtiglijk. Werktuigen, zonder ophouden geprikkeld, verkrijgen een ziekelijke hoedanigheid, welke, onafhankelijk van alle uitwendige oorzaak, tot een
steeds-

steedsverzellende aanporring overgaat. Daar zijn ziekten in de pisdeelen, die een geduurige neiging verwekken om te wateren. De herhaalde prikkeling van de werktuigen der voortteling brengt een diergelijke ziekte voort. Het baart dan geene verwondering, dat twee vereenigde oorzaaken, waarvan de ééne zedelijk, de andere natuurlijk is, iemand in deze vreeslijke ongesteldheid neêrftort. Hoe juist is dit denkbeld om perfoonen, bij wien nog eenige voetstappen van reden en schaamte te vinden zijn, op een heilzaame wijze van dit kwaad afteschrikken!

Eene vierde oorzaak van de uittering der zelfbesmetteren is, dat, zelfs onafhankelijk van de uitwerpingen des zaads, de toestand der veelvuldige, hoewel onvolkomen spanningen, waar over de lijdens klaagen, aanmerkelijk uitput. Ieder deel veroorzaakt, in eene gesteldheid van spanning, de verspilling der krachten. De geesten worden in zeer grooten overvloed derwaart heen gevoerd, en, hetgene de verzwakking maakt, zij vervliegen. Zij zijn niet tegenwoordig bij andere werk-oefeningen, die uit dien hoofde ook onvolmaaktelijk geschieden: zodat de zamenloop dezer twee oorzaaken de gevaarlijkste gevolgen insluit. Een ander toeval, waaraan de gemelde vierde oorzaak de zelfbesmetters onderhevig maakt, is eene soort van verlamming, in de teelwerktuigen, door de ontsteltenis der spanninge, eene onbekwaamheid tot den bijslaap en den enkelen zaadvloed voortbrengende. Want de verslapte deelen laten het ware zaad, naar evenredigheid van deszelfs aankomst, wegvloeiën en gestadiglijk het vocht, dat de voorstaanders afkleinzen, naar buiten lekken. Ook krijgt eindelijk het binnenvlies der pischacht een

zinkingscherpe hoedanigheid, welke haar schikt om eene ontvloeiing te verschaffen, in aart met den witten vloed der vrouwen overeenkoomende; eene toebereiding, om het in 't voorbij aan te zeggen, min zeldzaam dan men denkt, en welke zich niet bepaalt aan het vlies, de neusgaaten, de keel of long bekléedende, maar welke dikwijls tot alle de ingewanden overgaat; die men niet kent, om dat men 'er geen vermoeden op heeft, en die men kwalijk behandelt, omdat men haar niet kent. Voorbeelden van dit ongemak, voor een andere kwaal aangezien, bij de Waarneemers te vinden, zou gemakkelijk te doen zijn.

Een bekwaam Heelmeester sprak mij eens van eenen man, die, uit eene soort van zonderlingen smaak, aan Venusfen van de gemeenste soort overgegeven, en ze weinig als in de schuilhoeken der straaten en overend bekennende, in eene uittering stortte, welke van de wreedste pijnen der nieren en eene *atrophia* of uitdroging der dije- en scheenbeenderen vergezeld was. Ook had 'er zich eene verlamming der teeldeelén bijgevoegd, welke van het overendstaan, daar hij zijne geile wellusten onder pleegde, het gevolg scheen te weezen. Na zes maanden het bedde bewaard te hebben, stierf hij in eenen toestand, niet minder bekwaam om medelijden dan tevens ontroering te verwekken. Leverd deze waarneemi g niet eene vijfde oorzaak der gevaaren op, die in 't bijzonder ook der zelfbesmettinge eigen zijn? Wel ter degen neemt de verzwakking toe, wanneer men zijne krachten tevens langs tweederlei wegen verliest. Een staand of zittend persoon heeft noodzaake om, ter ophoudinge van
zich-

zichzelven in zodanige gestalte, vooral in de eerste, een groot getal van spieren te doen werken, en door dezen arbeid worden de dierlijke geesten verspild. Ten klaren bewijze hiervan strekken zwakgestelde menschen, die zich niet lang op de been kunnen houden zonder hunne machteloosheid te gevoelen, mitsgaders zieke personen, die, zonder hetzelfde toeval te ondervinden, niet in staat zijn van neêrtezitten: want tot een liggende of uitgestrekte houding behoeft men deze aanwending van krachten niet. Men bemerkt ook bijgevolg, dat dezelfde daad, in het een of ander van dit overendstaan, meer verzwakking toe zal brengen in het eerste dan in 't laatste geval. Ook heeft SANKTORIUS de gevaaren van dit overendstaan alrede te kennen gegeven. *Usus coitus stando, lædit: nam masculos & eorum utilem perspirationem diminuit.* Dat is: De gewoonte van staande den bijslaap te oefenen, kwetst het lichaam: want zij verzwakt de spieren, en vermindert derzelve nuttige doorwaasfeming.

Andere welgevestigde aanmerkingen voorzien ons van een zesde oorzaak, welke mogelijk wat flauw zal voorkoomen, maar die verlichte Natuurkenners niet over het hoofd zullen zien. Allen levenden lichaamen is het eigen uittewaasfemen. Op ieder oogenblik verdamp't er, mischien door het halve deel der vloeioeningen van onze huid, een ongemeen dun vocht en van gantsch aanmerkelijk hoeveelheid dan die van al onze andere ontlastigen. Ter zelfder tijd is eene andere soort van buisjes bezig om een gedeelte der vloeivochten, die ons omringen, naar zich te haalen, en voert het in onze vaten. Het zijn *onzichtbaare stroomen*, om mij van de gelukkige uitdruk-

drukking des Hrn. SENAC te bedienen, die onzer lichaamen in- en uitvloeijen (1). Men heeft bewezen, dat, bij ieder geval, deze intocht zeer aanmerkelijk is. Sterke menschen waasfemen meer uit, terwijl de zwakken, van geen eigen dampkring bijna voorzien, meer intocht hebben. En dit uitvloeiende gedeelte, of deze uitwaasfeming van welvaarende perfoonen, bevat in zich zekere, voedende en versterkende hoedanigheid, dienstig om een anderen, die dezelve bij intocht ontfangt, nieuw leven en kracht bijtezetten. Zodanig zijn de aanmerkingen, die de manier verklaaren, hoe eene jeugdige maagd, bij welke David sloop, aan dien Vorst nieuwe sterkte toegebracht, en hoe deze zelfde proefneming op andere grijsaards, wien men zodanige bijligging aangeraden had, geslaagd hebbe; gelijk zij tevens de reden ontvouwen, waarom die daad een jong mensch verzwakke, verliezende zonder iets te ontfangen, of liever krachtelooze, bedorve en verrotte waasfemvochten, die hem benadeelen, overneemende. De doorwaasfeming geschied sterker in den tijd der bijslaap dan in een anderen, om dat alsdan ook de omloop der vochten sterker is. Ook bevind zij zich nu mischien werkzaammer en geestvoerder dan op een anderen tijd.

Het

(1) Het betoog dezer waarheid kan men zien op de plaats, die ik uit het derde boek, 3 hoofdst. §. 7, van de verhandeling over het Hart, bijbreng; een werk, hetwelk niets om te verlangen achterlaaten zoude, ten zij de beroemde Schrijver, bij de aankondiging eener nieuwe uitgave, ons bekend gemaakt had, dat hij het nog vollediger stond uittegeeven. Dus kan een groot man zichzelve overtreffen, en een punt van volmaaktheid zien, daar anderen zelfs niet naar trachten zouden.

Het is een wezentlijk verlies dat men ondergaat, en hetwelk eenigerwijze met de uitwerping des zaads overeenkooft, vermits het van de driftige beweging, welke de daad vergezelt, afhangt. Onder het bijflapen is de uit- en intocht weder-toekaatsend, zo dat de ééne perfoon overneemt hetgene de andere verdampt. Gegronde waarneemingen hebben deze wifeling buiten twijfel gefield. Ik heb, niet lang geleden, eenen man gezien, die, nog zaadvloed nog eenig toeval van pokpuisten op de huid hebbende, de venerifche ziekte mededeelde aan een vrouwmensch, 't welk hem bij ruilinge, al zo fpoedig, de fchurft toebragt. In dit geval vergoed de één het verlies aan den anderen. In dat der zelfbesmettinge lijdt wel de zelfbesmetter verlies, maar krijgt niet wederom.

De uitwerking der hartstochten gade flaande, ontdekt men een zevende verfchil tusfchen die zich aan de vrouwen opofferen en de zelfbesmetters; een verfchil, hetwelk ten vollen tot nadeel der laatften overflaat. Het vermaak, 't welk der ziele raakt, en dat men wel van lichaamlijken wellust, dien de mensch met de dieren gemeen heeft, en met welken het t'eenemaal ftrijdt, onderscheiden moet; dit vermaak, zegge ik, bevordert de fpijsverteringen, verlevendigt den omloop, begunftigt de werk oefeningen, herftelt en onfchraagt de krachten. Vind het zich met de liefdevermaaken vereenigd, het helpt de steunfels, die hierdoor verzwakt kunnen worden, weêr vastzetten. De waarneemingen bewijzen het, en SANKTORIUS heeft het aangeteekend. *Na een overmatigen bijflaap, zegt hij, met eene vrouw, die men bemint en naar welke men verlangt, bemerk*

merkt men die vermoeidheid niet, welke 'er het gevolg van moest wezen, omdat het vermaak, dat de ziel ondervind, de sterkte en kracht van 't hart vermeerderd, der werkoefeningen de hand bied, en hetgene men verloren heeft, herstelt. Op dit grondbeginsel steunt, dat VENETTE in zijn werk, waarin men een goed hoofddeel vind over het gevaar der liefdevermaaken, tot buitensporigheid toe voortgezet, beweert, dat een schoon schepsel minder dan eene lelijke tronie uitput. *De schoonheid heeft aanlofsels, die het hart verkwikken en de levensgeesten vermeerderen. Men moet met CHRYSOSTOMUS gelooven, dat, als de drift tegen de natuurwetten gaande is, het misbedrijf van deze kant veel grooter nasleep heeft dan van de andere.* En kan men twijfelen, dat de natuur niet meer vermaak verbonden hebbe aan de geneugten, voortvloeiende uit de hulpmiddelen, welken zij in haare wegen besluit, dan aan dien, die tegen dezelve strijden?

Eene achtste en laatste oorzaak, welke de gevaaren der zelfbesmettinge vergroot, is de schrik des naberouws, waarvan zij gevolgd word, wanneer de kwaalen tot het beschouwen van de misdaad en derzelve bedreigingen de oogen geopend hebben.

Foin des plaisirs que le remords doit suivre.

Foci vermaaken, foci genoegén,
Overfouds niet treurend wroegen!

Miseri, quorum gaudia crimen habent.

Helaas, hoe deerlijk in hun staat,
Wier dattie wellust niet behelst dan strafbaar kwaad!

En

En zoo zich iemand in dit geval bevind, het zijn de zelfbesmetteren. Als het gordijn is weggeschoven, vertoont zich het tafereel van hun gedrag onder de akeligste gedaanten. Zij gevoelen zich aan eene euveldaad schuldig, waaromtrent de Godlijke rechtvaardigheid haare bezoeking niet uitstellen wil, en die zij op staande voet met den dood straft, eene euveldaad, bij de Heidenen zelfs voor de grootste uitgekreten.

*Hoc nihil esse putas: scelus est, mihi crede, sed ingens,
Quantum vix animo concipis ipse tuo.* MART.

Dat is:

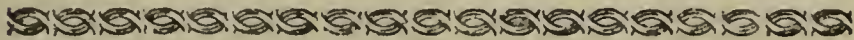
Gij schijnt dit slechts voor besling te achten:
Maar 't is, geloof me, een wanbedrijf, zo suood,
Dat gij 't gewicht ter naauwer nood
Bezessen kunt met uwe zielsgedachten.

De schaamte, welke hen vergezelt, vermeerderd onein ig hunne elenden. Want de loslevendheid is op sommige plaatsen zo hoog gestegen, dat de ontucht met vrouwspersonen bijna als eene *mode* aangemerkt word. Die aan dit artykel meest vast zijn, maaken 'er geen geheim van, noch vermoeden, dat het hun tot kleinachting strekken kan. Maar hoe staat 'er de zelfbesmetter mede, als hij het hart heeft van zijn schenstuk blootteleggen? Moet het, wanneer hij genoodzaakt word uit de schaduwen der verborgenheid zich te ontdekken, zijner eigen oogen niet doen zien, wat wanbedrijf hij begaan hebbe? Hoeveel zijn 'er wel niet verlooren geraakt, bij gebrek van vrijmoedigheid, hen weêrhoudende om de oorzaak hunner kwaalen te kennen te geven? In verscheiden brieven van de *Onania* leest men:

men: *Na mijn kwaad u beleden te hebben, wensch ik liever te sterven dan dat ik voor u te voorschijn koome.* Inderdaad men word, en men behoord oneindig te worden overgehaald, om zulk eenen te verschoonen, die, door de neiging beftierd, welke van de natuur, ter voortkwekinge en onderhoudinge des geslachts, in alle harten ingegraven is, geene misdaad pleegt dan dat hij de grenzen overtreed, welken *of de wet of de gezondheid* bepaalt: en men kan hem aanmerken als iemand, die, door zijne hartstocht vervoerd, zich-zelven vergeet. Men word, zeg ik, overgehaald om zulk eenen meer te verschoonen dan een' anderen, die zich bezondigd door alle redelijke wetten te verkrachten, en alle de indrukfels, alle de oogmerken der natuur omverre te stooten. Het denkbeeld, waarbij hij bespeurt, hoe hij tot verfoejing der maatschappij strekke, indien hij bekend raakt, pijnigt hem zonder ophouden. *Mij dunkt*, verwittigt mij één dezer straffschuldigen in denzelfden brief, van welken ik reeds te voren een afgebroken stuk bijgebracht heb, *dat een iegegelijk de schandelijke oorzaak mijner ziekte uit mijn aangezicht leest; en deze gedachte maakt mij het gezelschap ondraaglijk.* Zij vallen in droefheid en wanhoop; waarvan men in de vierde Afdeling dezes Werks voorbeelden gezien heeft. Zij ondervinden alle de kwaalen, welken de hartstocht der droefheid naar zich sleept, zonder dat zij, hetgene voor een straffschuldigen ijslijk is, eenig voorwendfel van rechtvaardiging, eene beweegreden van vertroosting hebben. En wat zijn deze uitwerksels der droefheid? De verflapping der vezelen, de vertraaging van den omloop des bloeds, de onvolmaaktheid der spijsverteringen, de ontsteltenis der voedinge; opstoppingen,

gen, waartoe de hardlijvigheid, die wel in 't bijzonder de gezellinnen der droefheid zijn, aanleiding geeven; verspillengen der vochten, insgelijks een gevolg der hardlijvigheid. *De doorzijing der lever, zegt de Hr. SENAC, is gesloten, en de gal word door 't gantsche lichaam verspreid.* Kramptrekkingen, verlammingen, pijnen, benaauwdheden tot in 't oneindige aangroeijende; allen zijn dit toevallen, die 'er het gevolg van kunnen worden.

Ik vinde ondienstig over de bijzondere gevaa-
ren der zelfbesmettingen mij verder uittebreiden.
Zij zijn maar al te wezentlijk, al te blijkbaar. Ik
zal derhalven tot de middelen der genezinge tree-
den.

DERDE ARTYKEL.

De Genezing.

NEGENDE AFDELING.

Middelen ter genezinge, door andere Arisen voorgesteld.

Daar zijn ééne en andere ziekten, op den goe-
den uitslag van welkers hulpmiddelen men bijna
staat kan maaken. Maar onder deze klasfe vin-
den dezulken geene plaats, die van de venerische
uittingen en, dat nog zekerder doorgaat, van de
zelfbesmetting de onafscheidbaare gevolgen zijn.

H

De

De voorspelling, die men van dezelve, als zij tot zekeren trap gekomen zijn, doen kan, heeft niets in dan het gene vervaarlijk is. Zij was bij HIPPOKRATES de dood. *Het is eene elendige ziekte, zegt de Hr. BOERHAAVE. Ik hebze menigmaal gezien, maar nooit kunnen geneezen (1).* De Hr. VAN SWIETEN heeft den lijder van welken hij spreekt (*), gedurende drie jaaren behandelt, doch zonder vrucht. Ik heb sommigen aan dezen ziekte jammerlijk zien sterfen. Ik heb anderen zelfs niet kunnen verligten. Deze voorbeelden echter behooren ons den moet niet te beneemen: want eenigen zijn gelukkiger geweest. Men vind 'er van die soort in de verzamelingen van de *Onania* en in de Waarneemingen der Artsen, terwijl 'er mijn eigen praktijk sommigen van zal opleveren.

Ter zelfder plaatse, alwaar HIPPOKRATES de beschrijving der ziekte opgeeft, zo als ik dezelve boven reeds bijgebracht heb (†), verklaart hij de genezing. „ Wanneer de lijder zich, zegt „ hij, in dezen toestand bevind, bezorg hem „ stovingen over 't gantsche lichaam, geef hem „ een braakmiddel, zuiver hem het hoofd, en „ bevorder vervolgens den afgang. Men behoort „ deze kuur vooral in de lente te doen. Na 't „ lichaam gezuiverd te hebben; beveele men hem „ tot zijne drank, hui of ezelinnemelk, en voorts „ gedurende veertig dagen, koemelk. In dien „ tusschen tijd onthoude hij zich van vleesch, „ en eete des avonds tarwemeelpap. Eindelijk „ voe-

(1) Lesfen over zijne Instituten, §. 776.

(*) Zie hier Bladz. 14 en 15.

(†) Bladz. 6.

„voede hij zich met het malste vleesch, eerst
 „met een kleine hoeveelheid beginnende. Door
 „deze middelen zal men hem weêr vet krijgen.
 „Hij moet een geheel jaar lang, alle overdaad,
 „alle venerische en andere ongeregelde oefening
 „mijden. Hij bepaale zich aan 't wandelen, en
 „mijde onder hetzelfde de koude lucht en de zon.”

Men bespeurt derhalven, dat HIPPOKRATES de genezing met een braakmiddel en buikzuivering aanvangt. Maar, niettegenstaande zijn gezach de wet stellen kon, deze wet evenwel zoude, in een groot aantal van gevallen, schadelijk weezen. Uit deze verlegenheid red men zich ligtelijk door aantemerkten, dat men geene buikzuivering voorschrijft dan met inzicht om het vloeivocht, dat men onderfelt uit het hoofd naar 't ruggegraat zich herplaatst te hebben, afteleiden, mitsgaders dat die groote man zelfs dezulken, die zich na de venerische buitensporigheden niet wel bevinden, op een andere plaats geteld heeft onder den naamlijst der perfoonen, die men geene buikzuivering geeven moet, *overmits zij niet alleen geen goed, maar integendeel, omdat zij kwaad kon doen* (1). Deze laatste regel bijgevolg behoort men als algemeen aantemerkten, terwijl de eerste eene uitzondering maakt, en zelfs wel eene uitzondering, schijnende op eene *Theorie*, elkers misflag hedendaags bekend en derhalven van geene waarde is, gegrondvest te weezen.

In de Verhandeling van den Hr. HOFFMAN, dikwijls van mij aangehaald, vind men twee aanmer-

(1) De ratione victus in morbis acutis. Foës. p. 405, 406.

merkingen, die ons omtrent het gebruik eens braakmiddels zeer behoedzaam moeten maaken. Ik zal van de ééne en andere verslag doen. Een persoon, vijftig jaaren oud en zederd langen tijd aan onkuifchen handel met vrouwen grootliks overgegeven, viel in een langzaam verzwakking, in vermagering en tering. Ongevoelig bezweek zijn gezicht, en eindelijk vertoonden zich de voorwerpen voor zijne oogen, als of 'er eene wolk tusfchen geplaatst ware. In dit tijdstip nam hij, na een langdurig gebruik van gerookt spek, een braakmiddel om de koorts, voor welke hij beducht wierd, voortekoomen. Het deed het hoofd zwellen, en maakte hem t'eenemaal blind. Eene allemans hoer, welke telkens als zij met een' manspersoon gemeenschap hield, eene verduistering in de oogen ondervond, verloor, op het nemen van een braakmiddel, geheel en al haar gezigt (1).

De Hr. BOERHAAVE schijnt de zwaarigheid der genezing, veeleer dan de middelen om de gezondheid te herstellen, te hebben willen te kennen geeven. „ Tot de genezing is weinig hoop.
 „ De melk vloeit al te gereed voorbij. De oefening te paard doet in deze soort van ongesteldheden geen goed; en de lijdens klaagen, dat hen zodanige hulpmiddelen verzwakken.
 „ Inderdaad de beweegoefening veroorzaakt hun, onder de maling hunner droomen, noch overvloediger ontvloeijing des zaads, en beneemt hun ter zelfder tijd de krachten. Met de aankomst van den dag verlaaten zij niet dan nat van zweet het bedde, en voelen zich ver-
 „ moeid

(1) De morbis a nimia vener. §. 24 en 26.

„ mocil zelfs van den slaap. Specerijen, wier
 „ uitwerking tevens gevaarlijk zijn, kunnen zij
 „ niet verdraagen. De eenige opbeuring in dit
 „ geval zijn goede voedfels, eene matgie be-
 „ weging des lichaams en voorzichtige wrij-
 „ ving (1). ”

Onder de *Consultatien* dezes beroemden mans,
 door den Hr. VAN HALLER, gevoegd bij de
 uitgave, die hij der Geneeskunde bezorgd heeft,
 is 'er ééne ten behoeve van iemand, wiens
 lichaam, tot het plegen der liefdevermaaken
 geheel onbekwaam geraakt was. „ Een man
 „ van dertig jaaren is in de werktuigen der
 „ voorttellinge zo verzwakt geworden, dat het
 „ zaad hem ontvloeit, zo menigmaal als de roe-
 „ de zich begint (en nooit (2) geschied dit vol-
 „ komen) optespannen. Ook schiet het zaad niet
 „ sterk, maar sijpert slechts bij druppels naar
 „ buiten, het gene den lijder zijne kracht be-
 „ neemt. Het geheugen, de maag, de nieren
 „ en beenen zijn in een gantsch zwakken staat.

„ Deze ziekten, antwoord hierop de Hr. BOER-
 „ HAAVE, zijn altoos ongemeen moeilijk te ge-
 „ nezen. Zij openbaaren zich bijna nooit, dan
 „ wanneer het lichaam reeds zodanig verzwakt
 „ is, dat de hulpmiddelen vruchteloos worden.
 „ Men kan de volgende aanradingen beproe-
 „ ven. I. Drooge en ligtverteerende spijzen,
 „ vervaardigd uit gevogelte, rundervleesch, ha-
 „ „ mel-

(1) Instit. Med. t. 7. p. 215.

(2) Dit toeval valt zeer dikwijls voor onder perfoonen die zich
 uitgeput hebben, en helpt de uitputting nog bevorderen.
 De minste aanraking veroorzaakt een beginsel van spanning,
 welke van de ontvloeiing gevolgd word.

„ melvleesch , kalfsvleesch , geitenvleesch , liever
 „ gebraden dan gekookt; een kleine hoeveelheid
 „ van zeer goed bier; weinig wijns, maar die
 „ heel versterkend is. II. Veel lichaamsbeweging,
 „ allengs vermeerderd tot een beginsel van ver-
 „ moeidheid, en altijd nuchteren. III. Wrijvin-
 „ gen met een flanelle lap van welriekende gom-
 „ men doorrookt, over de streek der nieren,
 „ den onderbuik, de lieschen, de schaamdeelen
 „ en den balzak. 's morgens en 's avonds onver-
 „ zuimd in 't werk gesteld. Over dag moet men
 „ allen twee uuren een halve drachme van de
 „ volgende conferf neemen.

„ *R. Terr. Japon. dr. iv. opoponac. dr. v.*
 „ *cort. peruvian. dr. vj, conserv. rubr. unc. j,*
 „ *oliban. dr. ij, succ. acac. unc. ss, syr. kerm.*
 „ *q. s. F. l. a. Condit.*

„ En hier bovenop moet men een halve ounce
 „ van deze kruidewijn gebruiken.

„ *R. Rad. caryophyl. mont pæon. mar. aa unc.*
 „ *j, cort. rad. cappar. tamarisc. aa unc. j, ss,*
 „ *lign. agalloch. veri. unc. j, vini gall. alb. libr.*
 „ *vj. F. l. a. Vin. medic.*

Ik hoop, voegt 'er de Hr. BOERHAAVE bij,
 dat de zieke, na deze middelen twee maanden
 lang gebruikt te hebben genezen zal worden.
 Doch de lijder wilde 'er zich niet van bedienen, en
 gaf, ten einde van eenige weken, aan een kwaad-
 aartigen roolloop den geest. Hoedanig zou wel
 het uitwerkfel dezer geneemsiddelen geweest zijn?
 Men kan het niet raaden. Maar de Hr. ZIM-
 MERMEN heeft mij geschreven, dat hijze eenen
 zie-

zieken, geduurende twee maanden, had laten gebruiken, zonder eenige vrucht.

De Hr. HOFFMAN, geeft aangaande de voorbehoedfels, dien men aanwenden, en de middelen, waarvan men zich bedienen moet, het volgende bericht. „Men moet alle hulpmiddelen, die, gelijk zij voor zwakke menschen niet geschikt zijn, dus ook een krachtloos lichaam nog machtelooser kunnen maaken. Van zodanigen aart zijn de al te verkoelenden, de *saturina*, de *nitrosa*, de zuuren en vooral de verdoovenden. Allen doen zij in gevallen van deze soort nadeel, en men maakt 'er ongelukkiglijk niet dan maar alte veel gebruik van.

„Het inzicht, dat men zich behoort voorstellen, bestaat in op nieuw krachten toetebringen, en den vezelen de veêrkracht, die zij verlooren hebben, weêrtegeeven. Verhittende, vlugge, sterk- en aangenaam riekende dingen koomen hier niet te pas. De voedfels moeten zacht wezen en beëigenschapt, om de voedende geleiachtige zelfstandigheid, die de overmatige ontlastingen uitgedreven hebben, wederom te herstellen. Zodanig zijn de krachtige *bouillons* van rundervleesch, kalfsvleesch en kapoenen, met een weinig wijns, citroensap, zout, muskaatnoot en kruidnagel vermengd. Daarenboven voert men 'er met goed gevolg geneesmiddelen bij, die de doorwaasfeming bevorderen en de verflauwde veêrkracht der vezelen wederom versterken.”

In een andere raadpleging voor eenen zelfbesmetter beval hij, allen ochtenden de ezinnenmelk,

met een derde deel Zeltserwater verdund , te gebruiken.

Het zou nutteloos weezen de voorschriften en aanmerkingen van andere Schrijvers aantehaalen. Ik zal mij vergenoegen met een heel voordeelig geval, zo als dat in eene *thesis* van den Hr. WESZPREMI, veertien Waarnemingen, allen van groot aanbelang, vervattende, gevonden word, bijtebrengen (1).

W. Conybeare, dertig jaaren oud, was zederd zes jaaren zo duister van gezicht geweest, hoewel zonder eenig zichtbaar gebrek in de oogen te hebben, dat hij alle de voorwerpen beschouwde, als of zij met een dichte wolk overtrokken waren. Hij was achtereenvolgelijk in de drie vermaardste hospitaalen van Londen geweest; in dat van St. Thomas, St. Barthel, en St. George. Eindelijk is 't twee jaaren geleden, dat hij zich in het onze begaf. Overal had men, na het aanwenden van andere hulpmiddelen, de proef genomen om hem deze soort van gezichtverlamning door merkuriaale kwijling te geneezen. De Artsen wierden 't ten laatsten moede, en de lijder gaf het ook 't eenemaal op. Na hem
eens

(1) Het is de zevende waarneming. Deze *thesis*, wel waardig gelezen te worden, is, nevens een groot getal andere, bijna alle uitmuntende en nergens anders voorkoomende Werkjes, in de fraaije verzameling der praktikaale Verhandelingen te vinden, die door den Hr. VAN HALLER wien de aangroei der Geneeskunst met zo veel ijver als gezond oordeel ter harten gaat, onder den tijtel van *Disputationes ad morborum historiam & curationem facientes*, Lausann. 1758, in 't licht zijn gegeven. De naam dezes Uitgevers is de waarborg der verdiensten van een werk, 't welk eene der grondzuilen eener praktikaale Bibliotheek staat te worden. De Verhandeling, van mij bijgebragt, is *Stephani WESZPREMI observationes medicæ*. Trajecti 1756. Zie het zesde stuk, bl. 804.

eens bijzonderlijk ondervraagd , en met veel opletrendheid zijne ziekte gade gellagen te hebben , kreeg ik van hem bescheid , dat hij van tijd tot tijd langs het geheele ruggegraat , inzonderheid als hij zich kromde om iets van den grond opteneemen , pijn gevoeld had ; dat zijne beenen zo verzwakt waren en zo beefden , dat hij zich naauwlijks een minuut lang , zonder ergens op te leunen , overend konde houden , gaande hiermede een draaijing des hoofds en duizeling vergezeld ; en dat zijn geheugen zo machteloos was geworden , dat hij verscheiden maalen zonder geest scheen te weezen. Dit alles , bij den toestand van zijn lichaam , dat ik ongemeen vermagerd zag , overweegende , deed mij vermoeden , dat de gezichtbeneveling wel een toeval eener moeilijker zieke weezen konde , en dat de lijder van een waare ruggetering aangetast was.

Ik verzocht hem ernstig mij te betuigen , of hij zich nooit bezoedeld gehad had met iets verfoeilijks , dat men Onans misdaad noemt , en hetwelk de balsamijke deelen van 't zenuuwvocht vernielt. Na lang schoorvoeten kwam hij , bloozend van schaamte , tot bekentenis. Ik beval hem des avonds twee merkuriaale pilletjes , ieder zes greinen van den *Mercurius dulcis* inhoudende , mitsgaders des anderen daags eene once purgeerzout te neemen , en dit beide viermaal in vijf dagen te herhaalen. Vervolgens deed ik hem veertien dagen lang , naar het voorschrift van HIPPOCRATES in diergelijk geval , de melk gebruiken. Ik liet hem ter zelfder tijd , twee of driemaal ter weeke , al li gend het lichaam wrijven. Ten einde van deze kuur kwam hij van het land , in vrij beteren staat dan toen hij derwaart vertrokken was , te rug. Toen heb ik hem het koude bad , geduurende drie weeken , aangeraden ; waarvan hij ook , om den anderen dag ,

des morgens om acht uren nuchteren, zich bediend heeft. Twee maanden lang nam hij tweemaal 'sdaags de minerale conferf en de vlugriekende julep, waarbij hij de vrijvingen en voetbaden voegde. De hulpmiddelen herstelden zijne gezondheid zo wel, dat hij de oefening van zijn beroep, 't welk het bakken was, hervatten wilde. Maar ik ried hem iets anders bij de hand te neemen, uit vreeze dat de intocit van 't stuwende meel in maag en borst, die nog zwak waren, eene lijm veroorzaaken zoude, welkers gevolgen gevaarlijk zouden hebben kunnen wezen.

De Hr. STEHELIN bragt den zieken, van wien ik in de tweede Afdeling gesproken heb (*), verligting toe door middel van verkoelende baden, de Staaltinctuur van LUDOVIDUS en openende *bouillons*.

De hoofdzakelijke geneesmiddelen van de *Onania* zijn geheimen, welken zij voor zichzelf bewaard heeft. Men ziet in 't algemeen, en deze aanmerking is van belang, dat zij geene ontledigende behulpfels te werke stelt, en dat eeniglijk de versterkende, onder den naam van *strengthening tincture* en *prolific powder* (†), den grondslag der genezinge uitmaaken. Zij werken, zonder dat hunne werking eenige gevoelige uitwerking doet. Zij zijn (dus luiden des Schrijvers termen,) *aanvullende*; zij *versterken* en *voeden* de teeldeelen der ééne zowel als der andere sexe. Zij verschaffen hun nieuwe kracht. Zij begunstigen de voortkweking des zaads. Zij herstellen de werkvermogens eener kwijnende natuur
zeer

* Bladz. 26.

† In de Nederduitsche overzetting worden zij verraald door *versterkende Tincture* en *vrugtbaarmaakende Poetijer*.

zeer krachtdadiglijk (1). In één woord, zij doen, gelijk alle geheimen, alles wat men begeert. Ook is 'er nog een derde onbekend hulpmiddel, onder den naam van krachtherstellenden drank, insgelijks van groote geneeswerkingen voorzien. En inderdaad, zo men der getuigenissen, waarmede deze middelen opgehemeld worden, geloof geeven moet, bezitten zij een ongemeene deugd. Behalven deze drie *arcana* oppert de *Onania* eenige voorschriften. Het ééne behelst een mengsel, uit ambergrijs, specerijen en zommige andere dingen van dezelfde klasse samengefeld. Een tweede bestaat uit een liniment van gedestilleerde olien, balzemen en scharpe tinctuuren. Het ééne en andere dezer toebereidingen schijnt mij van een alte aanzettende werkkraft te weezen, gelijk zij ook geen gunstige bevinding voor zich hebben. Ik ga derhalven de juiste beschrijving van dezelve voorbij, verslag doende van twee anderen, die mij met de ziekte beter overéén schijnen te koomen.

D E C O C T U M.

R. Flor. siccat. lamii (2) mpl. vj., rad. cyper. galang. aa unc. ij, histort. unc. j, osmund. regal. unc. ij, stor. rosar. rubr. mpl. iv, ichthycoll. unc. iij.

Scissa, tus. mixt. cum aquæ quart. viij. ad quartæ part. evaporat. coquantur.

Hier-

(1) *Onania*, p. 177.

(2) De Schrijver onderscheid de bijzondere soort niet. Maar deze bloemen kunnen geene anderen weezen dan van 't *lamium album vel maculatum*, witte Archangelbloemen geheten.

Hiervan moet dagelijks een kanvol (1) gedronken worden.

I N J E C T I O.

R. Sacchar. saturn. vitriol. alb. alum. rup. aa dr. j, aq. calyb. fabror. pint. j, ꝑ. Per dies decem igne arenæ digerantur; add. spir. vin. campbor. cochl. iij.

Men zal zeer verstandige inzichten, zeer toepaslijk op de ziekte van welke ik hier handele, in een boek vinden, te voorschijn gekomen onder den Franschen tijtel van *Précis de Médecine pratique*, en geschreven door den Hr. LIEUTAUD, Geneesheer der Koninklijke Kinderen van Vrankrijk, die, na een uitmuntenden naam alrede onder de Ontleedkundigen en Phijsiologisten verworven te hebben, met dit Werk zich ook in ééne van de eerste plaatsen der praktijkoefenende Artsen gevestigd heeft. De hoofdstukken, tot de ruggetering betrekkelijk, zijn die genen, die den tijtel hebben van *calor morbosus*, ziekelijke hitte; eene kwaal, welke, om het in 't voorbijgaan te zeggen, zeer dikwijls voorkomt; van welke niemand gesproken had; die men, gelijk ik elders reeds geklaagd heb, menigmaal zeer kwalijk onder handen neemt; en wier toevallen, natuur en behandeling de Hr. LIEUTAUD allereerst opengelegd heeft; mitsgaders van *vires exhaustæ*, uitgeputte krachten, en *anoemia*, dat men ontbreking des bloeds vertaalen kan; een hoofdstuk van groot aanbeking, en welks samenstel den Schrijver alleen als uitvinder erkent.

De

(1) De Engelsche kan vervat dezelfde maat als de Parysche pint.

De Hr. LEWIS, wiens Werk ik, voor het drukken der eerste uitgave van het mijne, niet heb kunnen machtig worden, is de eenigste van allen, die met de meeste uitgebreidheid zich op de genezing toegelegd heeft. Ik heb het vermaak gehad van te bespeuren, dat wij volkomenlijk van dezelfde gedachten zijn, en dat wij dezelfde hulpmiddelen, vooral de kina en de koude baden, gebruiken; eene overeenstemming, welke mij de leer-maniem, die wij beiden gevolgd hebben, schein goed te keuren. Ik zal hier maar twee grond-spreuken, die den zaaklijken inhoud zijner leere onderschraagen, te berde brengen. Ik zal van de ophelderende aanmerkingen, welken hij 'er bijvoegt, gebruik maaken, ten einde om met de-zelven, in de volgende Afdeling, mijn eigen Praktijk te bekrachtigen.

„ De genezing dezer ziekte, zegt die bekwaame Arts, hangt af van de twee artikels, wat men mijden en wat men doen moet. Ook zullen de hulpmiddelen niets verrichten, ten zij men met groote naauwkeurigheid op alles, wat tot de *niet* natuurlijke zaaken behoort, of op alle stukken des leefregels acht geeve. Eene gezonde lucht is van de grootste aangelegenheid. De dieet moet versterkend weezen zonder te verhitten. Het slapen moet niet lang en op behoorlijke uren geschieden. Men moet zich matiglijk beweegen, vooral te paard. Indien de natuurlijke ontlastingen onregelmatig geschieden, moet men ze in ordre brengen. De lijder moet de ziekte uit de gedachten stellen door gezelschap of onschuldige vermaaklijkheden.”

„ Alle

„ Alle de arzenijmiddelen moeten uit twee klas-
 „ sen, namentlijk de balsamijke en versterkende,
 „ gehaald worden (1).”

Hij staat doorgaans, in plaatse van op de thee, welke altijd, zegt hij, de zenuwen benadeelt, op een aftreksel van melisse of kruis en munt, in ieder kopje aanbeveelende eenen lep ivol van een balsamijk mengsel, uit room, kleingeslagen dooren van eijeren en twee of drie droppels kaneelolie samengesteld (2). Het is een drank, voor 't gehemelte en de maag van zeer goeden dienst, gelijk ik zelf gelegenheid gehad heb van te onder- vinden. Ook is dit middel in waarheid balsamijk en versterkend. Maar hier voege ik eene aantekening bij, welke nuttig weezen kan, en daarin bestaat, dat de Hr. LEWIS onder de versterkende middelen, dien hij aanraad, ook de loodartsenijen plaats geeft (3). Ik vinde mij genoodzaakt te waarschouwen, in weerwil van zijn gezach en behoudens dat van sommige andere aanzienlijke Art- sen, dat, volgens het bijna eenpaarige oordeel van alle de anderen, de geneesmiddelen, uit lood be- reid, een louter venijn zijn. Ik heb 'er de treu- rigste uitwerkingen van gezien, en de schaamte- looze onbedachtzaamheid der Quakzalveren leveren niet dan maar al te veele gelegenheden op, om ze aantemerken. Begeerd men het lood, even als sommige andere venijnen, te behouden, men laa- te ten minste het bestier daarvan over aan zulken, die in staat zijn om deszelfs gevaaren en krach- ten te onderkennen, en men doe 'er, zonder de
 nodi-

(1) Practical Essay, p. 20, 25 & 34.

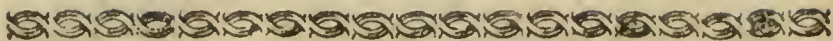
(2) Sect. 10, p. 27. Robuisou consomp. p. 93.

(3) Ibid. p. 26, 28.

nodige behoedzaamheid, geene aanprijzing van in Werken, ter openbaare uitgave geschikt.

Ik zal deze Afdeling met de geneesmanier, van welke de Hr. STORCK in dusdanige ziekten gebruik maakt, fluiten. Zij is heel eenvoudig en krachtig. Met al deze leerwijzen onder elkanderen te vergelijken, zal men bespeuren, dat zij allen op dezelfde grondbeginfels rusten, allen op hetzelfde doelpunt uitloopen, en allen, zowel de ééne als de andere, geneesmiddelen aanwijzen, welkers werking onderling zeer na overeenkooft; eene overeenkomst, de lofspraak dier manier uitmaakende en ons inboezemende om op haar te vertrouwen. „ Men begint, zegt de Hr. STORCK, „ met saprijke *bouillons*, rijst, havergort, gepel- „ de garst met vleeschnat of melk gekookt, en „ de melk zelf is van grooten dienst: maar men „ moet zorg draagen om ze bij kleine gedeelten „ en dikwijls te neemen. Bijaldien de maag zoo „ verzwakt is (gelijk dat somtijds gebeurt, wan- „ neer de ziekte groote voortgangen gemaakt „ heeft,) dat zij deze voedsels zonder hevige be- „ naauwdheid niet verdraagen kan, moet men den „ zieken eene zoogster bezorgen, welke wel eens „ uit den verdrietigsten toestand verligting aange- „ bragt heeft. De sterkte en werking der verslap- „ te vezelen herstelt men door middel van gestaal- „ den wijn, de kina en kaneel. Zo dra de lij- „ der krachten genoeg heeft om te wandelen, is „ 't hem ten uitersten nut, dat hij zich begeeve „ in een zeer zuivere lucht, het zij op eenig „ gebergte of in het open veld (1).

(1) *Medicus annuus*, 1. 2, p. 216.

TIENDE AFDELING.

Praktijk des Schrijvers.

Sommige ziekten zijn 'er, in welken ongemaklijk valt de oorzaak naauwkeuriglijk te ontdekken, en bijgevolg den inzichtregel te bepalen en de behandeling te richten; maar die zich genoegzaam met schrik herstellen laten, wanneer men tot dit punt van ontdekking geraakt is. Het is op dezelfde wijze met de ruggetering niet gelegen. Men weet, hoedanig de ziekte zij. Men kent 'er de oorzaak van. Het is, gelijk de Hr. LEWIS zegt, *eene bijzondere soort van tering, wier naaste oorzaak in een algemeene verzwakking der zenuwen bestaat.* De inzichtregel is niet moeilijk optemaaken, en men kan derhalven ook in opzicht van de natuur der behandelinge niet verdeeld wezen. De beste behandeling echter word dikwijls te leur gesteld, hetwelk te meer reden geeft om met naauwkeurigheid de omstandige beschrijving daarvan vaststellen. De algemeene verslapping der vezelen, de onmacht van 't zenuwgestel en de verandering der vloeivochten zijn de oorzaak van een kwaad, hetwelk van de verzwakking van alle 's lichaams deelen afhangt. De verloren kracht van dezen te herstellen, is de eenige inzichtregel, die wederom, naar de verscheidenheid der verzwakte deelen, onderscheidentlijk gesplit kan worden. Maar, omdat dezelfde hulpmiddelen ter nakominge van alle de inzicht regels dienen, zou het nutteloos wezen alle die splitsingen omstandiglijk hier te beschrijven. Dit is onder het beloop van dit Werk alrede geschied.

Zij,

Zij, die in de Geneeskunst volkomen onkundig zijn, en 'er inmiddels meer van spreken dan die deze wetenschap geleerd hebben, verbeelden zich, dat het gemakkelijk zij dezen inzichtregel natekomen, en dat men heel ligt met goede voedfels en hartsterkende middelen, waarvan onze artseny-winkels overvloeijen; de krachten, weêr opbeuren kan. Maar de droevige ondervinding heeft integendeel de grootsten Artsen overreed, dat 'er niets bezwaarlijker is.

Het heeft weinig moeite in, zegt de Heer DE GORTER, de krachten te verminderen, maar men is bijna buiten eenige hulp om ze wederom te herstellen (1). Gemaklijk zal men dit begrijpen, als men overweegt, dat de voedfels en artsenymiddelen geene andere zaak zijn dan werktuigen, van welken de natuur zich bedient om zich in staat te houden, haar verlies weêr te herstellen, en de wanordeningen, die den lichaamen overkoomen te verhelpen. En wat is de natuur? *De berzameling van 's lichaams krachten, overeenstemmender wijze verspreid.* Het is de levenskracht, welke in de onderscheiden deelen met onderlinge betrekking verspreid is. Wanneer de krachten uitgeput zijn, is het de natuur, welke in onmacht is. Zij is de bouwkunstenaaresse, welke niets meer verricht. Geef haar zo veele bouwstoffen als gij wilt, zij is buiten staat om 'er gebruik van te maaken. Gij kunt haar met haare timmeraadie onder de steenen, het hout en de kalk begraven, zonder dat zich een eenige duim muurs weêr omhoog zal richten. Zodanig is 't ook gelegen met de ziekten, die van de verwoesting

(1) De perspir. insens. p. 504.

fting der krachten afhangen. De voedfels helpen niet wederom op; de artfenymiddelen doen geene werking. Ik heb bij fommige maagen zoo groote verzwakking gezien, dat de voedfels aldaar niet meer bereiding ontfingen dan in een houten vat. Zij plaatfen 'er zich fomtijds naar de wetten hunner foorteigen vwaarten, en men zietze achtervolgelyk met een ligte poging, de éénen van de anderen geheel afgezonderd, zich wederom loslaten, of zij worden, door een langer verblijf tot bederf overgegaan, derwijze weêr uitgebraakt, als of men ze in eenen zilveren of porceleinen kom had rotten laaten. Wat goeds heeft men van voedfels, in gevallen van deze natuur, te verwachten?

De verzwakking is bij allen niet even aanmerkelyk. Bij fommige lijdens zijn de krachten alleenlyk verzwakt, zonder te eenemaal vernietigd te wezen. Hier dan blijven eenige behulpsfels overig in spijs en drank, en zelfs in de geneesmiddelen. Het gene de natuur nog bezit, word eeniger maate uit de voedfels medegedeeld. De geneesmiddelen moeten de hoedanigheid hebben, die men aangemerkt heeft eigen te wezen om het beginfel der levensbeweging, 't welk ftill staat, wederom te doen opwakkeren. Zij zijn van buiten aankommende behulpsfels, waarmede men der bouwmeesteresse de hand bied, opdat zij, onder de minstmooglyke haarer krachten te verfpillen, in staat zij aan haar werk te arbeiden. Of zij zijn een fpoorflag, dien men een machteloos paard toebrenge om het in een kwaaden weg aantezetten. Maar men moet bekwaamheid en voorzichtigheid bezitten, om oogenbliklyk over de diepte van den modder en de fterkte van het dier, bij vergelyking, wel te kunnen oordeelen. Overtreft de arbeid het vermo.

mogen, de spoorflag zal het, 't is waar, wel dwingen om eene poging te doen. Maar kan die poging het niet op een goeden weg brengen, zij zal niet dan de gansche uitputting zijner krachten veroorzaaken.

De verzwakking, uit de zelfbesmetting herkomstig, levert eene zwarigheid op omtrent de keuze der versterkende artsennmiddelen, welke zich in andere gevallen niet voordoot. Zij bestaat daarin, dat men zulken, die, terwijl zij de deelen prikkelen, den vleeschlijken lust zouden kunnen aanzetten, met de grootste oplettendheid behoort te vermijden. Het is eene wet der bezielde werktuigkunde, van de onbezielde geheel onderscheiden en aan dezelfde regels weinig onderworpen, dat, wannecr de werkbewegingen toeneemen, deze aangroei aanmerklijker voorvalt in zulke deelen, die 'er vatbaarst voor zijn. Dezen zijn, in de zelfbesmetters, de deelen der voortteeling. Hierin derhalven zal het uitwerksel der prikkelende geneesmiddelen allergevoeligst zich openbaaren. Ook kunnen de gevaarlijke gevolgen van dit uitwerksel ons niet te omzichtig maaken, aangaande de hulpmiddelen, die men in 't werk stelt. Welken kunnen 't dan wezen? Hierover zal ik onderzoek doen, na eerst den levensregel verhandeld te hebben. Ik zal, in deze omhaling, de gewoone verdeling der zes *niet* natuurlijke dingen volgen; de lucht namentlijk, de voedsels, de slaap, de beweegoefeningen, de natuurlijke ontlastingen en hartstochten.

DE LUCHT.

De Lucht heeft op ons den invloed, dien het water op de vischen heeft, en zij heeft denzel-

ven ten onzen opzichte nog veel merkwaardiger. Zij, wien bewust is, tot welken afstand de invloed des waters op de vischen zich uitstrekt, en dat sijntongen niet alleen de rivier, maar zelfs ook de plaats der rivier, vanwaar men eenen visch bekomen heeft, weten te noemen, en het onderscheid te beslissen,

——— *Lupus hic, Tiberinus, an alte
Captus hic? pontesne inter jaclatus, an annis
Ostia sub Tusci?*

Of zeefnoek, die hier gaapt, in diep of Tyber zwom,
Dan of hij onder boog of bruggen wierd gevangen,
Of bleef op plasfen des Toskaanschen stroommonds hangen.

Zij, zeg ik, zullen bevroeden, hoeveel 'er den zieken aangelegen ligge, liever deze dan gene Lucht inteademen. Zij, die voor ééne reis van hun leven een vertrek, dat men zonder te verluchten bewoont, intreden; of in de zonnehitten langs een moeras gaan, hetwelk, aan alle zijden van heuvels omringd, in een laage streek gelegen is; of uit een volkrijke stad op het land koomen; of in den morgenstond of 's middags, voor of na eenen regen, de Lucht inademen; alle deze menschen, zeg ik, zullen begrijpen, hoe grooten invloed de Lucht op de gezondheid hebben kan.

Temperie cali corpusque animusque juvatur. OVID.

Een schoone hemel weet in ziel en lichaam beiden
Vernieuwde kracht te spreiden.

De zwakke perfoonen hebben de toevlugt eener zuivere Lucht nodig, meer dan anderen. Zij is een geneesmiddel, hetwelk zijne werking doet (en mogelijk is 't het eenige, welk dit doet,) zonder medehulp der natuur, en zonder van derzelve krachten gebruik te maaken. Uit dien hoofde

de is van de grootste aangelegenheid hetzelfde niet te verzuimen. Die, welke met een algemeene verzwakking best overeenkomt, is eene drooge en gematigde Lucht: eene vochtige, eene al te warme, zijn schadelijk. Ik ken eenen zieken van dit flach, wien de groote hitte in eene volflagen vermagering storten, en wiens gezondheid in den zomer af- en toeneemt, volgens de beurtwisseling der meer of min warme dagen. Eene al te koude Lucht is minder te duchten, en dit moet noodzaaklijk zo wezen. Want de hitte maakt de vezels, die alrede te slap zijn, noch slapper, en verdunt de vochten, reeds te sterk gesmolten, noch meer. De koude, in tegendeel, verhelpt deze ongesteldheden. Wanneer de Karybiërs door verlamming, in gevolge van de verschriklijke krampkolijken, dien zij onderhevig zijn, aangetast worden, vergenoegt men zich met hen, terwijl men ze naar de warme baden, in 't Noorden van Jamaika te vinden, niet overbrengen kan, 'te verzenden naar eenige plaats, welk kouder dan hun eigen land is; en deze Luchtverandering alleen bevordert grootliks de herstelling. Eene andere wezentlijke hoedanigheid, die men in de Lucht vereischt, is, dat zij met geene schadelijke deeltjes bezwangerd zij, noch, door haar verblijf in bewoonde plaatsen, die soort van verlevendigende verzeleigenschap kwijt raakt, welke 'er de geheele werkkraft van uitmaakt, die men levensgeest noemen konde, en welke zo wel voor de planten als dieren noodzaaklijk is. Zodanig is de Lucht, die men op het veld, met kruiden, heesters en geboomten, bekleed, inademt. Dat de ziekte, zegt ARETEUS (1),
 dicht

(1) De curat. acutor. l. 2, c. 3, p. 102.

dicht bij fonteinen en ruischende beekjes zijne woning neeme; aangezien de verwaasfemingen, die 'er zich uit opheffen, en de vervrolijking, welke van de onderwerpen ingeademt word, den geest versterken, de krachten vermeerderen en het leven verkwikken. De Lucht eener stad, steeds vervuld met eene menigte van dampen en bedorven waasfems, die zonder ophouden beurteling in- en uitgeademd worden, vereenigt in zich twee gebreken, namentlijk dat zij minder van levensgeest voorzien, en met schadelijke deeltjes bezet is. Die van het veld bezit de twee tegenoverstaande hoedanigheden; eene onbesmette natuurlijke zuiverheid namentlijk, en zulk eene, welke met alles, wat vlugriekendst, meest vervrolijkend en hartversterkendst in de planten gevonden word, gelijk ook met alles, wat het aartrijk zelf op de heilzaamste wijze uitwaasfemt, bezwangerd is. Maar in een goede Lucht huisvesting te verkiezen, zou nutteloos weezen, indien men dezelve ook niet inademde. De Kamerlucht, ten zij men die telkens met nieuwe verfrist; is ten naastenbij overal dezelfde. Uit het ééne gefloten vertrek in de stad naar een andere kamer op het land zich te begeeven, is bijna maar van woning te veranderen. Men trekt van de volle heilzaamheid eens gezonden dampkrings geen nut dan in het ruime veld. Bijaldien de verzwakkingen of onmacht niet toelaaten derwaart gebragt te worden, moet men over dag meer dan ééns de kamer nieuwe Lucht geeven, niet slechts met eene deur of venster te openen, hetwelk weinig verandering aanbrengt, maar met eenen stroom van frische Lucht 'er te laten doorspeelen, twee of drie tegenoverstaande plaatsen te gelijk open zettende. Geene ziekte is 'er, welke deze voorzorg niet vereischt. Maar men behoort alsdan den

den lijder voor den te grooten indruk, dien deze verluchting op hem zou kunnen maaken, te behoeden, hetwelk altijd zeer gemakkelijk te doen is.

Van uitsteekende aangelegenheid is ook de inademing der Morgenlucht. Zij, die, om in een verstikten dampkring tusfchen vier gordijnen te blijven liggen, van derzelve intocht zich berooven, zien vrijwilliglijk af van het verkwiklijkste en misfchien van het krachtgeevendste van alle de herftelmiddelen. De frisheid der nacht verfchaft aan de Ochtendlucht derzelve levenwekkend beginsel; en de daauw, welke, na van den vollen balsen der bloemen, daar zij zich over uitspreid, bezwangerd te weezen, allengs uitwaasfemt, maakt haar in waarheid *medicinaal*. Men zwemt in 't midden van *essentie* der planten, die men gestadiglijk inademt, en waarvoor men niets zo goed in de plaats stellen kan. De welgemoedheid, de wakkerheid, de fterkte en de eetlust, geduurende het overige van den dag zich doende gevoelen, betoogen deze waarheid, onder het bereik der bevattinge van alle menschen, krachtiger dan alles wat ik hier zou kunnen bijvoegen. Ik heb 'er nog zeer onlangs de tastbaarste uitwerksels van opgemerkt in sommige fukkelende perfoonen, vooral in die met een zwaarmoedige ongesteldheid bezet waren. Deze ondervonden allerduidelijkst, dat zij, bij den opgang der zonne de Lucht ingeademd hebbende, den gantschen dag zich veel vrolijker gevoelden, en die geenen, die denzelven met hen doorbragten, zouden zich in dit teken nopens het uur van hun opstaan naauwlijks hebben kunnen vergiften. Men bemerkt, van hoe veel aanbelang dit uitwerkfel voor zulken zij, die aan

de ruggeteering ziek, en zo menigmaal te gelijk zwaarmoedig zijn. De wederkomst der vrolijkheid alleen betoogt de al.emeene beterschap in de gezondheid op een onwederlegbaare wijze.

DE VOEDSELS.

In de keuze der Voedselen moet men bij de hand geleid worden door deze twee regels. I. Geene spijzen te neemen, dan die, onder eene kleinen omslag, veel voedzaamheid bevatten en zich ligtelijk laten verteeren. Het is de grondspreek van SANKTORIUS: *Coitus immoderatus postulat cibum paucos & boni nutrimenti* (1). Dat is: De overmagtige bijslaap vordert kleine hoeveelheid van spijzen, maar die krachtiglijk voeden. II. Zulken, die eenige scherpte hebben, te mijden. Der maag alle haare krachten weértegeven, is eene zaak van belang. Dan daar is niet, hetwelk de sterkte der dierlijke vezelen vernietigt dan een geweldige uitrekking: zodat men de maag, indien men ze door eene te groote hoeveelheid van voedsels verwijderde, dagelijks verzwakken zoude. Anders ook, bijaldien de maag te veel opgevuld word, ondervinden de verzwakte perfoonen eenen toestand van ondraagzaamheid, benaauwdheid en onmacht, mitsgaders van zwaarmoedigheid, welke alle de ongesteldheden van dezelve noó vermeerdert. Men voorkomt beide deze ongelegenheden door de keuze van zodanige spijzen, als ik te kennen gegeven heb, en door dezelve op ééne reis niet dan in kleine hoeveelheid, dikwijls te neemen. Het is eene wezentlijke zaak, als spijzen

haa.

(1) Sect. 6. aph. 22.

haare voedzaame hoedanigheden gemakkelijk kunnen mededeelen. Maar de maag is niet in staat om te verteeren, hetgene zich bezwaarlijk verteeren laat. Haare werking, bovenmaten flauw zijnde, zou door de spijsen, die *of* al te hard zijn, *of* wien eigen is derzelve werking te verminderen, t'eenemaal onder den voet raaken.

Na dit grondbeginsel kan men den naamlijst der spijsen richten, die in dit geval met de ziekte overeenkoomen, en zulken, dien men uitzonderen moet. Tot de laatste klasfe behoort alle vleesch; van natuure hard en onverteerbaar. Zodanig is varkensvleesch. Zodanig is dat van oude beesten. Zodanig, dat door de kunst met hulpe van zout en roking hard gemaakt word; eene bereiding, welke het vleesch ter zelfder tijd scherp doet worden. Zodanig zijn de al te smeerige spijsen en sommige andere vetigheden, die de vezels der maag verflappen, en de reeds al te zwakke werking der verteringhelpende sappen verminderen; insgelijks ook die ter verteeringe onbekwaam blijven, tot verstoppen den weg baanen, en door hun verblijf een karakter van scherpte aannemen, welke, met geduriglijk te prikkelen, onrust, pinnen, slaapeloosheid, benaauwdheid en koorts veroorzaakt. Niet, in één woord, is 'er, waarvoor perfoonen, die geen goede verteering hebben, met meer zorge zich wachten moeten dan voor vette dingen. Eene andere soort van voedsels, de krachten eener ziekelijke maag grootlijks te boven gaande, zijn de ongerezen deegmengfels, vooral met vetigheden doorkneed. Moeskruiden, die, met opblazingen, waardoor de maag zich ontspant, te verwekken, ter zelfder tijd in de naburige deelen den omloop tegenhouden, zijn op gelijke wijze scha-

schadelijk. Zodanig zijn in 't algemeen alle soorten van kool en peulgroenten, en zo ook anderen, die een ongemeen scherpen smaak en reuk hebben; eene slechtste hoedanigheid, welke haar, onafhankelijk van de opblazingen, nadeelig maakt.

De fruiten, in scherpe en ontsteekende ziekten, in verstoppingen en bovenal in die der lever, gelijk mede in verscheiden andere kwaalen zo heilzaam, doen nooit in deze gevallen dienst. Zij verzwakken, zij verflappen, zij ontzenuwen de krachten der maag. Zij vermeederen de smelting van een reeds al te weiachtig bloed. Kwelijk verteerd, koomen zij in de maag en in 't gédarmte aan het gisten, en deze gisting ontzwachtelt een verbaazende hoeveelheid van lucht, welke wederom de bron is van vervaarlijke ontspanningen, de natuurlijke orde des omloops, volstrektelijk omkevendé. Ik heb dit uitwerksel bij eene vrouw, welke al te veel roode beziën gegeten had, op zo merkwaardige wijze zien gebeuren, dat, vierentwintig dagen na een zeer voorspoedige kraam, de buik, tot blaauw wordens toe, opgespannen wierd. Zij was slaapzuchtig en haar pols bijna onvoelbaar. Eindelijk vermits ook de fruiten een zuur beginsel, hetwelk de eigenschap heeft van sommige verdrietige toevallen te doen ontstaan, in de eerste wegen achterlaten; behoort men 'er zich t'eenemaal van te onthouden. De rauwe tuinvruchten, de azijn, en het verjuis baaren dezelfde ongelegenheden, en verdienen derhalven dezelfde uitzondering.

Schoon nu de naamlijst der verboden Voedselen groot zij, die der geoorloofden is niet minder uitgestrekt. Hij behelst alle vleesch van jong gedier-

dierte, opgekweekt in goede plaatsen, en wel opgekweekt. Zodanig is bovenal kalfsvleesch, lamsvleesch; dat van jonge runderen, hoenders, duiven, kalkoenen en patrijzen. Leeuwrikken, lijsters, kwartels en diergelijk ander wild, offchoon wel niet volstrekt verboden, hebben echter iets onovereenkomstigs, niet toelaatende om 'er een dagelijks gebruik van te maaken. Visch is in hetzelfde geval.

Men behoort niet alleen zodanig vleesch met oplettendheid uittekiezen, maar men moet het ook naar eisch gereed maaken. De beste manier der toebereidinge is, het zelve voor een klein vuur derwijze te braaden, dat het zijn sap bewaare, en niet uitdrooge, of het langzaam in zijn eigen sap te smooren. Vleesch, dat men met een goed deel water kookten laat, en 't welk dus aan een *bouillon* al zijne sappen overbrengt, blijft ter voedinge van geenen dienst. Het zijn dikwijls niet dan maar vlezige vezels, ontbloot van haare sappen, van water opgevuld, voor het gehemelte sijnnaakeloos en onverteerbaar voor de maag. Heel gemeen is, dat zwakke menschen verre zijnde van op snoeperij te denken, daarvan niet eeten kunnen, zonder te voelen dat hunne maag 'er nadeel bij lijdt. Ondertuschen hoe malsfer het vleesch zij, hoe minder het deze toebereiding lijden kan, als die men alleen, met betrekking tot de zieke luiden, voorbehouden moest om, hetgene van een voedende kracht is, uit taaï vleesch te trekken.

Maar wat zorgen men ter toebereidinge van het vleesch ook aanwende, sommige menschen echter kunnen 't niet verteeren. Men word in dit geval
ge-

genoodzaakt om hun alleenlijk het sap te geeven, dat men uit het vleesch, na het matiglijk te hebben laten koken, uitdrukt. Omdat evenwel dit sap ligtelijk bederft, moet men 'er een weinig brood bijdoen, en een scheutje citroensap, of wat wijns. Zulk een mengsel is alles wat men van het voedzaamste vleesch gebruiken kan. Eenige gekookte en kleingebroken rivierkreeften maaken den *bouillon* smaaklijker en mischien nog krachtiger; maar zij hebben eene dubbele zwaarigheid, dat zij, namentlijk, en een weinig verhitten, en de *bouillons* meer vatbaar maaken voor een schielijk bederf. In die beide opzichten moet men derhalven op zijne hoede weezen. Brood en het tuingroen hebben het voordeel niet van veel voedsel in een klein beslag, te vereenigen; maar hun gebruik, vooral dat van het brood, is voltrekt onontbeerlijk om voortekomen, niet alleen dat de zieke walge, hetwelk het nakomen van een enkel dierlijke eetregel niet nalaaten zou te veroorzaaken, maar ook om tevens te beletten dat 'er eene rotting uit ontsta, welke daarvan een gevolg weezen zoude, indien men bij de groente geen brood gebruikte. Zonder deze voorbehoeding zag men welhaast in de eerste wegen een van zelfs werkend *alkalum* opwellen, mitsgaders alle de wanordeningen, die het naar zich sleepen kan. Ik heb in zwakke personen uit zodanigen voedseltrant, dien men hun voorgeschreven had, de hevigste toevallen zien voortrijzen. Een der gemeensten is de sterke trek tot drank. De lijders zijn genoodzaakt te drinken, en de drank verzwakt hen; of ook, hij vermengt zich bezwaarlijk onder de vochten; aangezien dit mengsel van de werking der vaten, welke zeer slaauw is, afhangt. En zo bij een ongelukkigen toestand, heel gemeen in zulken, die weinig werk van be-

beweegoefening maaken, de werking der nieren afneemt, dringen de vochten in het celswijze weeffel; zij maaken het lichaam *oedemateus*, en veroorzaaken eindelijk waterzuchten van allerlei foort.

Deze gevaaren voorkooft men met altijd den eetregel uit groenten aan den dierlijken eetregel te paaren. De beste groenten zijn de malsfe worteltjes, de suikery-spruitjes, de kaarden en de aspergies. Anderen, offchoon heel mals, zijn hinderlijk, omdat zij te veel verkoelen. Zij beneemen de maag haar kracht.

De meelgrutten toebereid en gekookt in hui met vleeschnat, bevatten een Voedsel, niet te verfmadden. Zij vereenigen wat in de beide Rijken het voedzaamst is, en dit mengfel voorkooft de gevaaren van elke spijs, welke alleen voortgezet word. Het vleeschnat belet het meel te zuuren, en het meel verhindert het vleesch te bederven. Met de schriften der Waarneemeren onder een weinig aandacht maar te leezen, bemerkt men ligtelijk, dat de zieken in 't noorden van Europa, meer dan in 't midden van dit gewest, kwaadaardig zijn. Zou de oorzaak hierin niet bestaan, dat in de eerstgemelde streek meer vleesch en minder groente gegeten word?

Het gene ik te vooren aangaande de fruiten gezegd heb, belet niet, dat men 'er, wanneer de maag nog eenige krachten heeft, van tijd tot tijd een kleine hoeveelheid, in foort en rijpheid de beste, van toestaan kan. De waterigften evenwel voegen den zieken minst.

De eijeren zijn een Voedsel uit het dierlijke geslacht, en een Voedsel van ongemeenen dienst. Zij versterken grootlijkst en worden ligt verteerd, onder beding dat zij weinig of niet gekookt zijn. Want het wit, zodra het hard gekookt is, word niet meer ontbonden; het bezwaart, is onverteerbaar, en voed niet. Het is derwijze een Voedsel der maagen, die al te sterk verteeren, en niet der zulken; in welken de verteering ontbreekt. De beste manier van de eijeren te eeten, is dezelve versch uit het hoen en zonder koking opteslurpen, of, nadat men ze alleenlijk in kookend water twee of drie reizen gedompeld heeft, uit den dop te nuttigen, of onder warmen *bouillon* te slaan, die niet aan 't zieden is.

Eindelijk eene voornaamste soort van Voedsel is de melk. Deze vereenigt alle de hoedanigheden, die men verlangt. Zij bevat geene der zwaarigheden, daar men voor vreest. Zij is het eenvoudigste en gemaklijkste om het een en ander gelijkvormig te maaken, en het vaardigste middel om te verbeteren. Volkomentlijk van de natuur toebereid, loopt men geen gevaar van haar door kunstbehandeling te bederven. Zij voed gelijk het vleeschmat, en is onvatbaar voor rotting. Zij voorkomt den sterken dorst, en kan te gelijk voor spijs en drank dienen. Zij onderhoud de afscheiding der vochten. Zij opent den weg tot een gerusten slaap. In één woord, zij is beëigenschapt om alle de inzichtregels, die in dit geval zich vertegenwoordigen, te vervullen, gelijk de Hr. LEWIS haar ook de beste uitwerkingen heeft zien voortbrengen (1).
Waarom haar dan niet altijd gebruik, en voor alle
de

(1) Pag. 27.

de andere Voedsels in plaats gesteld? Om eene reden namentlijk, welke haar bijzonder is, welke 'er het uitwerksel dikwijls van vervreemt, en welke maakt, dat 'er somtijds een groot verschil ontstaat omtrent hetgene men hoopte en grond had van te verwachten.

Deze reden heeft haar opzicht tot eene soort van schifting, aan welke de melk onderhevig is. Bijaldien zij niet spoedig verteerd word; zo zij haar verblijf al te lang in de maag houd; of indien zij aldaar, zonder 'er zich lang op te houden, stoffen vind, eigen om deze schifting te verhaasten, ondergaat zij veranderingen, dien wij voor onze oogen zien gebeuren. Het boter- het kaas- en het weiachtige gedeelte word van elkanderen gescheiden. De wei veroorzaakt somtijds een schielijken buikloop, of ontlast zich door de piswegen of door dien van de dóorwaasfeming, zonder te voeden. De andere gedeeltens, ingevalle zij in de maag hangen blijven, vertoeven niet haar te bezwaaren, tot ziekten aanleiding te geven, opblazingen, walgingen en kolijken te verwekken. Voelt men 'er zich dadelijk niet van bezwaard, het is, omdat zij naar het gedarmte overgaan, alwaar zij, het is waar, geduurende zekeren tijd, zonder gevoeliglijk te benadeelen, hun verblijf kunnen houden, maar waar zij een zonderlinge scherpte aanneemen, en niet lang hierna toevallen op het toneel brengen, welken een lang uitstel niet min gevaarlijk gemaakt heeft. Men kan ook als eene wet, welke ons, wanneer wij in zo zwaare gevallen de melk voorschrijven, ongemeen bedachtzaam maaken moet, vaststellen, dat, indien zij een Voedsel is gemaklijk om te verteeren, zij ook dat is, welks onverteerbaarheid de

verrdietigste hinderpaalen veroorzaakt. Men heeft te voren reeds de zwarigheden, dien de Heer **BOERHAAVE** bij het gebruik der melk bevond, opgemerkt *. Maar hoe groot dezen ook zijn moogen, de voordeelen, dien men van dezelveu trekken kan, zijn aanmerklijk genoeg om middelen, waardoor men ze te boven kan koomen, optezoeken: en bij geluk, daar zijn 'er. Men kan ze onder twee klassen brengen; de voorzorgen nopens den eetregel, en de geneesmiddelen. Ik zal het onderzoek der laatste tot op één der volgende artykelen verschuiven.

Tot de voorzorgen omtrent den eetregel behoort, eerstelyk, de keuze van de melk. Voor welke soort men zich ook bepaale, het wijfje of de Sexe, welke haar verschaft, moet volkomen gezond wezen. Ten anderen moet men, gedurende dat men de melk gebruikt, alle Voedsels mijden, die haar kunnen doen zuuren; gelijk zodaniger wijze alle fruiten doen, zo raauw als gekookt, en in 't algemeen alles, wat eenige zuurte bij zich heeft. Ten derden moet men 'er zich van bedienen in eene tijd, wanneer men lang voor of na geene andere Voedsels gebruik heeft: want zij wil niet gaarne met andere dingen vermengd weezen. Men moet, ten vierden, op ééne reis maar weinig neemen. Ten vijfden behoort men de maag, den onderbuik en de beenen bovenmaten warm te houden. En eindelyk ten zesden, word vereischt, dat men (zonder deze voorzorg zouden alle de anderen geheel onnut weezen,) bij uitstek zich matigt omtrent de hoeveelheid der Voedselen, zelfs der genen, dien men voor de
uit-

* Bladz. 102.

uitgelezensten houd. Men moet, onder het gebruik der melk, de maag door geenerlei onrust vermoeijen, aangezien het minste bezwaar en de geringste onverteerbaarheid een beginsel van bederf achter zich laat, het welk op staande voet de melk aandoet, en het gezondste deel der Voedselen veranderen kan in een somtijds geweldig of ten minsten altijd zeer schadelijk venijn.

Maar welke melk verdient de voorkeur? Om deze vraag te beantwoorden, zal ik nopens de onderscheiden soorten van melk in geen onderzoek treden. Dit zou mijn bestek met een buitenwerk vergrooten. Men heeft hieromtrent verscheiden behulpfels, en mogelijk vind men 'er geen beter dan eene Verhandeling, welke thans zeer raar, en van wijlen de Hr. D'APPLES, *Doctor* in de Geneeskunst, en Hoogleeraar in de Grieksche taal en Zedekunde op deze Hogeschool, opgesteld is (1). Men bedient zich tegenwoordig niet anders dan van vrouwenmelk, ezellenmelk, geitenmelk en koemelk. Een iegelijk heeft haare bijzondere hoedanigheden. De vergelijking hiervan en de inzichtregels, dien elke ziekte ons voorhoud, moet de keuze van de ééne of andere bepaalen. Weinige gevallen zijn 'er, in welken de koemelk de plaats niet voor alle de anderen bekleeden kan. Men acht de vrouwenmelk in 't algemeen meer versterkend te wezen, en de grootste Meesters zijn van dit gevoelen. Maar men bouwt deze mening op een verderflijken grondslag, bestaande in het gebruik dat men van vleesch maakt, zonder te over-

(1) ΓΑΔΑΚΓΟΛΟΓΙΑΣ Tentamen, &c. te Bazel 1707.

overweegen, dat men ter zelfder tijd de voorkeur geeft aan de melk van een stevige tas van eene boerin, welke geen vleesch of ten minsten heel weinig vleesch eet, en niet dan bij brood en groente leeft. Ik geloof ondertuschen, dat men 'er met goed gevolg de proef van zoude kunnen neemen. Ook laaten de fraaiste geneeskuuren, met vrouwenmelk uitgevoerd, geenen twijfel over aangaande der zelve werkkraft. Maar de zwarigheid, welke haar bijzonder is, bestaat hierin, dat men ze onmiddelijk uit den tepel diene te neemen die haar voortbrengt. Dit is eene voorzorg, wier noodzaaklijkheid alrede bekend geweest is bij GALENUS, die spottende met de zulken, die 'er zich niet aan willen verbinden, hen *als ezels naar de ezinnenmelk verzend*. Maar zou het vat de lusten, welken men te verdooven zoekt, niet gaande maaken; en zou men niet worden bloodgesteld om het geval te zien herleeven van dien Prins, van wien *Capivaccis* ons de historie nagelaten heeft? Men bezorgde hem twee voedsters. Het zog bragt een zo goed uitwerksel te weege, dat hij beiden in staat stelde om hem, ten einde van eenige maanden, weêr verscher te verschaffen, indien hij 't ten zijnen behoefte nodig had.

Men meent, dat de ezinnenmelk met het zog der vrouwen allernaast overeenkoomt. Maar men vergunne mij te zeggen, dat dit een denkbeeldig betoog is meer dan dat van ervarentheid. Zij is de weiachtigste en uit dien hoofde de verslappendste. Haar voor de versterkendste te houden, is eene doodlijke dwaling. De dagelijkse waarnemingen stellen ons het tegendeel ter hand, en bewijzen, dat zij niet alleen geenzins
de

de krachtigste, maar mischien de minstkragtigste melk is. Ik heb 'er stee's geene goede uitwerkingen van gezien, en ik ben 't alleen niet. *Mij dunkt*, schrijft mij de Heer VAN HAL-
LER, *dat de ezalinnenmelk zelden doet, het gene men van haar begeert.* De nutteloosheid is een heel groot gebrek in een geneesmiddel, waarop men de herstelling der zwaarste ziekten, vestigt. De Heer HOFFMAN riep haar aan in gevallen, alwaar uitteering en onmatige begeerlijkheid te gelijk plaats hadden (I).

Bevorens ik, het gene de Voedsels der spijzen betreft, vaaren laat, moet ik met den raad van HORATIUS, daarop uitkoomende, dat men alles niet ondereenmengen moet, eindigen.

————— *nam variæ res*
Ut noceant homini credus, memor illius escæ,
Quæ simplex olim federit; at, simul assis
Miscueris elixa, simul conchylia turais,
Dulcia se in bilem vertent, stomachoque tumultum
Lenta feret pituita.

Gij zult, wanneer gij let,
Dat spi's, naar ouden trant eenvoudig voortgezet,
Uw lichaam lang kan voeden,
Gij zult van zelf vermoeden,
Dat al die omslag, al 't veelvuldig onderscheid,
Ter maaltijd toebereid,
Den sterksten mensch moet schaaden:
Want de éène, in nat gekookt, en de andere, aan 't vuur gebraden,
Of van een zelfden disch
Den malsfer oestervisch

En

(*) *Ibid.* §. 32.

En 't harde lijfervleesch, van aart zo strijdig, te eeten;
 Dit maakt de zoetste beeten
 Tot bittere gal; dit floort
 De rust der maage, en teelt 'er taaje slijnen voort.

Men bespeurt van zelf, zonder dat men bij dezen raad behoeft stil te slaan, hoe onmogelijk het zij, dat gaeel onderscheiden Voedsels in een zelfden tijd een volmaakte verteering ondergaan. Zij, onder malkanderen vermengd, zijn ééne der oorzaken, die de sterkste gezondheid ondermijnen en de zwakste doen instorten. Zij kunnen met geen te groote nauwkeurigheid gemijd worden.

Eene andere voorzorg, even zo noodzaaklijk en bijna even zo verwaarloosd, is eene welvolbrachte kaauning. Zij is een steunfel, dat de sterkste maagen niet lang misfen kunnen zonder gevoeliglijk afteeneemen, en zonder hetwelk de zwakken niet dan de onvolkomenste verteering verrichten. Men moet al veele dingen gade geslagen hebben om zich te kunnen verbeelden, van hoe groot aanbelang het voor de gezondheid zij zorgvuldiglijk te kaaunen. Bij nakoming van deze voorzorg alleen, heb ik de wederspanningste kwaalen der maage en de verouderste kwijnende ziekten zien verdwijnen. Ik heb, van de andere kant, welvaarende perfoonen in verzwakkingen zien storten, wanneer hunne gebreklijke tanden niet dan een onvolmaakte kaauning toelieten, hunne gezondheid niet wederkrijgende, dan ten tijde als, na het gantsche verlies hunner tanden, het tandvleesch zo hard geworden was, dat het hen den dienst der tanden waarneemen konde.

Zo veele omhalingen, zo veele voorbehoedfels en zo veele onthoudingen zijn in het vaars van den Heer PROCOPE uitgedrukt:

Vivre selon nos loix, c'est vivre miserable.

Naar zulke wetten, dien ze ons geven,
Te leeven, is een droevig leven.

Maar kan men de gezondheid te duur betaalen? Hoe wel worden de moeiten en kosten der offerhanden, dien men haar toebrenge, wederom door het vermaak van de gezondheid te genieten en door de zoetigheden, welken zij over alle de oogenblikken des levens uitspreit, goed gemaakt! *Zonder de gezondheid, zegt HIPPOKRATES, kan men van geen goed eenig genot hebben: de rijkdommen en alle anderen voordeelen zijn zonder baar van geen en dienst* (1). De offerhanden ook, kosten minder dan men denkt. Ik kan verscheiden getuigen bijbrengen, wien de nakoming eens eenvoudigen eetregels niets meer gekost heeft dan slechts, van de eerste dagen af, van de verscheidenheid en smaak van keurige tafelgerechten afzien. Het is een eetregel, die de Natuur voorschrijft, en die voor welgestelde lichaamen streefend is. Een gezond gehemelte, volkomenlijk het gevoel hebbende, dat het hebben moet, kan niet dan in eenvoudige gerechten smaak vinden. Het kan, wat samengeflands en met veel toefel opgedischt word, node verdraagen, en bemerkte in de minst smaaklijke spijzen eenen smaak, die verstompte werktuigen niet gevoelen. Zij derhalven, die of met reden, of met eenigen weêrzin, tot dezen eetregel overgaat, moeten verzekerd weezen, dat zij, naar maate dat zij hunne

(1) De diata acut l. 3. c. 12. FORS. 368.

ne gezondheid herkrijgen, in zodanige spijzen aangenaamheden vinden zullen, op welken zij geen vermoeden hadden. Een fijn gehoor weet ligtelijk onderscheid te maaken tusschen twee toonen, daar een doffer oor geen vat op heeft. Het is op dezelfde wijze gelegen met de werktuiglijke zenuwen van den smaak. Keurig van gevoel zijnde, bemerken zij ligtelijk de geringste verscheidenheid, en worden 'er gevoeliglijk van aangedaan. Waterdrinkers vinden in dit vocht lieflijkheden, die zo wel als de uitneemendste Falerenwijn het gehemelte streelen, en opweegen tegen den wijn de Brie. Eindelijk, al had men geene hoop van met vermaak eenen voedselregel (en 't valt gemaklijk zich te schikken naar den genen, dien ik aangewezen heb) optevolgen, de voldoening van te bespeuren, dat men, met 'er zich aan te onderwerpen, zijnen plicht betracht heeft, zou hiertoe eene heel gewichtige beweegreden wezen en eene zeer vleijende vergelding voor hen, die den welstand met zichzelf te waardeeren weten.

De dranken zijn een gedeelte des voedselregels, van zoo veel aangelegenheid als de spijzen.

Men behoort alle dranken te verbieden, die de verzwakking en verslapping kunnen vermeederen, het weini e der verteerkrachten, die 'er nog overig zijn, verminderen, scherpte in de vochten veroorzaaken, en voor 't zenuwgestel den weg openen tot eene beweegbaarheid, welke reeds al te groot is. Alle warme waters bevatten in zich het eerste gebrek. De Théé vereenigt ze allen. De koffij heeft de beide laatste: zo dat men 'er zich met eenen te slijpter ernst van onthouden moet.

moet. De Schrijver van een werk, boven onze lofspraak verheven, en waarvan zij, die in de voortgangen der geneezende wetenschap belang stellen, het vervolg met het grootste ongeduld verwachten, heeft van de hachlijke uitwerksels dezer vochten een tafereel opgesteld, recht bekwaam om 'er eenen afkeer van te verwekken in zulken, die ze met het grootste vermaak gebruiken (1).

De overgehaalde geestvochten, die met den eersten opslag daarin schijnen met de ziekte te kunnen overeenkoomen, dat zij net het tegendeel van 't warme water doen, gelijk zij wezenlijk daarvan ook, zo men 'er een kleine hoeveelheid van bijdoet, het gevaar beneemen, hebben insgelijks andere groote zwarigheden, die hen doen verwerpen, of ten minsten tot een gantsch zeldzaam gebruik verbinden. Hunne werking is al te hevig en al te onduurzaam. Zij prikkelen meer dan zij versterken, en bijaldien zij somtijds versterken, is de verzwakking, welke 'er op volgt, grooter dan voor hun gebruik. Zij veroorzaaken, van de andere kant, den kliertepeltjes der maage eene verharding, welke hun den trap van gevoelbaarheid, tot den eetlust, noodzaaklijk, beneemt; en zij onttrekken den verteervochten den trap van vloeibaarheid, nodig om het gevoel hehulpzaam te wezen: zodat de drinkers van *liqueuren* het gevaar
niet

(1) De Heer THIERRY, onbenaamd Schrijver van *La médecine expérimentale*, p. 335.

Als iemand eenig werk van zodanige waarde aankondigt, moet hij *noch* gelooven dat het lang onbekend wezen, *noch* vreezen dat hij ontdekt worden zal. Het voornoemde werk voltooid zijnde, zal een aanmerklijk tijdperk in de historie der Geneeskunst uitmaaken.

niet kennen. Zij, zegt de beroemde Schrijver, van wien ik zo even gesproken heb, *die dagelijks op den eeten liqueuren drinken, met oogmerk om de gebreken der verteerin e te verhelpen, zuden 'er zich niet beter van kunnen bedienen, ingevalle zij het tegendeel betoopen, en van zins waren om de verteerkracht te vernielen.*

De beste drank is water uit een zeer zuivere bron, met een gelijk gedeelte wijn, die nog dampig nog zuur is, onderengemengd. Want dampige wijn prikkelt gevoelige wijze het zenuwgestel, en veroorzaakt een kortduurende uitzetting der vochten, van welke de ontspanning der vaten, eigen om ze nog slapper te maaken, en de vermeerdering van het smelten der vochten, de gevolgen zijn. De zuure werpt de verteerkrachten overhoopt, prikkelt, en verwekt een al te overvloedige pis, welke de zieken uitput. De beste wijnen zijn die, waarin min geest en zout, en meer lichaam en olie bevonden word, zulken namentlijk, dien men mollige wijnen noemt. *Zodani* en zijn sommige roode *Bourgonje* wijnen, *wijn du Rhone*, die van *Neufchatel* en van nog een klein aantal anderen in die streek. *Zodanigen* ook zijn de oude witte wijnen *de Grave*, uitgelezen *Pontacwijn*, *Spaansche*, *Portugeesche* wijnen, en die der *Kanarische eilanden*, mitsgaders, in plaatsn daar men hem hebben kan, *Tokajerwijn*, die veelligt van alle 's waerelds wijnen, zo ter gezondheid als in aangenaamen smaak, den voorrang verdient. Maar voor dagelijksch gebruik kan geen wijn boven dien van *Neufchatel* den voorrang hebben.

In plaatsen, alwaar men geen goed water heeft, kan men het verbeteren door het te laten doorleken, te doen straalen, of 'er een trekfel van lieflijke kruiden, als kaneel, anijs of citroenschillen, van te maaken.

Het gemeene bier is nadeelig. De Mom, welke eigenlijk een *extract* van 't koorn, en derhalven zo voedend als versterkend is, kan van grooten dienst weezen. Mild met geest voorzien zijnde, bezielt zij zo goed als de wijn en voed meer. Zij kan voor eeten en drinken strekken.

Onder de nuttige dranken verdient de chocolade, met recht mischien tot de klassen der Voedselen behoorende, plaats te grijpen. De kakao bevat in zich een groot deel van voedende zelfstandigheid, en het mengsel der suiker en specerijen verhoed het nadeel, dat men anders van olieachtige dingen te verwachten had. *Melkchocolade*, zegt de Heer LEWIS, *in een kleine gifte genomen, zodat 'er de maag niet door bezwaard kan worden, is een voortreflijke morgendrank voor teeringachtige mnnfchen. Ik heb kennisfe gehad aan een kind van drie jaaren, hetwelk tot den hoogsten trap dezer ziekte geraakt, en van zijnen Arts verlaten, door zijne moeder hersteld wierd met aan hetzelfde niet dan chocolade in kleine giften, hoewel dikwijls, te geeven. En het is waar, dat men sommige zwakke perfoonen dit voedsel aanbeveelen kan (1).* Daar zijn 'er veelen, bij wien zij onophoudentlijk ter voedinge dient.

Eene

(1) Tab. dorfal. f. 9.

Eene algemeene voorzorg is, dat men de te groote hoeveelheid van elken drank vermijden moet. De maag verflappende, de verteersappen hunne kracht beneemende en de Voedsels, voor dat zij verteerd zijn, los latende, verzwakt deze hoeveelheid de verteerkrachten; zij verslapt alle de deelen, zij smelt de vochten en doet wateren en zweeten, waardoor de lijders uitgeput worden. Ik heb ziekten, uit verzwakking voortgesprongen, aanmerklijk zien afneemen zonder eenig ander behulp dan dat van een gedeelte van den drank te verminderen.

D E S L A A P.

Het gene men nopens de Slaap kan zeggen, is in deze drie artikelen vervat; zijnen duur, zijne tijd wanneer, en de noodwendige voorbehoedsels om van een gerusten Slaap genot te trekken.

Zodra men eenen volwasfen ouderdom bereikt, is zeven uren slapens, of ten hoogsten acht, voor alle menschen genoeg. Langer te slaapen en langer in 't bedde te liggen, heeft gevaar in. Kan iemand 'er zich langer aan overgeeven, hij moet zulk een weezen, die over dag met veele beweegoefeningen, en wel werkzaame beweegoefeningen, zich bezig houd. Deze evenwel behooren niet tot de genen, die lang slaapen; het zijn in tegendeel dezulken, die een meer slilzittend leven leiden. Men moet derhalven dit tijdperk nimmer overtreden, ten zij het tot dien top van zwakte gekomen ware, welke geene krachten, noodzaaklijk om lang van 't bedde te blijven, overlaat. *Hoe minder men slaape, zegt de Heer LEWIS, hoe de slaap verkwikkijkêr en versterkender zij.*

Het

Het is alrede bewezen, dat de nachtlucht min dan die van den dag gezond is, en dat de invloeiingen der lucht des avonds meer dan des ochtends op zwakke zieken vat hebben. Gedurende dan dat wij van een klein gedeelte des dampkrings, welks bederf wij tevens niet kunnen weêrhouden, omvangen worden, behooren wij aan den slaap de tijd toetewijën, in welke de lucht minst gezond is, en in welke de inademing eener minst gezonde lucht ons meer nadelig zoude weezen. Men behoort derhalven bij tijds te gaan liggen, en in den morgenstond optestaan. Dit voorschrift is zo bekend, dat in hetzelfde te herinneren een laag verstand doorstraalt. Het word echter dermaate verzuimd, en men schijnt 'er het gevolg, welk oneindig grooter is dan men denkt, zo weinig van te bemerken, dat men, om het als onbekend te onderstellen en het, met op deszelfs aangelang, vooral voor ziekelijke perfoonen, te blijven staan, wederom in gedachten te brengen, groote vrijheid heeft.

Bijaldien men 's avonds ten tien uren, en laater moet men 't nooit doen (het zijn de woorden van den Heer LEWIS,) liggen gaat, dient men ten vier of vijf uren des zomers, en in den winter-tijd ten zes of zeven uren optestaan. Daar is, voegt hij 'er bij, eene volstrekte noodzaaklijkheid om menschen, met deze ziekte behebt, te verbieden, dat zij den gantschen morgen zich te bedden houden. Zelfs wilde hij wel, dat men zich gewende om na den eerste Slaap dadelijk optestaan, en hij verzekert dat, hoe listig deze gewoonte in den aanvang zoude kunnen weezen, zij welhaast gemaklijk en aangenaam zoude worden (1).
Ver-

(1) Pag. 30.

Verscheiden voorbeelden bevestigen de heilzaamheid van dezen raad. Veele ziekelijke menschen zijn 'er, die, bij 't aanwendsel van terstond na een zachten en diepen slaap optestaan, zich zeer wel voelen, en integendeel zich erger bevinden, zo zij wederom gaan inslaapen. Zij zijn zo verzekerd van den gantschen dag wel te zullen doorbrengen, ingevalle zij na den eersten Slaap, hoedanig uur ook, uit het bedde rijzen, en dat zij integendeel zulks op een onaangenaame wijze doen, indien zij zich andermaal ten slaap overgegeven hebben.

De Slaap is niet gerust dan wanneer 'er geene oorzaak van prikkeling is. Deze derhalven moet men zoeken voortekoomen. De gewichtigste voorzorgen hieromtrent bestaan in, eerstelijk, dat men in geene heete lucht, en dat men noch te veel noch te weinig ontdekt zij. Ten anderen word vereischt, dat men, als men liggen gaat, geene koude voeten hebbe; een toeval, aan zwakke perfoonen zeer gemeen, en 't welk hen om verscheide redenen benadeelt. Ten dezen opzichte behoort men het voorschrift van HIPPOKRATES naauwkeuriglijk in acht te neemen: *Te slaapen in een friscbe plaats, en bezorgd te weezen om zich wel te dekken* (1). Ten derden moet men, en dit is nog van meer aangelegenheid, zorg draagen, dat de maag niet opgevuld zij. Niets ter waereld, het welk den Slaap meer verhindert; niets maakt hem onrustiger, pijnlijker en verdrietiger dan eene verteering, welke in den nacht lastig valt. De neêrslachtigheid, de verzwakking, de kwellung, en de onbekwaamheid van te denken

(1) Epidem l. 6, sect. 4., aph. 14. Foes. 1130.

ken en zich ergens mede bezig te houden zijn
 'er de onvermijdbare gevolgen van.

————— *Vides, ut pallidus omnis
 Canâ defurgat dubiâ? Quin corpus onustum
 Hesternis vitiis animum quoque degravat unâ,
 Atque affligit humo divinæ particulam aurâ. Hor.*

In 't weeldrige avondmaal bemerkt gij, hoe de gasten
 Verbleekt van tafel gaan om weder zich te ontlasten.

Ja 't lichaam, gistren dezer wijs
 Bezwaard door de overdaad van spijs,

Heeft ook metéén den geest de vlugge kracht benomen,
 En hecht aan de aarde 't deel, ten hemel afgekomen.

Niets dan een gering avondeten brengt integendeel meer toe om een zachten, stillen, ongestoorden en gemaklijken slaap te verschaffen. De frisheid, werkzaamheid en vrolijkheid zijn 'er des anderen daags de noodwendige uitwerksels van.

*Alter, ubi dièlo citius curata sopori
 Membra dedit, vegetus præscriptu ad munia surgit. Ibid.*

Maar de ander, die den slaap verkiest voor zijne leden,

Op 't spoedigst weer verligt,
 Begeeft zich uit het bedde, en oesent, vlug van schreden,
 Zijn voorgescreven plicht.

De tijd van slapen, zegt met groote reden de Heer LEWIS, is die van voeding en niet van spijsverteering. Hij vordert van zijne zieken derhalven, dat zij de grootste gestrengheid omtrent hun avondmaal in acht neemen. Hij verbied hun, en mischien is 'er nooit wettiger verbot, des avonds alle vleesch. Hij staat hun alleenlijk een weinig melks en eenige sneedjes brood toe, en zulks twee uren, eer dat zij te bedde gaan, ten einde de eerste verteering geschied zij, bevorens zij
 zich

zich tot slapen begeeven. De Atlantiers, van den dierlijken eetregel geene kennis hebbende, en die nimmer aten van iets hetweik leven gehad had, waren wegens de gerustheid van hunnen Slaap vermaard, terwijl het dromen hun onbekend was.

DE BEWEEGOEFENINGEN.

Zich door oefening te beweegen is van een volstrekte noodzaaklijkheid.¹ Het valt echter zwakken perfoonen lastig, en zijn zij tot droefheid geneigd, het is bezwaarlijk hen tot Beweegoefening overtehaalen. Niets ondertuschen is meer eigen aan de kwaalen, die uit verzwakking ontstaan, te vermeerderen dan de werkeloosheid. De vezels der maag, het gedarmte en de vaten verslappen. Overal verliezen de vochten hunne vloeibaarheid, omdat der vaste deelen het vermogen ontbreekt om denzelven de noodwendige beweging mede te deelen. Daar koomen stilstanden, zwellingen, verstoppingen en uitstortingen. De koking, de voeding en de afkleinzigen houden op. Het bloed blijft waterig, de krachten verminderen, en alle de toevallen der ziekte vermeerderen. De Beweegoefening voorkomt alle deze ongemakken door de kracht van den omloop der vochten aantezetten. Zij maakt, dat de werkingen geschieden, even als of men wezentlijke krachten had, en de geregeldheid dier werkingen verzuimt niet dezelve toetebrenge. Het uitweiksel der Beweginge is dan de vergoeding en herstelling der krachten. Een ander haarer voordeelen, onafhankelijk van de vermeerdering des omloops, is het genot, dat zij van eene lucht, welke

ke altijd nieuw is, trekken doet. Iemand, die zich niet verroert, bederft welhaast de lucht; welke hem omringt en uit dien hoofde tevens benadeelt. Die in beweging is, heeft 'er steeds verandering van. De Beweging kan dikwijls de plaats inneemen voor de geneesmiddelen, maar alle de geneesmiddelen der waereld neemen de plaats niet in voor de beweging.

De vermoeidheid gedurende de eerste dagen is een klip, daar de zwakke moed der meeste lijderen tegenaanstoort. Maar hadden zij dien van deze eerste hinderpaal overteklimmen, zij zouden bespeuren, dat hier waarlijk het geval plaats heeft, *waarin 't alleenlijk de eerste zijn, die iets kosten.* Ik zelf heb met verwondering opgemerkt, tot wat toppunt zulken, wier moed niet verslapt was geworden, door de Beweegoefening hunne krachten wederkreegen. Ik heb menschen gezien, die; daar zij eerst, met een tourtje door den tuin te doen, afgemat wierden, na eenige weeken tot de sterkte kwamen van twee mijlen weegs afteleggen, vindende zich op hunne wederkomst in goeden welstand;

De Beweegoefening te voet is het eenige begunstigende middel niet. Die men te paard doet, is wel veel beter voor ongemeen zwakke personen of zulken, bij wien de ingewanden des onderbuiks en der borst beschadigd geworden zijn; maar in een nog grooter verzwakking verdient het vervoeren op eenen wagen, behoudens dat het niet zacht geschiede, de voorkeur. Duld het seizoen niet uittegaan, dan moet men zich zelve binnens huis eenige beweging verschaffen, het zij door middel eener bezigheid, welke een weinig moeilijk valt;

L

het

hetzij door eenig ander oefenspel, hoedanig dat van 't kaatsnet is, 't welk het gantsche lichaam egaallijk beweegt.

De wederkomst van den eetlust, van den slaap en van de vrolijkheid zijn de noodzaaklijke gevolgen der Beweegoefeningen. Maar men moet de voorzichtigheid gebruiken van haar, ingevalle zij wat sterk zijn, nooit terstond op de maaltijd onder handen te neemen, mitsgaders van niet te eeten, wanneer men op de Beweging warm geworden is. Men moetze voor de maaltijd doen, en eenigen ogenblikken voor den eten zich eerst wat uitrusten.

DE ONTLASTINGEN.

De Ontlastingen gaan niet na behoren, zo ook de andere werk oefeningen; en hunne gebrekkelijkheid vermeerderd de wanorder van 't lichaamsgestel. Hierop te letten, ten einde men dezelve ter goeder ure verhelpe, is eene zaak van belang. De Ontlastingen, onze zorgen hoofdzaaklijk vereischende, zijn de afgang, de pis, de doorwaasfeming en de spuwing. De beste manier van dezelve in staat te houden, of in den staat te herstellen, in welken zij weezen moeten, is, aan de voorschriften, dien ik omtrent de andere voorwerpen des leefregels alrede gegeven heb, zich te verbinden. Wanneer men nauwkeurigheid gebruikt, geschieden de Ontlastingen, welkers meer of minder geregeldheid de *barometer* is van de besten of kwaadsten toestand der spijsverteringen, geregeld genoeg. Zij, welk te bevorderen het grootste gewicht en de opmerkenswaardigste zaak uitmaakt, is de doorwaasfeming, bij zwakke perfoonen zeer ligtelijk

lijk in wanorde geraakende. Men bevordert dit, met de huid heel geregeld, hetzij met eenen schuier of flenellen lap, te doen wrijven. Geschied de doorwaasfeming zeer flauwlijk, men heeft ter reddinge hiervan geen beter hulpmiddel dan over het gantsche lichaam onmiddelijk een baaijen kleed te draagen. Men zij gewaarschoud van zich niet te dicht te kleeden uit vreeze voor het zweet, welke de doorwaasfemingen altijd benadeelt, terwijl de vloeioeningen bovenmaten uitgezet eene flapheid verkrijgen, en zich vervolgens minder wel van hunne plichten kwijten. Men mijde insgelijks zich te dun te kleeden, hetwelk egaallijk alle ontleding der huid tegenhoud. Het deel, dat een iegelijk, en verzwakte menschen meer dan anderen, in grooter warmte dienen te houden, zijn de voeten. Men zou dit voorbehoedfel zo gereedlijk niet verzuimen, indien men wist, tot welken trap het ter bewaringe van 't gantsche lichaam te stade koomt. De veelvuldige koude der voeten geeft tot de verdrietigste sleepende ziekten gelegenheid. Bij een groot aantal van menschen veroorzaakt zij vaardiglijk kwaade gevolgen. Zulken vooral, die aan borstkwaalen, aan kolijken of opstoppingen onderhevig zijn, kunnen zich niet te sterk tegen deze gevaaren wapenen. De Priesters, altijd bloots voets over den steenen vloer des Tempels gaande, wierden dikwijls van geweldige kolijken aangetast.

Het speeksel word bij zwakke personen somtijds zeer overvloediglijk afgescheiden; waartoe de verslapping der speekselwerktuigen den weg baant. Zo de zieken gestadiglijk spuwen, rijzen 'er twee kwaalen uit voort. De ééne is, dat de

lijders door deze ontleding zich uitputten; de andere, dat een vocht, zo noodzaaklijk tot den dienst der spijsverteeringe, welke, zonder hetzelfde, niet dan onvolkomentlijk werkt, hun ontbreekt, en de spijsverteering uit dien hoofde moeilijk en kwaad maakt. Ik heb de gevaaren eener qualijgestelde spijsverteeringe genoeg doen bemerken, zodat ik onnodig oordeele op die van eene ontlasting, welke haar zodanig maakt, lang meer staan te blijven. Om deze reden verbied ook de Heer LEWIS zijnen zieken volstrektelijk tabak te rooken, dewijl het roken, onder andere zwarigheden, tot een overvloedige kwijling, uit de prikkeling ontstaande, die het op de klieren, ter afkleinzinge medewerkende, veroorzaakt, den weg baant.

De intocht der uitwaasfeming, welke van dert éénen persoon op den anderen geschied; en van welke ik te vooren reeds gesproken heb*, zoude, als een geneesmiddel, hier niet wederom kunnen bijgebracht worden. CAPIVACCIO oordeelde van dienst, zijnen lijder tusfchen twee voedsters te laten slaapen; en 't is heel waarfchijnlijk, dat de intocht van haare uitwaasfeming, ter versterkinge zijner krachten, misfchien al zo veel hulp toegebracht heeft als de melk. Ook heeft EDIDAEUS, een tijdgenoot van CAPIVACCIO en de Leermeeftter van FORESTUS, die ons deze aanmerking bewaard heeft (1), eenen jongman, de uitteerende ziekte hebbende, de ezinnemelk en het liggen bij zijne voedster, welke een uitneemend gezond vrouwspersoon en

in

* Bladz. 100.

(1) Observat. & Curat. I. 1. observ. 10, t. 1. p. 112.

in den bloei haarer jaaren was, aangeraaden. Met dezen raad, die zeer wel slaagde, hield men niet op, dan toen de lijder beleed niet langer in staat te wezen om der neigingen, hem tot het misbruik zijner nieuwverkregeu krachten aanzetende, weêrstand te doen. Men konde een goed geneesmiddel behouden, en het gevaar daarvan voorkoomen, met de sexe 'er niet onder te vermengen.

DE HARTSTOCHTEN.

Men heeft de naauwe vereening van ziel en lichaam te voren alrede beschouwd. Hoe grooten invloed de welstand der eerste op het laatste hebbe, heeft men begrepen. Men heeft de nadelige uitwerksels der droefheid opgemerkt. Bijna nutteloos is het dan hierbij te voegen, dat men niet te veel de onaangenaame gewaarwordingen der ziele ontwijken kan, en dat van het uiterste gevolg is haar, in allerlei ziekten, vooral in zulken, die, gelijk de ruggeteering, op zichzelven de deur openen voor de droefheid, eene hartstocht, welke door een gebreklijken omloop des bloeds de ziekten vermeerdert, niet dan vervrolijkende dingen voorstellen. Maar, en dit is in de behandeling ééne der zwarigheden, de zieken klaagen menigmaal over dit toeval hunner ongesteldheid, en men kan hen niet bepaalen, dat zij hunne vermogens ter overklimminge hunner hartstocht in 't werk stellen. Men moet zich ook, van de andere kant, met geene verbeelding vleijen en gelooven, dat men slechts maar te gebieden heeft vrolijk te wezen om het te doen worden. Het lachen laat zich niet meer gebieden dan verbieden, en men is zo weinig meester om te be-

letten dat men met droefheid, als dat men met den aanval eener koortse of met dolle tandpijn behebt zij. Al wat men de zieken kan afeischen, is, dat zij de middelen tegen de droefheid zo gereedlijk aanvaarden, als zij zich bereid zouden toonen voor de anderen. Deze middelen zijn in zodanige gevallen minder het gezelschap (want dat dit om bijzondere redenen hun mishagen kan, hebben wij gezien) dan de verscheidenheid der verblijfsplaatsen. De gestadige verandering der voorwerpen brengt eene opvolging van denkbeelden te wege, welke die der droefheid afleid, en dit is hergene dezen lijderen dient. Niets is 'er schadelijker voor menschen, die tot de gewoonte gebragt zijn van altijd om ééne en dezelve zaak te denken, dan het stilzitten en de werkeloosheid. Niest vooral, hetwelk onze zieken meer benadeelt. Zij kunnen derhalven de ledigheid en verlating van zichzelf met geen te groote zorg vermijden. De beweegoefeningen en de arbeid op veld en akkers zijn boven veele anderen in staat van de gedachten afteleiden. Ook wil de Heer LEWIS, dat men, zo 't doenlijk zij, geene voorwerpen dan van zijne eigen sexe voor oogen hebbe;

Nam non ulla magis vires industria firmat

Quam venerem & coeci stimulos avertere amoris. VIRG.

Nog vlijt, nog voorzorg zal meer kracht aan 't lichaam geeven

Dan alles, wat de blinde Min

Ten wellust brengt in onzen zin,

Met kuifchen tegenstrijd gestaag te wedestreeven.

dat de zieken volstrekt nooit alleen zijn; dat men doe bezorgen, dat hun hunne overpeinzingen niet bijblijven; en dat men hun *noch* het lezen *noch* eenige bezigheid van den geest toesta. Dit alles, zegt hij, zijn zo vee-

veele oorzaaken, die de geesten uitputten en de genezing vertraagen. Ik ben nogtans met hem hierin niet van één gevoelen, dat men hun volstrektelijk alle lezing verbieden moet. Men behoort hun geen langen tijd van te blijven leezen toetestaan, opdat 'er geene verzwakking van hun gezicht door veroorzaakt worde; ook onthoude men hun alle lezing, op welke eenige toepassing plaats heeft. Men moet hun strengelijk het lezen van alle zodanige schriften verbieden, die hunne herrinnering vervullen met denkbeelden, hunne verbeelding met voorwerpen, welken te wenschen ware dat hunner geheugenisse uitgewischt wierden. Maar daar zijn 'er van de andere kant, die, zonder hunne aandacht sterk op iets te vestigen, en zonder zich gevaarlijke beeldenissen te kunnen herinneren, dezelve op een aangename wijze uit hunne gedachten stellen, en dus de vreeslijke onveiligheden van een werkeloos verdriet voorkomen (g).

D E

(g) Alvorens wij tot de geneezingen der gebreken uit de Zelfbesmettinge oorspronkelijk over gaan, dienen met de uiterste zorgvuldigheid uit den weg geruimd te worden alle zodanige zaaken die den geest dezer Elendigen kunnen ontstellen: niets verdient hier meerder opmerking ale de uitwizinge van die verfoeilijke gedagten, op hunne gewoone wijze van zig te vermaaken; die zo lang zij hen bijblijft alle aanwendingen der overige middelen te vergeefs zal maaken, de verandering van voorwerpen, zo als den Schrijver wel zegt, zijn hiertoe het best bekwaam, gepaart gaande met het leezen van Schriften die niet moeilijk te begrijpen zijn, en wel zijn hun zodanige aanteprizen, welke in staat zijn om deze Elendigen en aan de beesten dikwils gelijk geworden menschen, eene verstandige en zedige wijze van denken in te boezemen. Zij moeten, zullen zij eenigslins tot herstelling gebragt worden, het herouw hunner voorige misdaden gedurig tot hun voorwerp hebben, en op niets minder denken, dan op het vieren van den vreijen teugel hunner snode bedrijven. Dit zal inderdaad hen onoverwinnelijk schijnen in den beginnen, en zij zal-

VERHANDELING OVER DE GENEESMIDDELEN.

Ik zal hier dezelfde orde volgen, die ik in het voorgaande artikel gehouden heb. Bevorens te spreken van de middelen, dien men behoord natekoomen, zal ik de dingen vooraf laten gaan, welken men mijden moet. Ik heb alrede een eerste klasfe opgemaakt van het gene men dient uitzonderen. Het zijn de prikkelende middelen, de verhittenden en vlugriekenden. Maar hier voegt zich een tweede klasfe bij, welke tegen de eerste grootliks overgesteld, en echter op gelijke wijze schadelijk is. Het zijn de ontledigende middelen. Dat het zweten, de kwijling en de overvloedige pis den lijder uitputten, heb ik te voren reeds gezegd. ik zal dan van de ontledigende middelen
niet

zullen zekerlijk met eenen kragtigen vijand te strijden hebben; edoch hunne volständigkeit zal hen de overwinninge kunnen doen behaalen.

————— *Facilis descensus averni*

Sed revocare gradum . superasque evadere ad auras VIRG.

Hoc opus , hic labor est —————

Gemaklijk is den trap, die naar den Afgrond leid
Maar weder op te komen, is grooten arbeid.

Na volständig eenigen tijd met berouw van hunne vorige misdaad naar den trap gezogt te hebben die hen weder tot de gezondheid kan brengen, zullen zij die met vreugde kunnen vinden, en eindelijk de herstellinge kunnen treffen der gebreken niet alleen van het Lichaam, maar ook van die der Ziede, zo dat zij van beest wederom mensch worden, en aangenaam en nuttig in de Maatschappij nog zullen kunnen zijn. Want.

Als deze onbetaamde liefde

Nog maar alleen het Lichaam griefde;

Maar ach! zij heerst ook op den Geest

En maakt u ziek en tevens beest.

Dit zijn de woorden van den Heere SARGANÉCK; in 't frauseh beschreeven en hier alleen vertaald voorgedragen.

wéér spreken: want men bespeurt vanzelf, dat men ze uitbannen moet. Het geene overschiet, is het onderzoek van de aderlating en de ontlastingen der eerste wegen. Vermits de inzichtregel de herstelling der krachten is, valt 'er, opdat men oordeele of die middelen te pasfe koomen, alleenlijk nategaan, of de ontlastingen de eigenschap hebben van zodanig inzicht te vervullen. Ik zal kort weezen. Daar zijn maar twee gevallen, waarin de aderlating de krachten (want in andere gevallen neemt zij dezelve weg,) wederom aanbrengt; namentlijk *of* wanneer 'er te veel bloed is, doch hierin bestaat het geval niet van teeringachtige menschen, *of* als het bloed ontsteekende verdikking gekregen heeft, welke, terwijl zij het tot 's lichaams dienften onbekwaam maakt, de krachten spoediglijk verniet. Dit is de ziekte van sterke menschen, van zulken, wier vezels van een stijve spanning voorzien zijn, en wier bloed met groote drift omloopt. Onze zieken zijn juistelijk in een geval van 't tegendeel. De lating kan hun niet dan schadelijk weezen. *Ieder droppel bloeds, zegt de Heer CHILCHRIST, is voor perfoonen, die de tering hebben, dierbaar. De vochtbereidende kracht, welke het bloed herstelt, word vernietigd, en daar is niets dan deze kracht, die zij ter in staat houdinge van een zeer verzwakten bloeds omloop nodiger hebben (1).* De Heer LOBB, die de gevolgen der ontlastigen zeer wel toegepast heeft, spreekt nadruklijk. *In lichaamen, zegt hij, niet aan van een noodzaaklijke hoeveelheid bloeds voorzien, beneemt men de krachten, ingevalle men door aderlatingen of andere ontlastingen deze hoeveel-*

(1) Om sea voijage, p. 117.

hoeveelheid beneemt; men ontbutst de afkleinzingen, en men veroorzaakt allerlei ziekten (1). Nog veel zekerder word de aderlating door de wijze, op welke de Heer SENAC aangaande de zelve spreekt, in deze gevallen buitengesloten. Alwaar de lijvige en roode stoffe des bloeds ontbreekt, zijn de latingen nutteloos en verderflijk. Men verbied ze dan aan uitgeteerde lichaa men, waarin het bloed in geringe hoeveelheid, en waarin het een vocht van zo weinig lijvigheid is, dat het, uit de vaten koomende, nauwlijks aan linnen of waters eenige kleur kan geeven (2). Dat op zodanige wijze de staat van 't bloed in de zelfbesmetters is, heeft men hierboven reeds gezien. Zodanig is haare gesteldheid bij zwakke fukkelende menschen in 't algemeen. Laaten zij dan, die ze met aderoopenen trachten te geneezen, hunne behandeling vergelijken met eene leertrant, die op de opgehelderste bespiegeling, mitsgaders op de talrijkste en rijklijkst overdachte praktikaale aanmerkingen gevestigd is: want dezen zijn de grondslagen van 't Werk, waaruit ik ze bijbreng. Laaten zij hieruit van de gevolgen oordeelen, dien zij te verwachten hebben (b).

De

(1) *Traité du cœur*, I. 4, c. 1, §. 2, t. 11, p. 263.

(2) A letter shewing what is the proper preparation of persons for Inoculation, §. 4.

(h) Waar de lijdens van de Zelfbesmetting zijn aangedaan door zwakheid, teering of soortgelijke kwaalen, daar zijn inderdaad de Aderlaatingen niet aangewezen, zij zouden zelfs aldaar den dood kunnen verhaasten; edoch te voren hebben wij gezien, dat Ontsteking of hevige Bloedstorting, de *Onaxisten* kunnen aantasten in den tijd zelve als zij in hunne euveldaad bezig zijn, en wanneer zij door deeze zonden hunnen kragten nog niet verloren hebben; ja zelfs zijn zij in het volle van hunnen kragten nog zijnde het meeste daar aan blootgesteld. In deze gevallen zal dikwils de Aderlating onvermeidbaar zijn; zij is het hoofd-middel in alle Ontstekingen, wier verdwijning *Resolutio* betragt word. In de Bloedstorting

De arfenijmiddelen, die de eerste wegen ontledigen, versterken het lichaam, wanneer in de deelen *of* eene zo aanmerkelijke verzameling van stoffen, dat zij door haare masse de werkoefeningen van alle de ingewanden belemmert, huisvest, *of* wanneer in de maag en dunne darmen zich rotstoffen bevinden, die gemeenlijk het gevolg eener groote verzwakkinge zijn. In deze gevallen kan men de ontlastende middelen aanwenden, behoudens echter dat niets het inzicht tegen zij, geene andere middelen de eerste wegen zuiveren kunnen, en men geen gevaar loope in dezelve schielijk te ontledigen. Maar deze drie voorwaarden zijn zelden te vinden bij menschen, wier lichaam in eenen toestand van teering is, en bij wien de verzwakking en machteloosheid der eerste wegen het altoos-

TOOS.

zing kan zij van dienst zijn in den beginnen; maar als de lijdens door de hevige Bloedstortingen reeds zeer verzwakt zijn dan komt deze *Operatie* niet meerder te pas. De Aderlating dan is aangewezen zo dikwijls als 'er door de wrijvinge der Roede in de Mannen hevige ontsteking is veroorzaakt waar door derzelver verstikking gedrijgt word, en waar, door behulp van de hand alleen, de voorhuid van de roede niet zodanig kan hersteld worden dat de knelling van dit deel ophoud. Zij moet in dit geval geholpen worden door weekmaakende en pijnstillende Stovingen of Pappen, van lijnzaatmeel, blom, witte brood, slierblommen, camillea enz. gekookt in zoete melk. Inwendig moeten verkoelende middelen gebruik worden inzonderheid het *Sal nitri*, gepaard met zachte laxermiddelen van de Tamarinden, Casfia, Manna, Sennebladen enz. Op dezelve wijze zijn te behandelen de hevige Ontstekingen die door het plegen van de Mechanische Zelfsbevlekking in de Vrouwen kunnen veroorzaakt worden. Doch als bij de Mannen door *Phymosis* of *Paraphymosis* aangedaan, de toevallen op deze wijze niet bedaaren, en de Versterving der Roede gedrijgt word, dan moet men komen tot de heilkundige Operatien die tegen deze gebreken worden aangewezen. In de Bloedstortingen zijn het inwendig verkoelende, verdikkende en famentrekkende middelen, geholpen door de Rust van lichaam en geest, en de uitwendig aanwendinge van gepaste Bloedstempende middelen, waar dezelve door de hand kunnen bereikt worden, die de Aderlatingmoeten verzellen. B

toos voor oogen staande tegen inzicht der afgangwekkingen en braakmiddelen uitmaaken. Daar is menigmaal een ander behulp, waar door de ontlasting achtervolgelijk bevorderd kan worden. Men kan zich van *tonica* bedienen, die niet samentrekken. Zodanigen zijn een groot aantal van bittere dingen, die, met de werktuigen wederom wat beweging te geven, het tweederlei goede uitwerkfel veroorzaaken, bestaande in te verteeren het geene verteerd moet worden, en in te ontlasten wat overtollig is (*i*). Zelden eindelijk loopt men gevaar met de eerste wegen van langzaamerhand te ontledigen, maar dit heeft men, zo doende, altemet in haastige ziekten te verwachten, in welken de scherpte der stoffen en de buitengewoone tegenwerking der vezelen tot geweldige toevallen gelegenheid kunnen geeven. Dezen echter hebben geene plaats in ziekten van langzame verzwakking, waarin bijgevolg een eigentlijk gezegde ontlastingen bijna nooit zo noodzaaklijk, en gelijk ik mij reeds verklaard heb, zeer dikwijls met het inzicht strijdig zijn. De machteloosheid en gebrek aan werking zijn de oorzaak der stoffen, als zij zich verzamelen. Men drijve dezen door eene buikzuivering naar buiten, het uitwerkfel verdwijnt, maar de oorzaak, welke het deed ontstaan, word nog aanmerklijk vermeerderd. Men heeft als dan *en* de wezentlijke kwaal zelve, *en* de ongesteldheid, die het artsenijmiddel te wege

(*i*) Zodanige middelen worden meest al in form van tincturen en druppelsgewijs ingegeeven. Men verkiest dezelve uit Tincturen van *Gentiana*, *Aurantiorum*, *Alfynthii*, *Stomachica*, *Salutis*, *Elixir proprietatis paracelci* enz. de gifte daar van is van 20 tot 30 druppelen drie à viermaal daags: intencemen met bier, witte wijne of kout water. B.

ge gebragt heeft, wederom te hulp te komen. Zo men hier niet spoedig toe geraakt, ver-
toont zich het uitwerksel weêr (schieliker dan voor-
heen. En zo men overgaat om op nieuw zich
van buikzuiverende middelen te bedienen, verer-
gert men de kwaal ter tweede reize, of ook, men
veroorzaakt in 't gedarmte eene vadfigheid, welke
het belet dezelfs werkoefeningen te verrichten,
zo dat men ten laatsten geene ontlasting krijgt dan
dien de kunst aanbrengt. In één woord, de buik-
zuiveringen doen, in de hinderpaalén der eerste
wegen bij verzwakte menschen, het uitwerksel niet
afneemen dan met de oorzaak te vergrooten, noch
zij verligten de kwaal voor een oogenblik dan met
dezelve te verergeren. Ondertusfchen volgt men
meer dan te veel deze manier van behandeling,
de lijders hebben ze gaarne, oordeelen ze van meer
spoed te wezen, en, bijaldien de krachten niet
al te sterk vervallen, bevinden zij zich inderdaad
voor weinige dagen verligt. De kwaal, het is
waar, komt wederom te voorschijn, maar men
helt meer over om dit aan de ongenoegzaamheid
dan aan de werkkraft van 't geneesmiddel, daar
men zijne begeerte aan vastgehecht heeft, toete-
schrijven. De zieken zijn, van de andere zijde,
op de verligting gezet, en weinig Artfen hebben
den moed van 'er zich tegentekanten. Het te-
genwoordige aan het toekomende inmidiaels te
kunnen opofferen, is, zo in de genezende we-
tenschap als in de zedekunde, een stuk van groot
belang, terwijl de verwaarlozing dezer wet de
waereld met ongelukkige en fukkelende menschen
bevolkt. Wenschlijk ware het, dat men de fr aije
aanmerking over alle de kwaalen, dien het ver-
grijp der buikzuiverende middelen naar zich sleept,
in

in de Pathologie van den Heer GAUBIUS te vinden, aan zoo veele Artsen en zo veele lijders konde inprenten (1).

Maar zijn 'er geene gevallen, zal men zeggen, waar in de braakmiddelen en afgangwekkingen voor de zieken, van welken ik spreek, toegestaan kunnen worden? Daar zijn buiten twijfel sommigen, maar zij zijn zeer zeldzaam. Ook dient men groote oplettendheid te besteedden, dat men zich in de kentekens niet bedriegen laate, die de ontlastingen schijnen aantewijzen, en echter menigmaal van eene oorzaak, door geheel andere middelen te bestrijden, afhangen. Ik zal in het ommehalen dezer onderscheidingen, om dat het mij te verre buiten mijn perk voeren zoude, niet intreedden. Te kennen gegeven te hebben, dat in deze ziekten de ontlastingen zelden behooren plaats te grijpen, is mij genoeg. En schoon de Heer LEWIS oordeelen, dat een zacht braakmiddel de eerste wegen bekwaamlijk voorbereiden kan om de andere geneesmiddelen beter hierop te doen werken, wil hij evenwel niet, dat men dien weg inslaan zal. Verscheidene gevallen hebben mij ook geleerd, dat men denzelven den meesten tijd voorbij gaan kan en moet. Insgelijks heb ik te voren reeds twee aanmerkingen van den Heer HOFFMAN, het volle gevaar dezes werkmiddels bevestigende, bijgebracht. Het gezonde verstand alleen, zonder op de ervarenheid te steunen, overtuigt ons dat een middel, het welk met stuiptrekkingen werkt, weinig overéenkoomen moet met ziek-

ten,

(1) §. 484.

ten, die van herhaalde stuiptrekkingen het gevolg zijn (*k*).

De kwaal word dan ondergebracht met op de oorzaak aantevallen. Hoe weinig men dagelijks hierin ook vordere, is men evenwel verzekerd, dat de uitwerking verdwijnen zal, zonder voor deszelfs wederkomst beducht te weezen. Waar-entegen, met het uitwerkfel alleenlijk te bestrijden, de arbeid van den éénen dag voor den volgenden niet slechts nutteloos, maar bijna altijd schadelijk is.

Na

(*k*) De Braakmiddelen zijn in deze ziekte aangewezen, zo dikwils als een vergadering van Slijmen in de maag plaats heeft, welke zo zeer de wanden van deze vliezige Zak bezetten, dat daar door deszelfs gevoeligheid vermindert, en dus de werking verflaauwt die tot het verteeren der spijsen vereischt word; en als deze slijmen door de in de vorige Aantekening aangewezen middelen niet naar behooren kunnen los gemaakt en ontlast worden. De maag van deze stoffen ontlast, kunnen de gemelde middelen met meerder vrugt hunnen dienst verrigten; zij verdunnen dan het geene 'er van de taaije slijmen nog over blijft met meerder gemak, bevorderen daar van de Ontlasting, en herstellen de veerkaagt der maag, en de Eetlust die te vooren ontbrak. Men verkieze hier de ligfte braakmiddelen, en men bevordere de schijding der fraaije Slijmen door verdunnende middelen. Zie hier een voorschrift het welk in dit geval te pas koomt.

R Rad. Ipecacuan. scrup. ij,
 infund. in aq. Com. ad col. Unc. v.
 adde
 Mel. Squillit - - - Drag. j.
 Sal. tart. vitriol. Gr. v.

Men neeme dit Drankje op eenmaal in, en men bevordere de braaking door het drinken van laauw water of een ligt Afstrefsel van Thee. Nog zijn de Braakmiddelen aangewezen, zo dikwils als 'er door de slappe werking der maa-ge, eene vergadering in de zelve plaats heeft van spijsen welke tot bederf is overgegaan, het geene uit de rottige Adem en de afkeer van spijs gemakelijk te kennen is. Zie hier nog een Braakmiddel, het welke in dit geval misfehien van meeder dienst zal zijn.

M

R.

Na dus aangewezen te hebben het gene men dient te vermijden, wat is nu het gene men doen moet? Ik heb reeds te voren de karakters, met welken de geneesmiddelen behooren voorzien te zijn, opgegeven. Versterken moeten zij zonder te prikkelen. Daar zijn 'er, die aan deze beide inzichten kunnen voldoen. De naamlijst inmiddels is 'er niet lang van, en de twee krachtadigsten zijn, zonder tegenspreken, de *kina en de koude baden*. De eerste is, onafhankelijk van haar koortsdrijvende kracht, zedert bijna eene eeuw voor één der vermogendste versterkende artsenijmiddelen, hetwelk tevens tot bedaren brengt, aangemerkt. De vermaarde heden laagste Artsen beschouwen die bast als het *specificum* in de zenuwziekten. Dat zij in het voorschrift, van den Heer. BOERHAAVE, hier boven gemeld, inkwam, hebben wij gezien. Ook heeft de Heer. VANDER MONDE 'er zich met goede vrucht van bediend in de behandeling eens jongsmans, dien de venusziekten in een allermoeijiksten toestand neergeploft hadden (1). De Heer. LEWIS trektze alle andere middelen voor, en de Hr. STEHELIN zegt, in den brief, van welken ik alrede meermaalen gesproken heb, dat hijze het allerversterkendste oordeelt te weezen.

Twintig eeuwen eener naauwkeurige en berede-
neer.

R. Pulv. rad. Ipecacuan. Scrup. S.
Tart. Emet. - - - g. iv.
Sal. polychrest - - gr. viij.
M. F. Pulv. pro Dof. B.

(1) Recueil périodique d'observations de Médecine, &c. t. 6, p. 165. In het tweede deel van dit zelve Werk vind men de lezenswaardige beschrijving eener ziekte, uit dezelfde oorzaak herkomstig.

de ervarenheid hebben in 't licht gesteld, dat de koude baden dezelfde hoedanigheden bezaten. Doctor BAYNARD heeft 'er den gantsch bijzondere dienst van bevonden in de wanordeningen, uit de zelfbesmetting en venereische buitensporigheden oorspronkelijk, inzonderheid in een geval, waarbij, behalven de machteloosheid en een enkelen zaadvloed, zo groote verzwakking was, ofschoon het is waar, door aderlatingen en buikzuiveringen aangezet, dat men den lijder reeds met den éénen voet in 't graf hield te weezen (1).

De Heer LEWIS schroomt niet de krachtadige werking der baden nog veel stelliger te bevestigen. *Van alle geneesmiddelen, zegt hij, zo in als uitwendigen, is 'er geen hetwelk met de koude baden in gelijke aanmerking kooft. Zij verfrischen, zij versterken de zenuwen, zij bevorderen de doorwaasfeming met meer kracht dan eenig artseniymiddel, dat men inwendiglijk gebruikt. Wel aangelegd, zijn zij in de ruggetering van vermogender werking dan alle de andere hulpmiddelen te samen (2).* Men moet zelfs aanmerken, dat de koude baden op gelijke wijze als ik van de lucht gezegd heb, met een bijzonder voordeel voorzien zijn, daarin bestaande, dat hunne werking minder van eene tegenwerking, dat is van de krachten der natuur, zo als 't met die der andere geneesmiddelen gelezen is, afhangt. Deze werken bijna niet dan op leevende; de koude baden verschaffen zelfs weêr nieuwe veêrkracht aan doode vezelen.

De

(1) ΨΥΧΡΟΛΥΣΙΑ or the history of cold bathing. p. 254. 281.

(2) p. 136.

De vereeniging van de kina en koude baden bestemt het geneesinzicht door de overeenkomst hunner deugden. Zij verrichten dezelfde werkingen, en bijééngevoegd, geneezen zij ziekten, dien andere middelen hadden doen verergeren. Versterkend, tot bedaren brengende en koortsdrijvend zijn de, vernieuwen zij de krachten, verminderen de koorts- en zenuw-hitte, en stillen de onregelmatige bewegingen, die uit de stuiptrekkende ongesteldheid des zenuwgestels opwellen. Zij verbeteren de verzwakking der maag, en verstrooijen zeer spoediglijk de pijnen die 'er het gevolg van zijn. Zij herstellen den eetlust, maaken de spijsverteering en voeding gemaklijker, bevorderen alle de afkleinzigen en inzonderheid de doorwaasfeming, al hetwelk die beide middelen van zo vermogende werking maakt in zinkingkwaalen en uitslagbotten der huid. In één woord, zij zijn alle de ziekten, uit verzwakking hunnen oorsprong trekkende behulpzaam, behoudens dat de lijder van geene onontbindbaare verstoppingen, geene onstekingen noch inwendige gezwellen of verzweringen aangetast zij; voorwaarden, die niet dan de koude baden, noodzaaklijk of bijna noodzaaklijk, uitsluiten, maar veeltijds het gebruik der kina toelaaten.

Voor eenige jaaren zag ik eenen buitenlander, drie of vierentwintig jaaren oud, die, van zijne tederste kindsheid af, door ondraaglijke en bijna aanhoudende hoofdpijnen, dus te noemen wegens de herhaling en geduurzaamheid der aanvallen, die met een volkomen verlies van den eetlust altijd vergezeld gingen, gefolterd was geworden. De kwaal was door de aderlatingen, buikzuiverende waters, warme baden, *bouillons* en eene menigte

nigte van nog andere dingen, aanmerkelijk verergerd. Nadat ik hem de koude baden en kina voorgeschreven had, wierden de aanvallen binnen weinige dagen krachteloozer en vrij minder herhaalend. Ten einde eener maand verbeeldde zich de lijder uit den grond bijna hersteld te weezen. Door met de geneesmiddelen optehouden en 't ongunstige seizoen vernieuwden zich wel weêr de aanvallen, maar oneindig minder hevig dan voorheen. Hij hervatte de dezelfde geneeskuur met den aanvang der lente, en zijne kwaal wierd allengs zo ligt, dat hij oordeelde den dienst van geenerlei middelen meer nodig te hebben. Ik ben verzekerd, dat hem dezelfde behulpfels, een- en andermaal herhaald, tot den wortel toe genezen zouden hebben.

Een persoon van achteen jaaren was, zedert veele jaaren, met een ongeregelde zinking, welke zich geduriglijk in het hoofd plaatse, en op het gezicht vreeslijke wanordeningen veroorzaakte, gekweld geweest. Hij had met verscheiden Artsen geraadpleegd; en van Geneesmiddelen, uit veelerlei soort bestaande, de proef genomen, onder welken nog kortst geleden een *vinum medicatum* was, uit de doordringenste *aromata* samengesteld, en getrokken op Spaanschen wijn. Allen, en voornamentlijk het laatste, hadden de kwaal verergerd. *Vesicatoria*, op de beenen gelegd, hadden tot geweldige toevallen gelegenheid gegeven. Het was in dit tijdstip, toen ik bij hem geroepen wierd. Ik raadde hem het gebruik aan van een sterk kookzel uit de kina en kamillenbloemen, dat hij geuurende zes weken achtervolgende, en hetwelk hem zijne gezondheid wedergaf, beter dan hij die zedert

veele jaaren gehad had. Zonder nut zoude ik nog een grooter aantal van voorbeelden, vooral die tot deze stoffe niet eigenlijk behooren, bijbrengen om 'er de versterkende deugd dezer hulpmiddelen door te bewijzen. Zij is alrede lang voorheen op 't duidlijkst betoogt, en alles bestemt 'er in deze ziekte den inzichtregel van; een gebruik, welks nuttigheid de gelukkigste gevolgen bekrachtigd hebben.

Van de Kina in den vorm van vocht mij bedienen, was mijn voorschrift een *decoctum* van ééne once met twaalf oncen waters, of, volgens den inzichtregel, met dezelfde hoeveelheid van rooden wijn, twee uren lang in eene dichtgesloten pot gekookt, en waarvan ik beval driemaal 's daags, ieder reis drie oncen te neemen (1). Ik gebruik des avonds, nadat de spijsvertering der avontmaaltijd t'eenemaal geëindigd is, de koude baden, die te gelijk dienen om een gerusten slaap te bezorgen. Ik heb een jongen zelfbesmette gezien, die zijne nachten in de onrustige slaapeloosheid doorbrengende, en allen ochtenden zich van een *colliquatief* zweet over-

(1) De Kina kan op veelerhande wijzen worden gebruikt, en men dient op te merken, dat zij zomtijds gemengd moet worden met middelen, welke haare werking helpen bevorderen, terwijl zij zig aankanten tegen de bijzondere kwade gesteldheid der Sappen die 'er dikwils beneven de Zwakheid word waargenomen. De kwade gesteldheid der sappen bestaat hier meest al of in eene koude slijmige en dikke hoedanigheid, of in eene rooizige en heete scherpte. In het eerste geval mengt men bij de Peruviaansche Bast, bittere openende specerijagige en Maag-Middelen; in het tweede geval zijn deze nadeelig, maar integendeel zijn de verkoelende middelen aangewezen, en inzonderheid de *Nitrum*, *Sal prunel*, *polijchrest*, *Camphor*. enz. Behalven het *Decoctum* van onzen Schrijver hier voorgesteld, kunnen de volgende voorschriften dienen. In koude en slijmige gestellen.

overstroomd vindende, in den nacht, die op de zesde bading volgde, gedurende den tijd van vijf uren sloop, en smorgens, zonder gezweet te heb-

R. Pulv. Cortic. peruv. unc. j.
 — — — aurant.
 — — — Croci orient.
 — — — mirrh. - - - - an: drag. j.
 Conserv. marub. q. s.
 ut F. Eleduarium.

Hier van intemenen alle uur een brok ter groote van een Note Museaat, Of

R. Extract. Cort. p. drag. ij.
 Gummi bdell.
 — — — mirrh. Sol. in Elix. p. p.
 Pulv. Rad. gentian. aan. drag. j.
 M. F. Pil. ex gr. iv.
 Deaur.

Van deze Pillen in te neemen alle twee uren twee. Of voor de beminnaars van Poelijers.

R. Pulv. C. p. unc. j.
 — — — Aurant. drag. ij.
 — — — Ari - - drag. j.
 M. P. Pulv. No. xxij

Om 'er 6 of meerder van daags in te neemen. Gevoeglijk kan men ook een Medicijn wijn uit de *Kina* berijden. Men verkiest hier toe best de rijnsche wijn, B. V.

R. Cort. peruv. groff. mod. vulv. unc. ij.
 Vini Rhenan. - - - - - L. ij.
 infund. S. A. ad Col. adde
 Elix. p. p. - - - - - unc. f.

Om 'er vier of vijftmaal daags een once van te gebruiken.

In roozige voorwerpen zijn alle heete en specerijagtige middelen nadeelig, dus koomen de gemelde voorschriften aldaar niet te pas. Zie hier een voorbeeld, hoedanig bij deze het gebruik van de *Cortea* meet ingerigt zijn.

hebben en in een veel beteren staat, opstond (*m*).

Het ijzer of staal is een derde geneesmiddel, in alle de gevallen van zwakheid alte veel gebruikt om niet noodzaaklijk op deszelfs kracht, als versterkend, aantehouden. Niets prikkelens bevattende, voegt het onzen zieken bij uitstek. Men geeft het *of* op zichzelf, *of* afgetrokken. Maar de beste toebereidingen zijn de staaivaaters, door de natuur vervaardigd, en bovenal die van Spa, één der vermogenste *tonica* zijnde, dien men kent, en een *tonicum*, hetwelk, verre van

te

R. Pulv. Cort. p. unc. j.
 Nitri pur.
 Camphor. an. drag. ʒ.
 Syr. Quinq. Rad. Aper.
 Q. S. ut F. Ele&uarium.

Om 'er alle twee uren een brok van in te neemen ter grootte van een Notemuskaat.

Of

R. Cort. p. unc. ij.
 Coq in f. q. Ad. com.
 Gol. P. ij. adde
 Roob. ribesior. unc. j.
 sal. polychrest. drag. iij.

Om 'er alle twee uren een once van in te neemen. B.

(*m*) De koude Baden worden op de volgende wijze in het werk gesteld. Men neeme een vat waar in den Lijder zich tot over het hoofd toe kan verbergen, dit word tot op eenigen afstand van den rand gevuld met water; de Lijder worde hier naakt of ingedompeld, of hij treed zelve daar in en verblijft eenige oogeblikken in het water. Na de bading, is het best zig aan eene wandeling, of matige arbeid te begeeven; men kan de bading ook gebruiken in den tijd als men zich wil tot slapen begeeven, zo als ze hier van onzen Schrijver word voorgesteld. Men herhaale derzelve gebruik twee of meermaalen daags, doch nooit gebruike men dezelve dan in den tijd dat de maag ledig is. B.

te prikkelen, al het fcherpſte verzacht, dat de vochten kunnen in hebben (*n*). De gommen, de mijrrhe, de bittere artſenijmiddelen en de zachſte ſpecerijen zijn ook van dienſt (*o*). De omſtandigheden moeten omtrent de wetten der onderscheiden middelen de uitspraak doen. De eerſten, van

(*n*) Onder de Staalmiddelen worden behalven de genoemde waters nog bereid, het vijzel van ſtaal, de openende en de zamentrekkende Saffraan, en het Aftrekzel; welke alle in deze ziekte van dienſt kunnen zijn. Met groote nuttigheid kan de volgende Staal-wijn gebruikt worden.

B. Limatur. Mart.

Rad. gentian. Sciff. ann. unc. f.

Pulv. Mirrh. - - - drag. ij.

infund. S. A. in Vino Rhenano

Colat. P. ij. adde

Tinct. Cort. p. - - - unc. j.

———— Cinnamom. drag. j.

Om 'er drie a viermaal daags een half onnce van te gebruiken in een glas bier, wijn, spawater, enz. B.

(*o*) Zodanigen zijn de Gummi Sagapenum, Bdellium, Opoponax, Mastix, Thus, de Cortex Cinnamomi, Winterani, Cascarilla, Macis, Summitates Absinthii, de Radices galanga, heleni, angelica, en soortgelijken. B. V.

R. Gum. Sagapen.

———— Bdell.

———— Mirrh. ann. drag. j.

Solv. in Elix. p. p: add.

Pulv. Cort. Cinnamom.

———— Carcaril.

———— aurantior ann. scrup. ij.

F. Pil. ex gr. iv.

Om 'er alle twee uren twee a drie van in te neemen B.

van welken ik gesproken heb, verdienen in 't algemeen de voorkeur; maar daar kunnen gevallen zijn, in welken de anderen vereischt worden. Men kanze algemeenlijk uit de gantsche klasse der zenuwsterkende uitkiezen, in de wetten der voorbehoedselen het kompas gebruikende, dat ik reeds te vooren gesteld heb. Vermits zij eene zenuwziekte is, moet menze als zodanig behandelen, men behandeltze dikwijls zo, en men slaat in de genezing, zonder 'er de oorzaak van te kennen. Het is waar, en onwederlegbaare Aanmerkingen hebben mij doen zien, dat de onkunde der oorzaak, en bijgevolg het verzuim der voorbehoedselen, dien zij vordert, op andere reizen de behandelingen, die naar waarschijnlijkheid op de beste inzichtregel steunden, vruchteloos maakte, zonder dat de Artsen de reden van het weinige goedgevolg bezeffen konden.

Ik liet voor eenen jongman, wiens geval in een afgebroken stuk zijner brieven beschreven is *, pilltjes, daar de mijrrhe den grondslag van uitmaakte, en een kinakooksel vervaardigen, die een gelukkigen, uitslag hadden (1). *Ik bemerk van dag tot dag*, schreef hij mij, zestien dagen na dat hij deze middelen had begonnen te gebruiken, *den grooten dienst, dien zij*

* Bladz. 37.

(1) R. Mijrrh. elect. unc. ℥, gumm. galban. extr. trisol. fibr. terr. Japon. aa. dr. ij, siyr. cort. aur. q. s. F. pil. gr. iij. Hiervan zeven telkens, een uur voor het ontbijt, het middagmaal en avondeten, met drie oncen van den volgende drank te gebruiken. R. Cort. peruo. unc. iij, cort. rad. ceylar. unc. j, cinnam. acut. dr. ij, limat. mart. in nocul. lazat. unc. ℥. Gum. aq. font, lib. ℥. l. ij a. f. Decoel.

zij mij doen. Mijne hoofdkwaalen zijn niet meer zo herhaalend en bevig, en ik voelze niet dan wanneer ik mij ergens te driftig aan bepaalde. De maag vaart beter. Niet dan zelden heb ik de pijn meer in mijne leden. Na eene maand verlopens wierd zijne genezing voltooid, zo echter dat hij de krachten, waarmede hij zonder zijn kwaad gedrag voorzien zoude zijn geweest, niet wederkreeg en nooit mischien wederkrijgen zal. De schok, dien het lichaam onder zijnen groei ontfangt, heeft onafscheidbaare gevolgen. Kon deze waarheid in den geest der jonge luiden ingedrukt worden! Zij is nog kortelings hun sterk voor oogen gesteld. De jeugd, zegt de Heer LINNAEUS, van aanbelang om zichzelven een sterke gezondheid te verschaffen. Niets heeft men meer te duchten dan een te vroegtijdig en buitenspoorig genot der liefdevermaaken. Vanhier ontstaan gezichtsverzwakkingen, hoofdzwijmelingen, vermindering van eetlust, en zelfs onmacht van verstand en reden. Een lichaam, in de jeugd uitgeput, verkrijgt zijne kracht niet. Zijne veroudering kooft spoediglijk, in een zwakken staat, en maakt het leven kort (1). Zestienhonderd jaaren voor dezen grooten Natuurkenner heeft ook Plutarchus, in zijn fraai werk over de opvoeding der kinderen, de vorming van derzelver geaartheid, als een zaak van uitnemend gewicht, aanbevolen. Men behoort, zegt hy, geene der voorzorgen te verwaarloozen, die der welgeschiktheid

(1) Dit stuk is uit eene Verhandeling van dezen beroemden Natuurkundigen over de grondbeginsels der gezondheid, uitgetrokken. Zie *Mercurie Danois*, voor de maand Julij 1758, p. 95.

heid en sterkte van 't lichaam (de buitensporigheden, aangaande welken ik hier handele, bena- deelen zowel de ééne als de andere,) behulp- zaam kunnen weezen. Want de grondslag eens voo'spoedigen ouderdoms is eene goede gesteldheid in den tijd der jeugd. De getemperdheid en ingetogenheid, gedurende de jonge jaaren waargenomen, zijn eene vrijgeleide om een gelukkigen ouderdom te bereiken (1).

Bij de voorgaande Waarneming, welkers goed gevolg men aan de kina verschuldigd schijnt te weezen, zal ik eene andere voegen, in welke de koude baden het hoofdzakelijkste herftelmiddel waren. Een jongman van een galachtig temperament, en zedert den ouderdom van tien jaaren in het kwaade bedrijf onderricht, was van dien tijd af altijd zwak, log en kwaadsappig geweest. Hij had met sommige galziekten, wier genezing heel moeilijk geweest was, gefukkeld. Hij was buitengemeen mager, bleek, machteloos en droefgeestig. Ik beval hem het gebruik aan der koude baden, mitsgaders van een poeijer, samengesteld uit *cremortartari*, vijfsel van staal en een weinig kaneel, dat hij dagelijks driemaal innam. Hij herkreeg binnen zes weeken zijne krachten, zodanig als hij ze nooit te voren gekend had.

Een groot voordeel van de Spawaters en de kina is, dat hun gebruik van de melk doet afzien. Hierin deelen de Spawaters met nog ee-

(1) De puerorum salutem. c. 10.

eenige anderen. Dat de Heer. HOFFMAN de ezelinnenmelk met een derde deel Zeltferwater voorschreef, heeft men hierboven gezien. De Heer DELA METTRIE heeft ons een fraaije waarneming van den Heer. BOERHAAVE nagelaten. *De beminlijke. Hartog, ik volg hem van woord tot woord, had zich buiten staat van te trouwen gebragt. Ik heb hem in denzelven hersteld door middel der Spawateren met de melk (1).*

De verzwakking van de maag, welke de spijsvertering zeer traag maakt, de zuurten en de geringe werkzaamheid der gal, alsmede de verstoppingen van de ingewanden der onderbuik, zijn de voornaame oorzaken, die de vertering der melk belemmeren, en dus derzelver gebruik niet toelaaten. De waters, door 't nemen van welken alle deze oorzaken verholpen worden, kunnen vooral de spijsvertering niet dan gemakkelijk maaken, terwijl de kina, dezelfde inzichtregels vervullende, zich ook zeer bekwaamlijk met de melk paaren laat. Men kan dan van deze hulpmiddelen of vooraf, om de wegen te bereiden, hetgene bijna altoos noodzaaklijk is, of ter zelfder tijd gebruik maaken.

In den jaare 1753 bragt ik tot volkomen gezondheid eenen vreemdeling, bij een openbaare hoer zich dermaate uitgeput hebbende, dat hij tot eenige manlijke *actie* niet meer bekwaam was geworden. Ook was zijne maag onge-

(1) Aanhangfel tot het werk van de *Pénelope*, ch. p. 1. 35. *Amabilis ille Dux se posuerat extra matrimonium, oge illum repofui intra.*

gemeen verzwakt, en het missen van voeding en slaap had hem ten uitersten vermagerd. Hij nam smorgens ten zes uren zes oncen van een kinakookfel, waarbij men een lepelvol Secq deed. Een uur hierna dronk hij tien oncen versch uitgehaalden geitenmelk, met een weinig suiker en één once oranjebloemenwater vermengd. Des middags at hij een gebraden kuiken, hetwelk koud geworden was, met brood, en dronk 'er een glasvol besten Bourgonjewijn met even zoveel waters boven op. Savonds ten zes uren gebruikte hij wederom de bovengemelde gifte van den kinadranc, om half zeven in een koud bad treedende, waarin hij tien minuten zich ophield, en na hetwelk uitgetreden hij in zijn bed stapte. Ten acht uren dronk hij wederom dezelfde hoeveelheid der melk, en stond van negen tot tien uren op. Het uitwerksel dezer middelen was zodanig, dat hy, na verloop van acht dagen, toen ik in zijne kamer trad, met groote vreugde mij toeriep, dat hij, om mij van de uitdrukking van den Heer. BUFFON te bedienen, *le signe exterieur de la virilité* ontdekt had. Ten einde eener maand had hij zijne vorige krachten bijna ten vollen wedergekregen.

Sommige opslurpende poeijers, eenige lepels muntwater, dikwijls een enkele bijdoening van wat suiker, de eene of andere pillen met *extract* van kina, kunnen insgelijks medehelpen om het bederf der melk voortekoomen. Men kan ook van zekere gom gebruik maaken, op sommige plaatsen van Engeland nieuwlings, onder den naam van *gummi rubrum Gambiense*, ingevoerd, en nopens welke eene kleine Verhandeling in de uitmuntende verzameling, door de nieuwe maatschap-

schappij der Artsen, die men te Londen opgericht heeft, in 't licht gegeven, te vinden is (1). Deze gom versterkt en verzacht, hetwelk de beide groote inzichtregels in de ziekten, die wij hier ten onderwerp hebben, uitmaakt.

Eindelijk, bijaldien, wat zorg men ook aanwende, onmogelijk is het gebruik der onbewerkte of zoete melk te doen stand grijpen, zoude men van karnemelk de proef kunnen neemen. Met goed gevolg heb ik ze eenen jongman aangeraden, omtrent wien een beginsel van zwaarmoedigheid mij voor de zoete melk duchten deed. Galachtige menschen drinkenze met vermaak en bevinden 'er zich steeds wel bij. Men behoort ze telkens den voorrang te geeven, wanneer 'er veel hitte, een koortsje of roosagtige ongesteldheid is. bovenal is zij van grooten dienst, wanneer de venerische buitenslappen een haastige koorts, zodanig als die was, onder welke *Raphaël* zieltoogde, veroorzaaken. Want hier zoude de *tonica*, in weêrwil der verzwakkinge, nadeel doen. Hier is de aderlating gevaarlijk; gelijk die daarom in deze gevallen, reeds voor meer dan vijftwintig jaaren, door den vermaarden *JONSTON*, wijlen Baron van Zieboldorf, ernstig verboden is (2). (d)

Al

(1) Medical observations and inquiries. I. p. 36.

(2) In febre ex venere cavendum a venæ sectione, *Sijntagma* l. 1, tit. 2, c. 1.

(p) Ik zie niet met welk recht de Aderlating in de schielijke heete koortsen, en inzonderheid in de plaatselijke Ontsteking, zo uit de Venusziekte als de Zelfbevekkinge oorspronklik, te veroordeelen zij. Zij is in deze gevallen even zeer noodzaaklijk als waar gemelde ziekten noch uit de Venus-ziekte noch Zelfbesmettinge ontstaan. Edoch eene algemeene regel moet men daaromtrent gade slaan, eene Regel zegge ik, welke niet alleen in de

Al te verkoelende geneesmiddelen zouden hier ook niet slaagen, gelijk de Heer. VAN DER MONDE heeft aangetoond, en ik zelf opgemerkt heb. Maar de karnemelk, onder voorwaarde dat zij niet te vet zij, slaagt zeer wel. Zij doet bedaren, zij verdunt, zij verzacht, zij lescht den dorst, zij verfrist, en ter zelfder tijd voed en versterkt zij; alles van groote aangelegenheid in deze gevallen, waarin de krachten zo schielijk afneemen, dat men 'er geen denkbeeld van maaken kan (q). De Heer. CILCHRIST, die in de teering geen groot werk van de zoete melk maakt, prijst de karnemelk ten dienste dezer zelfde ziekte buitengemeen (i).

Zedert de laatste uitgave deze Werks, vier jaaren geleden, ben ik door verscheiden uitteerende menschen geraadpleegd. Sommigen zijn volkomentlijk genezen. Een groot getal heeft aanmerkelijke verligting gekregen. Anderen hebben nietmetal gewonnen. Alles wat men, wanneer de kwaal zekeren top bereikt heeft, hoo-
pen kan is, dat de geneesmiddelen den voort-
gang

Venus of Onanische ziekte, maar ook buiten dien Plaats heeft; dat is, men moet geene Aderlaatinge in 't werk stellen, dan voor zo verre het de krachten van den Lijder kunnen lijden, en men moet de ontlastinge niet maaken dan in den beginnen der heete ziekten. Als de ziekte eenige tijd geduurd heeft, of als de zieke reets zeer verzwakt zij, dan kooft deeze Operatie niet meerder te pas, en het is dan, dat zij zelfs meerder schade als voordeel kan toebrengen; of dat zij zomtijds gevaarlijk is. B.

(q) Men kan hier nog met nuttigheid gebruik maaken van het Gersten water, het geene men kan berijden met staal wateren in plaats van het gemeene water, en met het zelve te vermengen met rijnsche wijn en zuiker, zal men eene aangenaame, verkoelende, versterkende en voedende drank bekoomen.

(i) On sca voyage. p. 119.

gang van dezelve stuiten. Ik ben van een gedeelte der goede gevolgen onbewust gebleven.

De melk is in bijna alle de geneeskuuren het voornaamste voedsel, en de kina, het staal, de mineraale waters en de koude baden de artsenijmiddelen geweest. Sommige lijdens heb ik te eenemaal tot de melk overgehaald. Anderen gebruikten 'er maar ééns of tweemaal 's daags van.

De lijder, wiens ziekte ik in de vierde Afdeling, alwaar ik 'er ook de behandeling van be- loofde, opgemaakt heb*, leefde dagelijks gedurende drie maanden, niet dan van melk, ter degen gaar gebakken brood, een ei of twee versch uit het hoen, en koel water, fris uit de fontein gehaald. Viermaal 's daags gebruikte hij de melk; tweemaal versch uit de speen getrokken, zonder brood; tweemaal gekookt, met brood. Het artsenijmiddel was een conferf. uit de kina, geconfijte oranjessnippers en sijroop van munt samenge- steld. De maag was met een aromatische pleister overdekt. Men wreef zijn geheel lichaam allen ochtenden met eene flenellen l.p. (r) Hij oefen-

* Bladz. 40.

(r) Van eene alleruitterste nuttigheid zijn de wrijvingen, inzonderheid als dezelve geschieden op plaatsen van het lichaam, waar de zenuwen meest bloot liggen gelijk onder de oxelen in de geleidingen van den elleboog, in de waaijen van de beenen, in den hals en langs den ruggegraat. Zij zijn in alle ziekten van zwakheid aangewezen, en men stelt ze in 't werk met bedoeling om den invloed van het zenuwsp in de deelen op te wekken, waar door de beweging van het bloed ook word aangezet, zo dat de uitterste slagaderlijke vaten, die te voren door gebrek van invloed te zamen waren geval- len, weder geopend en op nieuw vervuld worden, terwijl dus de voedstoffen op nieuw gedreven worden tot alle die deelen welke te voren daar van beroofd zijnde, vermagerden

fende zich door beweging, zo sterk als zijn vermogen toeliet, zo te voet als te paard, en onthield zich vooral veeltijds in de open lucht. Zijne zwakheid en borstkwaalen verhinderden niet om hem ter zelfder tijd de koude baden aanteraaden. Het vruchtgevolg dezer hulpmiddelen was zodanig, dat zijne krachten wederom te voorschijn kwamen, en zijne maag hersteld wierd. Na verloop eener maand konde hij reeds een half uur gaans te voet afleggen. Het braken hiel geheelenal op. De pijnen in de borst verminderden aanmerkelijk, en hij volhardde bij zich meer dan drie jaaren in een heel draaglijken toestand gesteld te vinden. Allengs kwam hij tot het gebruik der gewoone voedselen, nadien hij van de melk afkerig wierd.

Het zijn de teeldeelē, die hunne¹ krachten altijd langzaamst wederkrijgen. Menigmaal zelfs, ofschoon de rest des lichaams in sterkte schijnt aante-winnen, herkoomen zij tot hunne krachten niet. Men kan in dit geval naar den letter voorspellen, dat

en uitteerden. De wrijvingen zijn het die alleen de bewegingen in het lichaam moeten verschaffen, bij aldien de lijders zo zwak zijn, dat zij noch van de wandeling noch van andere lichaams oefeningen gebruik kunnen maaken. Zij worden verrigt of met de hand alleen, of met heete doeken, of best met doeken die beroekt zijn met den damp van welrickende middelen als met die van Mastik, wierook, mirrhe, kruidnagelen enz. De wrijvingen met doordringende Smeersels uit Zenuw-middelen te zamen gesteld, konnen hier ook van dienst zijn. B. V.

R. Ung. nervin.

Ball. lucatell. ann. unc. j.

Ol. laurini. ———

— Anthol. — — — ann. Unc. f.

M.

B.

dat het deel, hetwelk gezondigd heeft, in den staat van versterking blijven zal (s).

Ik heb doorgaans de genezing der geenen gemakliker bevonden, die door groote buitensporigheden, binnen korten tijd en in rijper ouderdom, zich uitgeput hadden, dan van zulken, bij wien de uitputting van langzaamerhand plaats gegrepen had door besmettingen, wel niet dikwijls gepleegd, maar onder de vroege jeugd begonnen, waar door 's lichaams aangroei belet, en de verkrijging van alle de krachten steeds tegengehouden wierd. De eersten kan men aanmerken als een zeer hevige ziekte gehad hebbende, welke al hunne krachten weggenomen heeft. Maar de werktuigen tot hunnen volkomen wasdom gekomen zijnde, al hebben zij veel geleden, kunnen evenwel, als de oorzaak weggenomen is, de tijd, de levensregel, en de geneesmiddelen hen wederom herstellen. Maar hoe

ZOU-

(s) De plaatselijke zwakheid of lamheid der teeldeelcn, ontstaat meest al uit eene lamheid der Spiervezelen, en een verlies van de veerkragt der Vaten, welke hersteld worden als men den vloed van het Zenuw-vogt tot deze deelen vermeerderd en als men de natuurlijke invloed in de uiterste Zenuwen hersteld. De middelen daar toe aangewezen, moeten uit en inwendig aangewend worden. De uitwendigen moeten bestaan uit zachte prikkelende, zamentrekkende, versterkende en vlugge middelen; Be-rookingen met de damp van de welriekende Gommen (zie de voorige aantekening (r)) op de teeldeelcn aangewend, Plijsters uit dezelve Gommen of van de *Gummi Sagapeni*, *Opoponax*, *Bdelium*, *Ammoniaci*, het *Emplastrum Oxycroceum*, *Labdanum* enz. Inwendig kunnen de vlugge Zenuw-middelen met veel vrugt gebruikt worden B. V.

R. Gum. ammoniac.

— Sagapeni mirrh. ann. dragm. j.

— Afafetid. scrup. ij. Solv. in Elux. p. p. dein add.

Castor. pulv. dragm. f.

F. Pil. ex gr. iv. deaur.

om te alle 3 uren 3 van in te neemen. B.

zouden de laatsten, steeds belet hebbende dat hunne natuurlijke lichaams gestalte zich behoorlijk vormde, hersteld worden? De kunst zou in den rijpen ouderdom bewerken moeten, hetgene zij verhinderd hebben dat de natuur in de kindsheid en jongelingschap doet. Men bespeurt ligtelijk, op wat ijdel en grond de hoop hiertoe steune, terwijl mij de Waarneemingen dagelijks geleerd hebben, dat jonge luiden, die in hunne kindsheid en onder het tijdstip van de ontzwachting hunner huwbaarheid, een tijdstip hetwelk de *crisis* der natuur is, alle hunne krachten hun daar toe noodzaaklijk zijnde, aan deze bezoedeling verlaafd geweest zijn; de waarneemingen, zeg ik, hebben mij geleerd, dat zulke jonge luiden op geene wakkerheid en sterkte hoopen moeten, zeer gelukkig wanneer zij, een middelmatige gezondheid, van groote ziekten en hevige pijnen onvergezeld, genieten moogen.

Zij, wien hun bedrijf niet dan te spade berouwt in eenen ouderdom, als het lichaam, wel opgegroeid, zich staande houdt, maar bij ongesteldheid tevens tot zijne vorigen staat bezwaarlijk te herbrengeu is, moeten geene grooter hoop op de vernieuwing hunner krachten scheppen. Boven de veertig jaaren is het zeldzaam weêr jeugdig te worden.

De kina met den wijn voorschrijvende, laat ik de zieken niet slechts bij melk leeven, maar doen hen het artseneijmiddel des morgens, en de melk des avonds gebruiken. Ik heb ook bij sommige lijdere deze orde moeten veranderen, omdat hen sinorgens de wijn onwederhoudelijk braaken deed (t).

Als

(t) Een ander uitwerkzel dat de Kina zomtijds voortbrengt, is de overvloedige afgang, terwijl andere hunnen afgang door het ge-

Als ik van de mineraale waters mij bediene , laat ik 'er eenige vlessen van allereerst zuiver drinken , bevorensze met melk te vermengen.

Wanneer de kwaal reeds verouderd is , ontaard zij gemeenlijk in eene kwaadsappigheid. Weshalven moet men met deze te verbeteren beginnen , eer men zich op de herstelling der krachten toelgge. In dit geval zijn somtijds de ontlastende geneesmiddelen van een onvermijdbaar noodzaaklijkheid ; gelijk zij ook krachtdadiglijk werken. Versterkende artsenijen , voedende middelen en de melk brengen in deze omstandigheden een slepende koorst te wege , en de lijder verliest zijne krachten , naar maate hij die dingen gebruikt.

Gebeurt het , dat schielijk achtereenvolgende buitensporigheden eensklaps in zo aanmerklijke verzwakkingen hebben doen storten , dat men reden heeft om voor het leven des lijders beducht te weezen , men neeme tot krachtige hartsterkingen zijne toevlugt ; men geeve hem Spaansche wijn met een weinig brood ; men laate hem sappige *bouillons* met versche eijeren nuttigen ; men brenge hem te bedde , en legge over zijne maag een flenellen lap , welke in warmen wijn , met thëriaak vermengd , natgemaakt is.

In

bruik van dezelve word opgestopt. Men behoeft omi deze reden van dit middel niet af te zien ; maar eerder aan het gebrek dat hetzelfde schijnt voort te brengen vergoeden , doof in het eerste geval hetzelfde te vermengen met zamentrekkende en zogenaamde sloppende middelen , als daar zijn de kanel - bast , de note - muscaat , de Kreefts-oogen , de roode Koraal , het Draaken - bloed , enz. terwijl men in het tweede geval bij de *Kina* zodanige middelen mengt die zagtelijk den buik week en open houden , waar toe men verkiest de rhäbarber , de Pillen van Ruffus , die van van Siraaten of andere soortgelijke middelen. B.

In gevallen, waarin de venusziekten een heete koorts veroorzaakt hebben, moet men zich van de aderlating niet bedienen, ten zij de volheid en hardheid der pols dezelve aanwijze. Beter is ook in twee reizen een kleine dan op éénmaal een groote lating te doen. Garstenar met wat melk, eenige inneemfels salpeter, darmspoelingen uit wollekruidsbloemen gekookt, laauwe voetbadingen, en om te voeden *kalfsbouillons* met meel, zijn de herstelmidjelen, die aan den waaren inzichtregel voldoen, en in de gevallen, waarin zij door mij gebruikt zijn, met grooten spoed geslaagd hebben (u).

De

(u) Soortgelijke Regel is 'er te volgen, zo dikwils 'er ontsteking of hevige koorts tegenwoordig is. Zie het geene wij aangemerkt hebben in aantekening (i). De volgende middelen kunnen tusschen de Dorst-dranken gebruikt worden.

R. Aq. hordei ; unc. xij.
 Rob. ribesiorum unc. j.
 Pulp. tamarind. unc. f.
 Nitri puri dragm. ij.
 M. F. Mixtura.

Om 'er alle half uur een half ounce van in te neemen. Of als er afgang vereischt word.

R. Fol. Senn. mund. dragm. iij.
 Rad. Malv. Alth. ann. unc. f.
 Coq. in f. q. Aq. Col. P. ij.
 add.
 Pulp. tamar.
 — Casf. Fift. rec. extr. ann. unc. f.
 Mann. Opt. - - - - unc. j.
 Sal. Poljchrest. - - - - dragm. ij.
 F. Potus.

Om 'er alle half uur een ounce van in te neemen een weinig warm, tot dat 'er afgang kooft. B.

De toevallen vereifchen zelden een bijzondere behandeling, en wijken voor de algemeene. Wil men echter meer bijzonderlijk eenig deel verfterken, men kan nu en dan uitwendige bij inwendige krachttoebrengeude middelen voegen. Dikwijls heb ik *epithemata* of aromatische pleifters, om op de maag te leggen, met goed gevolg aangeraden. Niet ondienftig is ook de teelballen met een zachte flenellen lap, in eenig verfterkend vocht gedoopt, te omzwachtelen, en door middel van een fchortzakje op te houden (v).

Het gene de Heer DE GORTER aangetekend heeft, kan hier plaats gegeven worden. „ Somtijds „ heb ik de gezichtsverlamming, uit de venerifche „ buitenftappen oorspronkelijk, door het gebruik „ van inwendige verfterkingen genezen, mitsgaders „ door opgefnoven hoofdpoeijers, uit hoofde der „ ligte prikkeling, die zij veroorzaaken, een zeer „ grooten toevloed van dierlijke geesten op de „ gezichtzenuw aanvoerende (1)”.

Dieper mij over de geneeswijze intelaten, zou van geen nut weezen. Welke uitgebreidheid ik aan mijne uitweidigen ook gave, nooit zouden zij ten beftier der lijderen kunnen ftrekken zonder de onderfteuning van eenen Arts, voor welken zij niet baaten zouden (w). Ik heb de levensregel
wat

(v) Zie het geene wij te vooren hebben aangemerkt in aantekening (s). Als men Stoovigen of Pappen wil aanleggen moeten dezelve bereid worden uit de welriekende Kruiden, als daar zijn de Wijnruit, Roosmarijn, majolijn, thijmus, origanum, en andere van deze foorten, die gekookt moeten worden in wijn of ftaalwater. B.

(1) De perfpir. infenfib. p. 514. 515.

(w) Veele hebben echter verlangt bij deze loflijke verhandeling

wat breeder verhandeld, omdat elk een, wanneer de ziekte nog geene groote voortgangen gemaakt heeft, en als de oorzaak ophoud, zijne genezing zelf te werk stellen, en omdat hij zonder eenig gevaar zijn bedrijf opschorten kan. Niets blijft mij derhalven overig om dit gedeelte ten einde te brengen dan 'er de voorbehoedende geneesmanier bijtevoegen. Ik heb bespeurd, dat dit artikel aan de eerste uitgave dezer mijner Verhandeling ontbrak, en 'er een wezentlijke uitlating in was. Een man, in de republijk der wetenschappen door zijne werken vermaard, en nog aanzienlijker door zijne talenten, zijne kundigheden en personeele hoedanigheden dan door zijnen naam en de bedieningen, welken hij in ééne der voornaamste steden van Zwitserland zo waardiglijk bekleed, de Heer ISELIN, Staatssecretaris te Bazel (hij zal mij wel willen toelaaten hem te noemen) heeft mij dit gebrek op een heel beleefde wijze onder het oog ge-

ling eenige geneesmiddelen gevoegd te mogen zien. Het Boek van de Engelsche Onania, maakt van haare middelen Geheimen, schoon ieder Arts zeer ligtelijk kan weeten tot welke Klasse dezelve behooren, als hunne uitwerkzelen aan den tijtel dien zij voeren, voldoen. Een vervolg van hetzelfde Engelsche werk, in 't Hoogduitsch beschreeven en daar na in 't fransch vertaald, bevat niets, dat hier omtrent meerder voldoet; het is eene onnozele schrijffant, en het roemt zeer hoog de middelen, die het niet noemt; waarschijnlijk om den Afrek daar van te vermeederen, en de bezitteis van deze geheimen te bevoordeelen. Ik heb dan op het aanhouden van den Boekverkooper, ter voldoeninge van de verlangens, dit werk bij deszelfs tweede nederduitsche uitgave, wel willen verrijken met eenige voorschriften. De zieken behooren dezelve slegts nateschrijven en in de Apotheek overtegaan om te doen bereiden. Edoch, ik raade hen hier mede niet te stout te werk te gaan; de verschijnzelen van hunne gebreken konnen hen zomtijds verleiden, behalven dat 'er omstandigheden in de ziekten zijn waar te neemen die het algemeen niet begrijpt, maar die de leiding van een Geneesheer nodig hebben. B.

gebracht. Ik zal het afgebroken stuk van zijnen brief met zo veel te meer vermaak, als dezelve juistelijk voorstelt wat men te betrachten hebbe, hier opgeeven. *Ik zoude, schrijft hij mij, van uwe hand wel een Werk wenschen te zien, waarin gij de zekerste en min gevaarlijke middelen aan de hand geeft, door welken de ouders, gedurende den tijd van de opvoeding hunner kinderen, en de jonge luiden, terwijl dezen aan hun eigen bestier overgelaten zijn, tegen de hevigheid der driften, hun vervoerende tot buitensporigheden, waaruit zo verschrikkelijke ziekten ontstaan, en tot wanordeningen, die het welwezen zo van de maatschappij als van henzelven verstooren, zich wapenen kunnen. Ik twijfel niet, of daar is een voedzelregel, die in 't bijzonder de ingetogenheid bevoordeelt; en ik geloof, dat een werk, hetwelk ons denzelven leerde, gevoegd bij de beschrijving der ziekten, uit de ontucht herkomstig, de beste zedekundige Verhandeling over deze stoffe voorbijstreeven zoude.*

Hij heeft ongetwijfeld groot gelijk. Niets dan dit bijvoegsel, door hem begeerd, zou van meer aangelegenheid weezen; maar niets ook dan dit, van de andere deelen der niet alleen medice-naale maar ook zedelijke opvoedinge afgezonderd, zou meer zwarijheid in hebben. Om op zichzelven dit arijskel te verhandelen; moest men, zo men 't behoorlijk doen wilde, een groot aantal van grondbeginsfels vaststellen, die dit Werkje al te lang uitrekken zouden, en die 'er van de andere kant ook zeer weinige betrekking toe hebben. Eenige algemeene voorschriften, afgescheiden van grondstellingen en noodzaaklijke verdelingen, zouden niet alleen geringen dienst doen, maar zelfs ook

ook gevaarlijk kunnen worden. Beter dan is het zodanige Verhandeling te voegen bij een grooter Werk, 't gene handelt over de middelen om een goed temperament te vormen, en den jongen luiden een duurzame gezondheid te verschaffen, eene stoffe welke, offchoon door bekwaame mannen onder handen genomen, nog niet naar behoren uitgeput is, en tot welke nog eene menigte van allergewichtigste zaaken zowel als van ziekten, tot de jeugdige leeftijd betrekkelijk, kan bijgevoegd worden. Ik zal derhalven, ondanks mij zelve, dit artikel onaangeroerd voorbijgaan. Alles wat ik hier zeggen kan, is, dat de ledigheid, de werkeloosheid, een te zacht bed, een te lang verblijf in hetzelfde, een *dieet* bij welken men te veele voedende sappen, specerijen, zout en wijn gebruikt, verdachte vrienden, ontuchtige werken, allen meest beëigenschap om tot deze buitensporigheden te vervoeren, met geene te groote voorbehoedzaamheid vermijd kunnen worden. Bovenal is de *dieet* bij uitstrek van aanbelang, en men kan 'er geene aandacht genoeg over gaan laten. Zij, tot de opvoeding der jonge luiden verordend, behooren de fraaije aanmerking van den oudvader Hironimus zich steeds voor oogen te stellen. *Geene smitsen van Vulkaan, geene rookende monden van den Vesuvius, geen Olijmpische berg, gloeijen met zo heete vlammen als tafelgerechten, die te sterk voeden en met wijn bevochtigd worden.* MENJOT, zedert het midden tot aan het einde der voorbijgelopen eeuw één der Artsen van Lodewijk den grooten, spreekt aangaande vrouwen, dien de buitenmaat in 't gebruik van Hijpokraswijn tot venerische ontucht vervoerde. Wijn en vleesch zijn des te meer kwellend, als zij, met de kracht der aanprikkelingen van 'smenschen gestel

stel te vermeerderen, het vermogen der reden, welke deze aanprikkelingen moet wederstand bieden, verzwakt. *De wijn en het vleesch verstompen de ziel*, zegt PLUTARCHUS in zijne Verhandeling *over het vleescheten*; een Werk, hetwelk in 't algemeen behoorde gelezen te worden. De invloed van 't bestier der zeden is bij de alleroudste Geneesoefenaars alrede bekend geweest. Zij hadden het denkbeeld eener zedekundige Geneesmanier, en GALENUS heeft ons, aangaande deze stoffe een Werkje nagelaten, het beste mischien dat men tot hier toe in handen heeft. Men zal, na hetzelfde gelezen te hebben, van de wezenlijkheid zijner belofte overtuigd worden. „ Dat „ zij, die lochenen, dat het onderscheid der voed- „ selen de éénen ingetogen maakt, de anderen „ losbandig; de éénen kuisch, de anderen ontuch- „ tig; de éénen kloekmoedig, de anderen lafhar- „ tig; de éénen zedig, de anderen verwaand; dat „ zij, zeg ik, die deze waarheid lochenen, zich „ bij mij vervoegen en mijnen raad omtrent spijs „ en drank achtervolgen. Ik beloof hun, dat zij „ 'er groot behulp van trekken zullen voor de ze- „ delijke Wijsbegeerte. Zij zullen de krachten „ van hunnen geest voelen aangroeijen. Zij zul- „ len meer vernuft, meer geheugen, meer naarstig- „ heid verkrijgen. Ik zal hun ook zeggen, wel- „ ken dranken, welken winden, wat gesteldheid „ der lucht en welke landstreek zij mijden of kie- „ zen moeten (1)”. HIPPOKRATES, PLATO, ARISTOTELES en PLUTARCHUS hebben ons reeds zeer deftige aanmerkingen over dit gewichtige

on-

(1) Quod animi mores corporis temperamenta sequantur, c. 9.
CHARTERIUS, l. 5, p. 497.

onderwerp in handen gelaten. Ook vind men onder de Werken ons overgebleven van den Pijtharogorist PORPHYRIUS, dien dertigden bestrijder der Christenen in de derde eeuw, eene Verhandeling *over de onthouding van 't vleescheten*, in welke hij FIRMUS KASTRICIUS, aan wien hij ze opdraagt, wegens het nalaten van den eetregel uit de plantgewassen berispt, hoewel deze hem had toegestemd, dat die voedselaart ter bewaringe der gezondheid en om de studie der Wijsbegeerte gemaklijk te maaken van meer nut was. Uwe eigen ondervinding, voegt hij 'er bij, heeft u, zedert gij vleesch gegeten hebt, geleerd, dat deze mijne waarschouwing wel gegrond is. In deze Verhandeling zijn zeer goede dingen vervat.

Het krachtdadigste, het alleen onfeilbaare behoedmiddel is buiten tegenspraak dat ene, 't welk aangewezen word door den grooten man, die zijns gelijken en alle derzelve inzichten best gekend heeft; die niet alleen opgemerkt heeft, wat zij zijn, maar ook wat zij geweest zijn, wat zij behoorden te weezen, en wat zij konden worden; die hen op de oprechtste wijze bemind heeft; die ten hunnen voordeele de grootste pogingen in 't werk gesteld heeft; die zich voor hen heeft opgeofferd, en 'er op de wreedste wijze over vervolgd is geworden. *Waak zorgvuldiglijk over den jongeling, en laat hem dag noch nacht alleen. Verbergen minsten alles in zijne kamer. Want zodra hij zich aan deze heblijkheid, de doodlijkje daar een jongman toe vervallen kan, verslaafd zal hebben, zal hij 'er tot aan het graf de betreurlijke gevolgen van draagen. Hij zal lichaam en geest altijd verzwakt vinden. Ik beroep mij op het Werk zelt, waarin men alles, wat over de-*

deze stoffe uitmuntend geschreven is , leezen kan (I). (x).

De afschildering van 't gevaar, wanneer men aan het kwaad zich overgegeven heeft, is mogelijk de krachtigste beweegreden tot inkeer. Zij is een verbaazend tafereel, recht gepast om van schrik te rug te doen deinzen. Laat ons de voornaamste trekken eens van nabij beschouwen. Een algemeen verval van 't gestel. Verzwakking van alle 's lichaams zintuigen en van alle de vermogens der ziel. Verlies van verbeelding en geheugen. Botheid van geest. Verachting, schaamte, en, gelijk de schaamte naar zich sleept, schande. Alle de werk oefeningen onthust, opgeschorst en met pijn vergezeld. Langdurige, verdrietige, hardnekkige en walglijke ongesteldheden. Scherpe en gestadiglijk wederkeerende pijnen. Alle de kwaalen eens grijzen ouderdoms in den besten leeftijd. Onbekwaamheid tot alle bezigheden, waartoe de mensch gebooren is. Een allerverachtste toestand van een onnut meubel in de waereld te weezen. Kwijnningen, waarvoor zodanige bedenking dagelijks blootstelt. Walg van alle eerlijke vermaaken. Zelfkwelling. Schuwing vóór anderen, en, 't welk 'er het gevolg van is, voor zich zelven. Schrik om langer te leeven, en vreeze om van het ééne oogenblik tot het andere de zelfmoord te begaan.

Ziel-

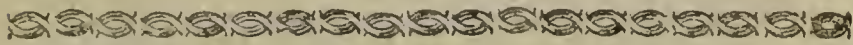
(1) Zie over de Opvoeding , t. 2. p. 232. t. 3. p. 255 , &c.

(*) Een Werkje dat den Jongeling die de franche Taale machtig zij , kan aangepreezen worden , is dat van eenen ougenaamden Schrijver , tot tijtel hebbende *Discours Philosophique & morale , sur la luxure artificielle & sur tous les crimes relatifs*. Men viud daar in verhandeld al het geene tot verdelging van dit kwade handspel van de zijde der Godgeleerden en Zedekundigen kan gezegd worden. Het is gedrukt te *Lausanne*. bij *Antoine Chappuis*. 1770.

Zielangst, erger dan 's lichaams pijnen. Wroegingen, erger dan de zielangst, en die, van dag tot dag aanroeiende, en, als de ziel niet meer door de banden des lichaams bekneld en verzwak word, ongetwijffeld in sterkte toeneemende, ter eeuwige straffen mischien, en tot het vuur, welk niet uitgebluscht word, verstreken zullen. Ziedaar een ruwe schets van 't lot, welk den genen bereid is, die zich gedraagen als of zij 't niet te duchten hebben.

Bevorens het artikkel der Behandeling te verlaaten, moet ik de zieken waarschouwen (en deze waarschouwing betreft ook allen, die aan sleepende kwaalen, vooral wanneer dezen met zwakheid vergezeld zijn, sukkelende,) dat zij niet hoopen moeten, binnen korten tijd te kunnen hersteld worden van ziekten, die het voortbrengsel der mislagen van eenige jaaren zijn. Zij moeten het verdriet eener langzaame geneezing verbeiden, en aan de leefwijsregels zich stiptelijk onderwerpen. Dat hier somtijds beuzelingen onder schijnen te loopen, is, omdat zij buiten staat zijn het aanbelang van derzelve te bezeffen. Zij behooren zich geduriglijk te binnen te brengen, dat de kwelling van de strengste geneeswijze tegen de ligste ziekte luttel opweegt. Ook vergunne men mij te zeggen, dat, zo men geneeslijke kwaalen, die, overmits zij kwalijk behandeld zijn, zich niet herstellen laten, aantreft, men ook een groot aantal vind, van welks ongeneeslijkheid des lijders tegensparteling, ondanks de beste behulpfels, dien een Arts van zijne kant tracht aantewen en, de oorzaak uitmaakt. HIPPOKRATES vorderde, om zich te beter van een goed gevolg te verzekeren, dat zowel de lijder als de Arts, nevens de genen die den zie-

zieken ten dienste staan, egaallijk zich van hunnen plicht kweeten. Gebeurde deze onderlinge ſmenloop min zeldzaam, de gelukkige uitkomsten zouden zich menigvuldiger zien laaten. *Dat de lijdert, zegt ARTEUS, kloekmoedig zij, en met zijnen Arts tegen de ziekte ééne lijn trekke* (1). Ik heb de halfstarrigſte kwaalen voor het oprichten van zodanige overeenſtemming zien verdwijnen. Ook hebben mij de nieuwſte waarnemingen geleerd, dat zelfs de woede van kankergezwellen voor geneesbehandelingen, miſſchien met eenige voorzichtigheid voorgetchreven, maar vooral in 't werk geſteld met eene gezeglijkheid en regelmaat, waarvan de goede gevolgen de loſſpraak uitmaaken, de wijk nam.

V I E R D E A R T I J K E L.

Overeenkomſtige ziekten.

E L F D E A F D E E L I N G.

De Nachtbevekkingen.

Ik heb de gevaaren eener al te overvloedige zaadontlaſtinge, uit de veneriſche buitensporigheden en zelfbeſmetting herkomſtig, aangetoond. Ik heb, bij den aanvang van dit Werk, alrede gezegd, dat het teelzaad ook door nachtbevekking in wel-

lus-

(1) De diut. morb. l. 1, proëm. p. 27.

lustige droomen, mitsgaders door eene ontvloeijing, onder den naam van enkelen zaadvloed bekend, verloren raakte. Beide deze ongemakken zal ik thans hier in overweging neemen.

Zodanig zijn de wetten, die ziel en lichaam vereenigen, dat, terwijl de zintuigen door den slaap bevangen zijn, de ziel zich met denkbeelden bezig houdt, welken haar de zinnen over dag hebben aangebragt.

*Rex, quæ in vita usurpant homines, cogitant, curant, vident,
Quæque aiunt vigilantes agitantque, ea si cui in somno accidunt,
Minus mirum est. Acc.*

Dat is:

Het werk, dat menschen in hun leven bezig houdt;
De zorgen hunner ziele, en wat hun oog beschouwt,
En wat zij denken, spreken, maaken
En daaglijks doen, terwijl zij waaken:
Geen wonder, Vorst, dat al dit driest gewoel bij nacht,
Terwijl zij slaapen, voor de zinnen word gebragt.

Eene andere wet dezer vereeniging is, dat de ziel, zonder de verknochtheid der zintuigen te verstooren, of, om alle dubbelzinnige bewoording te mijden, zonder hen voor uitwendige indrukfels gevoelig te maaken, in den slaap zekere bewegingen kan doen opwellen, noodzaaklijk ter uitvoeringe van de wilsneigingen, dien de denkbeelden, waarmede zij zich bezig houdt, haar inboezemen. Bezwangerd van gedachten, die tot de liefdevermaaken betrekking hebben, en aan onkuifche droomen verlaafd, veroorzaaken de voorwerpen, welken zij zichzelf afbeeld, in de werktuigen der voorttellinge dezelfde bewegingen, dien die voorwerpen, terwijl

wijl de zintuigen wakker waren, gaande gemaakt hadden. Ook word de daad natuurlijkerwijze verricht, bijaldien zij in de inbeelding verricht word. Wat HORATIUS in ééne der pleisterplaatsen op zijne reis naar *Brindisi* gebeurde, is niet onbekend.

*Hic ego mendacem stultissimus usque puellam
At mediam noctem expello: somnus tamen aufert
Intentum veneri: tum inundo somnia visu
Nocturnam vestem maculant, ventremque supinm.*

willende, onder verzachting, te kennen geeven:

Hier leg ik, groote zot, tot middernacht te beiden
Op 't valsche mèisje, voor mijn zoet vermaak bescheilen.
Vermoeidheid echter bant den heeten lust der Min,
Door mij in zachten slaap te fussen, uit den zin.
Maar 'k voel mij zo gesteld op geil gezicht in 't dromen;
Als had ik waarlijk mijn vermaak met haer genomen.

De teelwerktuigen, op hunne beurt, eerst geprikkeld, maaken nu en dan alleenlijk de inbeelding gaande, en verwekken droomen, die insgelijks op de voorgaande manier eindigen. Deze grondstellingen dienen om de verschillende soorten der Nachtbevelekkingen te verklaaren.

De eerste soort is die, welke uit een overtolligheid des teelzaads voortkooant. Zij is die van menschen, die in de kracht hunner jaaren, bloedrijk, wakker en kuisch zijn. De warmte van 't bed, bezig met de vochten uitzetten, het zaadvocht, meer dan anderen voor de uitzetting vatbaar, en de geprikkelde zaadblaasjes sleepen de inbeelding mede, welke, geene behulpfels hebbende, die haar de begotheling doen bemerken, aan de drift zich geheel en al overgeeft. Het denkbeeld

van den bijflaap brengt 'er het laatste uitwerksel van voort, de uitwerping namentlijk. In dit geval is de ontlasting geene ziekte, maar veel eer eene begunstigende scheiding, eene beweging ter opruiming van een vocht, het welk, al te overvloedig en al te vast geboeid zijnde, nadeel zou kunnen doen. En schoon dit sommige Artsen, geen geloof slaande dan aan het gene zij gezien hebben, ontkennen, is evenwel niet min zeker, dat dit vocht, uit hoofde zijner overtolligheid, verscheiden ziekten of van roederspanning of van lijfmoederlijke woede veroorzaaken kan.

Over dit geschilstuk vergunne men mij een korten AFTRED, als niet vreemd zijnde aan mijn onderwerp.

A semine retento multos produci morbos memorant GALENUS (I) & exemplum in historia monstrat. Ille &c *. Dat is: „GALENUS vermeld, „ ineld,

(I) De locis affectis I. 6, c. 5, CHARTER t. 7, p. 919.

[* In de drie eerste uitgaven heeft de Schrijver deze aanmerkingen in 't Fransch opgegeven, hoe wel zo uitgebreid niet. Wat hem naderhand bewogen hebbe omze in 't Latijn te schrijven, kan ik, als ik zijne Voorredeu hier bij nederleg, niet gissen. Zijn oogmerk was algemeen. Misschien heeft hij naderhand geoordeeld, dat deze Waarneemingen de ooren van knuische Lezers te sterk in 't Fransch gekwetst hebben, en dat hij ze daarom alleen in 't Latijn voor de Artsen behoorde overtelaaten, voor wien zij ook eigenlijk te stude koomen. Maar hier door week hij van zijn algemeen doelwit. Ik had ze 'er dan liefst in 't geheel uitgelaaten, of derwijze bewimpeld en onser verzachting overgeschreven, dat zij niemants knuischheid sterk treffen konden. Laat ik evenwel hier bij aantekenen, dat een Lezer, wie hij ook zij, tot deze zaken reeds genoeg voorbereid is, of dat hij, indien hij, dit Werkje tot hiertoe doorbladerd habben[de, zijne onknuische driften niet voor een oogenblik afleggen kan, of versteend voor alle redencingen, of beestachtig geil moet weezen. V E R T.]

„ meld, dat uit het te rug gehouden zaad veele
 „ ziekten geboren worden, en hij toont 'er in een
 „ verhaal het voorbeeld van. Hij heeft twee per-
 „ soonen van zodanige natuur gekend, de ééne een
 „ weduwnaar, de andere een weduw, die ter de-
 „ zer oorzaake, van het voorheen gepleegde lief-
 „ devermaak zich onthoudende, loom en vadfig van
 „ lichaam wierden. De man verloor den eelust,
 „ en konde de geringste hoeveelheid van spijsze
 „ niet behoorlijk verteeren. Als hij zichzelven
 „ drong om iets meer te eeten, moest hij het
 „ terstond weer overgeeven. Uit hoofde van het
 „ bezef dezer ongemakken niet alleen, maar ook
 „ zonder eenige baarblijkelijke oorzaak, zo als milt-
 „ zuchtigen gewoon zijn, verviel hij in droefgees-
 „ tigheid. De vrouw sukkelde, behalven met an-
 „ dere kwaalen, ook met eene verzwakking haarer
 „ zenuwen. Beiden echter, tot den voorgaanden
 „ levensstaat geraakt, herkreegen hunne gezond-
 „ heid. Ik heb, geduurende mijn verlijf te Mont-
 „ pellier, een bijna overeenkomstig geval gezien.
 „ Eene kloeke en sterke vrouw, veertig jaaren
 „ oud, onlangs weduwe geworden, en dus van
 „ haars overleden Mans omhelzingen, waar van zij
 „ voorheen het genot gehad had, t'eenennaal ver-
 „ stoken, wierd van zo geweldige *hysterische* op-
 „ stijging overmeesterd, dat zij het gebruik haarer
 „ zinnen verloren scheen te hebben. Daar was
 „ geen middel, 't welk haar deze *convulsive* trek-
 „ king beneemen kon dan eene zachte wrijving der
 „ schaamdeelen, op eene wijze als met het bijfla-
 „ pen overeenkoomt, zo dat zij, met het gant-
 „ sche lichaam in werking gebragt, de zondigende
 „ stoffe door een overvloedige uitwerping ontlastte,
 „ en alzo van haar kwaal genezen wierd.

„ Een andere Waarneming levert ons ZACUTUS
 „ LUSITANUS (1) aangaande een meisje, welks
 „ ziekte uit dezelfde oorzaak opwelde. Het wierd
 „ van een overval bij tusfchenpozing dermate ge-
 „ folterd, dat het, terwijl het bezwaarlijk konde
 „ ademen, over het geheel lichaam *convulsief*, zon-
 „ der eenig gevoel, en met verdraaide oogen,
 „ door tandenknerzing en beevende tong voorge-
 „ gaan, den geest fchoon te geeven. Zeer veele
 „ middelen, anders in de *bijfterifche* overvallen van
 „ dienst, waren hier vruchteloos. Hij liet het *pes-*
 „ *saria*, uit fcherpe artfenijmiddelen bereid, aan-
 „ leggen, door welkers beweging, kitteling en
 „ warmte in de geprikkelde lijfmoeder eene over-
 „ vloedige *spermatijke* uitlozing gefchiede, en dus
 „ de lijdfter van deze wreede kwaal hersteld wierd.

„ De Heer HOFFMAN verhaalt ons het geval
 „ van eene Non, welke van dezelfde oorzaak ge-
 „ kweld, door dezelfde ontlasting bij wijlen het
 „ overval deed ophouden.

„ Twee mansperfoonen, zegt ZACUTUS, ver-
 „ vielen in zeer zwaare ongefheldheden, toe zij
 „ zich fpeenden van den bijfarp, dien zij te voren
 „ fterk geoeffend hadden. Bij den éénen, lui en
 „ lekker opgevoed, en die, na zijnen aftand van
 „ 't liefdevermaak, op den oever was van in eene
 „ tering te ftorten, openbaarde zich allengs en on-
 „ gevoeliijk een gezwel aan den navel. Hij
 „ wierd echter, na een huwelijk aangegaan en zich
 „ cus wederom aan 't bijfleepen begeeven te heb-
 „ ben, ter vorige gezondheid hersteld. De ander,
 „ aan een heel aanzienlijk geflacht vermaagschapt,
 „ was

(1) *Proz. admirant. l. 2, obf. 25.*

„ was op het Venuswerk zo driftig geweest , dat
 „ hij 'er door genoodzaakt was geworden om ,
 „ verzwakt en afgemat, eenigen tijd het bedde te
 „ houden. Hij ondervond, na verloop van zes
 „ maanden, eene spijswalging en bezwijmeling des
 „ hoofds, en wierd, weinigen dagen hierna, van
 „ een hevige vallende ziekte aangegrepen. Door
 „ de geneesmiddelen van den aanval dezer kwaale
 „ verligt, vraagde hij zijnen Artsen om verderen
 „ raad. Dezen, in verbeelding, dat die ziekte van
 „ een samenlijdenden aart en zijnen oorsprong aan
 „ eene ongesteldheid der maage verschuldigd was,
 „ zuiverde dezelve van haare gebreklijke humeuren,
 „ en versterkten haare veêrkracht; maar te ver-
 „ geefsch. De ziekte woedde nog geweldiger, en
 „ de lijder, na van een hevigst overval getroffen,
 „ en als van 't weder geslagen te weêzen, gaf den
 „ geest. Bij de opening van 't lijk bespèurde
 „ men in de maag, de hersenen en alle andere
 „ deelen niets nadeligs, maar men vond in de hol-
 „ te van 't afvoerende zandvat vuile zweeren, zich
 „ aldaar geplaatst hebbende door de terughouding
 „ der *virulente* zelfstandigheid (1).

„ De Heer ZINDEL gaf, al voor vijftien jaa-
 „ ren, te Bazél eene Verhandeling in het licht,
 „ in welke hij de Waarnemingen der ziekten, uit
 „ een teruggedhouden scherpe zaadstoffe oorsprong-
 „ lijk, bijéén verzameld heeft; niet onwaardig om
 „ gelezen te worden (2).

„ Men

(1) Ibid. obs. 109, 110.

(2) *Nicolaus ZINDELIUS, de morbis ex castitate nimis oriun-
 dus, Basilea, 1745.*

„ Men kan hier bijvoegen, het gene de Heer
 „ DE SAUVAGES aangetkend heeft over de
 „ kuischheid der vrouwen, die zich toewijen aan
 „ een eerbaare schaamte, maar te driftiger van den
 „ venerifchen wellust overmand, en te heviger en
 „ elendiger de flachtoffers haaren vlamme worden,
 „ hoe zorgvuldiger zij die trachten te verbergen.
 „ Van hier ontstaan haare droefgeestigheid, slaape-
 „ loosheid, onlust, vermagering en menigvuldige
 „ bevelkkingen. Die vermaarde Arts heeft van dit
 „ flach een jonge dochter gekend, welke, terwijl
 „ zij voor de voeten eens ftokouden, muffen en
 „ morsfigen biegtvaders nederlag, en haar verdrie-
 „ tien toefland bitterlijk betreurde, evenwel ge-
 „ duurende dien tijd aan bevelkking onderworpen
 „ was, en hoe zeer, zedert twee jaaren, met dit
 „ beklaglijke toeval gekweld, de kuischheid haarer
 „ onbesmette ziel bewaard had. Zij leed een
 „ geweldige aanprikkeling tot den bijflaap, maar
 „ daar haare zielsneiging ftandvastig bleef tegen-
 „ worstelen”.

Zekere Arts, zo door zijne kundigheid als jaaren aanzienlijk, en die langen tijd de Oostenrijksche legers in Italie gevolgd heeft, verhaalde mij eens, te hebben opgemerkt, dat onder de Duitsche Soldaaten die genen, die ongetrouwd waren en ordentlijk leefden, menigmaal van vallende ziekte, roedefpanning en Nachtbevelkkingen gekweld wierden; toevallen, uit een al te overvloedige afkleinzing des zaads afkomstig of mogelijk daaruit, dat dit vocht meer fcherpte gekregen had in eene luchtstreek, welke heeter, en alwaar de spijsaart voedzaamer was dan in hun Vaderland.

Dezelfde *Doctor* JAKIN, reeds elders van mij
 aan-

aangehaald *, had eene *thesis* opgesteld over de ziekten, uit de beroving van het venerische vermaak oorspronkelijk (1). De Heer RENEAUME heeft 'er een gemaakt over den maagdelijken staat in de Kloosters, waar van het onderwerp op het zelve uitloopt.

Eindelijk, zonder van sommige anderen te spreken, de Heer GAUBIUS heeft de overmatige onthouding in de klasfe van de oorzaaken der ziekten plaats gegeven. Dat zij sommige kwaalen, zegt hij, voortbrengt, is wel zeldzaam, maar het word echter bij eenige mannen, met een bloedrijk temperament geboren, en veel teelzaad opgeevende, mitsgaders ook bij eenige vrouwen dus bevonden (2). Vervolgens worden die kwaalen van hem opgeteld. Men behoort 'er het bestaan dan niet van te lochenen. Men kan 'er intusfchen de zeldzaamheid van verzekeren, vooral in eene eeuw, welke die der verzwakkinge schijnt te weezen. Want men bedriegt zich dagelijks met aan deze oorzaak alle de ziekten, van welken de huuwbaare sexe overvallen word, zonder onderscheid toeteëigenen, en haar voor het beste geneesmiddel het trouwen aaneraaden; een geneesmiddel, dikwijls op een kwaaden inzichtregel gegrond, en niet zelden schadelijk, aangezien het de gebreken, die de ziek-

te

* Bladz. 41.

(1) Hier is 't van dienst aantemerken, dat de *thesis* van den Heer JAKIN niet staande gehouden wierd. Daar kwam een Arrest van verbod uit het Parlement tegen op. De Heer DE LA METRIE vertaalde die *thesis* in 't Fransch, of liever hij lietze drukken, want zij was reeds vertaald, en plaatsteze in het scherpe en haatlijke Hekelschrift der Artsen van Parijs; een Werk, het welk zo veel nadeel toebragt aan de waarheid als verdriet aan zijnen geest.

(2) Institutiones pathologicae. §. 563.

te vastgeklemd houden , niet vernietigen kan , en tot de reeds geleden ongemakken alleen nog zulken bijvoegt , dien de bezwangering en bevalling gemeenlijk in verzwakte vrouwen veroorzaaken. Ik keer weder tot de Nachtbevelekkingen.

Dat de eerste soort , uit eene overtolligheid van teelzaad , dat men ontlast , op zichzelf geene ziekte is , heeft men gezien. Zij kan evenwel , te dikwijls koomende , en als 'er geene benadeelende overtolligheid meer plaats grijpt , eene ziekte worden. Ik heb alrede aangemerkt , dat de eene ontlasting voor de andere , naar maate dat de kracht der vezel - eigenschap groot is , den weg baant , hierin bestaande , dat de herhaling der bewegingen de ontlastingen gereeder maakt , en dat dezen door de lichtste oorzaak voortgebracht worden ; eene bedenking van groot nut om de dierlijke huishouding te verstaan , aangaande welke GALENUS , en vooral de Heer MATIJ (1) uitneemende zaaken gezegd hebben , maar welke nog niet t'eenemaal afgehandeld is. Ook rijst hieruit de zwaarigheid voort , dat de ontlastingen , onafhankelijk van de
be-

(1) GALENUS , libro de consuetudine. CHARTER , t. 6 , p. 541. M. MATIJ , disertatio de consuetudines efficacia in corpus humanum , Leid. 1740. de Heer PUJATI heeft ook over deze stoffe zeer deftige aanmerkingen gemaakt in zijne Verhandeling over den voedselaart der koortfigen , bladz. 57 , &c. De Overnatuurkundigen , die dit stuk best schijnen gevat te hebben , zijn de Heer LOCKE , *Esfay* , &c. l. 2 , c. 12. de Heer DE CONNILLACT *Traité des animaux* , p. 2. c. 2 & 9. en de ongenoemde Schrijver van *Elements de Pfycoloëie* , c. 61 , 62 , 63 , 64. Ik ken eenen man , die , meer dan twintig jaaren geleden , wakker geworden door een gerucht van brand , het welk te middernacht om één uur voorviel , nu nog allen nachten , op dezelfde tijd en ftiptelijk op hetzelfde uur , ontwaakt.

behoefte, en terwijl deze zelfs geene plaats heeft, een gevolg worden. Als dan zijn zij zeer verdriegtig, en bevatten in zich alle de gevaaren eener overmatige ontlastinge, welke door andere middelen bevorderd word. *Satyrus*, bijgenaamd *Grypalopex*, te Thafus woonende, had, van zijn vijfentwintigste jaar af, dikwijls herhaalde Nachtbevekkingen. Soms tijds ook ontvloeide hem het zaad over dag. Hij stierf in zijn dertigste jaar aan de tering (1).

De Heer ZIMMERMAN verwittigt mij aangaande eenen man van een fraai vernuft, wien de bevekkingen de gantsche werkzaamheid van zijnen geest hadden doen verliezen, en wiens lichaam voorslagen in den toestand, door den Heer BOERHAVE beschreven *, geraakt was. De kwaalen, welken de Heer HOFFMAN op de Nachtbevekkingen aanmerkte, heeft men alrede gezien †. De gemeenste toevallen, wanneer het kwaad nog geene overgrootte voortgangen gemaakt heeft, zijn eene aanhoudende afmatting, welke des morgens aanmerklijkst is, en diepgrievende pijnen der nieren. Men raadpleegde mij voor eenige maanden ten behoeve eens wijngaardeniers, vijftig jaaren oud, voorheen vrij sterk van leden, wien de herhaalde Nachtbevekkingen, zedert drie of vier maanden, zo wonderbaar verzwakt hadden, dat hij niet dan slechts eenigen uren 'sdaags arbeiden konde, menigmaal hierin verhinderd wordende door pijn in de nieren, welke hem het bed deed houden. Hij vermagerde dagelijks. Ik gaf hem raad, maar ik weet niet of die opgevolgd wierd, en van vrucht geweest zij.

Ik

(1) Epidem. l. 6, f. 8, n. 52, FOXI. 1201.

* Zie bladz. 13.

† Bladz. 16.

Ik heb iemand gekend, die, na een lang verwaarloosde verkoudheid, gedurende eenige weken doof geworden, telkens als hem eene Nachtbevekkings gebeurde, des anderen daags nog doover wierd, hetwelk met veel ongemaks gepaard ging. Ik ken een anderen, die, door verscheiden oorzaken verzwakt, na de bevekkings, met zo groote afmatting en zo algemeene verftijving ontwaakt, dat hij een uur lang als verlamd, en meer dan vierentwintig uren zeer neêrflchtig is.

Men kan onder deze eerste klassen de bevekkings der zulken brengen, die aan herhaalde uitwerpingen zich gewend hebbende, dezelve eensklaps staaken. Zodanig waren de bevekkings der vrouwe, van welke GALENUS verslag doet. Gedurende eenigen tijd in den weduwenstaat geweest zijnde, had de stilstand des zaads haar aan lijstmoederlijke kwaalen onderhevig gemaakt. Zij had, onder den slaap, in de lendenen, de armen en beenen, stuiptrekkende bewegingen, die met een overvloedige uitwerping van verdikt zaad vergezeld gingen, zo gevoelig als of het onder het bijslapen gebeurde (1). Zekere dansster wierd bij ongeluk in de linker borst ligtlijk gekwets. De Heelmeester, die haar een heel strengen *dieet* voorschreef, verbood haar tevens het plezier, waarvan zij gewoon was dikwijls genot te trekken. Den derden nacht na deze onthouding, aan welke zij zich onderwierp, zonder echter den *dieet* optevolgen, overviel haar eene bevekkings, welke allen den volgende nachten meermaalen wederkoomende, haar ziender ooge vermagerde, en hevige nierpijnen veroorzaakte. Ondertuschen genas allengs de wonde,

en

(1) De semine, l. 2, c. 1, CHARTER, t. 3, p. 213.

en zou reeds ten vollen geneeld geweest zijn, ingevalle de lijdster voor 't misbruik van spijs en drank zich gewacht had. De Heelmeester, niet wijkende van zijne beginsels, bleef haar het eene en andere verbieden, opende haar eene ader, en gaf haar eene buikzuivering. Maar zij, ongeduldig zijnde liet de geneesmiddelen achterwege, hernam haar ouden trein, en vond zich welhaast van haare verzwakking en pijn ontheven.

Dat men zich wel wachte om uit deze aanmerking de nutteloosheid van de voorschriften der grootste Meesteren in de heilkunst, die, steunende op andere waarnemingen, aan de gekwetsten den bijslaap strengelijk verbieden, te besluiten. Niemand der *Practici* is 'er die op zichzelf zich niet heeft kunnen overreden, hoe schadelijk hun dezelve zij. Ik zal een eenig voorbeeld bijbrengen, in hetwelk dezerwijze de zelfbesmetting doodlijk wierd, zo als FABRICIUS HILDANUS ons de historie daarvan bewaard heeft. KOSMUS SLOTAN had een jongman de hand, die hij met eene vuurschoot verbrijzeld had, afgezet. Dewijl hij den driftigen aart van denzelven kende, verbood hij hem strengelijk alle vrouwlijke gemeenschap, hem het gevaar daarvan voor oogen stellende. Maar toen alle de toevallen geweken waren, en de genezing op een goeden voet stond, verkoos de lijder op de gewaarwording zijner driften, welken zijne vrouw niet wilde beantwoorden, zichzelf, zonder den bijslaap, de uitwerping zijns zaads te verschaffen, het welk, van koorts, ijlhoofdigheid, stuiptrekkingen en andere hevige toevallen gevolgd, na verloop van vier dagen hem deed zieltoogen (1).

Ik

(1) Observat. Chirurg. cent. 1, obs. 22.

Ik heb een kortsgetrouwden mansperfoon gezien, die, onbezonnen van een kabriolet-wagen, springende, op zijde viel. Het achterste rad was, tusfchen de hiel en enkel, over den voet geraakt. Daar was noch breuk noch ontwrichting, maar eene zwaare kneuzing. Na vijf dagen durenf zich wel bevindende, gedroeg hij zich eenigen oogeblikken, als of hem geen toeval getroffen had. Maar twee uren hier na zwol het gantsche been, vergezeld met ondraaglijke pijnen en een sterke koorts, welke bij de dertig uren duurde. Laat ons nu wederkeeren.

Het gene ik, bij den aanvang der Afdelinge, nopens het verband tusfchen de droomen van de ééne zijde, en van de andere kant tusfchen de denkbeelden, waarmede de ziel over dag zich bezig houdt, gezegd heb, dient, om te verklaaren, waarom de zelfbefmetters te gelijk aan Nachtbevekingen zo onderworpen zijn. Hun geest, den gantschen dag met venerifche denkbeelden bezet, vertegenwoordigt zich, geduurende den nacht, dezelfde voorwerpen, terwijl een onkuifche droom de uitwerping ten gevolge heeft, welke altijd vaardig is, wanneer de werktuigen een aanmerklijken trap van aandoenlijkheid gekre_en hebben.

Van aanbelang is de voortgangen der gewoonte bij tijds voortekomen, en zorg te draagen, dat de Nachtbevekin en, hoedanig ook de eerste oorzaak van dezelfen zijn moge, niet verouderen: want lang geduurd hebbende, zijn zij zeer moeilijk te geneezen. *Geene ziekte is 'er, zegt de Heer HOFFMAN, welke de lijdere meer kwelt, en de Artsen meer moeite veroorzaakt dan de Nachtbevekingen, die van langen duur geweest*

en

en tot eene gewoonte geworden zijn, vooral indien zij dagelijks wederkeeren. De beste geneesmiddelen worden hier altijd vruchteloos gebruikt, en doen menigmaal meer kwaad dan goed (1).

Alle Artsen, die over deze ziekte geschreven hebben, betuigen de herstelling van dezelve zeer bezwaarlijk te weezen. Ook hebben zelfs alle Artsen, die de gelegenheid hadden van die kwaal te behandelen, het dus bevonden. Men moet zich hierover niet verwonderen. Kan men der werktuigen hunne kracht niet wedergeeven, en de aandoenlijkheid gedurende den tijd, die tusfchen twee besmettingen verloopt, niet verminderen, gelijk onmogelijk is; of kan men de wederkomst der wellustige droomen niet eensklaps voorkoomen, gelijk niet min ongemaklijk is; men moet zich verzekerd houden, dat de bevlekkingen op nieuw gebeuren, en al het heilzaame bijna, dat de geringe hoeveelheid eens artsenijmiddels, waarvan men zich zedert de laatste besmetting bediend heeft, uitgewerkt kan hebben, wederom om verre ftooten zal. Men kan derhalven van de ééne tot de andere bevlekking niet dan een kleinen voortgang maaken, en men moet 'er een groot aantal van bijéénvoegen, eer men in staat is om een bespeurbaar uitwerkfel te verkrijgen.

COELIUS AURELIANUS heeft alles, wat de Ouden omtrent de behandeling best gezegd hebben, bijéénverzameld. Dus wil hij I, dat de lijder, zo veel mogelijk, alle venerifche gedachten vermijde; II, dat hij op een hard en uit een verkoelende stoffe gemaakt bed slaape, over zijne nie-

ren

(1) Confil. 102.

ren een stuk dun bladlood legge, en alle deelen; waarin de ziekte zich geplaats heeft, overdekke met sponsen, in water en azijn of in verkoelende vochten, gelijk het sap van de *balauftium*, *acacia*, *hijpocijstis* of *psijllium*, natgemaakt; III, dat hij spijs en drank gebruike, die verkoelen en niet verstoppen; IV, dat hij versterkende middelen te baat neeme; V, dat hij zich van een koud bad bediene; en eindelijk VI, dat hij zich gewenne om nooit op de rug, maar altijd op zijde of op den buik te slaapen. Deze raad zeker is vol van heilzame voorschriften. Maar laat ons eens onderscheidentlijker nagaan, hoedanig de inzichtregel zij, die hier zich opdoet. Hij bestaat in de hoeveelheid des zaads te verminderen, en het dromen voortekoomen.

De Voedselaart en de algemeene leeftrant zijn, om dien inzichtregel te vervullen, van veel meer dienst dan de artsenijmiddelen. De overeenkomstigste voedsels zijn zulken, die tot het rijk der plantgewassen behooren, de peulgroenten en tuinvruchten. Onder het vleesch telt men dat, welk de minste zelfstandigheid inheeft. In de ééne zo wel als de andere klasse moet men zodanigen kiezen, die geene scherpte hebben. Den invloed dezes voedselregels op de gerustheid van den slaap heeft men alrede te voren opgemerkt, en men kan denzelve aan menschen, door Nachtbevelekkingen verzwakt, en wien deze ongestoordheid zo noodzaaklijk is, niet te veel aanbeveelen. Zij behooren vooral van den avondmaaltijd aftezien, of ten minsten aldan niet dan heel ligt voedsel te neemen. Deze oplettendheid alleen bevordert de genezing, meer dan alle de artsenijmiddelen.

Eenigen jaaren geleden, zag ik eenen jongman, wien bijna allen nachten de bevelking gebeurde, en die hierbij reeds eenige overvallen van nachtmerrie gehad had. Een Baardscheerder ried hem, des avonds slaapen gaande, één of meer glazen vol warm water te drinken, het welk, zonder de bevelking te verminderen, het laatste ongemak nog meer toeneemen deed. Beide de kwaalen vereenigden zich, allen nachten wederkeerenden. Het vertoonfel der nachtmerrie was een vrouwsperfoon, ter zelfder tijd tot de bevelking gelegenheid geevende. Door deze dubbele ongesteldheid verzwakt, en van een gerusten slaap verfteken, trad hij met groote schreden naar eene teering. Ik beval hem des avonds niet dan een weinig brood en eenige rauwe tuinvruchten, en zulks wat vroeg, te eeten, mitsgaders, als hij te bedde ging, een glas koud water te drinken, met vijftien droppels van HOFFMAN *liquor anodijmus mineralis* vermengd. Hij herkreëg langzaamerhand een gerusten slaap en welhaast ook zijne krachten, terwijl de twee ongemakken t'eenemaal verdweenen.

Zwaar, verteerbaar vleesch en allerlei gerookt vleesch is, inzonderheid des avonds, een recht veenijn voor deze ziekte. Ook herhaal ik mijn zeggen, dat, zonder zich van avondeten, vooral uit het dierenrijk bestaande, te onthouden, alle andere hulpmiddelen geen nut doen. Wijn, *liquoren*, koffij, zijn in verscheiden opzichten schadelijk. De beste drank is zuiver water, in een vles vol van het welk men een drachme salpeter kan smelten, en zulks met goede vrucht. Ik heb evenwel kortelings eenen zieken gezien, bij welken de salpeter nadeel deed, vermits zij de Nachtbevelkingen veelvuldiger maakte. De ééne der twee oorzaa-

ken, waaraan ik dit uitwerksel toeschreef, was, dat de lijder een zeer zwak zenuwgestel had, en in zodanig temperament werkt de salpeter als prikkelend. De andere bestond daarin, dat dit middel op een aanmerkelijke wijze het wateren bevorderde, dus dat de blaas, gedurende den nacht, spoediger vol wier. Nu weet men, dat de uitzetting der blaas ééne der bepaalende oorzaken is, uit welken de Nachtbevekkingsen voortkoomen.

Het voorschrift, door COELIUS opgegeven, om een zacht bed te mijden, is van de grootste aangelegenheid. Men moet 'er geene veêren in dulden. Een bed van stroo zou veeleer dan eene paardenhairsen matras te kiezen weezen, en ik heb sommige zieken gekend, die zich wel bevonden met de matras door middel van een bereid vel te overdekken. De raad om niet op de rug te gaan slaapen, is op gelijke wijze noodzakelijk: want zodanige ligging, medehelpende om den slaap onrustiger te maaken, en de teeldeelen meer verhitende, doet nadeel. Eindelijk, omdat de gewoonte hier een grooten invloed heeft, en het van aanbelang is dezelve te vernietigen, kan de volgende waarneming een middel opleveren om 'er in te slaagen. Ik heb het uit den mond van eenen Italiaan, aanzienlijk wegens zijne deugdzaame hoedanigheden, en één' der uitmuntendste mannen, dien ik ooit gekend heb. Hij raadpleegde mij over een ongemak van een geheel verschillenden aart. Om mij evenwel des aangaande beter te onderrichten, verhaalde hij mij den toestand zijner gezondheid. Voor vijf jaaren met Nachtbevekkingsen, die hem t'eenemaal uitputteden, gekweld geweest zijnde, had hij eens 'savonds het vaste besluit genomen van zichzelve wakker te maaken,

zodra maar eenig vrouwspersoon op zijne verbeelding vat kreeg; en met deze gedachten hield hij zich langen tijd bezig, voor dat hij zich tot slaapen begaf. Dit middel had de gelukkigste uitwerking. Het denkbeeld van 't gevaar en de wil om den slaap te breeken, beiden over het denkbeeld eener vrouwe de naauwvereenigde nachtwacht houdende, wierden midden in den slaap ter zelfder tijd met het laatste, wederom voortgebracht. Hij werd bij tijds wakker, en dit voorbehoedfel, eenige avonden herhaald, verstrooide die hebbelijkheid.

Maar deze twee laatste gevallen moeten niet al te veel gerustheid inboezemen, want daar zijn 'er, tegen welken de beste middelen mislukten. Het gene de Heer HOFFMAN ons verhaalt (1), is 'er een voorbeeld van. Men moet de zieken vooraf, gelijk die Schrijver den zijnen deed, waarschouwen, dat zij, zonder lange volharding in het gebruik der herfstelmiddelen, geen uitwerksel te verwachten hebben, of liever, dat in een geval, daar de leefregel het wezentlijke is, deze menigmaal een lange opvolging vereischt, eer zij 'er eene gevoelige verligting door kunnen gewaar worden. De artsenijmiddelen, zo men 'er zich van bedient, moeten hetzelfde inzicht tot eenen grondslag hebben als de leefstrant. Ik heb nog onlangs een heel ruime aderlating de kwaal zien wegneemen. De nitreuse poeijers, de limonade, de zuure geesten en de amandelmelken kunnen hier van dienst wezen.

De

(1) Cas. 102.

De Heer HOFFMAN gebruikte het volgende poeier voor den zelfbesmetter, die, na zijn schadelijk bedrijf verlaten te hebben, in de bevelkingen viel. *R. C. C ppbicè pp, off. sepiae aa unc. f, succini cum instillat. olei tartar per deliquium ppar. dr. ij, cort. cascar. dr. j.* waar van de lijder des avonds eene drachme, met krieckenwater vermengd, innam. Des morgens gebruikte hij het Zeltserwater en de melk, en voor zijn dagelijkschen drank een kookfel uit sandelhout, chinawortels, suikerei, schorsfenere en kaneel. Door middel van deze behulpfels en een overeenkomstigen dieet wierd de lijder binnen eenige weeken genezen. De Heer ZIMMERMAN heeft eenen jongman, eenentwintig jaaren oud, van zeer dikwijls koomende Nachtbevelkingen, de gewoone verzwakkingen, die reeds eenigen jaaren geduurd hadden, ten gevolge hebbende, door middel van dit zelfde poeier hersteld. Hoe echter dit poeier, welk slechts een *absorbens* is, dat nut te wege brengen kan, valt niet gemakkelijk te verklaaren. Maar van de kamfer heb ik goede uitwerkingen gezien.

Eene andere soort der Bevelkingen is die der miltzuchtigen. Bij dezen geschied de omloop des bloeds traaglijk, vooral in de aders van den onderbuik. De deelen bijgevolg, door welken hun het bloed aangebragt word, zijn menigmaal opgestopt, en de zenuwen koomen 'er ligt in beweging. Voegt hier bij, dat 'slichaams vochten een ken- teken van scherpte hebben, zeer beëigenschapt om te prikkelen. Gemeenlijk word ook de slaap dezer luiden door droomen gestoord. Zie daar groote oorzaken van bevelking, aan welke zij derhalven buitengemeen onderhevig zijn. *De inbeelding*, zegt de Heer BOERHAVE, *veroorzaakt dikwijls,*
gc-

geduurende den slaap, de uitwerpingen des teelzaads. Luiden van studie, die meerendeels zitten, en miltzuchtigen zijn dit toeval onderworpen, terwijl de ontvoloeijing menigmaal zo aanmerkelijk is, dat zij in eene uitteering storten (1). Ten hunnen opzichte heeft deze kwaal zo veel te verdrietiger gevolgen, dat zij aan sommige buitensporigheden van dit slach zich nimmer overgeeven, zonder 'er grootliks door benadeeld te worden. De Heer FLEMMING heeft het gelukkig uitgedrukt.

Non veneri crebro licet unquam impunè litare.

Men moet de huwlijksplichten
Niet alte dikwijls, schoon 't geoorloofd zij, verrichten.

Ter genezinge is 'er maar een eenig middel, bestaande in de hoofdzaaklijkste ziekte aantetasten. Men begint met de verstoppingen weg te nemen. Vervolgens bedien men zich van de koude baden en dien heilzaamen bast, dien God ons nog lang laate behouden. Hier aanbied zich waarlijk het geval dier twee vermogende herstelmiddelen, bij welken men somtijds het staal voegen kan. En zijn overal onze oplettendheden omtrent de voedsels noodzaaklijk, zij zijn het in 't bijzonder hier. De miltzuchtigen hebben in 't algemeen een zeer kwalijk gestelde spijsvertering, terwijl de voedsels, kwalijk verteerd geworden zijnde, winderige opblazingen veroorzaaken, die, den omloop belemmerende, tot de bevlekkingen op tweederlei wijze den weg baanen; eerstelijk, door de terugkering des bloeds in de zaadaders bezwaarlijk te maaken;
ten

(1) Institut. §. 776.

ten anderen, door de gerustheid van den slaap te flooren, en dus tot dromen gelegenheid te geeven. En hier uit bevroed men de reden van het verbod, dat PIJTHAGORAS zijnen leerlingen deed ten opzichte van winderige voedfels, dien hij met recht, zo voor de juistheid en sterkte van de werk-oefeningen der ziele als voor de kuischheid, nadelig keurde. Doch behalven de beide redenen, welken ik opgegeven heb, zoude ik waagen kunnen om 'er nog eene derde van aantewijzen, dewijl ik grond gehad heb om ze bij twee lijdens te vermoeden. Het is de uitzetting der lucht, welke, uit de vochten losgemaakt, in de sponsachtige deelen der manlijke roede een opspanning en venerische jeukte veroorzaakt. Want niemand is onbekend, dat alle onze vochten van de lucht bezwangerd zijn, en voor zo verre zij zich volkomen gezond bevinden, de lucht aldaar als gekluisterd en van alle veerkracht ontbloot is. Groote Natuurkundigen hadden gemeend, dat 'er maar twee mid-delen waren om haar dezelve weêrtegeeven; een trap van warmte namentlijk, grooter dan men den-zelven in het dierlijke gestel ooit ontmoet, en de rotting. Maar eene menigte van Waarneemingen omtrent ziekten, uit een dus uitzette lucht oorspronkelijk, heeft doen zien, dat 'er, onafhankelijk van die twee oorzaaken, nog andere veranderingen in de vochten ontstaan, die hetzelfde uitwerksel voortbrengen. Deze ontroeringen schijnen ook bij de miltzuchtigen zeer dikwijls voortevallen. Wes-halven men zich niet verwonderen moet, dat de sponsachtige deelen der manlijke roede van de los-making dezer ziekte verwekkende lucht de zitplaats zijn. Integendeel schijnt 'er geen deel meer aan te moeten blootgesteld weezen. En bijaldien men voorheen hierop niet gelet hebbe, huisvest waar-schijn-

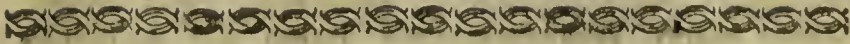
schijnlijk het verzuim bij de Waarneemers veel-
 eer, dan dat het een gebrek van Waarneemingen
 zijn zoude. Deze leeren ons de noodzaaklijkheid
 van voedfels te mijden, die, meer dan anderen
 met lucht bezet, *en* door het gene 'er zich in de
 eerste wegen van afscheid, *en* door dat, dat zij n
 het bloed brengen, het lichaam onthutsen. Een
 iegelijk weet, dat versch bier, hetwelk bij uitstek
 winderig is, hevige spanningen veroorzaakt. Ook
 heb ik zedert de laatste uitgave dezes Werks ge-
 zien, dat de Heer THIERIJ, een der kundigste
 Artsen en vermaardste Geneesoefenaaren van Vrank-
 rijk, omtrent deze winderige spanningen niet onop-
 lettend geweest is.

Men kan hier ook eene ziekte plaatsen, welke,
 nadien zij met de laatste soort der bevlekkingen
 overeenstemt, en hoofdzaklijk den miltzuchtigen
 overvalt, den naam van zaadwoede zoude kunnen
 draagen. Zij verschilt van de roedefpanning en
 scherpe zaadprikkeling. Ik zal 'er de schets van
 geeven door eene waarneeming, die ik in de eerste
 Latijnsche uitgave dezer Verhandeling alrede open-
 baar gemaakt en in de Fransche overgeslagen ge-
 had heb. Een man, den ouderdom van vijftig jaa-
 ren bereikt hebbende, was 'er reeds meer dan vier-
 entwintig mede behebt geweest. Gedurende zo
 langen tijd had hij geene etmaal zonder vrouw kun-
 nen weezen, of zonder de verschriklijke plaatsvul-
 ling van het *Onanismus*. Hij herhaalde die daad
 gemeenlijk over dag tot op verscheiden reizen.
 Het zaad was helder, scherp en onvruchtbaar. De
 ontlastingen geschieden vaardiglijk. Zijne zenu-
 wen waren ongemeen verzwakt, de overvallen van
 zwaarmoedigheid en opstijgingen zeer hevig, de
 vermogens van zijnen geest verstompt, zijn geboor-
 heel

heel dof, en zijne oogen bovenmaten zwak. Hij is in den beklaglijkten toestand gestorven. Ik heb hem nooit tot eenige middelen raad gegeven. Hij had 'er echter een groot aantal van gebruikt; doch de meesten hadden niets uitgewerkt. Alle verhittende dingen waren hem tot nadeel geweest. Het eenige, daar hij verligting bij gekregen had, was de kina, op wijn getrokken en door den Heer ALBINUS hem voorgeschreven, het gezach van welken grooten Arts een nieuw en aanzienlijk getuigenis, ter begunstiging van dit geneesmiddel, oplevert. Men vind onder de Consultatien van den Heer HOFFMAN een ten naastenbij diergelijk geval, waarin de lijder bijna steeds een venerische jeukte gevoelde, en ziel en lichaam egaallijk uitgeput waren (1).

(1) Consult. cent. 2 & 3, oper. tom. 3, p. 214.

TWAALFDE AFDELING.

De enkele Zaadvloed.

DE *Zaadvloed*, zegt GALENUS, die geen anderen dan den enkelen gekend heeft, *is eene ontvloeijing des zaads zonder spanning*. Verscheide Schrijvers van alle de eeuwen, en Mozes, de oudste van allen, gewaagen 'er van. In de waarneemingen van HIPPOKRATES ontmoet men het voorbeeld eens Bergmans, wiens ziekte eene teeringkoorts schijnt geweest te hebben, en die een tegenwillige ontvloeijing van pis en zaad had (1). De Heer BOERHAAVE schijnt inmiddels deze ziekte onder het getal der twijfelachtige dingen te plaatsen. *Men leest*, zegt hij, *in sommige geneeskundige boeken, dat het teelzaad altemet wegvloeit, zonder dat men het gewaar word. Maar die kwaal moet zeer zelden voorvallen. Ook weet ik niet, dat het zaad zonder eenige kitteling kan naar buiten vloeijen, of het is geen waar zaad, zo als in de teelballen afgekleinsd, en in de zaadblaasjes verzameld word: hoewel ik het vocht der voorstanderen wel heb zien ontvloeijen* (2). Het gezach van dezen Heer is buiten twijfel ten hoogsten aanzienlijk. Maar behalven dat hij de zaak niet stellig beslist, wedspreken hem alle andere Artsen. En, om niet buiten zijn akademieschool te treden één zijner vermaardste leerlingen, de Heer GAUBIUS, hangt aan de ontvloeijing des teel-

(1) *Epil.* 1. 6, f. 3, no. 13. FOES. II73.(2) *Ibid.* LA METTRIE, t. 7, p. 214.

teelzaads, die ongevoelig geschied, zijn zegel. Mijne eigen Waarneemingen laaten mij insgelijks niet toe, aan het bestaan der ééne en andere ziekte te twifelen. Ik heb personen gezien, die na een kwaadaardigen druiper, na venerische buitensporigheden of zelfbesmettingen, een gestadige ontvloeijing door de roede hadden, maar welke hun tot spanning en uitwerping onbekwaam maakte. Zij klaagden zelfs, dat eene enkele uitwerping hen meer verzwakte dan eene ontvloeijing van eenige weken; hetwelk een tastbaar bewijs oplevert, dat het vocht van die beide ontlastingen hetzelfde niet is, en dat dat, hetwelk door den Zaadvloed naar buiten sijpert, niet dan uit de voorstaanders, uit sommige klieren die de pischacht omringen, uit de blaasjes langs derzelve gantsche lengte verspreid, of eindelijk uit verwijderde uitwaasemende vaten voortkomt. Ik heb anderen gezien, die ook, gelijk de eersten, eene ontvloeijing hadden, hen nog veel meer verzwakkende, en tot alle uitwerping onbekwaam maakende, ofschoon de teelballen niet buiten staat scheenen om hunne werk oefeningen te verrichten. En in dit laatste geval ontvloeit, dunkt mij, het waare teelzaad zonder gevoel. Wanneer men ook in het maaksel der teeldeelen wel onderricht is, zal men zichzelve ligtelijk overreeden, dat de eerste kwaal veel meer dan de laatste voorvallen moet; maar dat deze laatste echter ook plaats hebbe, zal men heel gemakkelijk bezeffen. Nauwkeurige Schrijvers hebben een waaren Zaadvloed zulk eenen genoemd, bij welken zij oordeelden dat de ontvloeiende stoffe uit een waar teelzaad bestond, terwijl zij den anderen den naam van bastert- of katharralen Zaadvloed gegeven hebben.

De gevaaren dezer ontvloeiingje zijn zeer aanmerkelijk. Het tafereel, dat **ARETEUS** van dezelven opgemaakt heeft, heeft men reeds beschouwd*. *Hoe zou men, zegt hij ter zelfder plaatse, niet verzwakken, daar, het gene de sterkte des levens uitmaakt, gestadiglijk verloren word. Het zaad is 't alleen, waaruit 's menschen kracht ontstaat.* **CELSUS**, die voor *Aretéus* geleefd heeft, verklaart rondit, dat de ontvloeiingje des zaads, zonder venerisch gevoel, de teering aanbrengt(1) **JAN**, Zoon van **ZACHARIAS**, onder den naam van **ACTUARIUS** beter bekend, is in het Werk, dat hij ten dienste des Afgezants, door den Konstantinopolitaanschen Keizer naar het Noorden gezonden, van dezelfde gedachten als de Schrijvers, die ik reeds bijgebragt heb. *Bijaldien de ontvloeiing des zaads, welke zonder spanning en gevoel geschied, eenigen tijd anhoud, veroorzaakt zij noodzaaklijk de tering en den dood, overmits het balzamijkste gedeelte der vochten; zowel als de dierlijke geesten verspild worden (2).*

Ook denken de hedendaagsche Schrijvers op gelijke wijze als de ouden. *Het ganische lichaam vermagert*, zegt **SENNERTUS**, en vooral de rug. *De lijdens worden krachteloos, droog en bleek. Zij verflaauwen. Hunne nieren worden pijnlijk, en bunne oogen hol (3).* De Heer **BOERHAAVE** plaatst dezen Zaadvloed onder de oorzaken der verlamminge; en men zal ontwaar worden, dat hij ter dezer plaatse de ontvloeiing van een waar zaad toestemt. „ De verlamming, zegt hij, uit eenen
* „ Zaad-

* Bladz. 6.

(1) De Medic'na, l. 4, c. 21.

(2) Medicus, sive de methodo medendi l. 1, c. 22.

(3) Praxis medica l. 3. part. 9, sect. 2, c. 4.

„Zaadvloed herkomstig; is ongeneeslijk, nade-
 „maal het lichaam uitgeput is (1)”. In den des-
 zigtige Verhandeling van den Heer KOEMPF vind
 men hieromtrent zeer gewichtige aanmerkingen (2).

Deze ziekte kan van verscheiden afgelegene oor-
 zaken afhangen. De naaste is bijna altijd ge-
 paard met een gebrek in de ontvloeiende vochten,
 te dun en dikwijls zeer scherp zijnde, en met een
 groote verslapping der deelen. De ontaarding der
 vochten geeft een gebrek van bearbeiding te ken-
 nen, welke van een algemeene verzwakking af-
 hangt en versterkende middelen vordert, dien de
 verzwakking der werktuigen insgelijks aanwijst no-
 dig te hebben. De keuze dier middelen word
 door de verzellende omstandigheden beslist. In
 alle de omschrijvingen te treden, nopens welken
 men goede aanmerkingen bij verscheiden Authen-
 tiken, vooral bij *Sennertus*, eenen Schrijver der
 best verkorte geneeskundige praktijk, vinden zal,
 zou hier het bestek niet toelaaten.

Dezelfde herstmiddelen, in het beloop deezes
 Werks tegen de overige gevolgen der besmettinge
 aangewezen, de koude baden, de kina, het staal en
 de andere versterkingen, zijn tegen deze ziekte ook
 van dienst. De Heer BOERHAAVE getuigt, dat
 de *hepatica*, in een verouderden zaadvloed, die
 van

(1) De morb. netvor. p. 717. Dit Werk, uit zijne lessen,
 zedert 1730 tot 1735, verzameld, en dus het laatste van
 eenige jaaren, dat de Heer VAN HALLER uit die lessen
 opgesteld heeft, bewijst, dat de Heer BOERHAAVE,
 aangaande de mooglijkheid eener ontvloeiinge uit waarzaad,
 van gedachten veranderd was. Ook weet men, dat die
 groote man altijd gereed stond om zijne oude gevoelens afte-
 leggen en nieuwen te omhelzen, zodra hij overtuigd wierd
 dat dezelve beter waren.

(2) G. L. KOEMPF de morbis ex atropiua. Basl. 1756.

van de verflapping der werktuigen afhangt, voortreffelijke uitwerksels (*egregios sane præstat usus*) te wege brengt (1). Soms tijds kan men om de neiging, die de gewoonte aan de vochten om na één en het zelfde deel te vlocijen; toebrengt, afteleiden, met eenige afgangwekkende middelen beginnen. Vermaarde Artsen hebben 'er zelfs eene werkkraft, tegen deze ziekte bijna *specifijc*, aan toegeschreven. Mij ondertusfchen heeft de ondervinding, meer dan de reden, het tegendeel aangetoond. En zij, die de moeite genomen hebben van de Schrijvers, boven van mij opgeteld, intezien, zullen bemerken, dat zij geene afgangwekkingen voorschrijven.

ACTUARIUS gebruikt *versterkende middelen, die niet verbitten* (2).

ARETEUS, willende dat men de ziekte, uit hoofde van 't gevaar, waarmede zij dreigt, zonder uitstel geneeze, beveelt alleenlijk versterkingen, de onthouding der liefdevermaaken en het koude bad (3).

GELSUS, uit wiens arbeid de één en ander zijn voordeel getrokken heeft, fchrijft de wrijvingen voor, en vooral een waterbad eener ongemeene koudte, *natationesque quam frigidissima*. Hij wil, dat men alles, wat men eet en drinkt, koud gebuik, en dat men alle voedsels vermijde, die raauwheid voortbrengen, winden veroorzaaken en de fcherpte des teelzaads vermeederen. FERNE-
LIUS

(1) *Historia plantarum*, &c. p. 51.

(2) *Ibid.* l. 4, c. 8.

(3) p. 131.

LIUS gebood voedsaame, ligverteerende spijzen en versterkende conferven.

Bijaldien de belofte van LANGIUS, die *zweeren durft, dat de buikzuiveringen en de voedselaart deze ziekte geneezen*, vast gaat, kan dit alleen waar weezen in het geval, wanneer zij ontstaan is uit een kwaade dieet, welke in den onderbuik verfloppingen gemaakt, en alle de vochten ontaard heeft, zonder dat de vaste deelen nog zeer sterke aandoeningen gekregen hebben. En hij heeft geen ander geval in 't oog gehad. Want waren de vaste deelen slechts wat sterk aangedaan geworden, de buikzuiverende middelen zouden noodzaaklijk door de versterkenden geholpen zijn geweest. Zodanig was de zaadvloed, dien REGIUS waarnam, en van welken CRAANEN ons de beschrijving bewaard heeft. *Een man, zegt hij, van slijmachtig temperament, langen tijd vochtigmakende voedsels gebruikt hebbende, wierd van eene ontvolbeijing eens waterigen, scherpen en lijmigen vochts, zonder dezelve te voelen, overvallen. Hij vermagerde, wierd hol van oogen, en verloor dagelijks zijne krachten. Om deze slijmige vochten te ontledigen, begon REGIUS met buikzuiveringen.* Hij gaf hem vervolgens versterkende middelen, en beval hem opdroogende voedsels. Eindelijk, of dit nog niet genoeg ware, hij liet eene blaartrekking aan ieder been zetten (2). Maar die buikzuiverende geneestrant kan nooit plaats grijpen, wanneer de ziekte van de venerische buitensporigheden een gevolg is, en, gelijk SENNERTUS zegt, van de verzwakking,

(1) Oper. omn. p. 544.

(2) Zie J. J. MANCETTI bibliotheca medico-practica, t. 2, p. 625.

king, die de zaadblaasjes uit de zo veelvuldige beurtwisselingen van aanvulling en lediging ontfangen, afhangt.

De beschrijving van eenige gevallen zal ons de waare geneesmanier best aan de hand geeven.

TIMAEUS levert 'er ons eene op, welke nergens zich beter plaatsfen laat dan hier. *Een jongman, verhaalt hij, van een bloedrijk temperament, zich in de Rechten oefenende, pleegde het handbedrijf der zelfbesmettinge twee- of driemaal 'sdaags; somtijds nog meer. Hij verviel in eenen zaadvloed, die van eene verzwakking zijns gantschen lichaams vergezeld ging. Ik beschouwde dien vloed als een gevolg der verslappinge, in de zaadvaten ontstaan, en hield de verzwakking afhankelijk van de veelvuldige zaadontvloeijing, welke de natuurlijke warmte verdreven, raauwbeden te weeg gebragt, het zenuwgestel gekrenkt, den geest verstompt, en 't gantsche lichaam krachteloos gemaakt had.* Hij schreef hem een versterkend trekfel voor, uit samentrekkende geneesmiddelen, specerijen en rooden wijn bestaande, een conserf van denzelfden aart, als mede een smeersel, uit roozenolie, *mastic*, salpeter, Armenische *bolus*, gezegelde aarde, granaatbloemen en wit wasch samengesteld. *De lijder wierd, na verloop eener maand, van dit schandelijke ongemak hersteld, en ik waarschouwde hem, zich van deze eerlooze ontucht te onthouden en Gods bedreiging te bedenken, die de ontuchtigen uit het rijk der hemelen buitensluit. 1 Kor. VI. (1).*

Eén der beste Artsen, dien wij, schrijft mij de
Heer

(1) Ibid. p. 614.

Heer ZIMMERMAN, in Zwitſerland hebben, M. G. M. WEPFER te Schafhuizen, wiens gezach niet dan van groot gewicht weezen kan, verzekert, dat hij eenen zaadvloed, op de zelfbesmetting gevolgd, door middel der ſtaalinctuur van LUDOVICUS, genezen heeft. De Heer WESLIN te Zurach bevestigt dezelfde zaak uit eigen ervarenheid. Mij aangaande, voegt 'er mijn vriend bij, ik heb 'er zo goede uitwerkſels niet van aange-troffen.

De Heer *Profesſor* STEHELIN ſpreekt aan-gaande een geleerden man, die zich van eenen zaadvloed, zonder veneriſche denkbeelden te hebben, gekweld vond, en welken hij door het gebruik van kina- en ſtaalwijn herſfeld had. De artſenijmiddelen, en onder anderen het Zwalbachs-water, gelijk ook de verfrifſing van koud water over de ſchaamdeelen en bilnaad, hadden hetzelfde goed gevolg niet bij eenen jongman, die die kwaal door de zelfbesmetting op zich gehaald had. Hij voegt aldaar bij, dat de Heer *Doctor* BONGARS, vermaard Praktizijn te Mizeik, twee perſoonen, wier zaadblaasjes verzwakt waren geworden, tot hunne gezondheid gebragt had door hen driemaal 's daags acht of tien droppels *laud. liquid. Sijdenbami* onder wat Pontackwijn te laaten gebruiken, nevens eenen drank, uit de *ſalſaparilla* gekookt. Ten dezen opzichte word bij dien Heer aange-merkt, dat, offchoon het *opium* een middel zij, hetwelk tegen den inzichtregel aanloopt, hetzelfde echter door ETMULLER tegen de al te vaardige ontlaſting, van een te geeſtrijk zaad afhangeende, is aangeraden geworden. Maar het zij mij geoor-loofd

(1) Coll. g. praët. ſpeciale, c. 2, t. 1, p. 459.

loofd te zeggen, dat men, met aandachtiglijk op den raad van dien beroemden *Practicus* te letten, en de natuur der kwaale, in zekere gevallen, te vergelijken met de krachten des *opiums*, ligt zal bezeffen, dat dit geneesmiddel somtijds wel nut doet, maar niet in het geval, waarin hij het aanraad. Hij splitst de verschillende foorten der ontvloeijinge met veel nauwkeurigheid en toont van elke foort de oorzaaken en behandeling. Vervolgens tot de ontlasting, welke, zo dra de roede stijf word, geschied, overgaande, brengt hij twee oorzaaken van dezelve bij, als eerstelijk de verslapping der zaadblaasjes, en ten anderen een al te ziedend, al te geestrijk en al te overvloedig zaadvocht, en in dit geval is 't, dat hij het *opium* voorschrijft. Maar met wat recht? Het *opium*, wier wellusttemmende kracht genoeg bekend is; eene kracht, daar ETMULLER zelf, en in zijn Werkje over dit arseenmiddel, en ter zelfter plaatse, alwaar hij den gemelden raad geeft, verslag van doet, kan hier niet dan de oorzaak der ziekte vergrooten, en uit dien hoofde ook niet dan de toevallen heviger maken. Het geval, waarin het dienst doet, is integendeel, wanneer de vochten dun en waterig zijn, terwijl de zenuwen zich ter zelfder tijd ongemeen beweegbaar bevinden. Men weet, dat het deze ééne en andere toevallen verbetert, dat het 't gevoel der prikkeling verdooft, en dat het alle de ontledingen, behalven de doorwaasfeming, belet. Maar men kan het niet te veel herzeggen, dat men het niet behoorde voorteschrijven dan daar het te passe koomt, dewijl het, zonder dat, schadelijk zoude worden. De Heer TRALLES levert ons, in zijn voortrefflijk Werk over dit geneesmiddel, eene Waarneeming op, men vind aldaar nog diergelijke anderen, die ons verplichten om het met

groote omzichtigheid te gebruiken. Iemand, zegt hij, die, van zijne jeugd af, tot besmettingen geneigd geweest, en hierdoor in een zeer verzwakten toestand geraakt was, had nooit, het zij om de hoest of loslijvigheid te bedwingen, het zij uit eenig ander inzicht, het *opium* gebruikt, of hem overkwamen, gedurende den nacht, tot zijn groote schade, onkuifische droomen, die van de uitwerping des zaads gevolgd wierden (1). Men vergunne mij dan eene aanmerking, welke zich hier natuurlijk vertegenwoordigt en daarin bestaat, dat, ERTMULLERS dwaling ten duidelijktsten bewijst, I, hoe eene naauwkeurige *theorie* invloed op de praktijk hebbe, welke, zonder haar behulp, niet zelden valsch en buiten het rechte spoor bevonden word; II, hoe bijgevolge iemand, die de ééne met de andere vereenigt, veel vooruit hebben moet boven zulk eenen, wiens wetenschap maar op eenige waarneemingen gegrondslaagd is, of die zich aan een systematische bespiegeling heeft overgegeven; eindelijk III, hoe het lezen der beste praktikaale Schrijveren, ontbloomt van die juiste *teorie*, welke haar bestaan aan onze eeuw verschuldigd is, de zulken om den tuin kan leiden, die, zonder hen te lezen, slechts een ingewikkeld geloof kunnen hebben en in de grondbeginsels, moettende strekken tot eenen toetssteen, door welken in de Geneeskunst goed en kwaad te onderscheiden valt, onweetend zijn.

Ik zal met twee van mijne eigen Waarneemingen sluiten. Een grooter getal zoude overtollig weezen.

Een jongman van twintig jaaren, het ongeluk
ge-

(1) *Ufus opii salutaris & noxius*, p. 131.

gehad hebbende van zich te bezoedelen, wierd van een gestadige lijmige ontvloeiing en van Nachtbevekkingsen aangetast. Deze kwaalen vergezeld, van tijd tot tijd, eene aanmerkelijke uitputting. Hij had menigvuldige en hevige pijnen in de maag, gevoelde zijne borst ongemeen zwak, en zweette heel ligt. Ik beval hem de volgende conserf te gebruiken. *R. Conserv. Rosar. rubr. unc. iij, conserv. anthos, cort. peruv. aa. unc. j. mastices dr. ij, terr. catech. dr. j, ol. cinam. gtt. iij, syr. cort. aurant. q. s. F. Elect. solid.* Hij nam 'er tweemaal 'sdaags een half lood van. Na verloop van drie wecken bevond hij zich in alle opzichten aan 't beteren. De ontvloeiing geschiedde niet meer dan na de nachtbevekkingsen, en dezen waren ook veel verminderd. Het zelfde middel, nadat hij 't vijftien dagen vervolgd had, herstelde hem tot volkomen gezondheid.

Twee buitenlandsche echtgenooten, bij mij te voren onbekend, en bijna ter zelfder tijd van eene ontvloeiing, met verzwakking en pijnen langs de geheele ruggraat, overvallen, konden de oorzaak hiervan, nadien zij wel verzekerd waren, dat 'er geene venerische besmetstofte onder schuilde, nergens aan toeschrijven dan aan hunne overmatige huwlijksdrift. Bij den man was de ontvloeiing allersterkst. Beiden hadden zij, hoewel geheel vruchteloos, de proef genomen van verscheiden geneesmiddelen, en onder anderen van merkuriaale pillen, die de ontvloeiing nog heviger hadden aangezet. Zij zonden bij mij om raad. Ik beval hun de koude baden, en schreef hun eenen wijn voor, uit kina, staal en roode roozen bereid. Dit middel gehruikten zij geregeld, maar het rivierbad viel hun wegens den gestadigen regen (want het was

was in den zomer des jaars 1758,) zeer moeilijk. De vrouw had 'er maar twee- of driemaal gebruik van gemaakt, de man twaalfmaal. Ten einde van vijf weken gaven zij mij bericht, dat zij bijna 'teenemaal hersteld waren. Ik ried hen deze middelen te vervolgen tot op de volkomen genezing, welke niet lang achterbleef.

Zodanige gelukkige gevolgen kunnen evenwel niet dienen om een algemeene en gunstige voorzegging optemaaken. Zeer dikwijls is deze ziekte bij uittek hardnekkig, en zelfs somwijlen onge- neeslijk. Ik zal 'er slechts een enkel, maar klem- mend voerbeeld, van bijbrengen. Een der grootste Kunstoefenaaren, dien wij thans in Europa hebben, en die de geneezende wetenschap met zijne Werken, allen van uitmuntende waarde, verrijkt heeft, is, zedert vijftien jaaren, met een enkelen zaadvloed gekweld geweest, welken *noch* hij, *noch* de bedre- venheid van sommige andere Artsen, door hem geraadpleegd, in staat geweest zijn van te verdrij- ven. Dit beklaglijke ongemak doet hem allengs uitteeren, en maakt ons beducht, dat wij hem ver- liezen zullen, lang voor het tijdstip, tot welk te wenschen ware dat hij zijn leven gerekt had, en naar den gewoonen loop der dingen zoude kunnen trekken.

Thans mij verder uittebreiden, zou geen nut doen. Niets van 't gene in staat is om den jongen luiden de oogen te doen vestigen op de verschrik- lijkheden des afgronds, waartoe zij zelven zich den weg baanen, heb ik getracht overteslaan. Ik heb tot de herstelling der kwaalen, welken zij zich op den hals haalen, de bekwaamste middelen aangewe- zen. Ik eindig dan met te herhaalen, het gene ik

onder het beloop dezer Verhandelingen alrede gezegd heb, dat sommige gelukkige genezingen niet strekken om hen te verblinden. Zulk een, die best hersteld is, herkrijgt bezwaarlijk zijn eerste sterkte, en behoudt geenen tamelijk gezonden staat dan onder de grootste behoedzaamheid. Het getal der genen, die met verzwakking blijven sukkelen, is eens zo groot als die genezen worden. Ook moeten eenige voorbeelden van personen, die *of* niet heel ziek geweest zijn, *of* bij wien sterker temperament de herstelling met meer schrik heeft kunnen bevorderen, niet aangemerkt worden, als *of* zij een algemeenen regel uitmaaken.

————— *Non bene ripa*
Creditur; ipse aries etiam nunc vellera faciat.

O Schaapjes, 't is aan strand niet goed te staan:
 Ook droogt de rams de huid, en week 'er reeus van daan.

AANHANGSEL

O P

TIJSSOTS VERHANDELING

O V E R

H E T O N A N I S M U S .

Dat het werk van den beroemden Tijfsot, over het *Onanismus*, niet slegts zeer veele verdiensten bezit, maar tevens in allen opzigte der Maatschappij reeds een uitgebreid nut verschaft hebbe; is iets, het geen doór niemand, welke over dit onderwerp een weinig verder doorgedagt heeft, met reden zou kunnen in twijfel getrokken worden; ja, in tegendeel werd aan deze Verhandeling bereids langen aller wegen de verdiende lof gegeven.

Dan, daar het oogmerk des verdienstelijken Schrijvers voornaamelijk dat geweest zij — om dit onderwerp, als Artz, te behandelen; en het afschrikken van de misdaad der zelfsbevelekking, en alle andere buitenspoorigheden der weelde en van een misdaadigen wellust, indedaad niet anders, dan als bijkomende omstandigheden alleen, welke van ter zijde in des zelfs plan ingevloed zijn, behooren te worden aangemerkt; kan het niemand zekerlijk bevreemden, wanneer dat geene, het welk anders, met betrekking tot de opvoeding der kinderen, hier zoude hebben kunnen gezegd worden, of geheel

R

nies

niet aangeroerd, of flegts in het voorbijgaan getoetst werd; ja, veele wenken, verscheiden zeer gewigtige te rechtwijzingen, en een onderrigting, ten aanzien der belangrijkste levensregelen voor de jeugd, of niet gegeven, of alleen ter loops behandeld zijn.

Men kan het dus gewisfelijk niet ten kwaaden duiden, wanneer wij, ten einde door dit stuk zo veel goeds te stigten, als immer doenlijk ware, nog het een, en ander ter uwer onderrigting, ô Ouderen! en voor allen, aan wien de zorg van een toekomstig geslacht toebetrouwd werd, hier neder te schrijven.

Nieuw te zijn, veel te zeggen, het geen, of in onze Moedertaal, of in de spraaken onzer beschaafde Nabuuren nog niet voor handen zij — hier mede gewis durve ik, en mij, en U, mijne geächte Lezeren! volstrekt niet vleiën: — dan, dat alles, zo veel mogelijk, belangwekkend zij, dit zeker zal mijn voornaam doeleinde wezen.

Het onderwerp, het welk ik behandle, komt voornaamelijk hier op neder: — te weten, hoe men de ontluikende jeugd het zekerst voor de verwoestingen, het schadelijk gevolg der zelfsbevleking, en andere uitwerkingen van den verpestenden wellust voorbehoede; — welke middelen de geschikteste zijn, om ras te ontdekken, of ook een kind zich aan dit misdrijf schuldig maake; — en langs wat weg men het zelve daarvan best kan te rugge brengen. —

Men verbeelde zich in tusfchen egter niet, dat het ontdekken en tegengaan van zulk een kwaad, of liever het voorkoomen daarvan, juist niet zeer belangrijk en gewigtig zij. — Neen zeker — hij, die dus redenkavelt, heeft indedaad zeer weinig kennis aan des menschen natuuelijke en zedelijke
ge-

gesteldheid: — voor beide kan niets nadeeliger, niets schadelijker, ja zelf verderfelijker zijn.

Hoe weinigen egter, zal men mij wel ligt te gemoete voeren; hoe weinigen zijn 'er, op welke de gevolgen van den wellust, in welk eene gedaante deze zich dan ook vertoone, zo nadeelig en vernielend een invloed hebben, als door Tijssot en anderen daaraan wordt toegekend! Hoe veelen in tegendeel, die, al hoewel zij dezen gestadig den vrijen teugel vierden, egter zonder eenige merkelijke tekens van ziekte, of ongemak zelfs, eenen hoogen en gelukkigen ouderdom bereikten? Ja, hoe veelen, daar tog de weelde alömme thans haaren scepter zwaait, moesten niet, of volstrekt in wandelende geraamten herschept worden, of eer zij de helfte van hunne dagen bereikt hadden, onder het gevoel van onlijdelijke kwaalen den verschrikkelijksten dood in de killige armen zinken? Of indien deze buitenspoorigheden zulk een geweld op onze zielsvermoogens oefenden; hoe schaars zouden als dan ergends lieden van vernuft en uitstekende bekwaamheden gevonden worden? En wat het zedelijk kwaad betreft; in gevalle het waar zij, dat de uitwerking aan deze verrigtingen toegeschreven, niet inderdaad van zulk een vernielende kragt is, dan men ons meestäl poogt te doen gelooven, — waar toch blijft 'er dan eenige grond overig, om te kunnen beweeran, dat dit in waarheid zo groot wezen kan: terwijl immers aan de andere zijde, de natuur des menschen zelve niet zelden dusdanig eene ontlasting van overbodige levensgeesten en sappen schijnt te vorderen, en gemeenelijk zich de zelve poogt te verschaffen?

Dat deze redenen in het eerst niet weinig schijns hebben — wil ik zeer gaarne toe-

staan; dan, wanneer men dezelve met een opmerkzaam oog beschouwt, vertrouwe ik, dat ook deze schijn wel dra verdwijnen zal.

Dat juist de spoorlooze handelwijze van elken wellusteling niet altoos een even zichtbaar nadeelig gevolg hebbe; dit stem ik toe. 'Er zijn, ontegenzeggelijk is dit, 'er zijn hier en daar zekere gestellen, welke, hoe zeer ook door het geweld van ongetemde driften geschokt, en door het in volgen dier schandelijke begeerten geduurig op de proef gebragt, het verwoestend vermogen daarvan een zeer geruimen tijd, zonder een merkelijk betoon van verzwakking en nadeel, kunnen doorstaan; of wel bestendig uitharden. Dan ook hoe zeldzaam! — Hun *temperament* alleen is het, waaraan zij dit hebben dank te weten. Dan, wie daar tegen bewijst mij, dat indien zij der losbandigheid en ontugt niet gestadig hunnen wijrook hadden toegezwaaid, deze zelfde gestellen, over wier standvaste duurzaamheid men zich thans met recht verbaast, niet nog een veel grooter vastheid, oneindig meer sterkte, en een meer uitgebreide maate van krachten, tot het doen van moeilijke verrigtingen, het doorstaan van een zwaarer en sterker afmattenden arbeid, zouden bezeten hebben; of wel in staat geweest zijn, om het Vaderland veel meer, en rustiger burgers opteleveren, dan thans geschieden kon. Of zou het vreemd zijn, wanneer ik tevens beweerde, dat het werktuig des lichaams, door deze geduurige folteringen afgemat, wel ligt verscheiden jaaren vroeger te samen stort, dan anders zoude hebben moeten geschieden — ja hierdoor dus, ook bij de allergrootste en minst gewoonelijke sterkte, niet te min de grijzende ouderdom en dood

dood zelve nog daadelijk verhaast worde! — En wanneer men hier bijvoegt, het geen ik, ter beantwoording dezer tegenwerpingen, ten aanzien van den invloed, welke door deze ondeugd op onze verstandelijke vermogens uitgeoefend wordt, als ook het geen ik met betrekking tot de uitwerking, die dezelve op ons zedelijk bestaan hebben moet, in het vervolg zeggen zal; vertrouwe ik, dat de zo even opgegeven bedenking hier, als genoegzaam opgelost, zal kunnen beschouwd worden.

Het geen ik, ten opzichte der lichaamskrachten, zo even beweerd hebben, is ook met betrekking tot onze zielsvermogens volkoomen van het zelfde gewigt. Bij mij ten minsten is het zeker, dat niet weinigen van die genen, welke thans slegts een middelmatig, of zelfs een zeer bekrompen verstand bezitten; deze zwakheid van geest, en het gebrek aan vatbaarheid of doorzigt, aan niets anders, dan aan eene verderfelijke weelde, en het involgen hunner driften alleen, hebben toeteschrijven. Ja zelfs zou niet de berooving van onze verstandelijke bekwaamheden, en eene volkomen onzinnigheid, welke hier en daar opgemerkt wordt, zonder dat men juist uit andere oorzaken een genoegzaame rede daarvoor kan afleiden, of een vroegtijdig verlies van onze denkens-kragt, daar aan moeten worden toegeschreven? — Men denke hier over na: mij ten minsten, schijnt dit geheel niet vreemd.

En aan de andere zijde — al ware het al eens, het geen ik egter nog nimmer zal toestemmen: — al ware het al eens zo, dat 'er gestellen gevonden werden, op welke de wellust, en met betrekking tot hunne lichaamskrachten,

en ten aanzien hunner geestelijke vermogens, in het geheel geen schadelijke uitwerking te wege bragt; — wie kan u, ook zelfs in dit geval, nog borg zijn, dat juist die kinderen, waar over de zorg en het toezigt aan u alleen is toebetrouwd, ook insgelijks voor deze nadeelige uitwerkingen, welke de bewuste buitenspoorigheden nog meestäl verzellen, volkomenlijk zullen beveiligd blijven? Of kan men het raadzaam achten, hier van alvorens de proef te neemen, en hen dus slegts volstrekt roekeloos voor iets bloot te geeven, waarvan de gevolgen gemeenelijk, ja altoos, volstrekt onherstelbaar zijn; en dus ten koste van de gezondheid, de rust en het leeven dezer onschuldige wezens, de sterkte van hunne gestellen op den toets te brengen? — Eene grooter onzinnigheid, is iets, waarvan ik mij geen het allerminste denkbeeld vormen kan.

En wat het zedelijk kwaad belangt: — de verwoestingen, die door den wellust helaas! . . . maar al te vaak; wat zeg ik? — dagelijks aangeregt worden, deze wil ik thans niet eens, als een be-roog voor de ongeoorloofdheid van het bot vieren aan onze driften, te berde brengen; hoe wel dezelve anders genoegzaam als sprekende bewijzen daarvoor moeten worden aangemerkt; naardien de wijze en algoede Schepper aller dingen geheel ons dierelijk en zedelijk bestaan dusdanig heeft ingerigt, dat bijkans elke ondeugd zich zelve natuurlijk straffen moet. Dan, men neme slegts in aanmerking de reden waaröm, en het oogmerk, ter bereiking van het welke, die vogten en leevensgeesten aan ons geschonken zijn; en ik vertrouwe, dat men als dan geen oogenblik langer het allerminste bedenken zal voeden, of dergelijke bedrijven wel waarelijk misdaadig zijn, dan

niet. —

niet. — En welke tog zijn dan deze reden en oogmerken? Geene andere dan deze, van naamelijk door gemelde vogten en levenssappen geheel ons lighaamsgestel te voeden, en tevens aan de menschelijke samenleving eenmaal goede, dugtige en werkzaame mede-leden te verschaffen.

Dat door een ontijdig verlies, het welk eene gansch onnatuurlijke bewerking boven dien nog oneindig schadelijker en nadeeliger maakt, dit eerst gezegde doelwit geheel en al gemist wordt; dit zeker behoeve ik niet verder aantedringen: een ieder zal het zeer ligtelijk met mij kunnen inzien. Want, wat de natuurlijke ontlasting van dergelijke vogten aanbelangt — dit is ontegenzeggelijk geheel iets anders; naardien in zulk een geval, de natuur zich alleen van dat geen ontdoet, het welk indedaad volstrekt overtollig zou geweest zijn, en dus tegen overgestelde onheilen moest na zich gesleept hebben: terwijl, aan den anderen kant, dusdanige ontlastingen, indien dezelve te dikwijls plaats grijpen, ook juist dezelfde onheilen, dan de zelfsbesmetting, of andere wellustige buitenspoorigheden, ten gevolge hebben, en daarom door geneesmiddelen behooren te worden tegengegaan, of afgewend; daar tog intusfchen, door eene eigendunkelijke involging onze opbruischende, dierelijke driften hoe langs hoe meer geweld verkrijgen, en eindelijk met een snellen vaart ons meestäl in ons eigen verderf ter neder rukken. En met opzigt tot het voordbrengen van een gezond en moedig kroost, kan zekerlijk niets van noodlottiger gevolgen zijn, dan juist deze ondeugden. Want gesteld zelfs, dat deze op ons al voor een tijd wel geen zeer sterken en buitengemeen

merkbaaren invloed hebben, ook dan nog is het onmogelijk, dat een wezen, het welk eger altoos een niet gering gedeelte zijner voedingsfappen hier door verloren heeft, in weêrwil daarvan, in staat kan zijn, om even sterke, en even rustige nakomelingen aan een volgende bevolking opteleveren, dan of deze spooreloosheden bij hem te vooren nooit hadden plaats gevonden: terwijl men tevens, en zeker niet geheel en al ten onrechte, beweert, dat ook de zelfde neigingen der ouderen tot de kinderen worden overgebracht; waardoor men dus ook uit een nog ongeboren geslacht moedwilliglijk slagtoffers en slaaven van de nadeeligste en verfoeilijkste geaartheeden vormt, en hetzelfde, ook zonder zijnen wil, tot ondaaden en boosheden daar henen sleept.... Men sta hier slegts een oogenblik bij stil, en denke door! . . . Wie . . . wie, die slegts eenige de minste menschelijkheid overig behouden heeft, moet dan niet ijzen! . . .

Dan, indien men al eens mogt willen twiïfelen, of wel dezelfsbefmetting en andere ontugtigheeden, indien zij dadelijk voor ons lighaamsgestel, of voor onzen geest van geene noodlottige gevolgen zijn — in dit geval zegge ik, want anders, dunkt mij, blijkt dit van zelve — of dan, ik herhaal het, deze bedrijven wel waarelijk kwaad, en volgens de wet der zeden misdaadig kunnen zijn? — Wel nu — wanneer men uit hoofde hiervan al eens mogt willen twiïfelen; op welk eene wijze moet tog de schaamte, de geheimhouding, en de zo zichtbaare neêrslagtige kleinmoedigheid, welke bij lieden, aan deze ondeugden en euveldaaden verkleefd, zich allerwege zo sterk, zo duideljk bespreken laten, dan worden uitgelegd en opgevat? Of zijn deze dan de gevolgen

gen van goede, van onschuldige, of voor het minst geheel onverschillige handelingen? — Men behoeft niet zeer veel nadenkens, om deze vraag te kunnen beantwoorden. — Neen zekerlijk, ons geheel zedelijk bestaan is zo ten vollen wijs en volmaakt geordend, dat iedere daad ons geen oogenblik kan twijfelagtig wezen, en niets anders dan onaangename gewaarwordingen, de gezellinnen van elke begaane ondeugd zijn. De vrijeest en booswigt moge vrij een rechterlijk geweeten met den naam van barschimmen en spoorbijstere dweeperij bestempelen; hij moge in het midden van weelde, van overdaad en den schandelijksten wellust, dien rusteloozen zedemeester tot zwijgen poogen te brengen, of geheel en al tragten te verstikken; bij wijlen egter laat het, in weêrwil van al het geraas zijner onafgebroken verstroojingen, zijne ontzaggelijke, zijne gedugte stem hem met een ontzettend, een alles overschreeuwend geweld, in de ooren donderen, en doet hem van angst verbleeken. — Ja, waaröm toch poogt de vuile wellusteling, waaröm toch poogt hij in het gedruis der groote wereld, en van gerugtmakende verlustigingen zich zelve gestadig te ontvliesen? — Waaröm tizzardt hij, wanneer somwijlen een enkele donkere blik in zijn eigen binnenste nederdaalt? — Waaröm ontvliesdt hij de eenzaamheid, en staatige oogenblikken eener afgezonderde en afgetrokken overpeinzing? — Wat is het, dat hem allen moed, alle kragten beneemt, om met een gelaten een kalme ziel, aan den dood, het graf en de eeuwigheid te denken? Waaröm zijgt hij zo verslagen, zo kleinmoedig en jammerende op een gevaarelijk ziekbed neder? . . . En zijn verscheiden . . . zijne jongste oogenblikken . . .

Neen — neen, hier werp ik de pen neder — dit tafreel zou veel te afgrijzelijk zijn! . . .

Geheel anders in tusfchen is het leeven en ook het stervensuur van eenen GELLERT, een IJOUNG en ADDISSON! . . . Welk eene rust, welke eene gelatenheid en stille vreugde verspreidt zich niet over alle hunne trekken! — Hoe schaars zijn ontevredenheid, zijn zielskwellingen en ontzetting aan zulken, ook zelfs te midden van een ongunstig en hagchelijk lot, ooit bekend geweest, of werden zij door dezelve gevoeld! Een JOUNG — gefolterd van het knellendst leed en wrangste smarten, bezingt de deugd en een toekomstig leeven; ja, weet het nageslacht zelfs aan zijne Goddelijke toonen te boeiën. Een ADDISSON predikt, ook op de veege sponde, voor het oor des in traanen wegsmeltende Vriends, de verhevenste waarheid: — en het graf van eenen GELLERT ontvangt, zelfs uit een vorstelijk oog, den redersten tol aan zijne edele ziel verschuldigd — den reinften traan van dank en onvergangelijke erkenenis.

En zie daar . . . zie daar, δ Ouders en Opzieneren over een beminnelijk, een bloeiënd kroost! zie daar, zodanig is het lot, het welk uwe zorg, uwe oplettenheid en teregtwijzing aan deze lievelingen, aan deze toekomstige burgers der menschelijke famenleeving, en gewisse deelgenooten eener wagtende eeuwigheid, verschaffen, voor hun volkomen vormen kan; terwijl Gij — en Gij alleen, voor alle de onheilen, de verwarringen in de Maatschappij, en de gewisse ellenden uwer voedsterlingen in den ontzaglijksten, den gedugten DAG DER EEUWIGHEID, eenmaal aansprekelijk zult wezen.

Men verbeelde zich in tusfchen niet, dat dit kwaad, deze vreezelijke en verwoestende ondeugd, niet

niet zo gemeen, niet zo natuurelijk, en dus in de vroegste tijdperken des leevens niet zeer te dugten zij — ja, gevolgelijk zeer weinig oplettendheid en aandagt verëishe. Neen zeker, de ondervinding, en het opmerkzaam gade slaan van de bedrijven der kinderen, heeft veelen van het tegen overgestelde ten volsten overtuigd. Bij kleenen, wien het nimmer aan iets mangelt, wier harten het denkbeeld van zorgen, van kwelling en van verdriet tot nog toe geheel vreemd is; welke door geene moeilijke of afgetrokken bezigheden gedrukt of belast zijn, en tevens zeer rijkelijc van voedzaame, ja zelfs niet zelden verhitte en aangezette spijs en dranken, verzorgd worden; om welke alles vreugde, alles blijdschap ademt; die de gulle lach der ongedwongen vrolijkheid aller wegen verzelt, en welke zelfs niet zelden geene andere, dan nadeelige tooneelen van weelde en overdaad beschouwen — is het wonder — kan het vreemd zijn — ja zelfs, zou het bijna mogelijk wezen, dat deze de aanprikkeling der dierelijke driften niet ras moesten gevoelen; dat dezelve zich niet wel dra bij hen moesten ontwikkelen; en, niet afgeleid, niet met kragt, met ernst tegen gegaan, geene schroomelijke gevolgen zouden met zich voeren? Wat zeg ik? — Toont niet het getuigenis van meer, dan een ervaren en achtingwaardig Geneesheer ons op het allerduidelijkst, dat dit maar al te zeker en onbetwistbaar zij? Ja, vindt men niet zelfs voorbeelden, van kinderen, die ook nog aan hunner Moeders borst zich aan de zelfsbesmetting hebben overgegeeven? (*) — Of
lig-

(*) Men zie hier over het verdienstelijk werk van den Hoog Leeraar S. G. VOGEL — *Onderwijs voor Ouders en Opvoeders enz.*, te Haarlem bij A. LOOSJES 1790, van de pers gekomen: — een geschrift, het welk wij niet te zeer kunnen aanbevelen.

ligtelijk het bedorven *Temperament* der Ouderen bij wijlen tot zulk een vroegtijdigen wellust eenige aanleiding gegeven hebbe — gelijk boven in het voorbijgaan aangeroerd werd — dit laat ik thans onbeslist, hoe wel het mij geheel niet onwaarschijnlijk voorkomt. — Genoeg zij het, dat dit aangevoerde onder de bewezen, en onbetwistbare waarheden mag en moet gerekend worden.

Dit, denke ik, zal genoegzaam zijn, om ook deze verkeerde opvatting ten vollen tegen te gaan: ik spoede dus voort, om de te vooren opgegeven hoofdpunten afzonderlijk te behandelen.

Het eerste, dat hier in aanmerking komt, is — *op welk eene wijze men de vroegste jeugd het zekerst voor alle dusdanige ondeugden kan behoeden, en veilig stellen?*

Dat men de kinderen reeds van hunne vroegste jeugd — ja, mag ik mij dus eens uitdrukken? — van hunnen geboorte-stond af, met de grootste opmerkzaamheid behoort gade te slaan, en niets te verzuimen, het geen slegts eenigzins strekken kan, om hun voor den vergiftigen sârn der weelde, en der ontugtigheid te beveiligen; dit, denke ik, zal men, uit het zo even gezegde, reeds genoegzaam begrepen hebben; ik wil dus hier op thans niet meer blijven stilstaan, maar alleen dat geene opgeven, het welk ik van het meest aanbelang houde, om zich ten aanzien der jeugd daar voor in acht te neemen.

Hiertoe, en wel in de eerste plaats, behoort het voedsel, de slaap, de ledige oogenblikken, en alles, wat met een behoorlijken leefwregel n eenige betrekking staat.

Alle spijzen, welke eenigzins aangezet, verhittende, van een al te voedende kragt zijn, of te veel bloed verschaffen — mogen zelden, en in

eens

eene kleene maate alleen, gebruikt worden. — Hiertoe behooren vooräl die, welke met sterk prikkelende specerijen', nagelen, kaneel, foelie, muskaat-nooten, peper, en andere dingen van dergelijk een aart, toegemaakt zijn. De wijn, moet niet, dan in geval van zwakheid, en insgelijks zeer maatig, gegeven te worden. *Liqueurs*, of sterke dranken, mogen nimmer op de lippen der kinderen komen; gelijk ik ook de *punsch*, om deze rede, van al te geestrijk te zijn, volstrekt ontraade. De *Chocolaad*, als die te veel voedsel verschaft, is inderdaad ook niet weinig nadeelig.

De beste spijzen zijn die, welke uit het groeiend rijk genomen worden; en ten aanzien van vleesch, acht ik dat, van gevogelte — als hoenders, duiven, kalkoenen en dergelijke meer, het aller verkieslijkst: voor het overige is goed kalfsvleesch insgelijks boven dat, van ander vee, naar ik oordeel, met reden aanteprijzen.

Ten aanzien van den drank, geloove ik, dat zuiver water en ligte bieren het allerbeste zijn.

De slaap behoort nimmer te langduurig te wezen. Des avonds niet laat te bedde te gaan, en vroegtijdig gewekt te worden, — ja niet langer, ten minsten in de jongelings-jaaren, dan zes, of op het allermeeft zeven uren, te mogen rusten — moet gewisfelijk niet anders, dan heilzaam wezen.

Ten opzigte der bedden, behoort men oök eenige oplettenheid te hebben. — Deze moeten nimmer zeer zagt, nimmer van dons, en dus vertroetelende, wezen. Een goede matras en lugtig dekfel — zie daar alles, het geen kinderen van nooden hebben, om wel en aangenaam te slapen: — al het overige kan niet, dan
hoogst

hoogst nadeelig zijn. Dit weinige met betrekking tot de algemeene levenswijze.

Zijne kinderen in het zelfde vertrek, het welk ons, Ouderen, of anderen gehuwden, tot een slaapkamer dient, te laten vernagten — is iets, het geen nimmer gebeuren moet. — Mij hier duidelijker uitgedruken, verbiedt de welvoeglijkheid.

Kinderen van twee, drie en meer jaaren, onverschillig of zij van dezelfde, of wel van verschillende seksen zijn, bij elkander in een bed te plaatsen — is ten hoogsten gevaarelijk. Ook moet men hen nimmer bij dienstboden, van welchen rang of kunne die ook wezen mogen, te slapen leggen.

En wat de dienstboden, ja zelfs tot *Gouverneurs* en *Gouvernantes* toe, betreft — ten opzichte van derzelve keus kan men niet alleen nooit te behoedzaam wezen, maar zelfs dient men zijne kinderen met de eerste nooit alleen te laten — en dezelve aan de laatst genoemden, niet zo geheel en al overtegeven, dat men ook over deze niet gestadig een waakend oog houde; ja zich het vertrouwen zijner lievelingen niet zo zeer eigen maake, dat 'er iets zoude kunnen gebeuren, het geen men niet langs eenen gevoeglijken weg ontdekken, of ook van zelve van hun kon te weten komen. En over het geheel is dit een les, welke in het hart van elken, die den eerwaardigen naam van *VADER* of *MOEDER* draagt, niet diep genoeg kan ingedrukt worden — dat de Ouderen naamelijk de eenige, en volstreckte vertrouwden van hunne kinderen, behooren te wezen: — zonder dit . . . zonder dit alleen, is alles verloren — hier van hangt, ten aanzien der opvoeding, in welke be-
trek-

trekkingen des levens hèt ook zij, volkomen alles af. Om het belang van Uw eigen kroost, bid, smeek en bezweer ik U dus, ô Ouderen! weez' hier op toch altoos bedagt — in de eeuwigheid zelve zult Gij mij welligt hier eens voor danken!...

Uwe kinderen, ô Ouderen! moeten, zo veel slegts immer doenlijk zij, gestadig onder Uw eigen oog, onder Uw eigen opzigte wezen; en zo al om ambtsverrigtingen of andere bezigheden, welke tot het verkrijgen van een genoegzaam bestaan behooren, een Vader niet altoos, of somwijlen zeer zeldzaam in staat zij, om over zijn beminnelijk kroost een genoegzaam toezigt te houden, als dan tog behoort de Moeder hier van haare voornaamste en meest geliefkoosde bezigheid te maaken; iets, het geen zeker tog altijd geschieden kan, daar immers het huischelijk leeven, het voornaam, en eenig vak, der bekoorelijke sekse zij.

Men beklaage zich in tusfchen niet, dat ik hier door den Ouderen een veel te zwaare en moeilijke taak oplegge — deze bedenking te beantwoorden, ja volkomen te wederleggen, zou zeker zeer ligt zijn: dan, ik verkieze niet hier lang op staan te blijven. Die daarvan meer begeert, leze na, het geen hier over gezegd werd in de **TAFREELLEN VOOR HET MENSCHDOM**, een werkje, het welk thans werkelijk bij den Uitgever dezer **VERHANDELING** op de pers is, en waar in dit onderwerp afzonderlijk behandelt word, wijl de Schrijver dier stukken van het gewigt daarvan te zeer overtuigd zij, dan dat hij aan het betoogen dier stelling niet eenmaal allen mogelijken ernst zoude besteed hebben.

De omgang uwer kinderen, met die van anderen, ô Ouders! behoort dus nimmer anders, dan onder uw oog te geschieden; en zelfs zijt Gij het, welke hunne vermaaken dusdanig behoort te regelen, dat hun stoeiën, hoe weinig zij hier ook welligt in het eerst bij denken mogten, nimmer onbescheiden, en hunne spelen, nooit zodanig worden, dat zij tot eenige vrijvingen, het zij met stokken tusfen de beenen, stokpaarden, of iets van dergelijk een natuur, aanleiding kunnen geeven.

Dit alles in het breede te behandelen, op het naauwkeurigt uittepluizen, of anderen uitteschrijven is geenzins mijn oogmerk.

Genoeg zij het hier, wanneer ik slegts in staat ben, den opmerksaamen Lezer van *Tijdsots* voortreffelijke Verhandeling hier den een en anderen wenk, en dus een genoegzaame aanleiding, om zelve verder door te denken of naauwkeuriger te onderzoeken, gegeven hebbe. Het te vooren aangehaald uitmuntend stuk van den Hoog Leer-aar Vogel, welke hier over genoegzaam breedvoerig handelt — ik herzegge het — verdient door elken, welke eenig het minste belang in de opvoeding zijner kinderen stelt, ook tevens met oplettenheid nagelezen te worden.

Het ontdekken van eenig gedeelte des lichaams, het welk eigenlijk door eene voegzaame kieding behoort verborgen te wezen, even veel welk, moet altoos zorgvuldig vermijd worden. — Het spreekt dus van zelfs, dat men zich nimmer in de zelfde kamer, met zijne kinderen, moet aan of uitkleeden, ja zelfs deze kleenen niet toelaten, dat zij dit te samen, op een plaats, doen, of tevens van linden veranderen.

Het baaden, hoe heilzaam ook anders, geschiedde dus nooit, dan in eene opzettelijk hiervoor vervaardigde kleeding, welke elk afzonderlijk daartoe moet aandoen en uittrekken.

Ten aanzien van het te paard rijden, eene oefening, welke ook met grond behoort aangeprezen te worden, is het insgelijks van belang, niet weinig op het maakfel der zadels en het zitten der jonge lieden opmerkzaam te wezen, naardien 'er voorbeelden zijn, dat even dit ook somtijds tot het bewuste kwaad de eerste aanleidingen gegeven heeft.

In den omgang, de verkeerung met onze huisgenooten en gemeenzaame vrienden, kan men gewisfelijk ook nimmer te behoedzaam zijn, ten minsten zo verre dit in de tegenwoordigheid onzer kinderen geschiedt. Het minste woord, de geringste beweging ontfteekt niet zelden in hunnen, zo ligt ontvlamden, boezem, een vuur, een gloed, welke het zeer moeilijk, zo niet al geheel onmogelijk wordt, vervolgends wederöm volkomen uitteblussen.

Omtrent schilderijen, beelden, platen, en alles wat van die natuur is, kan men ook nimmer met te veel opmerkzaamheid te werk gaan. — Niets . . . niets, hetgeen in het minst aanstotelijk zij, moet in het huis van braave en verftandige Ouderen gevonden worden. En wat wellustige, ongebonden of zedenlooze fchriften, ja zelfs ontugtige *aria's*, of muziek-ftukjes betreft, — ook zelfs de naamen, de bloote namen en tijtels daarvan behoorden hun geheel onbekend te blijven — of ten minsten, zo het tegendeel al eens door onvoorzigtigheid gebeurde, alsdan egter terftond ter verbetering diens beganen misflags, met een genoegzaam betoon van verachting en afgrijzen ge-

noemd te worden. Deze behoedzaamheid geldt ook met betrekking tot werken, die over de Genees-Heel- en Vroedkunde handelen.

En over het geheel moet alles, hetgeen slegts eenigzins tot den wellust betrekking heeft — of nimmer in het bijwezen van kinderen aangeroerd worden, of, zo dit al eens bij ongeluk, door onvoorzigtigheid van iemand der aanwezenden geschiedt; altoos met een zekere ingetogen, eene ijskoude en ontzag verwekkende, ja zelfs schrik en afgrijsen baarende statigheid en verfoeijing gepaard gaan; terwijl men de gevolgen van al wat losbandig genaamd kan worden, niet wel met te afzigtige en akelige verwen — het geen dit onderwerp ook indedaad ten volsten verdient — maalen kan.

Nog iets, eer ik van deze voorbehoeding tegen den wellust geheel afstappe. De geduurige en dagelijksche ommeegang tusfchen de beide sekfen, ook zelfs in de vroegfte jaaren der kindsheid, is een zaak, welke ik altoos met de grootste goedkeuring beschouwd heb. Gewis fchijnt het mij, dat geen middel uit eigen aart meer gefchikt is van een grooter invloed, zij om aan jonge lieden der beide kunnen een aangenaam voorkomen, van befchaafdheid te geeven en hen meer op zich zelve te doen opmerkzaam wezen, dan even dit. De houding, de gebaarden, ja het gedrag wordt hierdoor oneindig losfer — die angstige fchroomvalligheid en een zeker stijf, volstrekt onaangenaam, aanstotelijk wezen, dat anders elken jongeling en meisje dat te zeer afzonderlijk en op zich zelve opgevoed werd, moet aanhangen; verdwijnt daardoor geheel en al zonder egter juist daaröm in de belagchelijke en
laf-

laffe *airs* van eenen harfenloozen *Petit maitre*, of kleene *Coquette* te moeten ontaarten. — Waar dit geschiedt is het de schuld der Ouderen zelve. — Dan, terwijl dus de tegenovergestelde kunnen allengs elkanders wezenlijke waarde en innerlijke verdiensten, met betrekking tot het andere geslacht, leeren kennen, gevoelen en schatten, veroorzaakt dit ook eene wederzijdsche achting, en een zeker, hoe zeer ook niet volkomen ontwikkeld gevoel, dat het waare deugd en zuiverheid van zeden zijn, welke ons de goedkeuring, de onschuldige gemeenzaamheid het vertrouwen der overstande sekse alleen kunnen waardig maaken en doen erlangen — een zaak waar naa het ons tog volstrekt natuurlijk is bestendig te streeven. En tevens, het welk hier wel van het meeste gewigt is, het gewent den jongeling, om meisjes te zien, met haar te verkeeren, ja dezelve als iets groots, iets edels, als beminnelijke, als achtenswaardige wezens, welk ons een zekeren eerbied met recht kunnen afvorderen, welke — op dat ik mij dus eens uitdrukke — voor ons iets heiligs moeten zijn — geduurig te beschouwen. — De driften, de onstuimige driften, die anders op het eerste gezigt van eene vrouwelijke gedaante in onzen boezem opbruischen, hebben thans door de gewoonte, van dagelijks zonder den geringsten arg of kwaad-denkendheid, of vernederende begeerten, vrouwen te zien, en met dezelve te verkeeren, zeer veel van haar geweld en invloed verloren, ja doen het zelve bijna nimmer gevoelen, ook zelfs in een meer gevorderden leeftijd: daar anders elke jongeling, welke geheel van de verkeering met meisjes afgezonderd en eenzaam opgevoed werd, zodra hij eene gelegenheid vindt,

om deze van nabij waart te neemen, terstond door een vuur, een vuige begeerte naar genietingen ontvlamd wordt, welke niets anders, dan de ongewoonte, de vreemdheid van dergelykſche ſchepſelen, van ons zo zeer verſchillende, in hem kunnen doen geboren worden.

Het geen ik hier van den jongeling gezegd hebbe, geldt omgekeerd van de andere ſekſe ook op dezelfde wijs:

Men verwondere zich intuſſchen niet, mij op deze wijze te zien redenkavelen. Alömmen, waar ik gelegenheid had den mensch te leeren kennen, en zijne bedrijven met een oplettend oog gade te slaan, heb ik deze ſtelling volſtrektelijk bewaarheid gevonden. — Die jongeling, welke geheel op zich zelve en afgezonderd van het tegenoverſtaande geſlacht opgevoed werd, was juist, zo dra zich de gelegenheid daartoe opdeed, of hij aan zichzelf overgelaten leeven kan, die geene, welke zich het meest aan ſpoorloosheden en ontugt overgaf; en het meisje, dat te voren nimmer in gemengde gezellſchappen verſcheen, had ſlegts een enkel oogénblik van verleiding noodig, en — zij viel!

Men moet mij egter niet zodanig verſtaan, als of ik vorderde, dat men deze jonge lieden van beide geſlachten zo maar naar eigen verkiezing en willekeur zonder eenig opzigt, met elkander zou laten omgaan. — Neen zeker — niets kon immer gevaarelijker, of meer gewaagd zijn; en iets het geen anders uit eigen aart, de heilzaamſte uitwerkingen moest hebben, zou dus, meer dan waarſchijnlijk, voor de deugd dezer kinderen ten hoogſten noodlottig worden. — Neen zeker, dusdanige ſamenkomſten behooren nimmer, dan onder het oog van een der beide Ouderen
plaats

plaats te hebben, en deze zijn het, welke hunne vermaaken en uitspanningen, hoe wel zonder zichtbaaren dwang, dienen te bestieren, of ten minsten eenigzints te regelen. — En hier doet zich zeker de geschikste aanleiding op, om een ontluikend kroost, als ongemerkt en op eene ongezogte wijze, die achting, dat ontzag en die oplettendheid, welke zij wederkeerig elkanderen verschuldigd zijn, genoegzaam in te boezemen, en hen tevens te leeren, op hun eigen gedrag en handelingen voorkomen altoos opmerkzaam te wezen.

Tot deze opmerkzaamheid behoort, op dat ik dit in het voorbijgaan zegge, ook boven al het acht slaan op de gebaarden en houding, welke onze kleene wereld aanneemt. — De meisjes dient zeker een aller fijnst gevoel van kieschheid en schaamte, van haaren allertedersten ouderdom aan onmerkbaar ingeplant te worden. Geene beweging of dragt, welke slegts de minste wellustigheid ademt, mag immer bij haar geduld worden; ja de geringste tweeduidigheden moeten haar bloezen doen. — Geen hals, geen boezem kan dus ontdekt blijven; zelfs tot een kus toe, dien zij van eenen jongeling ontvangen, verdient opmerkzaamheid, ten aanzien van de wijze, hoe die gegeven wordt — hoe wel ik anders nimmer aanraaden zou, zodanige onschuldige handelwijzen met eenige afkeuring te bejegenen, veel min volstrekt te verbieden; naardien dit tot een verder doordenken en het aanvuuren der driften verstrekken kon. De plaatsing der beenen bij beide de kunnen is iets, het geen ook verdient gade geslagen te worden: — nimmer kan men toestaan, dat jonge lieden zich gewennen, dezelve over een te leggen: dit is hoogst gevaarelijk.

Nu zoude ik gevoeglijk tot een ander onderwerp — het ontdekken naamelijk van gepleegde ondeugden — kunnen overgaan; ware het niet, dat ik mij gedrongen voelde, alvorens nog een stuk te behandelen, waarvan ik meene dat nog niet zeer veel gezegd zij; en het geen ik egter geloove, dat het en wel de moeite waardig zij, en tevens hier niet geheel te onpas een plaats zal vinden. — Het betreft naamelijk de wijze, waarop men zijne jonge lieden reeds vroeg het huwelijk moet leeren beschouwen, en den ijver, dien men behoorde te besteden, ten einde zijne kinderen in staat te stellen, om, zo ras zij de vereischte jaaren bereikt hebbe, zich zelve eene beminlijke wederhelfte uittekiesen; iets, het geen ik ter vermeidung van alle spoorloosheden ten uitersten geschikt achte. — Dan laat ons dit een weinig meer van nabij betragten.

Dat die gene, welke den echt, als eene vrijwillige slaavernij, als een ondragelijken dwang, en staat, waarin niets, dan onaangenaamheden, zorgen, kommer, ja eene genoegzaam volledige berooving van de streefendste geneugten des menschelijken leeven te vinden zijn, aan anderen willen doen beschouwen, dat deze zeg ik, met het volste recht den naam van verstoores en pesten der maatschappij verdienen; hier aan, dunkt mij, kan door elken verstandigen en doordenkenden sterveling niet wel getwijffeld worden: niet alleen wijl in de daad de bevolking hier door ten hoogsten verhinderd, maar tevens, om dat langs dezen weg de deur voor allerlei zedenloosheden en ondeugd en volkomen wordt opengezet. — De mensch is — en blijft altoos mensch — te weten een wezen, het welk driften, hevige, geweldige driften bezit; die, vroeg of laat, indien deze niet tot het waar en

en eenig oogmerk, waartoe dezelve door den alwijzen Schepper der natuur geschonken zijn, door hem worden dienstbaar gemaakt; dat zelfde bestaan met een onwederstaanbaare kracht tot allerhande ondeugden, ja de verschrikkelijkste boosheden en gruwelen zullen en moeten medesleepen. — De waarheid hiervan is bijna in alle gevallen onwederspreekelijk. — Wat dus te doen? — Niets anders, dan dit — uwe kinderen reeds van de vroege jaaren der jongelingschap, het huwelijk uit het eenig wezenlijk en regte oogpunt te leeren beschouwen; — hun hetzelfde voortemaalen als eene verbintenis, die niets anders, dan ons hoogste geluk en heil bedoelt; die er van de zijde van ons dierelijk bestaan, en met opzigt op ons redelijk en verstandelijk aanwezen, ons alleen — volstrekt alleen, de zaligste vreugde en duurzaamste genietingen verschaffen kan: — genietingen, welke tog buiten dezen geheiligden band der echtelijke vereeniging, nergends ooit op eenige mogelijke wijze te vinden zijn, wijl daaraan als dan juist dat geene, het welk eene ongestoorde weelde tot het hoogste toppunt van volmaaktheid kan opvoeren, dit naamelijk, dat wij dezelve met een rein een zuiver geweten smaaken kunnen, zonder nimmer voor eenige daarop te wagten kwelling of knaagend naberouw te moeten dugten — juist altoos ontbreken zal: — terwijl daar tegen de verééniging van twee gevoelvolle twee waarelijk tedere harten, en de samensmelting van alle hunne gewigtigste wederzijdsche belangen, deze aard voor hun bijkans tot eenen Hemel herscheppen kan: doch op welke genoegens en genietingen, aan de andere zijde, ook nooit . . . nooit zonder een zuiver, een onbevlekt hart, en een lighaam, het welk door het

verpestend vergif van een ongeregelde levenswijze niet aangetast zijn, te denken is. Zie daar, zo ik vertrouwe, met weinige lustige trekken, het tafreel van den Echt, door braave en voor elkander gestemde gelieven aangegaan, gelijk ik meen, gerekend!... Op deze wijze — op deze wijze juist wenschte ik het aan mijne *Elevés* altoos vertoond te hebben; en deze onbezwalkte genoegens, wilde ik hen als het loon eener wel besteede, en alleen aan de deugd toegewijde jongelingschap leeren aanmerken. — Of dit, door tederbeminnende en zelve voorbeeldige Ouders met de leevendigste, de juist gekozen verwen hun voorgemaald, op het hart en gedrag der jongelingen en meisjes, ook eenigen invloed zou moeten hebben, en hen aanmoedigen kon, om zich in de daad het heil, het welk hen in een gelukkigen echt eenmaal wagt thans werkelijk waardig te maaken — hier over laat ik andere, welke het menschelijk hart van nabij kennen, zeer gaarne beslifen; voor mij ten minsten is het van deze uitwerking geweest.

Dat het egter niet genoeg zij, een zeker verlangen naar een gelukkig gestrikten huwlijksknoop, en tevens een diepen eerbied voor de vereerenswaardige wetten dezer heilige verbindtenis, in den zagten boezem onzer kinderen te doen geboren worden; maar dat men hen, ten minsten wat onze kinderen van het mannelijk geslacht betreft, ook tegelijk reeds vroegtijdig behoorde in staat te stellen, om door het bezitten van de vereischte kundigheden, in dat beroep of dien levensstand, welke eenmaal hunne loopbaan zou uitmaaken, weldra zich zelve, benevens eene beminnelijke Gade en geliefd kroost, een genoegzaam bestaan te kunnen verwerven; en niet, gelijk thans zeer veel gelchiedt, en waarvan de grond
wel

wel meest in de hand over hand toeneemde *luxé* te zoeken is, door gebrek aan middelen tot een genoegzaam onderhoud, zijne gelukkigste en meest voor het huwelijk geschikte dagen, in eenen echteloozen staat te moeten daarhenen welken; of wel nimmer in een dergelijke vereeniging te mogen treden.

Dat van de zijde der Overheid, in welk een staat, of onder welk eene regeringsvorm men zich ook bevinde, te gelijk ook niets diende verzuimd te worden, om de huwelijken aan te moedigen, door op het verbeteren van fabrieken, het begunstige en beschermen van den koophandel en het uitbreiden deszelve, als ook van den landbouw, ja het beloonen van konsten en wetenschappen een behoorlijken aandacht te vestigen, en andere dergelijke maatregelen meer, behoeve ik dit wel aantetoonen, behoeve ik hier over wel een enkel woord te verliezen? — Neen zeker — het is tog alles nutteloos! — De zeden van alle volken konden hier door onbewistbaar oneindig verbeterd, ja geheele Koningrijken en Gemeenebesten gelukkig gemaakt worden — dan helaas! . . . *Châteaux en Espagne!* . . .

Ik wil hier van dus geen enkelen letter meer ter neder schrijven, maar haaste mij, om over het ontdekken van de buitenspoorigheden, van den wellust, het één en ander — doch kortelijk, te zeggen.

Zeer veele ongesteldheden en ongemakken der jeugd, kunnen zekerlijk als het ware van zelve ons bij de hand leiden, om het bedreven kwaad, zonder eenige verdere navorschingen noodig te hebben, met een enkelen opslag van het oog te herkennen. Voor den geenen welke de hier voorgelaatste Verhandeling, van den met recht beroemden Tijssot gelezen heeft, zou het im-

mers overtollig zijn, de verbaazende en zwarte lijst daarvan te herhaalen. Ik ga dit dus, als reeds genoegzaam bekend, flegts met stiltwijgen voorbij en wijze ook hier wederom naar het meermaalen aangehaalde geschrift van den Hoog-
Leeraar VOGEL.

Dit weinige hier egter nog — eene ongestadige en somwijlen meer, dan gemeen bleeke verw, holle, ingevallen, doffe, geestelooze oogen, met blaauwagtige kringen om dezelve, eene zichtbaare vermagering, matheid, droefgeestigheid, somwijlen ook wel een afwisfelende opdragtigheid en een opgezet gelaat: — dit alles kan bijkans altoos als zekere kenmerken betragt worden; ten minsten bij kinderen, die te voren nimmer een ziekelijk gestel, of bedorven vogten omdroegen.

Voor het overige raad ik alle bedagtzaame en voorzigtige Ouderen op het allerernstigste, toch nimmer, ten aanzien van den wellust, te veel vertrouwen in hunne kinderen te stellen, maar hen veel eer altoos, zo veel flegts immer doenelijk zij, in het oog te houden — zonder egter immer zich te verraden, of eenig wantrouwen te laten blijken: dat dit gevolgelijk op eene schrandere en omzigtige wijze geschieden moet, verstaat men van zelfs, wijl anders juist dit ook welligt in staat kon wezen, om hen op vermoedens te brengen, welke hun aanleiding verschaffen konden, om verder door te denken.

Men pooge hen dus bij wijlen op het *secret*, in het bed, of waar zij zich ergends zonder dat wij daarvan de reden weten, te lang alleen bevinden mogten, op eene welvoeglijke wijze te verrassen.

Hun linden en bed-lakens, ten minsten op zekere jaaren, doch buiten huù weten, van tijd tot tijd te bezigtigen, is ook van zeer groot gewigt.

Voor het overige kan het ons ook van veel aangelegenheid wezen, althans, zo dra men meent genoegzaame gronden te hebben, van hen aan dusdanige misdrijven schuldig te keuren; wanneer men hen ongemerkt op gesprekken brengt, welke met de schadelijkheid en het verderf van dergelijke boosheden in eenige betrekking staan; hem allengs met meer en meer donkere, ja schrik en ijzing verwekkende trekken het afschuwelijke, en de gevaaren hier aan verknogt, voormaalt; hunne houding, gebaarden, oogen en gelaatsverw, met een scherpen, een vorschenden blik gadeslaat, en zo deze hen genoegzaam verraaden — dezelve op eens overvalle, hun zege, dat zij het zijn, welke aan deze ondeugd schuldig staan; dat wij het thans in het zekere ontdekt hebben; dat het vrugteloos zoude zijn, dit langer te verbergen, te ontveinzen, of wel te lochenen — dat wij hun, in gevalle eener daadelijke bekentenis niet alleen, hier over geene verdere verwijten, noch berispingen zullen doen hooren, maar ons in tegendeel geluk wenschen, van hen op het pad der deugd nog tijdig, nog eer her voor altoos te laat ware, terug te kunnen brengen; doch dat, indien zij dit weigeren mogten, onze verachting en ernstige tugtigingen, niet slegts het gevolg zal zijn, maar zelfs, dat zij zich weldra, in den verschrikkelijksten jammerpoel zullen zien nedergestort. — Men kan hier, naar gelang van het voorwerp en der omstandigheden, nog het een en ander bijvoegen of aflaten. Een wenk zal voor de schranderdheid van doorzigtige Ouderen, dus ten vollen genoegzaam zijn, om welke

re.

reden ik over dit onderwerp het noodeloos achte . breedvoeriger te handelen.

Nu koome ik tot het laatste , doch niet min gewichtig stuk , het welk aan dit geschrift , ten onderwerpe moest verstrekken — te weten , de middelen , die meest geschikt zijn , om deze schanddaad , waar dezelve werkelijk plaats vindt , met nadruk tegen te gaan , en het pleegen daarvan te doen ophouden.

Het eerste , wat mij hier voorkoomt is , na de ontdekking van zulk een ondeugd , een ervaren , rechtschapen en kundig Artz daarover te raade te nemen , en die kleenen , welke zich daaraan hebben schuldig gemaakt , genoegzaam te doen onderzoeken. —

Waarschijnlijk — ja voor zeker , zal dit aan veelen niet weinig vreemd of ongerijmd voorkomen — dan men zij , bidde ik , tog niet te schiekelijk met het veröordeelen van iets , hetgeen men nog niet genoegzaam heeft ingezien. — Neen zeker , dit is indedaad niets weiniger , dan ongerijmd of overtollig ; daar immers de meeste schriften van kundige Genees-heeren , welke hier over iets gezegd hebben , ons duidelijk genoeg aantoonen , dat niet zelden — ja zelfs meestäl , de eerste en hoofdzaakelijke aanleiding , tot deze misdaadige handeling , in eene lighaamelijke ongesteldheid te vinden zij , zo dat gevolgelyk deze ondeugd nimmer met vrugt tegen gegaan , of geheel en al kan weggenomen worden , indien niet altoorens de grond en aanleidende oorzaak vernietigd zij.

Nadrukkelyke vermaaningen , straffen , tugtgingen , *diëet* , het lezen van werken , welke hier over opzettelyk geschreven werden , als bij voorbeeld deze Verhandeling van T J J S O R , het meer-

maalen reeds aanprezen stuk van den Hoog Geleerden Heer VOGEL, en zo 'er in onze taal nog iets anders, mij niet bekend, mogt voorhanden wezen, het welk hier verdiende in aanmerking te koomen; verscheiden voortreffelijke stukken uit de pen van eenige verdienstelijke mannen van het naburig Duitschland, als onder anderen SALZMAN en CAMPE, voordgevloeid; ook sommige zedekundige stukken, van die geen, welke met meer nadruk op dit onderwerp zijn blijven staan — dit alles beschouwe ik als middelen, welke uit eigen aart niet weinig geschikt zijn, om regt gebruikt, ons het gewigtig doeleinde, hier voorgesteld, te doen bereiken. Dan, de geaartheid, het heerschend *temperament*, de ouderdom, vatbaarheid, kundigheden, stand en betrekkingen moeten ten aanzien van zodanige jonge lieden, bij welke deze ondeugden plaats hebben, nauwkeurig in agt genomen worden; terwijl men nimmer uit het oog verlieze, zich daarna zo veel doenlijk te schikken, ja deze voorgestelde verbeteringen bedagtzaam, en met alle mogelijke kieschheid uit te werken. — Hier omtrent afzonderlijke en bestemde voorschriften medetedeelen, zou niet alleen de paalen mij zelve, bij deze Na — rede voorgesteld, zeer verre overschreiden, maar ook verbaazend omslagtig en langdraadig worden, zonder egter in alle gevallen voldingende te wezen: veel liever willen wij ook hier aan de zorgvuldige bedagtzaamheid, der Ouderen en Onderwijzers iets overlaten.

Nog een enkele waarschuwing voor U egter, ô Ouders en Onderwijzers! — Hoe veel ik van het gewigtig aanbelang, om den wellust en vooraf deszelfs-belmetting bij de Jeugd tegentegaan en te verhinderen, hierboven ook reeds gezegd, en hoe
sterk

sterk ik dit aldaar bereids moge aangedrongen hebben; kan ik egter niet voorbij, dezen eenen trek hier eindelijk nog bijtevoegen: te weten, dat niet alleen de spoorlooze handeling de rust, het genoegen en de gezondheid van onze lievelingen verwoest, maar tevens, dat zij die geenen, welken zich daar aan schuldig maaken ongemerkt tot nog veel grooter, veel afgrijzelijker gruwelen met zich sleept. Ja, kan ik het ter neder schrijven? — doch ik moet — het gewigt der zake laat hier geene keus over, — ja ook die misdaad, welke volstrekt tegen de natuur strijdt en elk redelijk schepsel, door het bloote denkbeeld zelfs met schrik en afgrijzen vervult, en die de kieschheid mij verbiedt te noemen, — ook zelfs dit gruwelijk misdrijf, ontleent veelal van de zelfs-bevlekking zijnen oorsprong. Een ligchaam en ziel, gestadig aan de vuilste, de beesragtigste en verfoeilijkste genietingen gewoon, beide slaaven van de vernederendste drijf, welke hen zelfs tegen beter weten, en de voorstellingen van een verhevener inspraak in hunnen boezem, door de hand der Godheid ingeschapen, met een onwederstaanbaar geweld geduurig van nieuws daar henen sleurt; vindt in het einde geen het minste genoegen noch smaak in den omgang en de genietingen, welke de neiging en liefde voor het andere geslacht ons, zonder dat, zo ruimschoots aanbiedt en welke ons in elkanders omhelzingen de verrukkelijkste weelde doet smaaken; ja daar een onophoudelijk woelend vuur, dat in onkuische aderen woedt hen zonder ophouden aanspoort — is het vreemd, dat zij dan eindelijk tot zulke doemwaardige ondaaden worden henen gefleept? . . . Gewisfeijk, indien men de levensgeschiedenis en de eerste aanleiding, welke veele dier ongelukkigen tot dit be-

bewuste wanbedrijf vervoerde, opmerkzaam poogde nategaan en optespeuren, gewisfelijk en buiten allen tegenspraak is het, dat de zelts - bevelking bij de meesten hiervan als de eerste grond zou worden aangegeven. — Men moge zich vrij hier over verwonderen, dit vreemd, dit ongerijmd of geheel spoorbijster achten; elk een, welke den mensch in de verschrikkelijke uitwerking van bot gevierde driften een weinig nader heeft leeren kennen, zal dit niet lang in twijfel trekken.

Men bedenke dus, aan welke gevaaren, welke ijzeliikheden en welk een uiterste van gruwelen men door het overzien of ongemerkt toelaten van de zeltsbevelking de ontluikende jeugd niet al moedwillig blootstelt.

Omtrent het onderrigt, hun ten dezen opzigte al of niet te geven, — omtrent de gewigtige vraage of het dan indedaad goed en raadzaam zij, zijnen kinderen enige ontdekkingen te doen en licht te verschaffen, ware zeker nog wel, het een en ander te zeggen, zo niet de kundige Schrijver van de OPDRAGT, aan het hoofd dezer Verhandeling van den Heer Tijssot geplaatst, dit reeds voor mij verrigt had. — Dat men egter ten aanzien van de wijze, waarop dit behoort te geschieden, nimmer te opletend op het *Character* en *Temperament* van die jonge lieden met welke men te doen heeft, wezen kan: dit dunkt mij hier nogmaals te moeten herinneren; waarbij ik ook dit voege, dat men om alle de te vooren opgegeven redenen, nooit eenig kind van onder zijn opzigt, het zij naar een *Academie* in den *Militairen* dienst, of elders moet laten vertrekken, zonder hetzelve op alle mogelijke wijzen onderrigt, of zo veel doenelijk zij, door een herhaald ernstig onderhoud en het lezen der beste Schriften over de-

deze stoffe voor alles, wat wellust zij, genoegzaam beveilgd te hebben: ja zelfs zoude ik altoos in eene geregelde en goede opvoeding vereischen, dat het beteugelen der dierelijke driften een der eerste en voornaamste doeleinden wezen moet — en wanneer men eenmaal dit oogmerk ten vollen bereikt hebbe, durve ik voor het gunstig gevolg der overige poogingen, ter vorming en verbetering van hun hart bijna volkoomen instaan.

Ook tot U, ô Leermeefters en Opzicners der fchoolen, van welk een rang of stand Gij immer wezen moogt, tot U hebbe ik nog een enkel woord.

Vest altoos toch een waakend en opmerkzaam oog op het gedrag uwer Jongelingen — ontzie geene moeite noch zorg, om hen, op eene voorzigtige en onmerkbaare wijze nategaan, en hunne gesprekken en denkwijze gadetefaan of te ontdekken. — Verzuim toch nimmer dat geen in acht te nemen, het welk ik boven als middelen ter voorkooming van dit kwaad slechts even heb aangeroerd, en waak, bid ik U, dat zij, zo lang men hen aan uwe oplettenheid toebetrouwd heeft, toch nimmer, het zij in de fchool zelve, of elders geheel alleen en aan zich zelve overgelaten worden. Bedenk — ik bezweer U, bij eenen gedugten, eenen vreezelijken dag, wanneer ook Gij, van uwe daaden zult moeten rekenschap afleggen — wanneer Gij — en Gij alleen, voor hun geheel toekomstig leeven verantwoordelijk zult gehouden worden — bedenk toch wat hunne Ouderen, wat de gansche maatschappij, wat uw pligt, uw geweten, en een ontzaggelijk Rechter van hemel en aarde — wat deze alle... alle van u eifchen — en hoe gedugt... hoe ijzelijk het wezen moet, wanneer deze ongeluk-

ki-

kigen — deze onschuldige schepselen door uwe nalatigheid, door uw verzuim, of moedwillige verwaarloozing voor altoos bedorven en ellendig gemaakt, u zelve eenmaal in dezen grooten dag — den dag van alle dagen zullen beschuldigen, hunne vereende stemmen tegen u opheffen, en u ter gerechte straffe vorderen. Ik tziddere — de veder ontzinkt schier aan mijne hand: hier van meer te zeggen is mij bijkans niet mogelijk. — Dit alleen nog; — dat Gij, die somwijlen een geheele schaare van jongelingen of ontluikende schoonen, aan u ziet toevertrouwen, die in uwe kost-schoolen niet zelden jaaren agter een, voor hunne opvoeding veräntwoorden moet; ten dezen opzigte nimmer te veel toezigt of opmerkzaamheid besteden kunt, ja zelfs hen niet eens aan een onder-meester, of mindere-*demoiselle* geheel en al moogt overlaten. — Geloof . . geloof mij ook deze wezens zijn meermaalen gevaarelijk. Het geen ik te vooren zeide, herhaal ik voor u hier nogmaals. Laat nooit toch uwe *Eleves* een oogenblik te samen alleen; nooit twee tevens op een *secreet*; noch in een bed, ja zelfs niet op de zelfde kamer slaapen; tegelijk van linden veranderen — zich te samen ongekleed baaden, of half naakt te voorschijn komen. — Zeer veele andere wenken, welke hier wel ligt nog zouden kunnen gegeven worden, vertrouwe ik, dat voor uwe opmerkzaamheid overtollig zijn. Dan, indien Gij dit een en ander gelieft in acht te nemen, en ten uitvoer te brengen, beloove ik mij voor zeker, dat niet alleen uw ijver en waakzaamheid met den gelukkigsten uitslag zal bekroond worden, maar zelfs, dat gij van menschen en Engelen, den vuurigsten dank verwerven zult.

En Gij, ó toekomstig geslacht! Gij, wiens geluk en heil, wier deugd en goede zeden, elk redelijk en denkend wezen, met reden van zulk een oneindig aanbelang toeschijnt! — ook eindelijk moet ik voor u hier nog slegts weinige woorden bijvoegen, eer ik de pen neder leg.

Wat dunkt u — wat toch zou wel voor uw eigen geluk en voorspoed in een geheel wagtend leeven — het best, het voordeeligst en meest te verkiezen zijn; — of ter genieting eener verneiderende, eener beestagtige bevrediging der vuilste der verfoeilijkste drift — ter involging van eenen lust, welke geen redelijk mensch anders, dan slegts met schaamte en bloozing noemen kan, zich zelve moedwillig bloottestellen aan alles, wat ijzelijk zij, alles, wat afgrijzen en schande verwekt of met zich sleept, — aan krankheden, de vreezelijkste en smartelijkste lighaams en zielskwaalen, aan jammer en ellenden, aan de folteringen van een ontrust, een knaagend geweten aan smaad en de verachting van allen, welke zich te vooren uwe vrienden noemden, of die de banden der natuur, als bloedverwanten en naastbestaanden aan u verbonden had, — zich dus op een noodlottig ziekbed neder te storten, waar het befeh eener ontzaggelijke eeuwigheid — u geduurig aangrint — de hel, een nimmer blusbaare vuurgloed en de gedoemde Geesten, u reeds te gemoete juilen, en waar gij eindelijk met den rauwen gil der verschrikkelijkste wanhoop op de loodkleurige en stervende lippen, onder de onlijdelijkste folteringen, den verpesten adem uitblaast; — of wel, door het verstandig bestieren en bedwingen dier zelfde driften, een immer lagchend Eden van de reinste genietingen rondom zich henen te scheppen;

pen; in de armen eener tedere en beminde Gade, alle die zaligheid, die zuivere geneugten eenmaal te smaaken, welke eigenlijk voor onzen staat en betrekking, op dit beneden-rond zo volkomen, door een alwijzen Schepper berekend werden; — in het beschouwen van een vrolijk en beminnelijk kroost, de zoetste genoegen te vinden; — zelfs in den grijzen ouderdom, den bloeder ongekrenkte gezondheid nog op uwe wangen ten toon te spreiden; — geen vrees, geen angst, geen kwelling, noch knaagend zielsverdriet over, een kwaalijk besteede jongelingschap te gevoelen; — den moord — den verschrikkelijken moord van een toekomstig geslacht, met omkeering van de orde der Maatschappij, zich zelve niet te moeten verwijten; — zich nimmer te moeten verwijten, dat men de bevolking tegengewerkt, het belang der famenleeving baldaadig met den voet getreden, en zich ter voordplanting des menschedoms onbekwaam gemaakt, zich buiten staat gesteld heeft, het Vaderland goede en nuttige burgeren te verschaffen; — nimmer aan den boezem eener bevallige Echtgenoot, dit verschrikkelijk denkbeeld te moeten dulden, — met recht zelfs van haar de grievendste bitterheden te hooren, of over de buitenspoorigheden, welke uwe magteloosheid aan haare zijde zeer ligtelijk kunnen ten gevolge hebben, niet genoodzaakt te zijn zich te beklagen, en dus uwen smaad en den ondergang welligt van uw geheel huisgezin — ja gebrek en behoefte al jammerende te moeten verduuren. — Helaas!... welke ijzelijkheden... welk een tafreel van ellenden! . . . Dan, voor alle deze, en nog oneindig meer ziet Gij u, door eene deugdzaame en ingetogen levenswijze, in uwe vroegste jeugd, en vooräl door het vereeren van

den beminnelijken Godsdienst ten vollen beveiligd.

Dan — hoe pijnigende, hoe smertelijk moet het niet telkens wezen wanneer wij, bewust van de verfoeilijke misdrijven, zo geduurig, ja dagelijks door ons gepleegd, onze beschaamde oogen nimmer . . . nimmer durven opheffen; geen braaf geen verstandig man, welke zeker met den eerst geworpen blik, onze spoorelooze handelingen in onze verlegen houding, op ons voorhoofd en magere, verbleekte wangen lezen kan — ooit gerustelijk kunnen aanzien; bestendig eene schroomvallige bedeesdheid en gebrek, aan gevesten moed en een vast, mannelijk gedrag bij ons zelve bespeuren; in elken opslag, welken iemand op ons werpt, een stilzigtend oordeel, en de uitspraak van de laagste verfoeiing meenen te vinden; terwijl wij ons zelve zo gaarne aan het gezigt, en de opmerkzaamheid van het heelal zouden willen onttrekken. Ja, voor welk een angst en schrik vinden wij ons door een goed en zuiver gedrag niet voorzeker beveiligd! . . . Van waar anders, dat de vuile wellusteling zo vaak, ja bijkans altoos, voor de duisternis en eenzaamheid van den nacht tziddert — ware het niet, dat zijn boos geweten hem gestadig voor de gedugte straffen des ONEINDIGEN beeven, en in een liefdadigen beminnenswaardigen, VADER, hem telkens een wreekend en vertoornden RECHTER vreezen deed?

En hoe gelukkig in tegendeel is hij, wiens eigen bewustheid hem gedurig eene stilzigtende lofspraak oplevert; — die met een gevesten blik den eeuwigen hemel durft aanstaaren; — zijn vrolijk oog over de lagchende tooneelen der bekoorelijke schepping, met eene stille zelfstevredenheid

heid kan laten weiden, en daar, waar het gansch en al verftompt gevoel des vuilen wellustigen, of geheel koud blijft, of niets anders, dan de vreezelijkste zelfsverwijtingen vindt — daar alles, alles met een treurig floers van naargeestigheid voor hem schijnt omgeven te zijn, en hem telkens toeroept — van hier . . . van hier — gij zijt onwaardig om in deze bekoorelijke dalen, op deze welige beemden, verrukkende velden, of in het schauw dezer staatige ruifchende wouden, een vernoegden ademtogt te haalen: — terwijl daar tegen de vriend der deugd, hier eerst zijn aanzijn leert genieten — den algoeden Schepper met een geroerd harte voor duizend . . . duizend zegeningen op zijne kniën neder gebogen, den vuurigsten dank toefamelt — en eene zaligheid vindt, welke van die der Engelen alleen kan worden te boven gestreefd. Welk een gevoel, wanneer men bij een koelen avondftond, daar alles rondöm ons, in een zee van frifchen daauw verloren ligt, en bloem en plant de liefelijkste geuren verspreiden — het starrenheir in eene ontzettende meenigte boven zijn hoofd te zien daar henen wentelen — de stille en bleeke maan langzaam voordrijvende te befchouwen — alles bij vakken door haaren bleeken glans verlicht te vinden — en dan . . . dan met een vrolijk, een opgeruimd gemoed aan het graf, aan de eeuwigheid, aan onze verscheiden vrienden en bloedverwanten te durven gedenken, ja — wat zegge ik — reeds te waanen, in verhevener gewesten, hun te omhelzen, en met een uitgerekt verlangen, eene aanftaande verëeniging met hun te durven tegen ftreeven.

En ô! . . . het sterfbed — het grootsch en bijkans goddelijk sterfbed van den vriend van
Gods-

Godsdienst en deugd! . . . Doch wie . . . wie leert mij dit ontzaggelijke, dit grootste van alle ondermaansche tafreelen te maalen! Helaas! . . . mijne kragten, mijne verbeelding hoe zeer ook bevleugeld, is hier toe veel te zwak! . . .

ô Jeugd, ô Jongelingen en Maagden! aan welk oord van mijn dierbaar, mijn bemind Vaderland Gij u ook thans bevinden moogt, of eenmaal bevinden zult — Gij alle, welke eens dit geschrift in handen neemt! . . . hoor . . . hoor mij, om uw eigen, om uw waar en duurzaam geluk smeekt dit een vereerer van den Godsdienst, een beminnaar van zijne beveelen, en een deelneemende Wereld-burger — hoor . . . hoor mij — denk na — weez edel — weez deugdzaam, en in de eeuwigheid, wanneer wij eens elkander omarmen, zult Gij mij voor deze regelen welligt uwen vurigen dank betuigen.

